ЛННБ України ім.В.Стефаника
00504925 (Р)

202

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА

ТОМ ШЕСТИЙ.

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА
ВИДАЄ ФІЛЬОЛЬОҐІЧНА СЕКЦИЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
ТОМ VI.

ТВОРИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

КОБЗАРЬ.

ТОМ I.

(1838—1847)

Б. 3451/1

ТВОРИ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

КОБЗАРЬ.

ТОМ І.

(1838—1847)

ВИДАНИЙ ПІД РЕДАКЦІЄЮ
ІВАНА ФРАНКА.

ЛЬВІВ, 1908.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И 37157

h 29763/1

ПЕРЕДМОВА.

Перше повне, хронологічно упорядковане і критичним апаратом, зводом варіянтів та їх використанєм для редакції тексту наділене виданє, з помічю всіх доси опублїкованих видань, автоґрафів самого автора і копій із затрачених автоґрафів виходить рівночасно в Петербурзї під редакцією д. Василя Доманицького і у Львові під моєю. Потреба такого виданя відчувала ся давно, особливо в Галичинї, де після проби з виданєм 1867 р. не було повного Шевченка, де двотомове виданє Огоновського з р. 1892—3 давно розійшло ся, а остатнє, популярне виданє Романчука з р. 1902 також розпродане. Зрештою оба ті виданя порядкують Шевченкові твори нераціонально, оба не дають повного навіть як на той час зводу варіянтів і оба вставляють у свій текст із доступних їм варіянтів звичайно найменше відповідні.

Тілько в р. 1906 випустило петербурське товариство імени Шевченка нове виданє Кобзаря, прийнявши в його основу текст Романчука, але

збогативши його новими творами віднайденими в архіві петербурського Департаменту поліції і запровадивши хронологічний порядок творів. Отсе виданє послужило основою наших критичних видань.

Головною підмогою для тих видань була опублїкована в Кіевской Старинї кн. вересень до грудня 1906 р. студія В. Доманицького пз. Критичний дослїд над текстом „Кобзаря“ Шевченка. Се простора (365 стор. в окремій відбитці) і дуже детальна праця, подіктована великим пієтізмом для памяти нашого безсмертного Кобзаря, праця, що дїйсно дала нам стілько нового, інтересного матеріялу й уваг, що ми нарештї побачили Шевченкові твори в їх правдивім блиску, вникнули в робітню великого артиста і зрозуміли ту велику працю, яку він провадив майже рівночасно зі своєю поетичною дїяльністю над шлїфованєм, вигладжуванєм та доповнюванєм своїх творів. Доманицький використав усї автоґрафи Шевченкові та копії з них, які знайшли ся в чернигівськім музеї Тарновського, київськім „Музеѣ Древностей и Искусствъ,“ Румянцівскім музеї в Москві, а також у приватних посїдачів, головно у проф. Науменка. В Петербурзї йому надто удало ся знайти рукописний збірник Шевченкових творів писаний рукою Лазаревського та з власноручними поправками Шевченка. Автоґрафи і рукописні копії помогли д. Доманицькому також усталити раз на завсїгди хронологію Шевченкових творів майже для кождого окремого віршика.

Моя праця над виданєм Шевченка, яку вложила на мене ухвала філолоґічної секції з д. 21

грудня 1905, затверджена ухвалою Виділу Наук. Товариства ім. Шевченка з 26 червня 1907, розпочала ся від того, що я провірив перший том видання Ом. Огоновського з перводруками, і вже тут переконав ся, який занедбаний текст дають наші галицькі видання та як богато праці потрібно для її успішного довершеня. Та тут почала ся діяльність д. Доманицького, що доконала поважну часть праці, яка повинна була бути виконана швидко по смерти Шевченка і для якої кілька поколінь української інтеліґенції не зробило майже нїчого.

З припливом матеріялів д. В. Доманицького моя праця значно влекшила ся і мала метою як найповнїйше використати новий матеріял зібраний ним. Протягом редакторської праці ми часто обмінювали ся листами, обговорюючи деталї тексту і ріжних видань Літом сего року він прислав мінї екземпляр петербурського „Кобзаря“ з виписками варіянтів із висше згаданої копії, що знайшла ся між паперами пок. Мордовця; на жаль, перші аркуші того „Кобзаря“ дійшли до мене троха пізно, коли перших 10 аркушів мойого видання вже було друковано і я не міг покористувати ся ним при редаґованю свого тексту. Оттим то як матеріял для нового, повнїйшого видання я й подаю тут у нотці зазначені там варіянти.[1])

---

[1]) Варіянти до:

Причинної

Рядок:	3	зам. гне високі має бути: нагина
„	4	перероблено: Рве синю хвилю білобоку.
„	5	„ А ясний місяць із за.
„	6	поправлено: На землю де-де хмари.

Від усїх дотеперішнїх видань моє відріжняється нумерованєм рядків, управильненєм інтер-

---

Радок 12 зам. раз-у-раз попр. по лїсу.
„ 23—24 перероблено: Сама собі. й сама не зна,
Що такеє робить.
„ 26—27 „ Щоб то не журилось
Молодеє, хорошеє,
А щоб так ходило,
А ходячи о півночи
„ 29 „ Свого любого до дому.
„ 30 зам. торік попр. вторік
„ 31 „ Обіцав ся попр. Обіцяв ся.
„ 35 поправлено: Не умили лице біле.
„ 41 зам. що ніч попр. його.
„ 42 „ Його „ Плаче.
„ 43 „ Тай „ І.
„ 44 „ довгу „ чорну.
„ 47—48 перечеркнено.
„ 51 зам. вона м. б щиро
„ 70 „ знайшла м б. найшла.
„ 82 „ біля м. б. коло.
„ 89—90 викинено скобки а зам. З осоки покл. Зелені.
„ 92 зам. вечерять пост. вечеряти.
„ 94 „ Та пісеньку м б. Веселої.
„ 133 „ дуба попр. верби
„ 161 „ із попр. з-за.
„ 175 „ Як попр. Мов.
„ 185—186 зам розлучили мене із попр. тебе вбили, Боже мій, з.
„ 196 зам. та дївчина попр. з дївчиною.
„ 198 перероблено: Підкрались нишком, щоб злякать.
„ 203 зам. Зібрали ся товариші попр. Зобрали ся козаченьки.
„ 204 „ ями попр ями.
„ 206 „ дзвони попр. в дзвони.

Вітре буйний

„ 9 зам. Коли м. б. Може.

пункції та акцентованєм більше-складових слів. Особливо ся остатня новість на мою думку важна, принаймні в Галичині, де доси навіть у шкільних виданях Шевченка акцентують хибно. Звичай акцентованя принятий був ще в 50-их роках П. Кулїшем у його друкарні, і добрий звичай нїколи не вадить відновити.

Детальнїйша передмова враз з покажчиком буде дана при другім томі. В отсе виданє вийшли також дві поєми написані Шевченком російською мовою, мішаною густо українізмами. Сї поеми

По рядку 13, де в нашому вид. ряд точок, доповнено прогалину:

Русалкою стану,
Пошукаю в чорних [филях?],
На дно моря кану.

Рядок 4 зам. А в вечері попр. У вечері.

На вічну память Котляревському

Рядок 22 зам. Мусить уставати попр. Встає працювати
„ 33 „ подивить ся попр. надивитись
„ 52—53 „ луна попр. руна
„ 57 „ Вигляне сонце попр. І сонце гляне.
„ 59 „ дарма що попр. лютий.
„ 102 „ Може моя доля на попр. Злая доля може но.
„ 103 „ Бо сироту всюди попр. Сироту увсюди
„ 106 „ І попр. Та.

Тече вода в синє море

„ 8 зам. думка м. б. дума.
„ 22 „ До дому м. б. На той бік.

Катерина

„ 364 зам. У яру гребля м. б. В яру гребелька

Тополя

„ 67 зам. Воно чуло м. б. чуло серце.

в Росії не користували ся популярністю, тай сам Шевченко ставив їх не високо. „Коли засвербить рука, — писав він у однім листї про свою „Тризну,“ — то чом і не писати таку річ, але друкувати її — ніколи.“ А йому довело ся власне надрукувати свою „Тризну,“ присвячену „сестрі“ княжній Варварі Репнїній. Повне і критичне виданє Шевченкової поетичної творчости не могло знехтувати сих творів тим більше, що вони, як і все написане ним, мають не малу автобіографічну вартість, а в звязку його творчости від них іде богато ниток і до Відьми і до Сови і до Марини, так само, як ідеї та погляди на житє, виложені в „Тризні“ нераз дуже влучними і пластичними віршами, характеризують добре будущого автора „Кавказа,“ „Посланія,“ „Сну“ та инших подібних поем.

Натомість я виключив із Шевченкового „Кобзаря“ його українську драму „Назар Стодоля,“ якій місце обік уривка „Никита Гайдай“ знайдеть ся в одним із дальших томів повного випаня.

Сердечною подякою всїм тим, що допомогли мінї випустити в світ отсе виданє, а особливо Впов. д. Василю Доманицькому, без якого помочи я не був би міг доконати успішно того, що доконано в отсьому виданю, кінчу сю свою передмову.

Львів дня 26 падолиста 1907 р.

Іван Франко.

І. ПРИЧИННА

Реве́ та сто́гне Дні́пр широ́кий,
Серди́тий ві́тер завива́,
До-до́лу ве́рби гне висо́кі,
Гора́ми хви́лю підійма́.
І бліди́й мі́сяць на ту по́ру
Із хма́ри де́-де виглядав.
Нена́че чо́вен в си́нім мо́рю[1])
То виринав, то потопав.
Ще тре́тї пі́вні не співа́ли,
Ніхто́ нігде́ не гомоні́в,
Сичі́ в гаю́ перекликалися,
Та я́сен ра́з-у-ра́з скрипі́в.

В таку́ до́бу під горо́ю,
Бі́ля то́го га́ю,
Що чорні́є над водо́ю,
Щось бі́ле блука́є.
Мо́же ви́йшла Руса́лонька
Ма́тері шука́ти,
А мо́же жде коза́ченька,
Щоб залоскота́ти.
Не Руса́лонька блука́є,
То дівчи́на хо́дить,
Й сама́ не зна (бо причи́нна),
Що таке́є ро́бить.
Так воро́жка поробила,
Щоб ме́ньше скуча́ла.
Щоб, бач, хо́дя о-півно́чі,
Спа́ла й виглядала

[1]) Вид. 1860: морі.

Коза́ченька молодо́го,
Що торік поки́нув;
Обіща́в ся верну́ти ся,
Та мабу́ть і зги́нув!
Не китайкою покри́лись
Коза́цькії о́чі,
Не ви́мили бі́ле ли́чко
Сл'їзонькй дїво́чі:
Оре́л ви́йняв ка́рі о́чі
На чужо́му по́лї,
Бі́ле тїло вовки́ з'їли, —
Така́ його́ до́ля!

Дарма́, що ніч дївчи́нонька
Його́ виглядає...
Не ве́рнеть ся чорнобри́вий
Та й не привіта́є,
Не розплете́ до́вгу ко́су,
Ху́стку не завяже;
Не на лі́жко, — в домови́ну
Сироті́ю ля́же!

Така́ її до́ля... О Бо́же мій ми́лий!
За що́-ж ти кара́єш її молоду́?
За те, що так щи́ро вона́ полюби́ла
Коза́цькії очі?... Прости́ сироту́!
Кого́-ж їй люби́ти? ні ба́тька, ні не́ньки:
Одна́, як та пта́шка в дале́кім краю.
Пошли́-ж ти їй до́лю, — вона молоде́нька,
Бо лю́ди чужії її засмію́ть.
Чи ви́нна-ж голу́бка, що го́луба лю́бить?
Чи ви́нен той го́луб, що со́кіл уби́в?
Сумує, воркує, бі́лим сві́том ну́дить,
Лїта́є, шука́є, ду́ма: заблуди́в.
Щасли́ва голу́бка, висо́ко лїта́є,
Поли́не до Бо́га ми́лого пита́ть.
Кого́-ж сироти́на, кого́ запита́є?
І хто їй розка́же, і хто те́є зна́,[1])

[1]) Вид. 1860: Знає.

Де ми́лий ночу́є, чи в те́мному га́ю,
Чи в би́стрім Дунаю коня́ напува́?
Чи мо́же з другу́ю, другу́ю коха́є,
Її чорнобри́ву уже́ забува́?
Як-би то дали́ ся орли́нії кри́ла,
За си́нїм би мо́рем ми́лого знайшла́;
Живо́го-б люби́ла, другу́-б задуши́ла,
А до неживо́го у я́му-б лягла́!
Не так се́рце лю́бить, щоб з ким поді́ли́ть ся,
Не так воно́ хо́че, як Бог нам да́є:
Воно́ жить не хо́че, не хо́че журі́ть ся.
„Журі́сь!“ ка́же ду́мка, жа́лю зада́є.
О, Бо́же мій ми́лий! така́ Твоя́ во́ля,
Таке́ її ща́стє, така́ її до́ля!

Вона́ все хо́дить, з уст нї па́ри, —
Широ́кий Дні́пр не гомоні́ть;
Розби́вши ві́тер чо́рні хма́ри,
Лїг бі́ля мо́ря одпочи́ть,
А з не́ба мі́сяць так і ся́є;
І над водо́ю, і над га́єм,
Круго́м, як в у́сї все мовчи́ть . . .
Аж гульк — з Дніпра́ повири́нали
Ма́лії ді́ти сміючи́сь.
„Ході́мо гріть ся!“ закрича́ли.
„Зійшло́ вже со́нце!“ (Голі скрізь,
З осоки́ ко́си, бо дівча́та.)
„Чи всї ви ту́та?“ кли́че ма́ти. —
„Ході́м шука́ти вечеря́ть!
Погра́ємось, погуля́ймо,
Та пі́сеньку заспіва́ймо!“

„Ух! ух!
Соло́мяний дух, дух!
Мене́ ма́ти породи́ла,
Нехрещену положи́ла.
Мі́сяченьку!
Наш голу́боньку,
Ходи́ до нас вечеря́ти!
У нас коза́к в очере́тї,

В очере́тї, в осоцї,
Срі́бний пе́рстень на руцї;
Молоде́нький, чорнобро́вий,
Знайшли́ вчо́ра у дібро́ві.
Світи́ до́вше в чи́стім по́лї,
Щоб нагулятись дово́лї!
По́ки ві́дьми ще лїта́ють,
По́ки пі́вні не співа́ють,
Посвіти́ нам!... Он щось хо́дить!
Он під ду́бом щось там ро́бить!
Ух! ух!
Соло́мяний дух, дух!
Мене́ ма́ти породи́ла,
Нехрещену положи́ла."

Зареготали́сь нехрещені...
Гай обізва́в ся; га́лас, зик,
Орда́ мов рі́же. Мов скажені
Летя́ть до ду́ба... нї-чичи́рк!...
Схаменулись нехрещені,
Ди́вляться, — мелька́є,
Щось лїзе ввер́х по сто́вбуру
До са́мого кра́ю.
Ото́-ж тая дївчи́нонька,
Що со́нна блуди́ла:
Отаку́-то їй причи́ну
Воро́жка зроби́ла!
На са́мий верх на гіля́чцї
Ста́ла... в се́рце ко́ле!
Подиви́лась на всї бо́ки,
Та й лїзе до-до́лу.
Круго́м ду́ба Русало́ньки
Мо́вчки дожида́ли;
Взяли́ її, серде́шную,
Та й залоскота́ли.
До́вго-до́вго дивува́лись
На її уро́ду...
Тре́тї пі́вні кукурі́ку! —
Шеле́снули в во́ду.

Защебета́в жа́їворонок
У-го́ру лету́чи;
Закува́ла зазу́ленька[1])
На дубу́ сидю́чи;)
Защебета́в солове́йко,
Пішла́ луна́ га́єм;
Червоні́є за горо́ю, —
Плуга́тир співа́є.
Чорні́є гай над водо́ю,
Де Ляхи́ ходи́ли;
Засині́ли по-над Дні́пром
Висо́кі моги́ли;
Пішо́в ше́лест по дібро́ві;
Ше́пчуть густі́ ло́зи,
А дівчи́на спить під ду́бом
При би́тій доро́зі.
Знать до́бре спить, що не чує,
Як ку́є зазу́ля,[3])
Що не лі́чить, чи до́вго жить . . .
Знать до́бре засну́ла.

А тим ча́сом із дібро́ви[4])
Коза́к ви́їзжа́є;
Під ним ко́ник вороне́нький
На-си́лу ступа́є.
„Ізнемі́г ся, това́ришу!
Сего́дні спочи́нем:
Бли́зько ха́та, де дівчи́на
Воро́та одчи́нить.
А мо́же вже одчини́ла
Не мені, другому . . .
Шви́дче, ко́ню, шви́дче, ко́ню,
Поспіша́й до до́му!“

Утоми́в ся вороне́нький,
Іде́, спотикне́ть ся. —

---

[1]) В вид 1860: зозуленька. [2]) В перводр. сидячи. [3]) В перводр. зузуля. [4]) В перводр. дибрави.

Ко́ло се́рця коза́цького
Як га́дина вьє́ть ся.
„Ось і дуб той кучеря́вий...
Вона́! Бо́же ми́лий!
Бач, засну́ла виглядавши,
Моя́ сизокри́ла!“
Ки́нув коня́ та до не́ї:
„Бо́же ти мій, Бо́же!“
Кли́че її та ці́лу́є . . .
Нї, вже не помо́же!
„За́ що-ж вони́ розлучи́ли
Мене́ із тобо́ю?“
Зареготавсь, розігна́в ся, —
Та в дуб голово́ю!

Іду́ть дівча́та в по́ле жа́ти
Та знай співа́ють ідучи́,
Як провожа́ла си́на ма́ти,
Як бився Тата́рин у-ночи́.
Іду́ть, — під ду́бом зелене́ньким
Кінь замордо́ваний стоїть,
А бі́ля йо́го молоде́нький
Коза́к та дівчина лежи́ть.
Ці́каві (нїгде пра́вди ді́ти)
Підкра́ли ся, щоб ізлякáть;
Коли́ поди́влять ся, що вби́тий, —
З пере́полоху ну втїка́ть!

Зібра́ли ся подру́женьки,
Слїзонькú втира́ють;
Зібра́ли ся това́риші,
Та я́ми копа́ють;
Прийшли́ попи́ з корогва́ми,
Задзвони́ли[1]) дзво́ни:
Похова́ли грома́дою
Як слїд, по зако́ну.

[1]) В вид. 1860 задзвенил.

Насúпали крáї дорóги
Дві могúли в жúтї;
Немá кому́ запитáти,
За́ що їх убúто?
Посадúли над козако́м
Явір та ялúну,
А в гóловах у дівчúни
Червóну калúну.

Прилїтáє зазýленька[1])
Над нúми кувáти;
Прилїтáє соловéйко
Що-нiч щебетáти:
Виспíвує та щебéче,
Пóки мíсяць зíйде,
Пóки тíї Русáлоньки
З Днїпрá грíтись вúйдуть.

Друк. упéрве: Ластóвка Гребенки 1841, ст. 230—242.

[1]) В перводр. зузуленька; в вид. 1860: зозуленька.

II. КАТЕРИНА.

(Василю Андрієвичу Жуковському на память 22-го Квітня 1838 р.)

I.

Кохáйте ся, чорнобри́ві,
Та не з Москаля́ми,
Бо Москалї — чужі́ лю́ди,
Ро́блять ли́хо з ва́ми.
Моска́ль лю́бить жарту́ючи,
Жарту́ючи ки́не;
Пі́де в свою́ Моско́вщину,
А дївчи́на ги́не...
Як-би сама́, ще-б нїчо́го, —
А то й стара́ ма́ти,
Що роди́ла на світ бо́жий,
Му́сить погиба́ти.
Се́рце вья́не співа́ючи,
Коли́ зна́є, за́-що;
Лю́ди се́рця не спита́ють,
А ска́жуть: „Леда́що!“
Кохáйте ся-ж, чорнобри́ві,
Та не з Москаля́ми,
Бо Москалї — чужі́ лю́ди,
Смію́ть ся над ва́ми.

Не слу́хала Катери́на
Нї ба́тька, нї не́ньки,
Полюби́ла Моска́лика,
Як зна́ло серде́нько.
Полюби́ла молодо́го,

В садо́чок ходи́ла,
По́ки себе́, свою́ до́лю
Так занапасти́ла.
Кли́че ма́ти вече́ряти,
А донька́ не чу́є:
Де жарту́є з Моска́ликом,
Там і заночу́є.
Не дві но́чі ка́рі о́чі
Лю́бо ці́лува́ла,
По́ки сла́ва на все село́
Недо́брая ста́ла.
Неха́й собі зли́ї лю́ди
Що хотя́ть гово́рять:
Вона́ лю́бить, то й не чу́є,[1])
Що вкра́ло ся го́ре.

Прийшли́ вісти недо́брії —
В похо́д затруби́ли;
Пішо́в Моска́ль в Туре́ччину,
Катру́сю накри́ли.
Не счу́ла ся, та й байду́же,
Що коса́ покри́та:
За ми́лого, як співа́ють,[2])
Лю́бо й[2]) потужи́ти.
Обіща́в ся чорнобри́вий,
Коли́ не загине,
Обіща́в ся верну́ти ся.
Тоді́ Катери́на
Бу́де собі Моско́вкою,
Забу́деть ся го́ре;
А по́ки-що, неха́й лю́ди
Що хотя́ть гово́рять —
Не жу́рить ся Катери́на!
Слїзонькиі́ втира́є,
Що дївча́та на у́лиці
Без не́ї співа́ють, —
Не жу́рить ся Катери́на!

---

[1]) В вид. 1860: і не чує. [2]) У всіх виданях хибно: як сшвати. [3]) Вид. 1860 vac.

Вми́ється ся сльозо́ю,
Ві́зьме ві́дра о-півно́чі,
Пі́де за водо́ю,
Щоб вороги́ не ба́чили;
Прии́де до крини́ці,
Ста́не собі́ під кали́ну,
Заспіва́є „Гри́ця“,
Виспі́вує, вимовля́є,
Аж кали́на пла́че.
Верну́ла ся — і раде́нька,
Що ніхто́ не ба́чив.

Не жу́рить ся Катери́на,
І га́дки не ма́є,
У нове́нькій хусти́ночці[1])
В вікно́[2]) виглида́є.
Виглида́є Катери́на...
Мину́ло пів ро́ку;
Зануди́ло ко́ло се́рця,
Заколо́ло в бо́ку.
Нездужа́є Катери́на,
Ле́две-ле́две ди́ше...
Ви́чуняла, та в за́пічку
Дити́ну коли́ше.
А жіночки́ ли́хо дзво́нять,
Ма́тері глузу́ють,
Що Москалі́ верта́ють ся
Та в не́ї ночу́ють.
„В те́бе дочка́ чорнобри́ва,
Та ще й не еди́на,
А муштру́є у за́пічку[3])
Моско́вського си́на.
Чорнобри́вого придба́ла...
Мабу́ть сама́ вчи́ла...“
Бода́й же вас, цокоту́хи,
Та зли́дні поби́ли,

[1]) В перводр. хустыночци. [2]) В перводр. окно. [3]) В вид 1860: у за́печку.

Як ту ма́тїр, що вам на сміх
Си́на породи́ла.[1])

Катери́но, се́рце моє́,
Ли́шенько з тобо́ю!
Де ти в свїтї подїнеш ся
З мали́м сиротою?
Хто спита́є, привіта́є
Без ми́лого в свїтї?
Ба́тько-ма́ти — чужі лю́ди,
Тя́жко з ни́ми жи́ти!

Ви́чуняла Катери́на,
Одсу́не квати́рку,
Поглядає на у́лицю,
Коли́ше дити́нку;
Поглядає, — нема́, нема́...
Чи то-ж і не бу́де?
Пішла́-б в садо́к попла́кати,
Так ди́влять ся лю́ди.
Зайде со́нце, — Катери́на
По садо́чку хо́дить,
На ру́ченьках но́сить си́на,
Очи́ці повод́ить:
„Оту́т) з му́штри виглядала,
Оту́т розмовля́ла,
А там... а там... си́ну, си́ну!“
Та й не доказа́ла.

Зеленїють по садо́чку
Чере́шні та ви́шні;
Як і пе́рше вихо́дила,
Катери́на ви́йшла,
Ви́йшла, та вже не співає,
Як пе́рше співала,
Як Москаля́ молодо́го

[1]) Отсї два рядки в перводр. заступлені двома рядками точок.
[2]) В вид. 1860: Оттут.

В вишни́к дожида́ла.
Не співа́є чорнобри́ва,
Кляне́ свою́ до́лю;
А тим ча́сом вороже́ньки
Чи́нять свою́ во́лю, —
Кую́ть рі́чі[1]) недо́брії.
Що́ ма́є роби́ти?
Як-би ми́лий чорнобри́вий,
Умі́в би спини́ти...
Так дале́ко чорнобри́вий,
Не чу́є, не ба́чить,
Як вороги́ смію́ть ся їй,
Як Катру́ся пла́че.
Мо́же вби́тий чорнобри́вий
За ти́хим Дуна́єм;
А мо́же вже в Моско́вщині
Другу́ю коха́є?
Ні, чорня́вий не уби́тий,
Він живи́й, здоро́вий...
А де-ж на́йде такі́ о́чі,
Такі́ чо́рні бро́ви?
На край світа, в Моско́вщині,
По тім бо́ці мо́ря
Нема́ ні́где Катери́ни, —
Та здала́сь на го́ре!...
Вмі́ла ма́ти бро́ви да́ти,
Ка́рі оченя́та,
Та не вмі́ла на сім світі
Ща́стя-до́лі да́ти.
А без до́лі бі́ле ли́чко,
Як кві́тка на по́лі:
Пече́ со́нце, гойда́ ві́тер,
Рве всяки́й по во́лі.
Умива́й же бі́ле ли́чко
Дрібни́ми сльоза́ми!
Бо верну́лись Моска́лики
Иншими шляха́ми.

---

[1]) В вид. 1860: ре́чи.

II.

Сидúть бáтько в кінцї[1]) стóла,
На рýки схилúв ся,
Не дúвить ся на світ бóжий,
Тя́жко зажурúв ся.
Кóло йóго старá мáти
Сидúть на ослóнї,
За сльозáми лéдве-лéдве
Вимовля́є дóнї:

„Щó, весїльля, дóню моя́!
А де-ж твоя́ пáра?
Де світúлки з друженькáми,
Стáрости, боя́ре?
В Москóвщинї, дóню моя́!
Іди́-ж їх шукáти!
Та не кажи́ дóбрим лю́дям,
Що є в тéбе мáти.
Проклятий час-годúнонька,
Що ти народúлась!
Як-би знáла, до схід сóнця
Булá-б утопúла...
Здалáсь тодї-б ти гáдинї,
Тепéр — Москалéві...
Дóню моя́, дóню моя́,
Цвіте мій рожéвий!
Як я́гідку,[2]) як птáшечку
Кохáла, ростúла
На лúшенько... Дóню моя́!
Що ти наробúла?..
Оддя́чила!... Іди́-ж, шукáй
У Москвї свекрýхи!
Не слýхала річéй моїх,[3])
То її послýхай!
Іди́, дóню, найди́ її,

---

[1]) Вид. 1860: кінéць. [2]) Вид. 1860: я́годку. [3]) Вид. 1860 моїх речей.

Найдй, привітáй ся!
Будь щаслúва в чужúх лю́дях,
До нас не вертáй ся!
Не вертáй ся, дитя́ моє́,
З далéкого крáю!...
А хто-ж мою голóвоньку
Без тéбе сховáє?
Хто заплáче нáдо мнóю,
Як рíдна дитúна?
Хто посáдить на могúлї
Червóну калúну?
Хто без тéбе грíшну дýшу
Поминáти бýде?
Дóню моя́, дóню моя́,
Дитя́ моє́ лю́бе!
Іди́ од нас!"...
Лéдве-лéдве
Поблагословúла.
„Бог з тобóю!" — та як мéртва
На дíл повалúлась...

Обізвáв ся старúй бáтько:
„Чогó ждеш, небóго?"
Зарида́ла Катери́на,
Та бух йому́ в нóги:
„Прости́ минї, мій бáтечку,
Що я наробúла!
Прости́ минї, мій гóлубе,
Мій сóколе мúлий!"
„Нехáй тебé Бог прощáє
Та дóбрії лю́ди!
Молúсь Бóгу та йдй собí,
Минї лéгше бýде."

Лéдве встáла, поклонúлась,
Вúйшла мóвчки з хáти;
Остáли ся сиротáми
Старúй бáтько й мáти.
Пішлá в садóк у вишнéвий,

Бо́гу помоли́лась,
Взяла́ землї́ під ви́шнею,
На хрест почепи́ла;
Промо́вила: „Не верну́ ся!
В дале́кому кра́ю
В чужу́ зе́млю чужі́ лю́ди
Мене́ заховаю́ть;
А своє́ї ся кри́хотка
На́до мно́ю ля́же,
Та про до́лю, моє́ го́ре
Чужи́м лю́дям ска́же...
Не розка́зуй, голу́бонько,
Де-б нї заховали,
Щоб грі́шної на сїм свї́тї
Лю́ди не займа́ли!
Ти не ска́жеш... ось хто ска́же,
Що я його́ ма́ти!
Бо́же ти мій!... ли́хо моє́!
Де минї́ схова́тись?
Заховаю́сь, дитя́ моє́,
Сама́ під водо́ю,
А ти гріх мій споку́туєш
В лю́дях сирото́ю,
Безба́тьченком![1])...“

Пішла́ село́м,
Пла́че Катери́на;
На голові́ хусти́ночка,
На рука́х дити́на.
Ви́йшла з села́ — се́рце ни́є[2]);
Наза́д подиви́лась,
Покива́ла голово́ю
Та й заголоси́ла.
Як топо́ля ста́ла в по́лї
При би́тій доро́зї;
Як роса́ та до схід со́нця,
Пока́пали сльо́зи.

[1]) У перводр. безбатченкомъ. [2]) Праське вид. млїє.

За сльозáми за гіркúми
І свíта не бáчить,
Тíлько сúна пригортáє,
Цíлýє та плáче.
А воно́ як янгелятко,
Нíчо́го не знáє,
Малéнькими ручúцями
Пáзухи шукáє.

Сíло со́нце, з-за дібро́ви
Нéбо червонíє;
Утéрла ся, повернýлась,
Пішлá... тíлько мрíє.

В селí до́вго говорúли
Дéчого багáто,
Да не чýли вже тих рíчей[1])
Нї бáтько, нї мáти...

Оттаке́-то на сім свíтї
Ро́блять лю́дям лю́ди!
Того́ вьяжуть, того́ рíжуть,
Той сам себе́ гу́бить...
А за-вíщо? Святúй знáє!
Свíт, бáч ся, широ́кий,
Та немá де прихилúтись
В свíтї одино́ким.
То́му[2]) до́ля запродáла
Од крáю до крáю,
А другóму остáвила
Те, де захова́ють.
Де-ж ті лю́ди, де-ж ті до́брі,
Що се́рце збірáлось
З ни́ми жúти, їх любúти?
Пропáли, пропáли!

[1]) В вид. 1860: річéй. [2]) Вид. 1860: Томý.

Єсть на свíтї дóля,
А хто її знáє?
Єсть на свíтї вóля,
А хто її мáє?
Єсть лю́ди на свíтї, —
Срíблом-злóтом ся́ють,
Здаєть ся, пану́ють,
А дóлї не знáють, —
Нї дóлї, нї вóлї!
З нудьгóю та з гóрем
Жупáн надївáють,
А плáкати — сóром.
Возьмíть срíбло-злóто
Та бу́дьте богáтї,
А я возьму́ сльóзи —
Лúхо виливáти;
Затóплю недóлю
Дрíбни́ми сльозáми,
Затóпчу невóлю
Бíлими[1]) ногáми!
Тодї я весéлий,
Тодї я богáтий,
Як бу́де серде́нько
По вóлї гуля́ти!

III.

Кричя́ть сóви, спить дібрóва,
Зíронькú сия́ють,
По-над шля́хом, щири́цею,
Ховряшкú[2]) гуля́ють.
Спочива́ють дóбрі лю́ди,
Що когó втоми́ло:
Когó — щáстє, когó — сльóзи,
Все нíчка покри́ла.
Всíх покри́ла темнíсїнька,
Як дїточóк мáти;

[1]) Вид 1860: Бо́сими [2]) Вид. 1860: ховрашкúй.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И 37157

Де-ж Катру́сю пригорну́ла?
Чи в лїсї, чи в хатї?
Чи на по́лї під копо́ю
Си́на забавля́є,
Чи в дібро́ві з-під коло́ди
Во́вка виглядає?
Бода́й же вас, чо́рні бро́ви,
Нїко́му не ма́ти,
Коли́ за вас таке́ ли́хо
Тре́ба одбува́ти!
А що да́льше спіткає ся?
Бу́де ли́хо, бу́де!
Зострі́нуть ся жо́вті піски́
І чужії лю́ди;
Зострі́неть ся зима́ лю́та...
А тої — чи зостріне,
Що пізна́є Катери́ну,
Привіта́є си́на?
З ним забу́ла-б чорнобри́ва
Шляхи́, піски́, го́ре:
Він як ма́ти привіта́є,
Як брат заговори́ть...

Поба́чимо, почу́ємо...
А по́ки — спочи́ну,
Та тим ча́сом розпита́ю
Шлях на Московщи́ну.
Дале́кий шлях, панибра́ти!
Зна́ю йо́го, зна́ю!
Аж на се́рцї похоло́не,
Як йо́го згада́ю.
Попомі́ряв і я коли́сь —
Щоб йо́го не мі́рять!...
Розказа́в би про те ли́хо,
Та чи то-ж повірять!
„Бре́ше,“ ска́жуть, „сяки́й-таки́й!
(Звича́йно, не в о́чі),
А так тільки псує мо́ву
Та люде́й моро́чить.“

Пра́вда ва́ша, пра́вда, лю́ди!
Та й на́-що те зна́ти,
Що сльоза́ми пе́ред ва́ми
Бу́ду виливáти?
На́-що воно́? У вся́кого
І свого́ чима́ло...
Цур же йому́!... А тим ча́сом
Ке́те лиш кресáло
Та тютюну́, щоб, зна́єте,
До́ма не жури́лись:
А то ли́хо розка́зувать,
Щоб бридке́ присни́лось!
Неха́й його́ лихи́й візьме!
Лу́ччеж поміркýю,
Де-то моя́ Катери́на
З Іва́сем мандру́є.

За Ки́ївом, та за Дніпро́м,
По-пі́д те́мним га́єм
Іду́ть шля́хом чума́ченьки,
„Пу́гача“ співа́ють.
Іде́ шля́хом молоди́ця, —
Му́сить бу́ти з про́щі.
Чого́-ж смутна́, невесе́ла,
Запла́кані о́чі?
У ла́таній свити́ночці,[1])
На пле́чах торби́на,
В руці ці́пок, а на дру́гій
Засну́ла дити́на.
Зостри́ла ся з чумака́ми,
Закри́ла дити́ну,
Пита́єть ся: „Лю́ди до́брі!
Де шлях в Московщи́ну?“
„В Московщи́ну? от-цей са́мий.
Дале́ко, небо́го?“
„В са́му Москву́. Христа́ ра́ди
Да́йте на доро́гу!“

[1]) В перводр. через помилку: свытотци.

Берé шагá, аж трýсить ся:
Тя́жко йогó брáти!...
Та й на вíщо?... А дитúна?
Вонá-ж йогó мáти!
Заплáкала, пíшлá шляхом,
В Броварях спочúла,
Та сúнові за гірко́го
Медяни́к купúла.
До́вго-до́вго сердéшная
Все йшлá та питáлá;
Булó й такé, що пíд тúном
З сúном ночувáла...

Бач, нá-що здалú ся кáрі очинята:[1])
Щоб пíд чужúм тúном сльóзи вилúвать!
Отó-ж-то дивíть ся та кáйтесь, дівчáта,
Щоб не довелó ся Москаля́ шукáть!
Щоб не довелó ся, як Кáтря шукáє...
Тодí не питáйте, зá-що лю́ди лáють?
Зá-що не пускáють в хáту ночувáть?
Не питáйте, чорнобри́ві,
Бо лю́ди не знáють;
Кого́ Бог карá на свíтї,
То й вонú карáють...
Лю́ди гнýть ся, як ті ло́зи,
Куди́ вíтер вíє.
Сиротúнї со́нце свíтить
(Свíтить та не грíє) —
Лю́ди-б со́нце заступúли,
Як-би мáли сúлу,
Щоб сиротї не свiтúло,
Сльóзи не сушúло.
А за-вíщо, Бóже мúлий!
Зá-що свíтом нýдить?
Що зробúла вонá лю́дям,
Чого́ хотя́ть лю́ди?
Щоб плáкала!... Сéрце моє,

[1]) Вид. 1860: оченята.

Не пла́ч, Катери́но!
Не пока́зуй лю́дям сльо́зи,
Терпи́ до загину́!
А щоб ли́чко не марні́ло
З чо́рними брова́ми,
До схід со́нця в те́мнім лі́сї
Уми́й ся сльоза́ми!
Уми́єш ся — не поба́чуть,[1])
То й не засмію́ть ся;
А се́рденько одпочи́не,
По́ки сльо́зи лля́ть ся.
. . . . . [2])

Отаке́ то ли́хо, ба́чите, дівча́та!
Жарту́ючи кинув Катру́сю свою́...[3])
Недо́ля не ба́чить, з ким їй жартува́ти,
А лю́ди хоч ба́чять, та лю́дям не жаль.
„Неха́й“, ка́жуть, „ги́не леда́ча дити́на,
Коли́ не зуміла себе́ шанува́ть!“
Шану́йте ся ж, лю́бі, в недо́бру годи́ну
Щоб не довело́ ся Москаля́ шука́ть![4])

Деж Катру́ся блу́дить?
По-під тинню ночува́ла,
Ране́нько вставала́,
Поспіша́ла в Московщи́ну, —
Аж гульк — зима́ впа́ла.
Сви́ще по́лем завірю́ха,
Іде́ Катери́на
У личака́х — ли́хо тя́жке! —
І в одні́й свити́нї.
Іде́ Ка́тря, шкандиба́є;
Ди́вить ся — щось мрі́є...
Либо́нь іду́ть Моска́лики...

---

[1]) В вид. 1860: поба́чять. [2]) В перводр. тут три, в вид. 1860 вісім рядків точок. [3]) Отсї два рядки надруковані лише в вид. 1844 р. [4]) Отсих 8 рядків з обома попередніми із друкованої самим Шевченком 1860 р. карточки для наклеєня на покалїченого цензурою »Кобзаря« опублїкував уперве д. Хв. Камінський (Кіевская Старина 1885, март, стор. 520).

Ли́хо!... се́рце мліє...
Полетїла, зостріла ся,
Пита́: „Чи нема́є
Мого́ Йва́на чорня́вого?“
А ті: „Ми нє зна́єм.“
І, звича́йно, як Москалї
Смію́ть ся, жарту́ють:
„Аїй да баба! аїй да на́ші!
Каво́ нє надю́ють!“
Подиви́лась Катери́на:
„І ви, ба́чу, лю́ди!
Не плач, си́ну, моє́ ли́хо!
Що бу́де, то й бу́де!
Пі́ду да́льше, — бі́льш ходи́ла...
А мо́же й зострі́ну;
Оддам тебе́, мій го́лубе,
А сама́ — загину!“

Реве́, сто́гне хурто́вина,
Ко́тить, ве́рне по́лем;
Стоїть Ка́тря се́ред по́ля,
Дала́ сльоза́м во́лю.
Утоми́лась завірюха,
Де-де позїха́є;
Ще-б пла́кала Катери́на,
Та слїз бі́льш не ма́є.
Подиви́лась на дити́ну:
Уми́те сльозо́ю
Червонїє, як квіточка
В-ра́нцї під росо́ю.
Усміхну́лась Катери́на,
Тя́жко усміхну́лась, —
Ко́ло се́рця як га́дина
Чо́рна повернулась.
Кругом мо́вчки подиви́лась;
Ба́чить — лїс чорнїє,
А під лїсом, краї доро́ги,
Либо́нь ку́рінь мрі́є.
„Ходїм, си́ну! смерка́єть ся,

Коли́ пу́стять в ха́ту;
А не пу́стять, то й на дво́рі
Бу́дем ночува́ти.
Під ха́тою заночу́єм,
Си́ну мій Іва́не!
Де-ж ти бу́деш ночува́ти,
Як мене́ не ста́не?
З соба́ками, мій си́ночку,
Коха́й ся на дво́рі!
Соба́ки злі, покуса́ють,
Та не заговó́рять,
Не розка́жуть сміючи́ ся...
З псáми їсти й пи́ти...
Бі́дна моя голóвонько,
Що менї робúти?“

Сирота́ соба́ка ма́єть свою́ до́лю,[1])
Ма́є до́бре сло́во в свíтї сирота́;
Його́ бьють і ла́ють, закую́ть в нево́лю,
Та нїхто́ про ма́тїрь на сміх не спита́.
А Йва́ся спита́ють, зара́ння спита́ють,
Не дадýть до мóви дити́нї дожить.
На кого́ соба́ки на у́лицї ла́ють?
Хто го́лий, голóдний під ти́ном сидúть?
Хто ло́буря во́дить? Чорня́ві байстрята.
Одна́ його́ до́ля — чо́рні бровенята,
Та й тих лю́ди за́здрі не дають носúть.

IV.

Попід горóю я́ром-до́лом
Мов ті дїди́ високочо́лі,
Дуби́ з гетьма́нщини стоя́ть;

[1]) Отсей рядок ма́єть ся лише в вид. 1844; в вид. 1840 зазначено один рядок, а в вид. 1860 шість рядків точками. Отсі рядки з друкованого Шевченком у 1860 р. листка для наклеєня в »Кобзарі“ опублїкував д. Хв. Камінський в »Кіевской Старинѣ« 1885, марг. стор. 520—521. Хоча вони тоді були передруковані в львівській »Зорі“, то Ом. Огоновський не взяв їх до свого видання. У вид. Ром. вони є.

У я́ру гре́бля, ве́рби в ряд.
Ставо́к під кри́гою в нево́лї.
І ополо́нка — во́ду брать.
Мов покоти́ло червоні́є
Крізь хма́ру со́нце, занялось,
Наду́в ся ві́тер, — як повіє,
Нема́ нїчо́го, скрізь білїє,
Та ті́лько лїсом загуло́.

Реве́, сви́ще завірю́ха,
По́ лїсу́ зави́ло;
Як те мо́ре, бі́ле по́ле
Снїгом покоти́лось.
Ви́йшов з ха́ти карбівни́чий,
Щоб лїс оглядїти,
Та де тобі! таке́ ли́хо,
Що не ви́дно й світа.
„Еге́, ба́чу, яка́ фу́ґа!
Цур же йому́ з лїсом!
Пі́ти в ха́ту... Що там таке́?
Ох їх до-сто-бі́са!
Недо́бра їх розноси́ла,
Мов спра́вдї за дїлом.
Ничи́поре! диви́сь лишє́нь,
Які́ побілїли!“[1])
„Що? Москалї?... Де Москалї?“
„Що ти? схамени́ся!“
„Де Москалї, лебе́дики?“
„Та он, подиви́ ся!“
Полетїла Катери́на
І не одягла́ ся.
„Мабу́ть до́бре Московщи́на
В тя́мку їй дала́ ся!
Бо у-но́чі ті́лько й зна́є,
Що Москаля́ кли́че.“
Че́рез пенькй, заме́тами
Лети́ть, ле́две ди́ше.
Бо́са ста́ла се́ред шляху,

[1]) Так у вид. 1844; в вид. 1860: побілїлі.

Втéрлась рукавáми,
А Москалí їй на-зýстріч,
Як одúн, верхáми.
„Лúхо моé! дóле моя!“
До їх... колú гляне, —
Попереду старшúй їде.
„Лю́бий мій Івáне!
Сéрце моé коханéє!
Де ти так барúв ся?“
Та до йóго... за стремéна...
А він подивúв ся,
Та шпóрами коня́ в бóки.
„Чого́-ж утїкáєш?
Хибá забýв Катерúну,
Хибá не пізнáєш?
Подивú ся, мій гóлубе,
Подивúсь на мéне:
Я Катрýся твоя́ лю́ба!
На́-що рвеш стремéна?“
А він коня́ поганя́є,
Нїби-то й не бáчить.
„Постріва́й же, мій гóлубе,
Дивúсь! я не плáчу,
Ти не пізнáв менé, Івáне?
Сéрце, подúви ся!
Єй же Бóгу, я Катрýся!“
„Дýра, атвяжí ся!
Вазьмíтє прочь безýмную!“
„Бóже мій! Івáсю!“[1])
І ти менé покидáєш!
А ти-ж присягáв ся!“
„Вазьмíтє прочь! Что-жь ви сталí?“
„Кого́? менé взя́ти?
За́-що-ж? скажú, мій гóлубе!
Кому́ хоч оддáти
Свою́ Кáтрю, що до тéбе
В садóчок ходúла,
Свою́ Кáтрю, що для тéбе

[1]) В вид. 1860: Івáне.

Си́на породи́ла?
Мій ба́течку, мій бра́тїку,
Хоч ти не цура́й ся!
На́ймичкою тобі ста́ну...
З другóю кохáй ся,
З цїлим свíтом!... Я забýду,
Що колúсь кохáлась,
Що од тéбе сúна мáла,
Пóкриткою[1]) ста́ла...
Пóкриткою... яки́й сóром!
І за́-що я ги́ну?
Поки́нь мене́, забýдь мене́,
Та не ки́дай сúна!
Не поки́неш?... Сéрце моé!
Не втїкáй од мéне!...
Я ви́несу тобі сúна.“
Кúнула стремéна
Та в хати́ну.

Верта́єть ся,
Несé йомý сúна;
Несповúта, запла́кана
Сердéшна дити́на.
„Ось-де воно́, подивúй ся!
Де-ж ти? заховáв ся?
Утїк!... нема́!... Сúна, сúна
Ба́тько одцурáв ся!
Бóже ти мій!... Дитя́ моé!
Де дїнýсь з тобóю?
Моска́лики! голýбчики!
Возьмíть за собóю;
Не цура́йтесь, лебéдики!
Воно́ сиротúна;
Возьмíть йогó та оддáйте
Старшóму за сúна!
Возьмíть йогó!... бо поки́ну,
Як ба́тько поки́нув, —

[1]) В вид. 1860: Покрúткою.

Бода́й його́ не ки́дала
Лиха́я годи́на!
Гріхо́м тебе́ на світ бо́жий
Ма́ти породи́ла, —
Вироста́й же на сміх лю́дям!“ —
На шлях положи́ла:
„Остава́й ся шука́ть ба́тька,
А я вже шука́ла.“
Та в лїс з шля́ху, як навісна́...
А дитя́ оста́лось.
Пла́че бі́дне... А Москаля́м
Байду́же, — мину́ли.
Воно́ й до́бре; та на ли́хо
Лїсни́чі почу́ли.

Бі́га Ка́тря бо́са лїсом,
Бі́га та голо́сить;
То проклина́ свого́ Йва́на,
То пла́че, то про́сить.
Вибіга́є на возлїсся;
Круго́м подиви́лась,
Та в яр... бі́жи́ть, — се́ред ста́ву
Мо́вчки опини́лась.
„Прийми́, Бо́же, мою́ ду́шу!
А ти — моє тїло!“
Шубо́всть в во́ду!... По-пі́д льо́дом
Геть загуркотїло.

Чорнобри́ва Катери́на
Найшла́, що шука́ла.
Дунув вітер по-над ста́вом,
І слїду́ не ста́ло.

То не вітер, то не бу́йний,
Що ду́ба лама́є:
То не ли́хо, то не тя́жке,
Що ма́ти вмира́є;
Не си́роти малі́ ді́ти,
Що не́ньку схова́ли:

Їм зоста́лась до́бра сла́ва,
Моги́ла зоста́лась.
Засмію́ть ся злії́ лю́ди
Малії́ сироти́нї, —
Ви́ллє сльо́зи на моги́лу,
Серде́нько спочи́не.
А тому́, тому́ на сві́тї,
Що йому́ зоста́лось,
Кого́ ба́тько і не ба́чив,
Ма́ти одцура́лась?
Що зоста́лось байстрюко́ві?[1])
Хто з ним заговори́ть?
Нї роди́ни, нї хати́ни, —
Шляхи́, піски́, го́ре...
Па́нське ли́чко, чо́рні бро́ви —
На́-що? Щоб пізна́ли!
Змалюва́ла, не сховала...
Бода́й полиня́ли!

V.

Ішо́в кобза́рь до Ки́єва
Та сїв спочива́ти;
Торбинка́ми[2]) обвішаний
Його́ повожа́тий.
Малє́ дитя́ ко́ло йо́го
На со́нцї куня́є,
А тим ча́сом стари́й кобза́рь
„Ісу́са“ співа́є.
Хто йде, їде — не мина́є;
Хто — бу́блик, хто — гро́ші,
Хто старо́му, а дївча́та
Шажо́к міхоно́ші.
Зади́влять ся чорнобри́ві:[3])
„І бо́се, і го́ле!

[1]) В перводр. і в вид. 1844 се слово виточкуване. [2]) В вид. 1860: Торби́ками. [3]) Вид. 1860: чорнобро́ві.

Дала́,“ ка́жуть, „бровиня́та,
Та не дала́ до́лї!“

Їде шля́хом до Ки́єва
Берли́н шестерне́ю,
А в берли́нї господи́ня
З па́ном і сїме́ю. [1])
Опини́в ся про́ти старцїв, —
Ку́рява ляга́є.
Побіг Іва́сь, бо з вікóнця
Рукóю маха́є.
Дає́ гро́шї Іва́севі,
Дивує́ть ся па́нї,
А пан гля́нув... одверну́в ся....
Пізна́в препога́нийї,
Пізна́в тїї ка́рі о́чі,
Чо́рні бровеня́та...
Пізна́в ба́тько свого́ си́на,
Та не хо́че взя́ти.
Пита́ па́нї, як зове́ть ся?
„Іва́сь.“ — „Како́ї мілый!“
Берли́н ру́шив, а Іва́ся
Ку́рява покри́ла...
Полїчи́ли, що доста́ли,
Вста́ли сїрома́хи,
Помоли́лись на схід со́нця,
Пішли́ по-над шля́хом.

Друк. уперве: Кобзарь 1840, стор. 21—67.

[1]) Вид. 1860: семъею. [2]) Вид. 1860: милай.

III. ПЕРЕБЕНДЯ.

(Е. П. Гребінщ.)

Перебе́ндя стари́й, слїпи́й, —
Хто йо́го не зна́є?
Він усю́ди ве́шталъ ся
Та на ко́бзї гра́є.
А хто гра́є, того́ зна́ють
І дя́кують лю́ди:
Він їм ту́гу розганя́є,
Хоть сам свїтом ну́дить.
По під ти́ньню сїрома́ха
І днює й ночу́є, —
Нема́ йому́ в свїтї ха́ти;
Недо́ля жарту́є
Над старо́ю головою,
А йому́ байду́же!
Ся́де [1]) собі, заспіва́є:
„Ой не шуми́, лу́же!“
Заспіва́є, та й згада́є,
Що він сироти́на,
Пожу́рить ся, посуму́є
Сидячи́й під ти́ном.

От-таки́й-то Перебе́ндя
Стари́й та химе́рний!
Заспіва́є про „Ча́лого“,
На „Го́рлицю“ зве́рне;
З дївча́тами на вигонї
„Гри́ця“ та „Весня́нку“,
А у шинку́ з парубка́ми
„Се́рбина“, „Шинка́рку“;

[1]) Вид. Кожанч Си́дя.

З жона́тими на бенке́тї
(Де свекру́ха зла́я)
Про топо́лю, лиху́ до́лю,
А по́тім „У га́ю“;
На база́рі про „Ла́заря“,
Або́, щоб те зна́ли,
Тя́жко-ва́жко заспіва́є,
Як Сїч руйнува́ли.
От-таки́й-то Перебе́ндя
Стари́й та химе́рний!
Заспіва́є, засмі́ється ся,
А на сльо́зи зве́рне.

Ві́тер ві́є-повіва́є,
На по́лю гуля́є,
На моги́лї кобза́рь сиди́ть
Та на ко́бзї гра́є.
Круго́м йо́го степ, як мо́ре
Широ́ке сине́є;
За моги́лою моги́ла,
А там — ті́лько мрі́є.
Си́вий ус, стару́ чупри́ну
Ві́тер розвіва́є;
Та приля́же, та послу́ха,
Як кобза́рь співа́є,
Як се́рце сміється ся, слїпі о́чі пла́чуть...
Послу́ха, повіє...

Стари́й заховавсь
В степу́ на моги́лї, щоб нїхто́ не ба́чив,
Щоб ві́тер по по́лю слова́ розмаха́в,
Щоб лю́ди не чу́ли: бо то бо́же сло́во,
То се́рце по во́лї з Бо́гом розмовля́,
То се́рце щебе́че Госпо́днюю сла́ву,
А ду́мка край сві́та на хма́рі гуля.
Орло́м сизокри́лим лїта́є, ширя́є,
Аж не́бо блаки́тне широ́кими бье!
Спочи́не на со́нцї, його́ запита́є:
Де воно́ ночу́є? як воно́ вста́є?

Послу́хає мо́ря, що́ воно́ гово́рить?
Спита́ чо́рну го́ру: Чого́ ти нїма́?
І зно́ву на не́бо, бо на землї́ го́ре,
Бо на їй, широ́кій, куто́чка нема
Тому́, хто все зна́є, тому́, хто все чу́є:
Що мо́ре гово́рить, де со́нце ночу́є,
Його́ на сім сві́тї нїхто́ не прийма́.
Оди́н він між ни́ми, як со́нце висо́ке,
Його́ зна́ють лю́ди, бо но́сить земля́.
А як-би почу́ли, що він одино́кий
Співа́ на моги́лї, з мо́рем розмовля́, —
На бо́жеє сло́во воні́-б насмія́лись,
Дурни́м би назва́ли, од се́бе-б прогна́ли:
„Неха́й по-над мо́рем“, сказа́ли-б, „гуля́!“

До́бре єси́, мій кобза́рю,
До́бре, ба́тьку, ро́биш,
Що співа́ти-розмовля́ти
На моги́лу хо́диш!
Ходи́ собі́, мій го́лубе,
По́ки не засну́ло
Твоє се́рце та виспівуй,
Щоб лю́ди не чу́ли!
А щоб тебе́ не цура́лись,
Потура́й їм, бра́те!
Скачи́, вра́же, як пан ка́же,
На те він бога́тий.

От-таки́й-то Перебе́ндя
Стари́й та химе́рний!
Заспіва́є весїльної,
А на журбу́ зве́рне.

Друк у-перве: Кобзарь 1840, ст. 13—20.

IV. ІВАН ПІДКОВА.

(В. І. Штернберґу.)

I.

Було́ коли́сь в Україні
Рев'іли гарма́ти;
Було́ коли́сь Запоро́жці
Вмі́ли панува́ти!
Панува́ли, добува́ли
І сла́ву і во́лю, —
Мину́ло ся, оста́ли ся
Моги́ли по по́лю![1])
Висо́кії ті моги́ли,
Де лягло́ спочи́ти
Коза́цькеє бі́ле тїло
В китайку пови́те.
Висо́кії ті моги́ли
Чорнїють, як го́ри,
Та про во́лю ни́шком в по́лї
З вітра́ми гово́рять.
Свідок сла́ви, дїдівщини
З вітром розмовля́є,
А внук ко́су несе́ в ро́су,
За ни́ми співа́є.

Було́ коли́сь, в Україні
Ли́хо танцювало,
Журба́ в ши́нку мед-горі́лку

[1]) В вид. 1860: на полї.

Поставцéм кружáла.
Булó колúсь дóбре жúти[1])
На тій Україні....
А згадáймо! мóже сéрце
Хоч трóшки[2]) спочúне.

II.

Чóрна хмáра з-за Лиманý
Нéбо, сóнце крúє;
Сúнє мóре звірюкою
То стóгне, то вúє,
Днїпрá гúрло затопúло.
„А нýте, хлопьятá,
На байдакú! Мóре грáє,
Ходїм погуляти!“

Вúсипали Запорóжцї,
Лиманý чóвни[3]) вкрúли.
„Грай же, мóре!“ заспівáли,
Запінились хвúлї.
Кругóм хвúлї, як ті гóри:
Нї землї, нї нéба.
Сéрце млїє, а козакáм
Того́ тíлько й трéба.
Пливýть собí та співáють:
Рибáлка лїтáє,
А попéреду отáман
Ведé, куди́ знáє.
Похóжає вздóвж байдáка,
Гáсне лю́лька в рóтї:
Поглядáє сюди́-туди́,
Де-то буть робóтї?
Закрутúвши чóрні ýси,
За ýхо чупри́ну,
Підня́в шáпку, — чóвни стáли.
„Нехáй вóрог гúне!
Не в Синóпу, отáмани,

[1]) Чиг. Коб. Добре колись було. [2]) В вид. 1860: трохи.
[3]) В вид. 1860: човни.

Пано́ве-моло́дці,
А у Ца́рьград, до султа́на
Пої́демо в го́сті!“
„До́бре, ба́тьку ота́мане!“
Круго́м зарев'і́ло.
„Спаси́бі вам!“
Надів ша́пку.
Зно́ву закипі́ло
Си́нє мо́ре вздо́вж байдака́,
Зно́ву похожа́є
Пан ота́ман та на хви́лю
Мо́вчки поглида́є.

Друк. уперве: Кобзарь 1840, стор. 97—103.

V. НА НЕЗАБУДЬ В. І. ШТЕРНБЕРГУ.[1])

Пої́деш дале́ко,
Поба́чиш бага́то;
Зади́виш ся, зажу́риш ся —
Згада́й мене́, бра́те!“

Весною 1840 р.

[1]) Отсей віршик був написаний Шевченком на екземплярі »Кобзаря« з 1840 р., подарованім ним його другови, маляреви Штернберґови, який умер 1845 р. Опублїкований »з паперів Левченка« в »Кіевской Старинѣ« 1902 р. книжка за лютий, віддїл Документів, ст. 73.

VI.[1])

Вітре бу́йний, вітре бу́йний,
Ти з мо́рем гово́риш:
Збуди́ його́, загра́й ти з ним,
Спита́й си́нє мо́ре.
Воно́ зна́є, де мій ми́лий,
Бо його́ носи́ло;
Воно́ ска́же, си́нє мо́ре,
Де його́ поді́ло.
Коли́ ми́лого втопи́ло,
Розби́й си́нє мо́ре!
Піду́ шука́ть миле́нького,
Втоплю́ своє́ го́ре,
Втоплю́ свою́ недо́леньку...
. . . . . .[2])
Найду́ його́, пригорну́ ся,
На се́рці зомлію.
Тоді́, хви́ле, неси́ з ми́лим,
Куди́ ві́тер ві́є!
Коли́-ж ми́лий на тім бо́ці,
Буйне́сенький зна́єш,
Де він хо́дить? що він ро́бить?
Ти з ним розмовля́єш.
Коли́ пла́че, то й я пла́чу;
Коли́ ні, співа́ю;
Коли́-ж зги́нув чорнобри́вий,
То й я погиба́ю.

---

[1]) В вид. 1860 дод. титулом Думка (ст. 26). [2]) Так у вид. 1840, 1844, 1860.

Тогдї несй мою ду́шу
Туди́, де мій ми́лий,
Черво́ною кали́ною
Поста́в на моги́лї!
Бу́де ле́гше в чужі́м по́лї
Си́ротї лежа́ти,
Бу́де над ним його́ ми́ла
Квіткою стоя́ти.
І квіткою й кали́ною
Цвісти́ над ним бу́ду,
Щоб не пекло́ чуже́ со́нце,
Не топта́ли лю́ди.
А в ве́чері посуму́ю,
А в ра́нцї попла́чу;
Зі́йде со́нце — утру́ сльо́зи,
Нїхто́ й не поба́чить.
Вітре бу́йний, вітре бу́йний,
Ти з мо́рем гово́риш:
Збуди́ його́, загра́й ти з ним,
Спита́й си́нє мо́ре!

Друк. уперве: Ластівка Е. Гребенки С. Пб. 1841, ст. 23—25.

VII. НА ВІЧНУ ПАМЯТЬ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ.[1])

Со́нце гріє, ві́тер віє
З по́ля на доли́ну;
Над водо́ю гне з вербо́ю
Черво́ну кали́ну.
На кали́ні одино́ке
Гнїзде́чко гойда́є.
А де-ж дїв ся солове́йко?
Не пита́й, не зна́є!
Згада́й ли́хо, то й байду́же:
Мину́лось, пропа́ло;
Згада́й до́бре, се́рце вьяне,
Чому́ не оста́лось?
Ото́-ж гля́ну та й згада́ю:
Було́, як смерка́є,
Защебе́че на кали́ні,
Нїхто́ не мина́є.
Чи бага́тий, кого́ до́ля
Як ма́ти дити́ну
Убира́є, доглядає,
Не мине́ кали́ну;
Чи си́рота, що до́-світа
Му́сить устава́ти,
Опи́нить ся, послу́хає, —
Мов ба́тько та ма́ти
Розпи́тують, розмовля́ють!
Се́рце бьєть ся лю́бо,
І світ бо́жий як вели́кдень,
А лю́ди як лю́ди![2])

---

[1]) В вид. 1860 пропущено. [2]) В перводр. оба рази: люде.

Чи дівчи́на, що ми́лого
Що-де́нь виглядає,
Вьяне, со́хне сиротою,
Де ді́тись не зна́є, —
Піде́ на шлях подиви́ть ся,
Попла́кати в ло́зи;
Защебе́че солове́йко,
Со́хнуть дрібні́ сльо́зи;
Послу́хає, усміхне́ть ся,
Піде́ те́мним га́єм...
Ні́би з ми́лим розмовля́ла...
А він знай співає,
Та дрібно, та рівно, як Бо́га благає,
По́ки ви́йде зло́дій на шлях погуля́ть
З ноже́м у халя́ві, — піде́ луна́ га́єм,
Запе́клую ду́шу зло́дія не спи́нить,
Тільки стра́тить го́лос, добру́ не навчи́ть...
Нехай він лютує, по́ки сам заги́не,
По́ки безголо́вья во́рон прокричи́ть.

Засне́ доли́на, на кали́ні
І соловейко задрімá.
Повіє вітер по доли́ні,
Пішла́ дібро́вою луна́;
Луна́ гуляє — бо́жа мо́ва...
Вста́нуть серде́ги працюва́ть,
Піду́ть коро́ви на дібро́ви,
Ви́йдуть дівча́та во́ду брать,
Ви́гляне со́нце. Рай тай го́дї!
Верба́ сміє ть ся, — свя́то скрізь!
Зло́дій запла́че, дарма́, що зло́дій.

Так бу́ло перш, тепе́р дивись:
Со́нце гріє, вітер віє
З по́ля на доли́ну;
Над водо́ю гне з верб'ю
Черво́ну кали́ну;
На кали́ні одино́ке
Гні́здечко гойда́є.

А де дів ся содове́йко?
Не пита́й, не зна́є!

Неда́вно, неда́вно у нас в Україні
Стари́й Котляре́вський от-та́к щебета́в;
Замо́вк небора́ка, сирота́ми ки́нув
І го́ри і мо́ре, де пе́рше вита́в,
Де вата́гу прой ди́світа
Води́в за собо́ю.
Все оста́лось, все суму́є,
Як руїни Трої;
Все суму́є, ті́лько сла́ва
Со́нцем засия́ла;
Не вмре кобза́рь, бо на ві́ки
Його́ привіта́ла.
Бу́деш, ба́тьку, панува́ти,
По́ки живу́ть лю́ди,
По́ки со́нце з не́ба сія́є,
Тебе́ не забу́дуть!

Пра́ведная душе́! прийми́ж мою́ мо́ву,
Нему́дру та щи́ру, прийми́, привіта́й!
Не кинь сиротою, як ки́нув дібро́ви.
Прилини́ до ме́не хоч на одно́ сло́во,
Та про Україну мині заспіва́й!
Неха́й усміхне́ть ся душа́ на чужи́ні,
Хоч раз усміхне́ть ся дивлючи́сь, як ти
Всю сла́ву козацьку за сло́вом єди́ним
Перені́с в убо́гу ха́ту сиротй.
Прили́нь, си́зий о́рле! бо я одино́кий,
Сирота́ на світї в чужо́му краю́;
Дивлю́ ся на мо́ре широ́ке, глибо́ке,
Попли́в би на той бік, — човна́ не даю́ть!
Згада́ю Ене́я, згада́ю роди́ну,
Згада́ю — запла́чу, як та́я дити́на;
А хви́лї на той бік іду́ть та реву́ть.
А мо́же я й те́мний, нїчо́го не ба́чу,
Мо́же моя́ до́ля на тім бо́ці пла́че,
Бо си́роту всю́ди лю́ди осмію́ть?

Нехáй би сміялись, та там мóре грáє,
Там мíсяць, там сóнце ясні́йше сія́,
І з вíтром могúла в степу́ розмовля́є,
Там не одинóкий з нéю був би я.
Прáведная душé, прийми́ мою́ мóву,
Немý́дру та щи́ру, прийми́, привітáй!
Не кинь сиротóю, як кúнув дібрóви,
Прилини́ до мéне хоч на однó слóво,
Та про Украíну менí заспівáй!

Друк. у перве: Ластóвка Гребенки 1841, ст. 306—312.

VIII. ТОПОЛЯ.

(П. С. Петровський.)

По дібро́ві ві́тер ви́є,
Гуля́є по по́лю,
Край доро́ги гне топо́лю
До са́мого до́лу.
Стан висо́кий, лист широ́кий —
На́-що[1]) зеленї́є?
Круго́м по́ле як те мо́ре
Широ́ке синї́є.
Чума́к іде́, поди́вить ся,[2])
Та й го́лову схи́лить;
Чаба́н в-ра́нці з сопі́лкою
Ся́де на моги́лї,
Поди́вить ся, се́рце ни́є:
Круго́м нї били́ни!
Одна́-одна́, як си́рота
На чужи́нї ги́не!

Хто-ж ви́ховав тонку́, гнучку́
В степу́ погиба́ти?
Пострива́йте, все розкажу́, —
Слу́хайте-ж, дівча́та!

Полюби́ла чорнобри́ва[3])
Козака́ дівчи́на,
Полюби́ла — не спини́ла:
Пішо́в, та й заги́нув.

---

[1]) Попр. Шевч. Ма́рне. [2]) В вид. Семиренка: подиви́тця. [3]) В перводр. чорнобрыва́, в вид. Сем. чорнобри́ва

Як-би зна́ла, що поки́не,
Було́-б[1]) не люби́ла;
Як-би зна́ла, що заги́не,
Було́-б не пусти́ла;
Як-би зна́ла, не ходи́ла-б
Пізно за водо́ю,
Не стоя́ла-б до півно́чи
З ми́лим під верб о́ю...
Як-би зна́ла!...

І то ли́хо
Попе́реду зна́ти,
Що нам в світі зострі́неть ся....
Не зна́йте, дівча́та!
Не пита́йте свою́ до́лю!...
Само́ се́рце зна́є,
Кого́ люби́ть. Неха́й вья́не,
По́ки закопа́ють!
Бо не до́вго, чорнобри́ві.
Ка́рі очен я́та,
Бі́ле ли́чко червоні́є,
Не до́вго, дівча́та!
До полу́дня, та й завья́не,
Бро́ви полиня́ють...
Кохайте ся-ж, любіте ся,
Як се́рденько зна́є.

Защебе́че солове́йко
В лу́зі на кали́ні,
Заспіва́є коза́ченько
Хо́дя по до́лині.
Виспі́вує, по́ки ви́йде
Чорнобри́ва з ха́ти,
А він її запита́є:
„Чи не би́ла ма́ти?“
Ста́нуть собі, обійму́ть ся,
Співа́ солове́йко;

[1]) Тут і ряд. 27 у перводр. булоб, у вид. Сем. булаб.

Послу́хають, розійдуть ся, —
Обо́є раде́нькі.
Нїхто́ того́ не поба́чить,
Нїхто́ не спита́є:
„Де ти була́? що робила?“
Сама́ собі зна́є...
Люби́ла ся, кохала ся,
А серде́нько мліло:
Воно́ чу́ло[1]) недо́леньку,
А сказа́ть[2]) не вмі́ло.
Не сказа́ло, — оста́ла ся,
День і ніч воркує,
Як голу́бка без го́луба,
А нїхто́[3]) не чує.

Не щебе́че соловейко
В лу́зї над водо́ю,
Не співає чорнобрива
Сто́я під вербо́ю.
Не співає, як си́рота[4])
Бі́лим сві́том ну́дить.
Без ми́лого ба́тько, ма́ти,
Як чужії лю́ди;
Без ми́лого со́нце сві́тить,
Як во́рог сміється ся,
Без ми́лого скрізь моги́ла,
А се́рденько бье́ть ся!

Мину́в і рік, мину́в дру́гий,
Козака́ нема́є;
Со́хне вона́, як кві́точка,
Нїхто́ не пита́є.
„Чого́ вьянеш, моя до́ню?“
Ма́ти[5]) не спита́ла,
За старо́го,[6]) бага́того
Ни́щечком[7]) вдна́ла.

---

[1]) Попр. Шевченка: Чуло серце. [2]) Попр Шевч Сказати. [3]) В перводр. никто. [4]) Попр Шевч. Сиротою. [5]) Попр. Шевч. Стара [6]) Попр. Шевч. За сивого. [7]) Попр. Шевч. Тихенько

„Іди́, до́ню!“ ка́же ма́ти, —
„Не вік дівува́ти.
Він бага́тий, одино́кий,
Бу́деш панува́ти!“
„Не хочу́[1]) я панува́ти,
Не пі́ду я, ма́мо!
Рушника́ми, що придба́ла,
Спусти́ мене́ в я́му!
Неха́й попи́ засніва́ють,
А дружки́ попла́чуть![2])
Ле́гше мині[3]) в труні лежа́ть,
Як[4]) його́ поба́чить.“

Не слу́хала стара́ ма́ти,
Роби́ла, що зна́ла;
Все ба́чила[5]) чорнобри́ва,
Со́хла і мовча́ла.
Пішла́ в-ночі́ до воро́жки,
Щоб поворожи́ти,
Чи до́вго їй на сім світі[6])
Без ми́лого[7]) жи́ти?
„Бабу́сенько, голу́бонько,
Се́рце моє́, не́нько!
Скажи́ мині щи́ру пра́вду,
Де ми́лий-серде́нько?
Чи жив? здоро́в? чи він лю́бить?
Чи забу́в-поки́нув?
Скажи́-ж мині, де мій ми́лий?
Край світа поли́ну!
Бабу́сенько, голу́бонько!
Скажи́, коли́[8]) зна́єш
Бо вида́є[9]) мене́ ма́ти
За старо́го за́між.

---

[1]) В вид. Сем. не хо́чу. [2]) Попр. Шевч. Заплачуть. [3]) Попр. Шевч. Легше, мамо. [4]) Вид. Сем. Ніж, Кожанч. Аніж його бачить. [5]) Попр. Шевч. Дивила ся. [6]) Попр. Шевч. одинокій. [7]) Попр. Шевч. На сім світі. [8]) Попр. Шевч. бо ти. [9]) Попр. Шевч. Хоче дати.

Люби́ть його́, моя́ си́за,
Се́рце не навчи́ти!
Пішла́-б же я утопи́лась,
Жаль ду́шу згуби́ти!
Коли́ не жив чорнобри́вий,
Зроби́, моя́ пта́шко,
Щоб до-до́му не верну́лась...
Тя́жко мині, тя́жко!
Там стари́й жде з старости́ми...
Скажи́-ж мою́ до́лю!“
„До́бре, до́ню! Спочи́нь тро́шки!...
Скажу́ твою́ до́лю...[1])
Сама́ коли́сь дівува́ла,
Те́є ли́хо зна́ю;
Мину́ло ся, навчи́ла ся,
Лю́дям помага́ю.
Твою́ до́лю, моя́ до́ню,
Позато́рік зна́ла,
Позато́рік і зі́льлячка
Для того́ придба́ла.“

Пішла́ стара́, мов каламарь
Доста́ла з поли́ці.
„Ось на́ тобі сього́ ди́ва!
Піди́ до крини́ці,
По́ки пі́вні не співа́ли,
Уми́й ся водо́ю!
Ви́пий тро́шки сього́ зі́лля, —
Все ли́хо загої́ть.
Ви́пєш, біжи́ я́ко мо́га,
Що-б там ні кричало,
Не огля́нь ся, по́ки ста́неш
Аж там, де прощалась.
Одпочи́неш, а як ста́не
Мі́сяць се́ред не́ба,
Ви́пий ще раз! Не прийде, —
В-тре́тє[1]) ви́пить тре́ба!

[1]) В вид. Сем. Чини́ ж мою́ во́лю. [2]) В перводр. Въ третѣ.

За пе́рший раз, як за той рік
Бу́деш ти тако́ю;
А за дру́гий се́ред сте́пу
Ту́пне кінь ного́ю.
Коли́ живи́й коза́ченько,
То за́раз прибу́де,
А за тре́тій, моя́ до́ню,
Не пита́й, що бу́де!
Та ще, чу́єш, не хрести́ ся,[1])
Бо все пі́де в во́ду.
Тепе́р же йди́, придиви́ ся
На торі́шню вро́ду!“

Взяла́ зі́лля, поклони́лась:
„Спаси́бі, бабу́сю!“
Ви́йшла з ха́ти: „Чи йти, чи ні?
Ні, вже не верну́ ся!“
Пішла́,[2]) вми́лась, напила́ ся,
Мов не своя́[3]) ста́ла;
В-дру́ге, в-тре́тє, та мов со́нна
В степу́ заспіва́ла:[4])

„Пла́вай, пла́вай, лебе́донько,
По си́ньому мо́рю!
Рости́, рости́, топо́ленько,
Все в-го́ру та в-го́ру!
Рости́ тонка́ та висо́ка
До са́мої хма́ри,

---

[1]) В вид. Сем. христи́ ся. [2]) Попр. Шевч. Прийшла. [3]) Чиг. Коб. Побігла тай. [4]) Замість рядків 177—180 рукоп. поправка Шевченкова:

Прийшла, вмилась, напила ся,
Тихо усміхнулась;
В друге, в третє напила ся,
І не зоглянулась.
Полетіла мов на крилах,
Серед степу пала. —
Пала, стала, заплакала
І... і заспівала:

Спита́й Бо́га, чи діжду́ ся,[1])
Чи не діжду́ па́ри?
Рости́, рости́, подиви́ ся
За си́нє́є мо́ре:
По тім бо́ці́ моя́ до́ля,
По сїм бо́ці́ го́ре!
Там десь ми́лий чорнобри́вий
По по́лю гуля́є,
А я пла́чу, лїта́ тра́чу,
Його́ виглядаю.
Скажи́ їому́, моє́ се́рце,
Що сміють ся лю́ди;
Скажи́ їому́, що заги́ну,
Коли́ не прибу́де!
Мене́ ма́ти сама́ хо́че[2])
В зе́млю захова́ти...
А хто-ж її голо́воньку
Бу́де доглядáти?
Хто догля́не, розпита́є,
На ста́рість помо́же?
Ма́мо моя́! до́ле моя́!...
Бо́же ми́лий, Бо́же!
Подиви́ ся, топо́ленько!
Як нема́, — запла́чеш
До схід со́нця ранїсїнько,
Щоб нїхто не ба́чив.
Рости́-ж, се́рце топо́ленько,
Все в-го́ру та в-го́ру!
Пла́вай, пла́вай, лебе́донько,
По си́ньому мо́рю!“

Таку́ пісню[3]) чорнобри́ва
В степу́ заспіва́ла;[4])
Зїльля ди́ва наробѝло,[5])
Топо́лею ста́ла.

---

[1]) Попр. Шевч. діжду я. [2]) В вид. Сем. Сама́ хо́че мене́ ма́ти. [3]) Попр. Шевч. Оттак тая. [4]) Попр. Шевч. Плакала, співала. [5]) Попр. Шевч. І на диво серед поля.

Не вернýла ся до дóму,
Не діждáла пáри;
Тонкá-тонкá[1]) та висóка
До сáмої хмáри.

По дібрóві вíтер вúє,
Гуляє по пóлю,
Крáй дорóги гне топóлю
До сáмого дóлу.

Друк. у перве: Кобзарь 1840, ст. 69—82.

[1]) Попр. Шевч. гнучка.

IX. ТАРАСОВА НІЧ.

(П. І. Мартосу.)

На розпу́ттї кобза́рь сидúть
Та на ко́бзї гра́є,
Круго́м хло́пцї та дївча́та
Як мак розцвіта́є.[1])
Гра́є кобза́рь, виспі́вує,
Вимовля́ слова́ми,
Як Москалї, Орда́, Ляхи́
Би́лись з козака́ми,
Як зібра́ла ся грома́да[2])
В недїленьку в-ра́нцї;
Як хова́ли коза́ченька[3])
З зелéнім байра́цї.
Гра́є кобза́рь, приспі́вує,
Аж ли́хо смiéть ся:[4])

„Була́ колúсь Гетьма́нщина,
Та вже не вернéть ся;
Було́ колúсь панува́ли,
Та бíльше не бу́дем...
Тїї сла́ви коза́цької
По-вік не забу́дем!
Украíно, Украíно!
Сéрце моé,[5]) нéнько!

---

[1]) В вид 1860: процвіта́є. [2]) В вид. 1860: збірала ся громадонька; Жен. збірались козаченьки. [3]) Жен. товариша. [4]) Дальших 26 рядків у вид. 1840, 1844 і 1860 викропкувано. [5]) Праське і Жен. вид. Ненько моя

Як згада́ю тебе́, кра́ю
Запла́че серде́нько![1])
Де поді́лось коза́чество,
Чорво́ні жупа́ни?
Де поді́лась до́ля-во́ля,
Бунчуки́, гетьма́ни?
Де поді́лось? Ізгорі́ло?
А чи затопи́ло
Си́нє мо́ре твої го́ри,
Висо́кі моги́ли?
Мовча́ть го́ри, гра́є мо́ре,
Моги́ли суму́ють,
А над ді́тьми коза́цькими
Пога́нці пану́ють!
Грай же мо́ре! мовчі́ть го́ри!
Гуля́й, бу́йний, по́лем!
Пла́чте, ді́ти коза́цькії,
Така́ ва́ша до́ля!

„Встає[2]) хма́ра з-за Лима́ну,
А друга́я з по́ля;
Зажури́лась Украї́на, —
Така́ її до́ля!
Зажури́лась, запла́кала,
Як мала́ дити́на.
Ніхто́ її не рятує...[3])
Коза́чество ги́не,
Ги́не сла́ва, ба́тьківщина,
Немає де ді́тись...[4])
Виросту́ють нехрещені
Коза́цькії ді́ти,
Кохаються невінчані,
Без попа́ хова́ють,
Запро́дана Жида́м[5]) ві́ра,
В це́ркву не пуска́ють!

---

[1]) В праськім вид. чомусь: Як згадаю твою долю, Завяне серденько — хоть в нотці подано поправки вставлені нами в текст, яко власноручний рукопис Шевченка. [2]) Жен. Встала. [3]) В перводр. ратує, потім скрізь рятує. [4]) Жен. Що будеш робити? Так і в Огон. [5]) Жен і Огон. свята.

Як та га́лич по́ле кри́є,
Ляхи́, унїя́ти[1])
Налїта́ють, — нема́ кому́
Пора́доньки да́ти!
Обізва́в ся Наливайко, —
Не ста́ло кравчи́ни![2])
Обізва́всь коза́к Павлю́га,[3])
За не́ю поли́нув!
Обізва́всь Тара́с Трясйло[4])
Гірки́ми сльоза́ми:
„Бі́дна моя́ Украї́но,
Сто́птана Ляха́ми!“[5])

Обізва́всь Тара́с Трясйло
Ві́ру рятува́ти,
Обізва́в ся оре́л си́зий
Та й дав Ляха́м зна́ти!
Обізва́в ся пан Трясйло:
„А го́дї жури́ть ся!
А ходїм[6]) лиш, пани́-бра́ти,
З Поляка́ми бить ся!“[7])

Вже не три днї, не три но́чі
Бьеть ся пан Трясйло;
Од Лима́на до Трубе́жу[8])
Тру́пом по́ле крилось.
Ізнеміг ся коза́ченько,[9])
Тя́жко зажури́в ся,
А пога́нний Конецьпо́льський
Ду́же звеселив ся;
Зібра́в шляхту всю до ку́пи
Та й ну частува́ти!
Зібра́в Тара́с коза́ченьків[10])
Пора́ди прохáти:

---

[1]) В перводр. налїтають, у вид. 1860 і пізн. унїяти. [2]) Біля сього слова в перводр. покладено відсилач [1]), але нотки нема. В вид. 1860: Кривчини. [3]) Жен. і Огон. Обізвав ся Остряниця. [4]) Жен. і Огон. пан Трясило. [5]) За сим рядком у вид. 1840, 1844 і 1860 чотири рядки точок. [6]) В перводр. ходымъ. [7]) Жен. і Огон. з Ляшеньками. [8]) Вид. 1860 і пізнїйші Трубайла. [9]) Жен. і Огон. пан Трясило. [10]) Жен. і Огон. громадоньку.

„Отáмани, товáриші,
Братúмої, дíти!
Дáйте менí порáдоньку,
Що бýдем робúти?
Бенкетýють врáжі Ляхú,
Нáше безголóвья...
Нехáй собí бенкетýють,
Нехáй на здорóвья!
Нехáй кляти бенкетýють,
Пóки сóнце зáйде,
А ніч-мáти дасть порáду,
Козáк Ляхá знáйде.
А пóки що, одпочúньмо![1])
Чи багáто нáших?“
„Трóхи, пáне-отáмане,
Та й ті щось ледáчі!“
„Зледащíли? Побáчимо!
Немá чогó ждáти!
Бенкетýйте-ж врáжі Ляхú,
Прúйду помагáти.
Прúйду, Ляхú, почастýю
Не мéдом-ситóю,
Нї, прокляті католúки,
Крóвью червонóю
Почастýю за Павлóву
Прáведную дýшу, —
А колú нї, Бóже мúлий,
Сам вúпити мýшу!
Бóже! нехáй пропадáє
Головá Тараса,
Дай то тíльки, щоб та шляхта
Крóвью упилá ся!
Тодí й мою голóвоньку
Нехáй вóрон бýдить,
Не прокинусь! Товáриші!
Що бýде, то й бýде,

[1]) Починаючи з сього рядка аж до слів »Лягло сонце за горою« в перводруці і в дальших виданях включно до праського нема нічого і не зазначено пропуска.

Сю ніч Ляхів-католи́ків
Ходи́м частува́ти!...
Чи так, брати́-ота́мани?“
„Що ма́єм каза́ти?
Роби́, па́не-ота́мане,
Як сам до́бре зна́єш,
А ми бу́дем помага́ти,
По́ки си́лу ма́єм.“
„До́бре, хло́пці!“ Пішо́в ни́шком,
Лю́лечку смаку́є,
Ду́ма ду́мку, погляда́є...
До́ля-ж бенкету́є.[1])

„Ляглó со́нце за горо́ю,
Зірки́ засія́ли,
А козаки́, як та хма́ра,
Ляхів обступа́ли.
Як став мі́сяць се́ред не́ба,
Ревну́ла гарма́та;
Проки́нулись Ляшки́-панки́ —
Нїкуди́ втїка́ти!
Проки́нулись Ляшки́-панки́[2])
Та й не повстава́ли:
Зійшло́ со́нце, — Ляшки́-панки́[3])
По́котом лежа́ли.

Черво́ною гадю́кою
Несе́ Альта ві́сти,
Щоб летїли крю́ки[4]) з по́ля
Ляшків-панків їсти.[5])
Налетїли чо́рні[6]) крю́ки
Ляше́ньків[7]) буди́ти;

---

[1]) Рядки 101—135 надруковані уперве в женевському вид. стор. 7—8 і відси перейшли до Огон. та Ром. Звістка В. Дом. про надруковане їх у «Вечерницях« 1862 р. хибна. [2]) Жен. і Огон. препогані [3]) Жен. до одного [4]) В вид. 1860: крюкй. [5]) Жен. отсї два рядки читаємо ось як: Через степи, щоб летїли Крюки Ляхів їсти. [6]) Жен і Огон крюки з поля. [7]) Вид. 1860: Вельможних; Жен. Поганців

Зібра́ло ся коза́чество
Бо́гу помоли́тись.
Закря́кали[1]) чо́рні кри́ки[2])
Вийма́ючі о́чі,
Заспіва́ли каза́ченьки
Пісню ти́ї но́чі,
Ти́ї но́чі крова́вої,
Що сла́вою[3]) ста́ла
Тара́сові, коза́честву,
Ляхів що приспа́ла.

„Над рі́чкою в чи́стім по́лї
Моги́ла чорні́є;
Де кров лила́сь коза́цькая,
Трава́ зелені́є.
Сиди́ть кря́чок[4]) на моги́лї
Та з го́лоду кря́че...
Згада́ коза́к Гетьма́нщину,[5])
Згада́, та й запла́че.

„Була́ колись коза́цькая
І сла́ва і во́ля, —
Сла́ва ся́є, а во́леньку
Спіткала недо́ля.
Було́ коли́сь панува́ли,
Та бі́льше не бу́дем,
Тії-ж сла́ви коза́цької
По вік не забу́дем!“[6])

Умо́вк[7]) кобза́рь, зажури́в ся,
Щось ру́ки не гра́ють!
Круго́м хло́пці та дівча́та
Сльозонькй втира́ють.

---

[1]) Жен. Закричали крюки чорні. [2]) В вид. 1860: крівавої. [3]) Так у перводр. і Жен.; у инших вид. від 1860 р славною. [4]) В вид. 1860 і пізн. крім Жен. во́рон. [5]) Від сього рядка в вид. 1840, 1844, 1860 і Льв. аж до слів »Умовк кобзарь“ люка зазначена двома рядками точок. У праськім виданю люки не зазначено, але тих рядків нема. [6]) Рядки 174—181 уперве надруковані Жен. ст. 9—10, відси у Огон і Ром. [7]) Жен. Сидить.

Пішóв кобзáрь по у́лиці,
З журбóй як загрáє!
Кругóм хлóпці навприсядки,
А він вимовля́є:[1])

„Неха́й бу́де от-та́кички![2])
Сидя́ть ді́ти у за́пічку,
А я з журбо́й та до ши́нку,
А там найду́[3]) свою́ жи́нку,
Найду́ жи́нку, почасту́ю,
З ворожéньків[4]) покепку́ю.“

Друк. у перве: Кобзарь 1840, стор. 105—114, в повнім тексті Женева 1891, ст. 4—10.

[1]) Жен. і Огон. їм співає [2]) В вид. 1860: оттáкечки. [3]) Жен. і Огон. Найду в шинку. [4]) В вид. 1860: воро́женьків, Жен. Та з ворогів.

X.[1])

Ду́ми мої, ду́ми мої,
Ли́хо менї з ва́ми!
На́-що ста́ли на папе́рі
Сумни́ми ряда́ми?
Чом вас ві́тер не розві́яв
В степу́, як пили́ну?
Чом вас ли́хо не приспа́ло,
Як свою́ дити́ну?
Бо вас ли́хо на світ на сміх породи́ло,
Полива́ли сльо́зи — чом не затопи́ли?
Не ви́несли в мо́ре, не розми́ли в по́лї?
Не пита́ли-б лю́ди, що в ме́не боли́ть?
Не пита́ли-б, за́-що проклина́ю до́лю,
Чого́ ну́жу світом?... „Нїчо́го робить!“ —
Не сказа́ли-б на сміх...

Квіти мої, дїти!
На-що́-ж вас коха́в я, на-що́ доглядав?
Чи запла́че се́рце одно́ на всїм світї,
Як я з ва́ми пла́кав? Може і вгада́в...
Мо́же на́йдеть ся дїво́че
Се́рце, ка́рі о́чі,
Що запла́чуть на сї ду́ми,
Я бі́льше не хо́чу...
Одну́ сльозу́ з оче́й ка́рих,
І... пан над пана́ми!
Ду́ми мої, ду́ми мої,
Ли́хо менї з ва́ми!...

---

[1]) В галицкій рукописній копії Кобзаря з р. 1866 (вид. Кожанчикова) ся думка має титул: Марку Вовчкові на память 24-го стичня 1859 р. (*Рукоп. бібл. Н. Т. ім. Шевченка ч. 650. стор. 96*).

За ка́рії очена́та,
За чо́рнії бро́ви
Се́рце рва́ло ся, сміялось,
Виливáло мóву.
Виливáло, як умíло
За тéмнії нóчі,
За вишнéвий сад зелéний,
За лáски дївóчі,
За степи́ та за моги́ли,
Що на Украíні...
Се́рце млíло, не хотíло
Співáть на чужи́ні.
Не хотíлось в снíгу́, в лíсї
Козáцьку громáду
З булавáми, з бунчукáми
Збірáть на порáду...
Нехáй ду́хи козáцькії
В Украíні вітáють!
Там ши́роко, там вéсело
Од крáю до крáю,
Як та вóля, що мину́лась,
Днíпр широ́кий, мóре...
Степ і степ, рев'ýть порóги,
І моги́ли — гóри!
Там роди́лась, гарцювáла
Козáцькая вóля,
Там шляхтою, Татáрами
Засíвáла пóле.
Засíвáла тру́пом пóле,
Пóки не ости́ло...
Лягла́ спочи́ть, а тим чáсом
Ви́росла моги́ла.
А над нéю Орéл чóрний
Сто́рожем лíтáє,
І про нéї дóбрим лю́дям
Кобзарí співáють.
Все співáють, як дíялось,
Слíпі небораки,
Бо дотéпні... А я... а я
Тíлько вмію плáкать,

Тíлько сльóзи за Вкраїну,
А слóва немáє...
А за лúхо... та цур йомý!
Хто йогó не знáє!...
А нáдто той, що дúвить ся
На людéй душóю —
Пéкло йомý на сім свíтї,
А на тім...

Журбóю
Не наклúчу собí дóлї,
Колú так не máю...
Нехáй злúднї живýть трú днї,
Я їх захováю,
Захováю змію лúту
Кóло своró сéрця,
Щоб вороrú не бáчили,
Як лúхо смíється ся...
Нехáй дýмка, як той вóрон,
Лїтáє та кряче,
А серденько соловéйком
Щебéче та плáче —
Нúшком, лю́ди не побáчуть,
То й не засмíють ся...
Не втирáйте-ж мої сльóзи,
Нехáй собí ллю́ть ся,
Чужé пóле поливáють
Що-днú і що-нóчі,
Пóки попú не засúплють
Чужúм піскóм óчі...
От-такé-то... а щó робúть!
Журбá не помóже.
Хто-ж сúротї завúдує,
Карáй того Бóже![1])

Дýми мої, дýми мої,
Квíти мої дíти!

[1]) Сей уступ від слів «За карії оченята« аж до »Карай того Боже« пропущений у вид. Семиренка 1860 р. ст. 2.

Вирости́в вас, доглядáв вас, –
Де́-ж минї́ вас дїти?
В Украïну їдїть, дїти,
В на́шу Украïну
По-під ти́ньню сироти́ми,
А я тут загúну.
Там на́йдете щúре сéрце
І слóво ласкáве,
Там на́йдете щúру прáвду,
А ще мóже й слáву...

Привітáй же, моя́ не́нько,
Моя́ Украïно,
Моїх дїток нерозу́мних,
Як свою́ дити́ну!

Друк. у-перве Кобзарь Т. Шевченка С. Пб 1840, ст. 5—11.

XI. ДУМКА.

На́-що минї чо́рні бро́ви?
На́-що ка́рі о́чі?
На́-що лїта́ молодії,
Весе́лі, дївочі?
Лїта́ мої молодії
Ма́рно пропада́ють,
Очі пла́чуть, чо́рні бро́ви
Од ві́тру линя́ють.
Се́рце вья́не, ну́дить свї́том,
Як пта́шка без во́лї.
На́-що-ж минї краса́ моя́,
Коли́ нема́ до́лї?
Тя́жко минї сиротою
На сїм свї́тї жити:
Свої лю́ди як чужії,
Нї з ким говори́ти.
Нема́ кому́ розпита́ти,
Чого́ пла́чуть о́чі?
Нема́ кому́ розказа́ти,
Чого́ се́рце хо́че,
Чого́ се́рце як голу́бка
День і нїч воркує?
Нїхто[1]) його́ не пита́є,
Не зна́є, не чує.
Чужі лю́ди не спита́ють —
Таї на́ що пита́ти?

---

[1]) В перводр. Никто.

Нехáй плáче сиротúна,
Нехáй лїтá трáтить!
Плач же, сéрце, плáчте óчі,
Пóки не заснýли,
Голоснїше, жалібнїше,
Щоб вітри́ почýли,
Щоб понеслú буйнéсенькі
За сúнє мóре
Чорнявому, зрадлúвому
На лютеє гóре.

Друк. у-перве: Кобзарь 1840, ст. 83—87.

XII. ДО ОСНОВЬЯНЕНКА.[1])

Бьють порóги, мíсяць схóдить,
Як і пéрше схóдив...
Немá Сíчі, пропáв і той,
Хто всíм верховóдив!
„Немá Сíчі? — очерéти
У Днíпрá питáють:
„Де-то нáші дíти дíлись?
Де вонú гуляють?“
Чáйка скúглить лíтáючи,
Мов за дíтьми плáче;
Сóнце грíє, вíтер вíє
На стéпи козáчíй.[2])
На тій стéпи[3]) скрізь могúли
Стоять та сумýють;
Питáють ся у бýйного:
„Де нáші панýють?
Де панýють, бенкетýють?
Де ви забарúлись?
Вернíте ся! Дивíте ся:
Житá похилúлись,
Де пáсли ся вáші кóнї,
Де тúрса шумíла,
Де кров Ляхá, Татáрина
Мóрем червонíла...
Вернíте ся!“
„Не вéрнуть ся!“ —
Загрáло[4]), сказáло
Сúнє мóре. „Не вéрнуть ся

[1]) В вид. Чигиринскій Кобзарь и Гайдамакы, С. Петербургъ 1844, ст. 28, титул: До украинского пысакы. [2]) В вид. Семир. На степý козáчім. [3]) В вид. Сем. На тім степý. [4]) Жен. Загýло.

На ві́ки пропа́ли!“
Пра́вда мо́ре, пра́вда, си́не,
Така́я їх до́ля!
Не ве́рнуть ся сподї́вані,
Не ве́рнеть ся во́ля,
Не ве́рнеть ся козачина́,[1])
Не вста́нуть гетьма́ни,
Не покри́ють Украї́ну
Черво́ні жупа́ни.
Обі́драна, сиротою
По-над Дніпро́м пла́че,
Тя́жко-ва́жко сироти́ні,
А нїхто́ не ба́чить,
Тільки во́рог, що смі́ється ся!
Смі́й ся, лю́тий вра́же!
Та не ду́же, бі́сів си́ну![2])
Сла́ва не поля́же,[3])
Не поля́же, а розка́же,
Що дїялось в свїтї,
Чия́ пра́вда, чия́ кри́вда,
І чиї ми дїти!
На́ша ду́ма, па́ша пі́сня[4])
Не вмре, не загине...

От-де, лю́ди, на́ша сла́ва,
Сла́ва Украї́ни!
Без зо́лота, без ка́меню,
Без хи́трої мо́ви,
А голосна́ та правди́ва,
Як Го́спода сло́во.

Чи так, ба́тьку ота́мане?
Чи пра́вду співа́ю?
Ех, як-би то... Та що й каза́ть!
Кебе́ти не ма́ю.

---

[1]) Жен. Козачи́зна. [2]) Жен. бо все ги́не. [3]) Рядки від »не вернеть ся« до »Слава не поляже« у перводруку, в вид. 1844 і 1860 заступлені точками. [4]) У вид. 1840 і 1844 зам. сього рядка стоїть: Наш завзятий Головатий; сї слова усунув сам Шевченко в вид. 1860.

А до того́ в Московщи́нї
Круго́м чужі́ лю́ди.[1])
„Не потура́й!“ мо́же ска́жеш, —
Та що з того́ бу́де?
Насмію́ть ся на псало́м тої́,
Що ви́льлю сльоза́ми,
Насмію́ть ся!... Тя́жко, ба́тьку,
Жи́ти з ворога́ми![2])
Побороо́в ся-б з Москаля́ми,[3])
Як-би ма́лось си́ли;
Заспіва́в би, — був голосо́к,
Та по́зички з'їли.
Оттаке́-то ли́хо тя́жке,
Ба́тьку ти мій, дру́же!
Блужу́ в снїга́х та сам собі́:
„Ой не шуми́, лу́же!“
Не втну бі́льше. А ти, ба́тьку,
Як сам здоро́в зна́єш,
Тебе́ лю́ди поважа́ють,
До́брий го́лос ма́єш.
Співа́й же їм, мій го́лубе,
Про Сїч, про моги́ли,
Коли́ яку́ наси́пали,
Кого́ положи́ли, —
Про старину́, про те ди́во,
Що було́, мину́ло...
Утни́, ба́тьку, щоб не́хотя
На весь світ почу́ли:
Що дїялось в Украї́нї,
За́-що погиба́ла,
За́-що сла́ва коза́цькая
На всїм світї ста́ла![4])
Утни́, ба́тьку, о́рле си́зий,
Неха́й я запла́чу,
Неха́й свою́ Украї́ну
Я ще раз поба́чу!

[1]) Отсї два рядки в перводр. викропкувані. [2]) Отсей рядок в перводр. викропкуваний [3]) Слова »з Москалями« у перводр. викропкувані; в вид. льв. і праськ. з кацапами. [4]) По сьому віршу в перводр. два ряди точок.

Нехáй ще раз послýхаю,
Як те мóре грáє,
Як дівчúна під вербóю
„Грúця“ заспівáє.
Нехáй щé раз усміхнéть ся
Сéрце на чужúні,
Пóки ляжé в чужý зéмлю
В чужíй домовúні.

Друк у перше: Кобзарь 1840, ст. 89–96.

XIII.

Течé вода́ в си́нє мо́ре,
Та не витїка́є;
Шука́ коза́к свою́ до́лю,
А до́лї нема́є.
Пішо́в коза́к світ за о́чі, —
Гра́є си́нє мо́ре,
Гра́є се́рце коза́цькеє,
А ду́мка гово́рить:
„Куди́ ти йдеш не спита́вшись?
На ко́го поки́нув
Ба́тька, не́ньку старе́нькую,
Молоду́ дївчи́ну?
На чужи́нї не ті лю́ди,
Тя́жко з ни́ми жи́ти!
Нї з ким бу́де попла́кати
Нї поговори́ти.“

Сиди́ть коза́к на тім бо́цї, —
Гра́є си́нє мо́ре...
Ду́мав: до́ля зострі́неть ся,
Спіткало ся го́ре.
А журавлї летя́ть собі
До до́му ключа́ми...
Пла́че коза́к — шляхи́ би́ті
Зарослй терна́ми.

Друк. у перве: Ласто́вка Гребенки 1841, ст. 312—313.

XIV. ГАЙДАМАКИ.

(Василю Івановичу Григоровичу на память 22-го Квітня 1838 р.)

Все йде́, все мина́є і кра́ю нема́є...
Куди́-ж воно́ ді́лось? відкі́ля взяло́сь?
І ду́рень і му́дрий нїчо́го не зна́є.
Живе́ — умира́є... Одно́ зацві́ло,
А дру́ге завья́ло, на-ві́ки завья́ло,
І ли́стя пожо́вкле вітри́ рознесли́.
А со́нечко вста́не, як пе́рше вставало,
І зо́рі черво́ні, як пе́рше плили́,
Попливу́ть і по́тім; і ти, білоли́ций,
По си́ньому не́бу ви́йдеш погуля́ть,
Ви́йдеш подиви́ть ся в жолобо́к, крини́цю
І в мо́ре безкра́є, і бу́деш сія́ть,
Як над Вавило́ном, над його́ сада́ми,
І над тим, що бу́де з на́шими сина́ми.
Ти ві́чний, без кра́ю!... Люблю́ розмовля́ть,
Як з бра́том, з сестро́ю, розмовля́ть з тобо́ю;
Співа́ть тобі́ ду́му, що́ ти-ж нашепта́в.
Пора́й мині́ ще раз, де ді́тись з журбо́ю?
Я не одино́кий, я не сирота́:
Є́сть у ме́не ді́ти, та де їх поді́ти?
Заховáть з собо́ю? Гріх, душа́ жива́;
А мо́же їй ле́гше бу́де на тім сві́ті,
Як хто прочита́є ті сльо́зи-слова́,
Що́ так вона́ щи́ро колись виливала,
Що́ так вона́ ни́шком над ни́ми рида́ла.
Нї, не заховáю, бо душа́ жива́!
Як не́бо блаки́тне — нема́ йому́ кра́ю,
Так душі́ почи́ну і кра́ю нема́є.

А де вона́ бу́де? — химе́рні слова́!
Згада́й же хто-не́будь її на сім сві́ті!
Безсла́вному тя́жко сей світ покида́ть.
Згада́йте, дівча́та, вам тре́ба згада́ть!
Вона́ вас люби́ла, рожеві́ї кві́ти,
І про ва́шу до́лю люби́ла співа́ть.

По́ки со́нце вста́не, спочива́йте, ді́ти,
А я поміркую, вата́жка де взять.

Сини́ мої, гаї́дама́ки,
Світ широ́кий, во́ля!
Ідіть, сини́, погуля́йте,
Пошука́йте до́лі!
Сини́ мої невели́кі,
Нерозу́мні ді́ти,
Хто вас щи́ро без ма́тері
Привіта́є в сві́ті?
Сини́ мої, орли́ мої,
Летіть в Украї́ну, —
Хоч і ли́хо зострі́неть ся,[1])
Так не на чужи́ні.
Там на́йдеть ся душа́ щи́ра,
Не дасть погиба́ти;
А тут... а тут... тя́жко, ді́ти!
Коли́ пу́стять в ха́ту,
То зострі́вши насмію́ть ся, —
Такі́, ба́чте, лю́ди:
Все письме́нні, дрюко́вані,
Со́нце на́віть гу́дять.
„Не відті́ля, ка́же, схо́дить,
Та не так і сві́тить;
От-та́к, ка́же, було́-б тре́ба...“
Що ма́єш робити?
Тре́ба слу́хать, мо́же й спра́вдї
Не так со́нце схо́дить,
Як письме́нні начита́ли...
Розу́мні та й го́дї!

[1]) В перводр. зостриняця.

А що́-ж на вас вони́ ска́жуть?
Зна́ю ва́шу сла́ву!
Поглузу́ють, покепку́ють,
Та й ки́нуть під ла́ву.
„Неха́й, ска́жуть, спочива́ють,
По́ки ба́тько вста́не,
Та розка́же по-на́шому
Про свої́ гетьма́ни.
А то ду́рень розка́зує
Мертви́ми слова́ми,
Та яко́гось-то Яре́му
Веде́ пе́ред на́ми
У постола́х. Ду́рень! ду́рень!
Би́ли, а не вчи́ли!
Од коза́цтва, од гетьма́нства
Висо́кі моги́ли,
Більш нїчо́го не оста́лось,
Та й ті розрива́ють;
А він хо́че, щоб слу́хали,
Як старцї́ співа́ють!
Дарма́ пра́ця, па́не-бра́те!
Коли́ хо́чеш гро́шиї,
Та ще й сла́ви, того́ ди́ва,
Співа́й про „Матрьо́шу“,
Про „Пара́шу-ра́дость на́шу“,
Султа́н, паркє́т, шпо́ри, —
От-де сла́ва! А то співа́:
„Гра́є си́нє мо́ре!“
А сам пла́че; за тобо́ю
І твоя́ грома́да
У сїря́ках!...“ — Пра́вда, му́дрі!
Спаси́бі за ра́ду!
Те́плий кожу́х, тілько шко́да,
Не на ме́не ши́тий,
А розу́мне ва́ше сло́во
Брехне́ю підби́те.
Вибача́йте, кричі́ть собі́,
Я слу́хать не бу́ду,
Та й до се́бе не покли́чу, —
Ви розу́мні лю́ди,

А я ду́рень; оди́н собі́
У моїй хати́нї
Заспіва́ю, зарида́ю,
Як мала́ дити́на.
Заспіва́ю: мо́ре гра́є,
Ві́тер повіва́є,
Степ чорні́є, і моги́ла
З ві́тром розмовля́є.
Заспіва́ю: розверну́лась
Висо́ка моги́ла,
Аж до мо́ря Запоро́жцї
Степ широ́кий кри́ли;
Ота́мани на воро́них
Пе́ред бунчука́ми
Вигрива́ють, а поро́ги
Між очерета́ми
Рева́ть, сто́гнуть, розсе́рдились,
Щось страшне́ співа́ють!
Послу́хаю, пожури́ ся,
У стари́х спита́ю:
„Чого́, батьки́, сумує́те?“
„Не ве́село, си́ну!
Днїпро́ на нас розсе́рдив ся,
Пла́че Украї́на...“
І я пла́чу, а тим ча́сом
Пи́шними ря́дами
Виступа́ють ота́мани,
Со́тники з пана́ми,
І гетьма́ни — всї в зо́лотї...
У мою́ хати́ну
Прийшли́, сїли ко́ло ме́не,
І про Украї́ну
Розмовля́ють, розка́зують:
Як Сїч будува́ли,
Як козаки́ на байда́ках
Поро́ги мина́ли,
Як гуля́ли по си́ньому,
Гріли ся в Скута́рі,
Та як люльки́ закури́вши
В По́льщі на пожа́рі,

В Украïну верта́ли ся,
Як бенкетува́ли...
„Грай, кобза́рю! лий, шинка́рю!“
Козаки́ гука́ли.
Шинка́рь зна́є, налива́є
І не схаменéть ся;
Кобза́рь вшква́рив, а козаки́ —
Аж Хорти́ця гнéть ся,
Метели́ці та гопака́
Гурто́м оддира́ють;
Ку́холь хо́дить, перехо́дить,
Так і висиха́є.
„Гуля́й, па́не, без жупа́на!
Гуля́й, ві́тре, по́лем!
Грай кобза́рю! лий шинка́рю!
По́ки вста́не до́ля.“
Взя́вшись в боки́, на-в-при́сїдки
Парубки́ з дїда́ми:
„От-так, дїти, до́бре, дїти,
Бу́дете пана́ми!“
Ота́мани на бе́нкетї,
Нена́че на ра́дї
Похожа́ють, розмовля́ють...
Вельмо́жна грома́да
Не втерпі́ла, уда́рила
Стари́ми нога́ми...
І я дивлю́сь, поглядаю,
Смію ся сльоза́ми.
Дивлю́ ся, смію ся, дрібні утира́ю:
Я не одино́кий, є з ким в свíтї жить!
У мо́їй хати́нї, як в степу́ безкра́їм,
Коза́цтво гуля́є, байра́к гомони́ть;
У мо́їй хати́нї си́нє мо́ре гра́є,
Моги́ла суму́є, топо́ля шуми́ть,
Тихе́сенько „Гри́ця“ дївчи́на співа́є, —
Я не одино́кий, є з ким вік дожи́ть!

От-де мое́ добро́, гро́ші,
От-де моя́ сла́ва!

А за ра́ду... спаси́бі вам
За ра́ду лука́ву!
Бу́де з ме́не, по́ки живу́,
І ме́ртвого сло́ва,
Щоб вилива́ть журбу́-сльо́зи.
Бува́йте здоро́ві!
Піду́ синів випровожа́ть
В дале́ку доро́гу,
Неха́й ідуть, мо́же на́йдуть
Коза́ка старо́го,
Що́ привіта́ моїх дїток
Стари́ми сльоза́ми.
Бу́де з ме́не! Скажу́ ще раз:
Пан я над пана́ми!

От-так си́дя кінцї-стола́[1])
Міркую́-гада́ю:
Кого́ проси́ть? хто поведе́?
На дво́рі світа́є,
Пога́с мі́сяць, гори́ть со́нце.
Гайдама́ки вста́ли,
Помоли́лись, одяглй ся,
Круго́м ме́не ста́ли.
Су́мно-су́мно, як си́роти,
Мо́вчки похили́лись.
„Благослови́, ка́жуть, ба́тьку,
По́ки ма́єм си́лу!
Благослови́ шука́ть до́лю
На широ́кім свїтї!“
„Пострівайте! свїт не ха́та,
А ви малі́ дїти,
Нерозу́мні. Хто вата́жком
Піде́ пе́ред ва́ми?
Хто поведе́? Ли́хо, дїти,
Ли́хо менї з ва́ми!
Ви́кохав вас, ви́годував,
Ви́росли чи-ма́лі,

[1]) Так у перводр., Шевч попр. в кінцї; вид. Кожанч. кінець.

Йдете́ в лю́ди, а там тепе́р
Все письме́нне ста́ло.
Вибача́йте, що не ви́вчив,
Бо й мене́, хоч би́ли,
До́бре би́ли, а бага́то
Де́-чому навчи́ли!
Тма, мна зна́ю, а оксію
Не втну таки́ й до́сї.
Що́-ж вам ска́жуть? Ході́м, сини́,
Ході́мо, попро́сим...
Єсть у ме́не щи́рий ба́тько
(Рі́дного нема́є),
Дасть він мині́ ра́ду з ва́ми,
Бо сам здоро́в зна́є,
Як то тя́жко блука́ть в світі
Сироті́ без ро́ду.
А до то́го душа́ щи́ра,
Коза́цького ро́ду, —
Не одцура́всь того́ сло́ва,
Що ма́ти співа́ла,
Як мало́го повива́ла,
З мали́м розмовля́ла...
Не одцура́всь того́ сло́ва,
Що про Украї́ну
Слїпи́й ста́рець суму́ючи
Співа́є під ти́ном.
Лю́бить її,[1]) ду́му пра́вди,
Коза́цькую сла́ву, —
Лю́бить її! Ході́м, сини́,
На ра́ду ласка́ву!
Як-би не він спіткав мене́
При лихі́й годи́нї,
Давно́-б до́сї заховали
В снїгу́ на чужи́нї;
Заховали-б та й сказали:
„Так яке́сь леда́що!“

[1]) Так поправляю супроти всїх дотеперішнїх видань, де стоїть: Любіть її. Сеж докінченє характеристики „батька“, а не жаден поклик.

Тя́жко-ва́жко ну́дить сві́том,
Не зна́ючи за́-що.
Мину́ло ся, щоб не сни́лось!...
Ході́мо, хлопья́та!
Коли́ мині на чужи́ні
Не дав погиба́ти,
То й вас прийме́, призіта́є,
Як свою́ дити́ну.
А од йо́го, помоли́вшись,
Гайда́ в Украї́ну!“
Добри́-день же, та́ту, в ха́ту!
На твоїм поро́гу
Благослови́ моїх діток
В дале́ку доро́гу!)

Інтродукція.

Була́ колись шляхетчи́на,
Вельмо́жная па́ні,
Мі́ряла ся з Москаля́ми,
З Ордо́ю, з султа́ном,
З Нїмо́тою... Було́ колись...
Та що́ не мина́є?
Було́ шля́хта знай чвани́ть ся,
День і ніч гуля́є,
Та корале́м коверзу́є...
Не кажу́ Степа́ном,
Або Яном Собіє́ським, —
Ті два незвича́йні,
А и́ншими. Небора́ки
Мо́вчки панува́ли.
Се́ймики, се́ймики ревіли,
Сусїди мовча́ли,
Диви́ли ся, як королї
Із По́льщі втїка́ють,

---

[1]) Посвята і отсей пролог у вид. 1860 пропущені.

Та слу́хали, як шляхе́цтво
Навісне́ гука́є:
Niepozwálam! niepozwálam!
Шля́хта репету́є,
А маґна́ти па́лять ха́ти,
Шабельки́ гарту́ють...
До́вго таке́ твори́ло ся,[1])
По́ки не в Варша́ві
Запану́ва́в над Ляха́ми
Понято́вський жва́вий.
Запану́ва́в, та й ду́мав шля́хту
Прибо́ркать тро́шки... не зумі́в!
Хоті́в добра́, як ді́тям ма́ти,
А мо́же й ще чого́ хоті́в.
Єди́не сло́во „niepozwálam“
Хоті́в у шля́хти одібра́ть,
А по́тім... По́льща запала́ла,
Шля́хта скази́ла ся,[2]) кричя́ть:
„Сло́во гоно́ру, дарма́ пра́ця!
Пога́нець, на́їмит Москаля́!“
На ґвалт Пула́вського і Па́ца
Встає́ шляхе́тська земля́,
І — ра́зом сто конфедера́цій.

Розбрели́сь конфедера́ти
По По́льщі, Воли́ні,
По Литві́, по Молдава́нах
І по Украї́ні;
Розбрели́ ся, та й забу́ли
Во́лю рятува́ти,
Полига́ли ся з жида́ми,
Та й ну руйнува́ти!
Руйнува́ли, мордува́ли,
Церква́ми топи́ли...
А тим ча́сом гайдама́ки
Ножі́ освяти́ли.

---

[1]) Так у перводр., у вид. 1860, і льв. робило ся. [2]) Вид. 1860: Панки сказили ся.

Галайда.

„Яре́мо! ге́рш-ту, ха́мів си́ну?
Пі́ди́ кобы́лу приведи́!
Пода́й патинки господи́ні
Та принеси́ мині води́!
Ви́мети ха́ту! внеси́ [1]) дро́ва!
Посип індиками, гу́сям дай!
Пі́ди́ до льо́ху, до коро́ви,
Та шви́дче, ха́ме!... Постріва́й!
Упора́вшись піде́ш в Вільша́ну:[2])
Ймості́ тре́ба. Не бари́сь!“

Пішо́в Яре́ма, похили́всь.

От-та́к у-ра́нці жид пога́ний
Над коза́ком коверзува́в.
Яре́ма гнув ся, бо не знав,
Не знав сїрома́ха, що ви́росли кри́ла,
Що не́ба доста́не, коли́ полети́ть,
Не знав, нагина́в ся...

О Бо́же мій ми́лий!
Тя́жко жить на світі, а хо́четь ся жить,
Хо́четь ся диви́тись, як со́нечко ся́є,
Хо́четь ся послу́хать, як мо́ре загра́є,
Як пта́шка щебе́че, бай[ра́к гомонить,
Або́ чорнобри́ва в гаю́ заспіва́є...
О Бо́же мій ми́лий, як ве́село жить!

Сирота́ Яре́ма, сирота́ уба́гий,
Ні сестри́, ні бра́та, ні́кого нема́!
Попи́хач жидівський, ви́ріс у поро́гу,
А не клене́ до́лю, люде́й не займа́.
Та й за́-що їх ла́ять? хиба́ вони́ зна́ють,
Кого́ тре́ба гла́дить, кого́ катува́ть?
Нехай бенкету́ють!... У їх до́ля два́є,

[1]) В перводр. внысы. [2]) Попр. Шевч з р. 1868: Уторавшись у Млїв підеш.

А сиротї тре́ба само́му придба́ть.
Трапля́ється ся, ча́сом тихе́нько запла́че,
Та й то не од то́го, що се́рце боли́ть:
Що-не́будь згада́є, або́ що поба́чить...
Та й зно́ву до пра́ці. От-та́к тре́ба жить!
На́-що ба́тько-ма́ти, висо́кі пала́ти,
Коли́ нема́ се́рця з се́рцем розмовля́ть?
Сирота́ Яре́ма — сирота́ бага́тий,
Бо є з ким запла́кать, є з ким заспіва́ть:
Єсть ка́рії о́чі — як зіроньки сяю́ть,
Бі́лі рученя́та — мліють-обні́мають,
Єсть се́рце єдине, серде́нько дівоче,
Що пла́че, сміється ся, як він того́ хо́че,
Що пла́че, сміється ся і мре й оживає,
Святи́м ду́хом се́ред но́чі
По над ним вітає.[1])

От-таки́й то мій Яре́ма,
Сирота́ бага́тий!
Таки́м і я колись-то був —
Мину́ло, дівча́та!...
Мину́ло ся, розійшло́ ся,
І слі́ду не ста́ло;
Се́рце мліє, як згада́ю:
Чому́ не оста́лось?
Чому́ не оста́лось? чому́ не вита́ло?
Ле́гше було́-б сльо́зи, журбу́ виливать.
Лю́ди одібра́ли, бо їм було́ ма́ло.
„На-що́ йому́ до́ля? тре́ба закопа́ть,
Він і так бага́тий...!“
Бага́тий на ла́ти
Та на дрібні сльо́зи! бода́й не втира́ть!
До́ле моя, до́ле! де тебе́ шука́ть?
Верни́ ся до ме́не, до мое́ї ха́ти,
Або́ хоч присни́ ся!... Не хо́четь ся спать!

[1]) Отсї три рядки додав Шевченко на своїм примірнику видання 1860 р., подано їх у перве в нотці праського видання I, 67; анї Огон. анї Ром. не взяли їх до тексту.

Вибача́йте, лю́ди до́брі,
Мо́же не до ла́ду! —
Та прокля́те ли́хо-зли́дні
Кому́ не зава́дить?
Мо́же ще раз зостр'і́немось[1]),
По́ки шканди́баю
За Яре́мою по сві́ту.
А мо́же... й не зна́ю.
Ли́хо, лю́ди, всю́ди ли́хо,
Нїгде́ пригорну́ть ся;
Куди́, ка́же, хи́лить до́ля,
Туди́ й тре́ба гнуть ся,
Гну́ть ся мо́вчки, усміха́ть ся,
Щоб лю́ди не зна́ли,
Що на се́рцї захо́вано,
Щоб не привіта́ли.
Бо їх ла́ска — неха́й сни́ть ся
Тому́, в ко́го до́ля,
А сиротї щоб не сни́лась,
Не сни́лась нїко́ли!
Тя́жко, ну́дно розка́зувать,
А мовча́ть не вмію.
Вилива́й ся-ж, сло́во-сльо́зи!
Со́нечко не гріє,
Не ви́сушить. Поділю́ ся
Моїми сльоза́ми,
Та не з бра́том, не з сестро́ю,
З нїми́ми стїна́ми
На чужи́нї... А по́ки-що́
До ко́рчми верну́ ся,
Що там робы́ть ся?

Жидю́га

Дріжи́ть ізігну́вшись
Над каганце́м, ли́чить гро́ші
Ко́ло лі́жка, кля́тий.
А на лі́жку... ох, аж ду́шно!...

---

[1]) В перводр. зострінымось.

Бі́лі ручена́та
Розкида́ла, розкри́ла ся,
Як кві́точка в га́ю
Червоні́є, а па́зуха...
Па́зухи нема́є,
Розі́рвана... Ма́буть ду́шно
На пери́нї спа́ти,
Одино́кій, молоде́нькій
Нї з ким розмовля́ти,
Одна́ ше́пче. Неска́зано
Га́рна нехреще́на!
Ото́ дочка́, а то ба́тько —
Чо́ртова кише́ня!
Стара́ Ха́йка лежи́ть до́лї
В пери́нах пога́них;
Де-ж Яре́ма? Взя́вши то́рбу
Потя́г у Вільша́ну.[1])

Конфедерати.

„Одчиня́й, прокля́тий жи́де,
Бо бу́деш би́тий... Одчиня́й!
Лама́йте две́рі, по́ки ви́йде!“
Вікна́ поси́пались.[2])
„Стрів а́й![3])
Стрів а́йте! За́раз!“
„Нагаями!
Свиня́че у́хо! Жартува́ть,
Чи що́ ти хо́чеш?“
„Я? з пана́ми?
Крий Бо́же! За́раз, да́йте встать,
Ясновельмо́жні! (ни́шком — сви́нї!)“
„Па́не[4]) полко́внику, лама́й!“

---

[1]) Попр. Шевч. потяг безталанный аж у Млїв. [2]) В вид. 1860: Старий паскуда. [3]) В вид. 1860: Постривай. [4]) В перводр. Пани.

Упáли двéрі... а нагáй
Малю́є вздóвж жидівську спи́ну.
„Здоро́в свине́! здоро́в жи́де!
Здоро́в, чо́ртів си́ну!“
Та нага́єм, та нага́єм...
А жид зогну́в спи́ну:
„Не жарту́йте, мо́стї-па́не!
Добри́-ве́чір в ха́ту!“
„Ще раз ше́льму! ще раз!... го́дї!
Вибача́й, проклятий!
Добри́-вечір! А де дочка́?“
„Уме́рла, пано́ве!“
„Лжеш, Іу́до! Нагаями!“
Поси́пались зно́ву...
„Ой па́ночки-голу́бчики,
Ій-Бо́гу, нема́є!“
„Бре́шеш, ше́льмо!“
„Коли́ брешу́,
Неха́й Бог кара́є!“
„Не Бог, а ми. Признава́й ся!“
„На-що́-б мав хова́ти,
Як-би жива́? Неха́й, Бо́же,
Шоб я був проклятий!...“
„Ха, ха, ха, ха!... Чорт, пано́ве,
Лїта́нью[1]) співа́є.
Перехрести́сь!“
„Як же воно́?
Да́лебі не зна́ю.“
„От-так, диви́сь!“
Лях хри́стить ся,
А за ним Іу́да.
„Бра́во! бра́во! охристи́ли.
Ну, за таке́ чу́до
Могори́чу, мо́стї-па́не!
Чу́єш, охище́ний?
Могори́чу!“
„За́раз, за́раз!“
Ревуть, мов скаже́ні,

[1]) В перводр. і в вид. 1860 се слово виточкувано.

Ревýть Ля́хи, а поставéць
По столý гуля́є.
„Єще Пóльща не зги́нéла!“
Хто-куди́ гука́є.
„Дава́й жи́де!“
Охрещéний
Із льóху та в хáту
Знай шмигля́є, налива́є;
А конфедерáти
Знай гука́ють: „Жи́де! мéду!“
Жид не схаменéть ся.
„Де цимба́ли? грай, псяві́ро!“
Аж корчмá трясéть ся.
Краковя́ка оддира́ють,
Ва́льса та мазýра.
І жид гля́не та ни́щечком:
„Шляхéтська натýра!“
„Дóбре, гóдї! тепéр співа́й!“
„Не вмію, їй-Бóгу!
„Не божи́сь, соба́ча шкýро!“
„Яку́-ж вам? „Небóгу?“

„Була́ собі[1]) Га́ндзя,
„Калїка небóга,
Божи́ла ся, моли́ла ся,
Що болїли нóги;
На па́нщину не ходи́ла,
А за парубка́ми
Тихéсенько, гарнéсенько
По-між бурьяна́ми.“

„Гóдї! гóдї! се пога́на,
Схизмáти співа́ють.“
„Якóї-ж вам! хиба́ оцю́?
Стрівáйте! згада́ю...

„Пéред па́ном Хвéдором
Хóдить жид хóдором,

[1]) В вид. 1860: колись.

„І задкóм
„І передкóм
„Пéред пáном Хведіркóм.“
„Дóбре, гóдї! тепéр платúть!“
„Жартýєте пáне!
За-щó платúть?“ „Що слýхали.
Не кривúсь, погáний!
Не жартýєм. Давáй грóші!“
„Де менї їх взяти?
Нї шéляга; я пáнською[2])
Лáскою багáтий.“
„Лжеш, собáко! признавáй ся!
А нýте, панóве,
Батогáми!“

Засвистїли,
Хрúстять Лéйбу знóву.
Перíщили-перíщили,
Аж пíрья[3]) летїло...
„Їй же Бóгу, нї шéляга!
Іжте моé тїло!
Нї шéляга! гвалт! рятýйте!“
„Ось ми порятýєм!“
„Пострівáйте! я щось скажý.“
„Почýєм, почýєм,
Та не брешúй! бо, хоч здóхни,
Брехня́ не помóже.“
„Нї, в Вілшáнії...“ „Твої грóші?“
„Мої?... ховáй Бóже!
Нї, я кажý, що в Вілшáнії
Вілшáнські схизмáти
По три сїм'ї, по чотúри
Живýть в однїй хáтї.“
„Ми се знáєм, бо мú сáми
Їх так очухрáли.“
„Та нї, не те... вибачáйте!...
Щоб лúха не знáли,

[1]) В перводр. паньскою. [2]) В перводр. перья.

Щоб вам гро́ші присни́ли ся!...
Ба́чте, у Вільша́ній
У костьо́лї... у ти́таря...
А дочка́ Окса́на!
Хова́й Бо́же, як па́нночка!
Що́-то за хоро́ше!
А червінців! хоч не його́,
Так що́? аби́ гро́ші!“
„Аби́ гро́ші, одна́ково!
Пра́вду Ле́йба ка́же,
А щоб пе́вна була́ пра́вда,
Неха́й шлях пока́же!
Одяга́й ся!“

Поїхали
Ля́хи у Вільша́ну.
Оди́н тілько під ла́вою
Конфедера́т пья́ний
Нездужа встать, а курни́ка,
Пья́ний і весе́лий:
„My żyjemy, my żyjemy!
Polska nie zginęła!“[1])

Титарь.

У га́ю, га́ю
Ві́тру нема́є;
Мі́сяць висо́ко,
Зі́роньки ся́ють.
Ви́йди, серде́нько,
Я виглядаю.
Хоч на годи́ну,
Моя́ рибчи́но,

[1]) У перводр. і виданю 1860 р. два рядки точок, у праським вид. точки пропущено; в вид. Семир. дописано, хоч не Шевченковою рукою, польські рядки взяті нами в текст.

Ви́глянь, голу́бко!
Та поворку́єм,
Та посуму́єм,
Бо я дале́ко
Сю ніч мандру́ю.
Ви́глянь же, пта́шко,
Моє́ серде́нько,
Пóки близе́нько!
Та поворку́єм...
Ох, тя́жко-ва́жко!"

От-та́к хóдя по-пі́д га́єм
Яре́ма співа́є,
Вигля́дає, а Окса́ни
Нема́є, нема́є...
Зóрі ся́ють, се́редь не́ба
Свíтить білоли́ций;
Верба́ слу́ха солове́йка,
Ди́вить ся в крини́цю;
На кали́ні, над водóю
Так і виливáє,
Нена́че зна, що дíвчи́ну
Коза́к виглядáє.
А Яре́ма по доли́ні
Ле́две-ле́две хóдить,
Не ди́вить ся, не слу́хає...
„На-що́ менí вро́да,
Коли́ нема́ дóлї, нема́ талану́?[1])
Лíта́ молодíї ма́рно пропаду́ть.
Оди́н я на свíтї, без ро́ду і дóлї —
Стебли́на-били́на на чужóму пóлї;
Стебли́ну-били́ну вітри́ рознесу́ть,[2])
Так і мене́ люди[3]) не зна́ють де дíти.

---

[1]) Чигир. Кобз. Коли нема щастя, коли нема долї. [2]) В перводр. і у Ром. замість отсих трьох рядків стоять два:

Один я на свíтї — стебло серед поля,
Його буйні вітри полем рознесуть.

[3]) В перводр. люды.

За-що́-ж одцура́лись? що я сирота́!
Одно́ було́ се́рце, одно на всїм свїтї,
Одна́ душа́ щи́ра, та ба́чу, що й та,
Що й та одцура́лась!“

І хли́нули сльо́зи.
Попла́кав серде́га, утер рукаво́м.
„Остава́йсь здоро́ва! В дале́кий доро́зї
Найду́ або до́лю, або́ за Днїпро́м
Ля́жу голово́ю... А ти не запла́чеш,
А ти не поба́чиш, як во́рон клює́
Ті ка́рії[1]) о́чі, ті о́чі коза́чі,
Що ти цїлува́ла, се́рденько моє́!
Забу́дь мої сльо́зи, забу́дь сироти́ну!
Забу́дь, що кляла́ ся, друго́го шука́й!
Я тобі не па́ра, я в сїрій свити́нї,
А ти титарі́вна! Кра́щого вита́й!
Вита́й, кого́ зна́єш! Така́ моя́ до́ля!
Забу́дь мене́, пта́шко! забу́дь, не жури́сь!
А коли́ почу́єш, що на чужім по́лї
Сховали Яре́му — ни́шком помоли́сь,
Одна́, се́рце, на всїм свїтї
Хоч ти помоли́ ся!“

Та й запла́кав сїрома́ха,
На кий похили́в ся.
Пла́че собі тихе́сенько...
Шеле́сть! коли́ гля́не,
По-пі́д га́єм, мов ла́сочка,
Кра́деть ся[2]) Окса́на.
Забу́в... побіг... обняли́ ся...
„Се́рце!“ та й зомлїли.
До́вго-до́вго тілько „се́рце!“
Та й зно́ву нїмі́ли.
„Го́дї, пта́шко!“
„Ще тро́шечки,
Ще... ще... сизокри́лий!
Ви́ймі ду́шу!... ще раз... ще раз...

[1]) В перводр. каріе. [2]) В перводр. крадыця.

Ох, як я втоми́лась!“
„Одпочи́нь, моя́ ти зо́ре!
Ти з не́ба злетїла!“
Послáв свúтку. Як я́сочка
Усміхну́лась, сїла.
„Сїдáй же й ти ко́ло ме́не!“
Сїв, та й обняли́ ся.
„Се́рце моє́, зо́ре[1]) моя́!“
Зно́ву полили́ ся.[2])
„Ти сего́днї забари́лась?“
„Ба́тько занеду́жав,
Ко́ло йо́го все по́ралась...“
„А мене́ байду́же?“
„Яки́й бо ти, їй-же Бо́гу!“
Слїзонькú[3]) блиснý ли.
„Не плач, се́рце, я жарту́ю.“
„Жáрти!“

Усміхну́лась,
Прихили́лась голо́вкою,
Та й нїби заснýла.
„Бач, Оксáно, я жарту́ю,
А ти й спрáвдї плáчеш!
Ну, не плач же! глянь на ме́не, —
Зáвтра не побáчиш.
Зáвтра бу́ду я далéко,
Далéко, Оксáно!...
Зáвтра в-но́чі у Чигри́нї
Свячéний дістáну.
Дасть вiн минї срiбло-злóто,
Дасть вiн минї слáву.
Одягну́ тебé, обу́ю,
Посажу́, мов) пáву,
На дзиглику, як гетьмáншу,
Та й дивúть ся бу́ду,
Пóки не вмру, дивúтимусь.“
„А мóже й забу́деш?

---

[1]) В перводр крихто. [2]) В вид. 1860: Де це ти зоріла?
[3]) В вид. 1860: з сльози. [4]) В вид. 1860: як.

Розбага́тїєш, у Ки́їв
Поїдеш з пана́ми,
На́йдеш собі́ пляхтя́ночку,
Забу́деш Окса́ну!“
„Хиба́ кра́ща є́ за те́бе?“
„Мо́же й є́, не зна́ю.“
„Гнївиш Бога, моє́ се́рце,
Кра́щої нема́є!
Нї на не́бі, нї за не́бом,
Нї за си́нїм мо́рем
Нема́ кра́щої за те́бе!“
„Що́ се ти гово́риш?
Схамени́ ся!“ „Пра́вду, ри́бко!“
Та й зно́ву, та й зно́ву...
До́вго вони́, як ба́чите,
Вели́ таку́ мо́ву,[1])
Цїлува́лись, обнїма́лись
З усієї си́ли;
То пла́кали, то божи́лись,
То ще́ раз божи́лись.
Їй Яре́ма розка́зував,
Як жить вони́ бу́дуть,
Як окує́ всю в зо́лото,
Як до́лю добу́де,
Як ви́ріжуть гайдама́ки
Ляхі́в в Украї́нї,
Як він бу́де панува́ти,
Коли́ не заги́не.
Аж обри́дло слу́хаючи,
Да́лебі, дївча́та!
„Ото́ яки́й! мов і спра́вдї
Обри́дло!“ А ма́ти,
Або ба́тько як поба́чять,
Що ви, мої лю́бі,
Таке́ ди́во чита́єте, —
Гріха́ на всю гу́бу!...

---

[1]) В праськім. вид. зазначено як подравку Шевченка: Меж мови-розмови.

Тойдї, тойдї[1]) — та цур йому!
А дýже цїкáве!
А нáдто вам розказáть би,
Як козáк чорнявий
Під вербóю над водóю
Обнявшись сумýє,
А Оксáна як голýбка
Воркýє, цїлýє,
То запláче, то зомлїє,
Голóвоньку схúлить:
„Сéрце моé, дóле моя!
Сóколе мій мúлий!
Мій!...“ Аж вéрби нагинáлись
На такýю мóву.[2])
Оттó мóва! Не розкажý,
Мої чорнобрóві[3]),
Не розкажý прóтив нóчі,
А то ще присни́ть ся.
Нехáй собí розійдýть ся
Так, як і зíйшли́ ся,
Тихéсенько, гарнéсенько,
Щоб нїхтó не бáчив
Нї дївóчі дрібні́ сльóзи,
Нї щúрі козáчі.
Нехáй собí!... мóже ще раз
Воні́ на сїм свíтї
Зострíнуть ся... побáчимо...

А тим чáсом свíтить
З усíх вíкон у тúтаря.
Що-то там твори́ть ся?
Трéба гля́нуть, та розказáть...
Бодáй не дивúть ся!
Бодáй не дивúть ся,[4]) бодáй не казáти!
Бо за людéй сóром, бо сéрце болúть.
Гля́ньте, подивíть ся: то конфедерáти,
Лю́ди, що зібрáлись вóлю боронúть!

[1]) Так у перводр., в пізнїйших вид. тодї. [2]) Попр. Шевч. в виданях: Слухать тую. [3]) В перводр. черноброви [4]) В вид. 1860: дивитись.

Боро́нять, прокля́ті!... Будь прокля́та ма́ти,
І день і годи́на, коли́ понесла́,
Коли́ породи́ла, на світ привела́!
Диві́ть ся, що ро́блять у ти́таря в ха́тї
Пеке́лнії ді́ти!
У печі́ пала́
Ого́нь і сві́тить на всю ха́ту;
В кутку́ соба́кою дріжи́ть[1])
Проклятий жид; конфедера́ти
Кричя́ть до ти́таря: „Хоч жить,
Скажи́, де гро́ші?“
Той мовчи́ть.
Нали́гачем скрути́ли ру́ки,
Об зе́млю вда́рили, — нема́,
Нема́ нї сло́ва.
„Ма́ло му́ки!
Дава́йте при́ску! де смола́?
Кропи́ його́! от-так! холо́не?
Мерщій же при́ском посипа́й!
Що, ска́жеш, ше́льмо?“... І не сто́гне!
„Завзя́та бе́стія! Стрива́й!“
Наси́пали в халя́ви жа́ру...
„У тїмя цьвя́шок закатай!“
Не ви́терпів свято́ї ка́ри,
Упа́в серде́га. Пропада́й
Душа́ без спо́відї свято́ї!
„Окса́но, до́чко!“ та й уме́р...
Ляхи́ заду́мали ся сто́я,
Хоч і запе́клі.
„Що тепе́р,
Пано́ве ра́ди, поміркуєм?
Тепе́р з ним[2]) нїчого роби́ть.
Запа́лим це́ркву!“
„Гвалт! рятуйте!
Хто в Бо́га ві́рує!“ кричи́ть
На дво́рі го́лос, що є си́ли.
Ляхи́ зомлїли. „Хто таки́й?“

[1]) В вид 1860: дрижить. [2]) В перводр. зъ нымъ теперь.

Оксáна в двéрі:[1]) „Вбúли! вбúли!“
Та й пáда в хáтї,[2]) а старшúй
Махнýв рукóю на громáду;
Понýра шляхта мов хортú
За двéрі вúйшла. Сам по-зáду
Берé зомлíлую...
Де-ж ти,
Ярéмо! де ти? подивú ся!
А він мандрýючи співá,
Як Наливáйко з Ляхом бúв ся.

Ляхú пропáли; неживá
Пропáла з нúми і Оксáна.
Собáки де-де по Вілшáнiй
Загáвкають, та й замовчáть.
Білíє мíсяць; лю́ди сплять,
І тúтар спить... Не рáно встáне!
На вíки прáведний заснýв.
Горíло свíтло, погасáло, —
Погáсло... Мéртвий мов здрігнýв,
І тéмно, сýмно[3]) в хáтї стáло.

Свято в Чигиринї.

Гетьмáни, гетьмáни, як-бú то ви встáли,
Встáли. подивúлись на той Чигирúн,
Що ви будувáли, де ви панувáли, —
Заплáкали-б тя́жко, бо ви-б не пізнáли
Козáцької слáви убóгих руїн!
Базáри, де вíйсько як мóре червóне
Перéд бунчукáми, бувáло, горúть,

---

[1]) В перводр. 1860: в хатї [2]) В вид. 1860: Тай пада крúжем Огон. Ром. Млíє та й пада [3]) Попр. Шевч.. в усíх виданнях: сумно-сумно.

А ясновельмо́жний на воро́нім ко́ні
Блисне́ булаво́ю — мо́ре закипи́ть, —
Закипи́ть, і розлило́ ся
Степа́ми, яра́ми;
Ли́хо мли́є пе́ред ни́ми...
А за козака́ми...
Та що й каза́ть?... Мину́ло ся!
А те, що мину́ло,
Не зга́дуйте, пани́-бра́ти,
Бо щоб не почу́ли.[1])
Та й що з того́, що згада́єш?
Згада́єш, — запла́чеш.
Ну, хоч гля́нем на Чигири́н
Коли́сь-то коза́чий!

Із-за лі́су, з-за тума́ну)
Мі́сяць виплива́є,
Червоні́є круглоли́ций,
Гори́ть, а не ся́є.
Нена́че зна, що не тре́ба
Лю́дям його́ сві́ту,
Що пожа́ри Украї́ну
Нагрію́ть, освітя́ть.
І сме́ркло ся, а в Чигри́нї,
Як у домови́нї,
Су́мно-су́мно. (Отта́к було́
По всі́й Украї́нї
Про́тив но́чі Маковія,
Як ножі́ святи́ли).
Люде́й не чуть; чере́з база́р
Кажа́н костокри́лий
Перелети́ть; на ви́гонї
Сова́ завива́є.
А де-ж лю́ди?... Над Тя́смином,
У те́мному га́ю
Зібра́лі ся: стари́й, мали́й,
Убо́гий, бага́тий

[1]) У всіх виданнях сей рядок виточкуваний; дописано рукою Шевч. [2]) В перводр: зъ туману.

Поєдна́лись, дожида́ють
Вели́кого свя́та.
У те́мному га́ю, в зеле́ній дібро́ві
На припо́ні ко́ні ота́ву скубу́ть,
Осі́длані ко́ні, воро́ні, гото́ві.
Куди́-то пої́ду́ть? кого́ повезу́ть?
Он кого́, диві́ть ся! Ляглѝ по доли́ні,
Нена́че поби́ті, нї сло́ва не чуть.
Отто́ гайдама́ки! На гвалт Украї́ни
Орлѝ налетї́ли, вони́ рознесу́ть
Ляха́м, жида́м ка́ру,
За кров і пожа́ри
Пе́клом гайдама́ки Ляха́м оддаду́ть.

По-під дібро́вою стоя́ть
Вози́ залї́зної тара́нї:
То ще́дрої гости́нець па́нї:
Умі́ла що кому́ дава́ть, —
Нївро́ку їй, неха́й царству́є!
Неха́й не ва́дить, як не чу́є!...
По-мі́ж воза́ми нї́где стать:
Нена́че в ірій налетї́ло[1])
З Смиля́нщини, з Чигирина́,
Просте́ коза́цтво, старши́на...
Коза́цьке па́нство похожа́є —
На пе́вне дї́ло налетї́ли.
В кире́ях чо́рних, як оди́н,
Тихе́нько[2]) хо́дя розмовля́є
І погляда́є на Чигри́н.

Старши́на пе́рвий.

Стари́й Голова́тий щось ду́же коверзу́є.

Старши́на другі́й.

Му́дра голова́! сиди́ть собі́ в ху́торі, нї́би не зна́є нї́чо́го, а ди́виш ся — скрізь Голова́тий. „Коли́ сам,“ ка́же, „не поверну́, то си́нові переда́м.“

---

[1]) В перводр. налытило. [2]) Так у вид. 1860, в перводр. нышечком.

Старшина́ тре́тій.

Та й син же шту́ка! Я вчо́ра зострів ся з Заліїняко́м; таке́ розка́зує про йо́го, що цур йому́! „Кошови́м,“ ка́же, „бу́де, та й го́дї; а мо́же ще і гетьма́ном, коли́ те́є...“

Старшина́ другий.

А Го́нта на́-що? а Заліїняк? До Го́нти сама́... сама́ писа́ла: „Коли́, ка́же...“

Старшина́ пе́рвий.

Ци́тьте лише́нь, здає́ть ся, дзво́нять.

Старшина́ другий.

Та ні, то лю́ди гомоня́ть.

Старшина́ пе́рвий.

Гомоня́ть, по́ки Ляхи́ почу́ють. Ох, старі го́лови та розу́мні; химе́рять-химе́рять, та й зро́блять з лемеша́ шва́йку. Де мо́жна лантух, там то́рби не тре́ба. Купи́ли хріну, тре́ба з'їсти: пла́чте, о́чі, хоч повила́зьте; ба́чили, що купува́ли; гро́шам не пропада́ть! А то ду́мають-ду́мають, ні в-го́лос,[1]) ні мо́вчки, а Ляхи́ догада́ють ся, — от тобі́ й пшик! Що там за ра́да? чом вони́ не дзво́нять? Чим спи́ниш наро́д, щоб не гомоні́в? Не де́сять душ, а сла́ва Бо́гу вся Сміля́нщина, коли́ не вся Україна... Он, чу́єте? співа́ють.

Старшина́ тре́тій.

Спра́вдї співа́ щось; піду́ спиню́.

Старшина́ пе́рвий.

Не спиня́й, неха́й собі́ співа́є, аби́ не го́лосно!

Старшина́ другий.

Отто́ мабу́ть Волох! Не втерпі́в таки́ стари́й ду́рень; тре́ба, та й го́дї!

Старшина́ тре́тій.

А му́дро співа́є! коли́ не послу́хаєш, усе́ и́ншу. Підкра́дьмось, бра́тці, та послу́хаєм; а тим ча́сом задзво́нять.

[1]) В перводр. ні в слух.

Старши́на пе́рвий і другі́й.

А що-ж? то й ході́мо!

Старши́на тре́тій.

До́бре, ході́мо!

(Старши́ни ни́шком ста́ли за ду́бом, а під ду́бом сиди́ть сліпи́й кобза́рь: круго́м йо́го Запоро́жці і гайдама́ки. Кобза́рь співа́[1]) неголосно.)

Кобза́рь.

„Ой Воло́хи, Воло́хи,
Вас оста́ло ся тро́хи;
І ви, Молдава́ни,
Тепе́р ви не па́ни:
Ва́ші господа́рі —
Наймити́ Тата́рам,
Туре́цьким султа́нам,
В кайда́нах, в кайда́нах!
Го́дї-ж, не журі́ть ся,
Га́рно помоли́ть ся,
Брата́йте ся з на́ми,
З на́ми козака́ми!
Згада́йте Богда́на,
Старо́го гетьма́на, —
Бу́дете пана́ми.
Та як ми з ножа́ми,
З ножа́ми святи́ми
Та з ба́тьком Макси́мом
Сю ніч погуля́єм,
Ляхі́в погойда́єм,
Та так погуля́єм,
Що аж пе́кло засмі́ють ся,
Не́бо запала́є —
До́бре погуля́єм!“

Запоро́жець.

До́бре погуля́єм! пра́вду стари́й співа́, як не бре́ше. А що-б то з його́ за кобза́рь був, як би не Воло́х!

[1]) В вид. 1867: співає з повагою.

Кобза́рь.

Та я й не Воло́х; так тíлько, був колúсь у Волóщинї, а лю́ди й зову́ть Волóхом, сам не зна́ю за́-що.

Запоро́жець.

Ну, та дарма́; утни́ ще яку-не́будь! А ну лишéнь про ба́тька Максúма ушкварь![1])

Гайдама́к.

Та не го́лосно, щоб не почу́ла старшина́.

Запоро́жець.

А що нам ва́ша старшина́? Почу́є, так послу́ха, коли́ ма́є чим слу́хати, та й го́дї! У нас одúн старшúй — ба́тько Максúм; а вiн як почу́є, то ще карбóванця дасть. Спiва́й, ста́рче бо́жий, не слу́хай йогó!

Гайдама́к.

Та воно́ так, чоловíче! я се й сам зна́ю, та ось що: не так пани́, як пiдпанки! або — по́ки со́нце зiйде, то ро́са о́чi вúїсть.

Запоро́жець.

Брехня́! спiва́й, ста́рче бо́жий, яку́ зна́єш! А то й дзво́на не дiждемо, поснемо́.

Гурто́м.

Спра́вдї поснемо́; спiва́й яку-не́будь!

Кобза́рь (*спiва́є*).

Лїта́ оре́л, лїта́ сúзий
По-пiд небеса́ми;
Гуля́ Максúм, гуля́ ба́тько
Степа́ми-лїса́ми.
Ой лїта́є оре́л сúзий,
А за ним орля́та;
Гуля́ Максúм, гуля́ ба́тько,
А за ним хлопья́та.
Запоро́жцї[2]) тi хлопья́та,

[1]) В перводр додано: яку небудь, в пізнїйших вид. сї слова пропущено. [2]) В перводр. Запорожцы.

Синúй йогó, дïти.
Поміркýє, загадáє,
Чи бúти, чи пúти?
Чи танцювáть — то й ушквáрять,
Аж земля́ трясéть ся;
Заспівáє, — заспівáють,
Аж лúхо смiéть ся.
Горíлку-мед не чáркою,
Поставцéм черкáє,
А вóрога заплю́щившись
Катá, не минáє.
От-такúй-то наш отáман,
Орéл сизокрúлий!
І воює, і гарцю́є
З усiéї сúли.
Немá в йóго нї осéлї,
Нї сáду, нї стáву;
Степ і мóре — скрiзь бúтий шлях,
Скрiзь зóлото, слáва.
Шануйте ся-ж, врáжі Ляхи,
Скажéні собáки!
Йде Залїзняк Чóрним шляхом,
За ним гайдамáки.

Запорóжець

Отсе то так! вчúстив, нїчóго сказáти; і до лáду і прáвда. Дóбре, дáлебі дóбре! Що хóче, то так і втне. Спасúбі, спасúбі!

Гайдамáк.[3])

Я щось не второпав, що він співáв про гайдамáків?

Запорóжець.

Якúй бо ти бевзь і справдї! Бáчиш ось що він співáв: щоб Ляхи поганí, скажéні собáки, кáялись, бо йде, бáчиш, Залїзняк Чóрним шляхом з гайдамáками, щоб Ляхів, бáчиш, рiзати...

---

[1]) В перводр. ушкварить, у Сем. і пізн. ушкварять. [2]) В вид. 1860 тут і далі: Гайдамака.

Гайдамáк.

І вíшать, і мордувáть! Дóбре, їй-Бóгу, дóбре! Ну, се так! Дáлебі, дав би карбóванця, як-би був не пропúв учóра! Шкóда! Ну, нехáй старá вьязне, бíльше мьяса бýде! Поборгýй, будь ласкав, зáвтра оддáм. Утни́ ще що-нéбудь про гайдамáків!

Кобзáрь.

До грóшей я не дýже ласúй. Абú булá ласка слýхать, — пóки не охрúп, співáтиму; а охрúпну — чáрочку, другý тíї ледащúцї-живúщї,[1]) як то кáжуть, та й знóву. Слýхайте-ж, панóве громáдо!

„Ночувáли гайдамáки
В зелéній дібрóві,
На припóні пáсли кóні,
Сїдлані, готóві.
Ночувáли Ляшкú-панкú
В будúнках з жидáми,
Напилú ся, простяглú ся,
Та й....“

Громáда.

Цить лишéнь! здаéть ся, дзвóнять. Чýєш?... ще раз... о!

Кобзáрь.

„Задзвонúли, задзвонúли,
Пішлá луна́ гáєм!
Ідíть же ви та молíтесь,
А я доспівáю“.

Повалúли гайдамáки,
Аж стóгне дібрóва;
Не повезлú, а на плéчах
Чумáцькі волóві
Несýть возú. А за нúми
Слíпúй Волóх знóву:
„Ночувáли гайдамáки
В зелéній дібрóві.“

[1]) В перводр. ледащúцї, далї дописка Шевч.

Шкандиба́є, курника́є,
І гич не до ре́чі.
„Ну лиш и́ншу, ста́рче бо́жий!“
З воза́ми на пле́чах
Кричя́ть йому́ гайдама́ки.
„До́бре, хло́пці, на́-те!
От-так! от-так! до́бре хло́пці!
А ну́те, хлопья́та,
Ушква́римо!“
Земля́ гне́ть ся,
А вони́ з воза́ми
Так і рі́жуть. Кобза́рь гра́є,
Додає слова́ми:

„Ой гоп таки́ так!
Кли́че Га́ндзю коза́к:
„Ходи́, Га́ндзю, пожарту́ю,
Ходи́, Га́ндзю, поцїлу́ю;
Ходїм, Га́ндзю, до попа́
Бо́гу помоли́ть ся;
Нема́ жи́та нї снопа́,
Вари́ вареники!“
Ожени́в ся, зажу́рив ся, —
Нїчо́го нема́є;
У рядни́нї расту́ть дїти,
А коза́к співа́є:
„І по ха́тї ти-ни-ни́,
„І по сїнях ти-ни-ни́,
„Вари́, жінко, лини́!
„Ти-ни-ни́, ти-ни-ни́!“

„До́бре! до́бре! ще раз! ще раз!“
Кричя́ть гайдама́ки.

„Ой гоп того́ ди́ва!
Наварили Ляхи́ пи́ва,
А ми бу́дем шинкува́ть,
Ляшкі́в-панкі́в частува́ть.
Ляшкі́в-панкі́в почасту́ємо,
З панянка́ми пожарту́ємо.

„Ой гоп такий так!
Кличе Ляшку козак:[1])
Ляшко, пташко моя!
Ляшко, доле моя!
Не сором ся, дай рученьку,
Ходім погуляймо;
Нехай людям лихо сниться ся,
А ми заспіваймо!
А ми заспіваймо,
А ми посїдаймо,
Ляшко, пташко моя,
Ляшко, доле моя!“

„Ще раз, ще раз!“

„Як-би такий або так, або сяк,
Як-би такий запорóський[2]) козак,
Як-би такий молодий, молодий,
Хоч по хатї-б поводив, поводив!
Страх менї не хóчеть ся
З старим дїдом морóчить ся!
Як-би такий...“

„Цу-цу, скажéні, схаменїть ся!
Бач, розходили ся! А ти,
Стара собако, де-б молить ся,
Верзеш тут погань! От чорти!“
Кричить отаман. Опинились,
Бачять, що церков.[3]) Дяк співа,
Попи з кадилами, з кропилом...
Громада нїби неживá,
Анї телень... По-мiж возами
Попи з кропилами пішли,
За ними корогви несли,
Як на великдень над паскáми.

„Молїтесь, братія, молїтесь!“
Так благочинний начинá:

---

[1]) У всїх вид. тут і далї панну, панно; попр. Шевч. [2]) В перводр. запорожскій. [3]) В вид. 1860: Аж церков бачить.

Круго́м свято́го Чигрина́
Сторо́жа ста́не з то́го сві́ту,
Не дасть свя́того розпина́ть.
А ви Украї́ну хова́йте,
Не да́йте ма́тері, не да́йте
В рука́х у ка́та пропада́ть!
Од Конаше́вича і до́сі
Пожа́р не га́сне, лю́ди мруть,
Кана́ють[1]) в тю́рмах, го́лі, бо́сі,
Ді́ти нехри́щені расту́ть,
Коза́цькі ді́ти; а дівча́та,
Краю́ коза́цького[2]) краса́,
У Ля́ха вья́не, як перш ма́ти,
І непокри́тая коса́
Стидо́м сі́че́ть ся, ка́рі о́чі
В нево́лї га́снуть, розкова́ть
Коза́к сестру́ свою́ не хо́че,
Сам не соро́мить ся кана́ть
В ярмі́ у Ля́ха... Го́ре, го́ре!
Моліться, ді́ти! стра́шний суд
Ляхи́ в Украї́ну несу́ть, —
І зарида́ють чо́рні[3]) го́ри.
Згада́йте пра́ведних гетьма́нів!
Де їх моги́ли? Де лежи́ть
Оста́нок сла́вного Богда́на?
Де Остряни́ця стоїть
Хоч-би убо́гая моги́ла?
Де Наліва́йкова? Нема́!
Живо́го й ме́ртвого спали́ли.
Де той Богу́н, де та зі́ма?
Інгу́л що-зі́му замерза́є,
Богу́н не вста́не загати́ть
Шляхе́цьким тру́пом. Лях гуля́є!
Нема́ Богда́на, червони́ть
І Жо́вті Во́ди й Рось зелену.
Сумує Ко́рсунь староде́нний:
Нема́ журбу́ з ким поді́ли́ть!

---

[1]) У вид 1860 конають [2]) Кожан. і льв Землї козацько
[3]) В перводр. чорни.

І Альта пла́че: „Тя́жко жи́ти!
„Я со́хну, со́хну... де Тара́с?
Нема́, не чуть... не в ба́тька ді́ти!“
Не пла́чте, бра́тія! За нас
І ду́ші пра́ведних і си́ла
Архистрати́га Михаї́ла!
Не за гора́ми ка́ри час! —
Моліте́сь, бра́тія!“

Моли́лись,
Моли́лись щи́ро козаки́,
Як ді́ти щи́ро,[1]) не жури́лись,
Ду́мали те́є...[2]) а зроби́лось —
Над козака́ми хусточки́!
Одно́ добро́, одна́ сла́ва —
Біліє хусти́на,
Та й ту зні́муть...
А діяко́н:
„Неха́й во́рог ги́не!
Беріть ножі́, освяти́ли!“
Уда́рили в дзво́ни,
Реве́ га́єм: „Освяти́ли!“
Аж се́рце холо́не.
Освяти́ли, освяти́ли!
Ги́не шляхта, ги́не!
Розібра́ли, заблища́ли
По всі́й Украї́ні.

Третї півні.

Ще день Украї́ну катува́ли
Ляхи́ скажені́; ще оди́н,
Оди́н оста́ннїй сумува́ли
І Украї́на і Чигри́н.

---

[1]) У всіх вид. Щиро як ді́ти; попр. Шевч. [2]) У Сем. і пізн. вид. гадали.

І тої́ мину́в — день Маковія́,
Вели́ке свя́то в Украї́ні,
Мину́в, і Ля́х і жидови́н
Горі́лки, кро́ви упива́лись,
Кля́ли́ схизма́та, розпина́ли,
Кля́ли́, що ні́чого вже взя́ть;
А гайдама́ки мо́вчки жда́ли,
Поки́ пога́нці ля́жуть спа́ть.
Ляглй, і в го́лови не кла́ли,
Що вже їм за́втра не встава́ть.
Ляхи́ засну́ли, а Іу́ди
Ще лі́чять гро́ші у-ночі́,
Без сві́тла лі́чять бариші́,[1])
Щоб не поба́чили злі[2]) лю́ди.
І ті на зо́лото ляглй,
І сном нечи́стим задрима́ли.

Дрима́ють... на ві́ки бода́й задрима́ли!
А тим ча́сом мі́сяць плива́ оглядає
І не́бо, і зо́рі, і зе́млю, і мо́ре,
Та гля́нуть на лю́ди, що вони́ мото́рять,
Щоб Бо́гові в-ра́нці про те[3]) розказа́ть.
Сві́тить білоли́ций на всю Украї́ну,
Сві́тить, — а чи ба́чить мою́ сироти́ну,
Окса́ну з Вілша́ни, мою́ сироту́?
Де її мордую́ть? де вона́ воркує́?
Чи зна́є Яре́ма? чи зна́є, чи чує́?
Поба́чимо по́тім, а тепе́р не ту —
Не ту заспіва́ю, и́ншої загра́ю;
Ли́хо не дівча́та бу́де танцюва́ть!
Недо́лю співа́ю коза́цького кра́ю!
Слу́хайте-ж, щоб дітям по́тім розказа́ть,
Щоб і ді́ти зна́ли, вну́кам розказа́ли,
Як козаки́ шля́хту тя́жко покара́ли
За те, що не вмі́ла в добрі́ панува́ть.[4])

---

[1]) Так в перводр., в пізні́йших вид.
Ще лі́чать гроші у-ночі́,
Без сві́тла лі́чать бариші́.
[2]) В перводр. бач. попр. Шевч. [3]) Попр. Шевч. тее [4]) В перводр. Щоб не забували Ляха проклинать.

Гомонїла Україна,
Дóвго гомонїла,
Дóвго-дóвго кров степáми
Текла́-червонїла.
Текла́, текла́, та й ви́сохла.
Степи́ зеленїють;
Дїди́ лежя́ть, а над ни́ми
Моги́ли синїють.
Та що з то́го, що висо́кі?
Нїхто́ їх не зна́є,
Нїхто́ щи́ро не запла́че,
Нїхто́ не згада́є.
Тíлько вíтер тихéсенько
Повíє над ни́ми,
Тíлько ро́си ранéсенько
Сльоза́ми дрíбни́ми
Їх уми́ють. Зíйде со́нце,
Осу́шить, пригрíє, —
А оно́ки? їм байду́же,
Пана́м жи́то сíють![1])
Бага́то їх, а хто ска́же,
Де Го́нти моги́ла,
Му́ченика пра́ведного
Де похорони́ли?
Де Залїзня́к, душа́ щи́ра,
Де одпочива́є?
Тя́жко! ва́жко! Кат пану́є,
А їх не згада́ють.[2])

Гомонїла Україна,
Дóвго гомонїла,
Дóвго-дóвго кров степáми
Текла́-червонїла.
І день і нíч гвалт, гарма́ти,
Земля́ сто́гне, гне́ть ся,
Су́мно-стра́шно, а згада́єш, —
Сéрце усмíхне́ть ся.

---

[1]) У всíх вид. Жито собí; попр. Шевч. [2]) Слова: „Кат панує, а їх не згадають“ у вид. 1860 і пізнíйших аж до Ром. пропущені.

Мі́сяцю мій я́сний з висо́кого не́ба
Схова́й ся за го́ру, бо сві́ту не тре́ба;
Стра́шно тобі́ бу́де, хоч ти й ба́чив Рось,
І Альту і Се́ну, і там розлило́сь
Не знать за-що кро́ви широ́кеє мо́ре, —
А тепе́р що бу́де? Схова́й ся-ж за го́ру;
Схова́й ся, мій дру́же, щоб не довело́сь
На ста́рість запла́кать...
Су́мно-су́мно се́редь не́ба
Ся́є білоли́ций;
По-над Дніпро́м коза́к іде́ —
Мо́же з вечорни́ці?
Іде́ смутни́й-невесе́лий,
Ле́две несу́ть но́ги, —
Мо́же дівчина не лю́бить
За те, що убо́гий?
І дівчи́на його́ лю́бить,
Хоч ла́та на ла́ті, —
Чорнобри́вий, а не зги́не,
То бу́де й бага́тий.
Чого́-ж смутни́й чорнобри́вий
Іде́, чуть не пла́че?
Яку́сь тяжку́ недо́леньку
Віщу́є коза́че;
Чу́є се́рце, та не ска́же,
Яке́ ли́хо бу́де.
Мине́ ли́хо... Круго́м його́
Мов ви́мерли[1]) лю́ди.
Анї пі́вня, нї соба́ки,
Ті́лько із-за га́ю
Десь дале́ко сїроманці[2])
Вовки́ завива́ють.
Байдуже́! Іде́ Яре́ма,
Та не до Окса́ни,
Не в Вілша́ну на до́світки, —
До Ляхів пога́них

---

[1]) В перводр. вымиралы. [2]) В вид. 1860: сїроманьці.

У Черка́си. А там тре́тій
Пі́вень заспіва́є...
А там... а там... Йде Яре́ма,
На Дніпр поглядає.
Ой Дніпре мій, Дніпре широ́кий та ду́жий!
Бага́то ти, ба́тьку, у мо́ре носи́в
Коза́цької кро́ви! Ще понесе́ш, дру́же!
Червони́в ти си́нє, та не напоїв;
А сю ніч упье́ть ся![1]) Пеке́льнеє свя́то
По всій Україні сю ніч заре́вé;
Потече́ бага́то-бага́то-бага́то
Шляхе́цької кро́ви! Коза́к оживе́!
Оживу́ть гетьма́ни в золотім жупа́ні,
Проки́неть ся до́ля, коза́к заспіва́:
„Ні жи́да, ні Ля́ха!“ а в степа́х Украї́ни —
Дай-то Бо́же ми́лий — блисне́ булава́!“

Так ду́мав, іду́чи в ла́танній свити́нї,
Серде́га Яре́ма з свяче́ним в рука́х.
А Дніпр мов підслу́хав: широ́кий та си́нїй
Підня́в го́ри-хви́лї, а в очерета́х
Реве́, сто́гне, завива́є,
Лі́зи нагина́є;
Грім гого́че, а бли́скавка
Хма́ру роздира́є.
Іде́ собі наш Яре́ма,
Нїчо́го не ба́чить;
Одна́ ду́мка усміхне́ть ся,
А друга́ запла́че.
„Там Окса́на, там ве́село
І в сі́рій свити́нї;
А тут... а тут... що ще бу́де?
Мо́же ще заги́ну!“
А тим ча́сом із байра́ку
Пі́вень „кукурі́ку!“
„А! Черка́си!... Бо́же ми́лий!
Не вкороти́ ві́ку!“

[1]) Так в перводр., у всіх пізнійших вид. хибно: упьєш ся, хоча се слово належить до »море«, а не до »Дніпро«.

Червоний[1]) бенкет.

Задзвони́ли в усї дзво́ни
По всїй Украї́нї,
Закрича́ли гайдама́ки:
„Ги́не шля́хта, ги́не!
Ги́не шля́хта! погуля́ємо
Та хма́ру нагрі́ємо!“
Зайняла́ ся Смі́ля́нщина,
Хма́ра червоні́є;
А найпе́рша Медве́дівка
Хма́ри нагріва́є.
Гори́ть Сми́ла, Смі́ля́нщина
Кро́вью підплива́є;
Гори́ть Ко́рсунь, гори́ть Ка́нїв,
Чигири́н, Черка́си;
Чо́рним шля́хом запала́ло
І кров полила́ ся
Аж у Ума́нь. По Подо́лї[2])
Го́нта бенкету́є,
А Залїзня́к в Смі́ля́нщинї
Дама́ску гарту́є,[3])
У Черка́сах, де й Яре́ма
Про́бує свячени́й.
„Отта́к, отта́к! до́бре, ді́ти!
Мордуйте скажени́х!
До́бре, хло́пцї!“ — на база́рі
Залїзня́к гука́є.
Круго́м пе́кло, гайдама́ки
По пе́клу гуля́ють.
А Яре́ма — стра́шно гля́нуть:
По три, по чоти́ри
Так і кладе́! „До́бре, си́ну![4])
Ма́тері їх хи́ря!
Мордуй, мордуй! в ра́ю бу́деш,

[1]) В перводр. Червонный. [2]) Попр. Шевч., у всїх вид.: Аж у Воли́нь. По Полїссї. [3]) В праськім вид. занотовано поправку нїби Шевч. До маху. [4]) Тут і ряд 1350 у перводр. хлопче.

Або есаўлом!
Гуляй, сину! нуте, дїти!“
І дїти майнули
По горищах, по коморах,
По льохах, усюди;
Всїх украли, все забрали.
„Тепер, хлопцї, буде!
Утомились, одпочиньте!“

Улицї, базари
Крились трупом, плили кровью.
„Мало клятим кари!
Ще раз треба перемучить,
Щоб не повставали
Нехрещені, кляті душі!“
На базар збирались
Гайдамаки. Йде Ярема,
Залїзняк гука є;
„Чуєш, хлопче? ходи сюди!
Не бійсь, не злякаю.“
„Не боюсь я!“ Знявши шапку
Став, мов перед паном.
„Відкіля ти? хто ти такий?“
„Я, пане, з Вілшани.“[1])
„З Вілшаної, де титаря
Пси замордували?“
„Де? якого?“
„У Вілшанїй;
І кажуть, що вкрали
Дочку його, коли знаєш.“[2])
„Дочку! у Вілшанїй?“
„У титаря, коли знавав!“
„Оксано, Оксано!“
Ледве вимовив Ярема,[3])

---

[1]) Так у перводр. [2]) Рукою Шевч. тут дописано:
Дочку його, чи не знавав?“
„Отамане, пане,
Пусти мене!“ Тай заплакав.

[3]) Перводр. Де ти, серце моє, де ти?

Та й па́да[1]) до-до́лу.
„Еге! ось що... Шко́да хло́пця.
Прові́три Мико́ло!“
Прові́трив ся. „Ба́тьку! бра́те!
Чом я не стору́кий?
Да́йте ножа́, да́йте си́лу!
Му́ки Ляха́м, му́ки!
Му́ки стра́шної, щоб пе́кло
Затрясло́ ся, мл'і́ло!“[2])
„До́бре, си́ну, ножі́ бу́дуть,
Аби щоб хот'і́лось.[3])
Хо́чеш[4]) з на́ми у Ли́сянку
Ножі́ гартува́ти?“
„Ход'і́м, ход'і́м, ота́мане!
Ба́тьку ти мій, бра́те
Мій є́ди́ний! На край сві́та
Полечу́, доста́ну,
З пе́кла ви́рву, ота́мане...
На край сві́та, па́не...
На край сві́та, та не на́йду,
Не на́йду Оксани!“[5])
„Мо́же й ви́рвеш. Ход'і́м з на́ми![6])
Я-ж все забува́ю,
Як зове́ш ся?“
„Яре́мою.“
„Прі́звище? — „Не ма́ю.“
„Хиба́ ба'йстрю́к? Без прі́звища?
Запиши́, Мико́ло,
Есау́лом...[7]) Без прі́звища...
Неха́й бу́де Го́лий!
Бач, обі́даний!“
„Пога́но!“

---

[1]) В вид. 1860: упав. [2]) В вид. 1860: Трясло ся та мл'і́ло. [3]) В вид. 1860: На святеє д'і́ло. [4]) В вид 1860: Ходім. [5]) Замість сих 9 рядків у перводр.:

На край світа, пане!
На край світа, та не найду,
Не найду Оксани.

[6]) Попр. Шевч., в перводр. і пізн. вид. найдеш. [7]) Так у перводр., в пізн. вид. у реєстр.

„Ну, хиба́ Бідо́ю?“
„І се не так.“
„Стрива́й лише́нь!
Пиши́ Галайдо́ю!“[1])
Записа́ли.
„Ну, Гала́йдо,
Поїдем гуля́ти!
На́йдеш до́лю... а не на́йдеш, —
Руша́йте, хлопья́та!“
Тай ру́шили до схід со́нця
У Ли́сянку хло́пці
На я́рмарок. Зібра́ли ся
Хло́пці на толо́ці,
Помоли́лись га́рно Бо́гу
Тай ру́шили з Бо́гом
У доро́гу, мов і спра́вді
Не було́ нїчо́го
У Черка́сах... І Яре́мі
За́йвого з обо́зу
Дали́ коня. Усміхну́в ся
Яре́ма скрізь сльо́зи
Тай поїхав за цари́ну...[2])

---

[1]) Замість рядків 1402—1416 у вид. 1860 р. і всіх пізнійших читаємо:

„Може й найдеш. А як тебе
Зовуть? Я не знаю“.
„Яремою.«
„А прізвище?«
„Прізвища немає“.
„Хиба байстрюк? Без прізвища!
Запиши Миколо
У реєстер! Нехай буде...
Нехай буде Голий!
Так і пиши!“
„Нї, погано!“
„Ну, хиба Бідою?“
„І ще не так!“
„Стривай лишень,
Пиши Галайдою!“

[2]) Рядки 1420—1432 — рукописна вставка Шевч. замість слів, що стоять у всіх вид.: І Яремі дали коня Зайвого з обозу Усміхнув ся на воронім, тай знову у сльози. Виїхали.

Пала́ють Черка́си...
„Чи всї, дїти?“
„Усї, ба́тьку!“
„Га́йда!“
Простягла́ ся
По дібро́ві по-над Днїпро́м
Коза́цька вата́га.
А за ни́ми кобза́рь-Воло́х
Переба́ги-ва́ги
Шкандиба́є на ко́нику,
Козака́м співа́є:
„Гайдама́ки, гайдама́ки,
Залїзня́к гуля́є.“

Поїхали... а Черка́си
Пала́ють-пала́ють.
Байдуже́, нїхто́ не гля́не!
Смію́ть ся та ла́ють
Кля́ту шля́хту; хто бала́ка,
Хто кобзаря́ слу́ха.
А Залїзня́к по-пере́ду
Нашоро́шив у́ха,
Їде собі, лю́льку ку́рить,
Нїко́му нї сло́ва;
А за ним нїми́й Яре́ма.
Зеле́на дібро́ва
І те́мний гай, і Днїпр ду́жий,
І висо́кі го́ри,
Не́бо, зо́рі, до́брі лю́ди
І лю́тує го́ре —
Все пропа́ло, все! Нїчо́го
Не зна́є, не ба́чить,
Як уби́тий. Тя́жко йому́,
Тя́жко, а не пла́че.
Нї, не пла́че; змія́ лю́та
Жадна́ випива́є
Його́ сльо́зи, да́вить ду́шу,
Се́рце роздира́є.

Ой ви сльо́зи, дрібні́ сльо́зи,
Ви зми́єте го́ре...
Зми́йте його́... Тя́жко! ну́дно!
І си́нього мо́ря,
І Дніпра́, щоб ви́лить лю́те,
І Дніпра́ не ста́не!
Занапасти́ть хиба́ ду́шу?
Оксáно, Оксáно!
Де ти? де ти? Подиви́ ся,
Моя́ сироти́но,
Подиви́ ся на Яре́му!
Де ти? Мо́же ги́не?
Мо́же тя́жко кляне́ до́лю,
По По́льщі блука́є,[1])
Або в па́на у кайда́нах
В склепу́ пропада́є![2])
Мо́же зга́дує Яре́му,
Зга́дує Вілша́ну,[3])
Кли́че його́: „Се́рце моє́,
Обніми́ Оксáну![4])
Обні́мемо́сь, мій со́коле,
На ві́ки зомлі́єм!
Неха́й Ля́хи знуща́ють ся —
Не почу́єм!...“ Ві́є,
Ві́є ві́тер з-за Лима́ну,
Гне топо́лю в по́лі,
І дівчи́на похи́лить ся,
Куди́ гне недо́ля.
Посуму́є, пожу́рить ся,
Забу́де... і мо́же...
У жупа́ні са́ма па́ні...[5])
А Ля́х... Бо́же, Бо́же,
Кара́й пе́клом мою́ ду́шу,
Ви́лий му́ки мо́ре!

---

[1]) В вид. 1860: Клене́, умира́є [2]) В перводр. У склепу канає; попр. Шевч. [3]) Попр. Шевч. і Млїв. [4]) Шевч. поправив:
Може каже: „Обні́мімось,
На ві́ки зомлі́єм.
[5]) В перводр. У будинку господиня; пізн. попр. Шевч.

Розбий ка́ру на́до мно́ю,
Та не таки́м го́рем
Кара́й се́рце! Розпаде́ть ся,[1])
Хоч-би було́ ка́мень!
До́ле моя́, се́рце мое́,
Чом ти не в Вілша́ній?[2])
А мо́же й там, мо́же пла́че,[3])
Тя́жко їй небо́зі?...
Мо́же з ба́тьком виглядає?“
І хли́нули сльо́зи,
Дрібні́-дрібні́ полили́ ся.
Де вони́ взяли́ ся?
А Залїзня́к гайдама́кам
Вели́ть опини́тись.[4])
„У лїс, хло́пці! вже світа́є,
І ко́ні приста́ли —
Попасемо́!“ І тихе́нько
У лїс, таї́ схова́лись.

Гупалівщина.

Зійшло́ со́нце, Украї́на
Де пала́ла, тлїла,
А де шля́хта запе́рши ся
У буди́нках млїла.
Скрізь по се́лах ши́бениці,
Навіша́но тру́пу
Тілько старши́х, а так шля́хта
Ку́пою на ку́пі
На улиця́х, на розпу́тьтях;
Соба́ки, воро́ни

[1]) У всїх вид. розірветь ся, попр Шевч. [2]) В перводр. Вилшаный. [3]) В вид. 1860 р. зам. отсих чотирьох рядків читаємо:
Оксано, Оксано!
Де ти ділась ся, поділась?
[4]) В перводр. Кричить опинить ся.

Їдя́ть шля́хту, клюю́ть о́чі.
Нїхто́ не боро́нить,
Та й нїкому, оста́ли ся
Дїти та соба́ки,
Жінки́ на́віть з рогача́ми
Пішли́ в гайдама́ки.
Отаке́-то було́ ли́хо
По всїй Україні!
Гі́рше пе́кла... А за-ві́що?
За́-що лю́ди ги́нуть?
Того́-ж ба́тька, такі́-ж дїти,
Жи́ти-б та брата́ть ся!
Нї! не вмі́ли, не хотїли,
Тре́ба роз'єдна́ть ся.
Тре́ба кро́ви, бра́та кро́ви,
Бо за́здро, що в бра́та
Є в комо́рі і на дво́рі,
І ве́село в ха́тї!
„Убе́м бра́та! спа́лим ха́ту!“
Сказа́ли, і ста́лось.
Все-б, здає́ть ся; нї, на ка́ру
Си́роти оста́лись.
В сльоза́х росли́ та й ви́росли,
Замо́чені ру́ки
Розвьяза́лись, — і кров за кров,
І му́ки за му́ки!
Боли́ть се́рце, як згада́єш:
Стари́х Славья́н дїти
Впили́сь кро́вю, а хто ви́нен?
Ксьондзи́ Єзуїти.

Мандрува́ли гайдама́ки
Лїса́ми, яра́ми,
А за ни́ми і Гала́йда
З дрібни́ми сльоза́ми.
Вже мину́ли Воро́нівку,
Вирбі́вку, в Вілша́ну
Приїхали... „Хиба́ спита́ть,
Спита́ть про Окса́ну?

Не спита́ю, щоб не зна́ли,
За-що́ пропада́ю.“
А тим ча́сом гайдама́ки
Й Вілша́ну мина́ють.
Пита́єть ся у хло́пчика:
„Що? ти́таря вби́ли?“[1])
„Ба нї, дя́дьку, ба́тько каза́в,
Що його́ спали́ли
Оті Ляхи́, що там лежя́ть,
І Окса́ну вкра́ли;
А ти́таря на цви́нтарі
Вчо́ра похова́ли.“
Не дослу́хав... „Неси́, ко́ню!“
І по́води ки́нув.
„Чом я вчо́ра, по́ки не знав,
Вчо́ра не заги́нув!
А сьогоднї коли́ й умру́,
З домови́ни вста́ну
Ляхів му́чить! Се́рце моє́![2])
Окса́но! Окса́но!
Де ти?“
Замо́вк, зажури́в ся,
Поїхав ходо́ю;
Тя́жко[3]) йому́ сїрома́сї
Боро́ть ся з нудьго́ю.
Догна́в своїх. Боровикі́в
Вже ху́тір мина́ють.
Корчма́ тлї́є з стодо́лою,
А Ле́йби нема́є.
Усміхну́в ся мій Яре́ма,

---

[1]) Остатнїх 10 рядків Шевч. поправив ось як:

Вже минули Гонорatку,
Байбузи минають,
Уже й Млїїв. Про титаря
Ярема питає
У хлопчика: „Чи титаря
Ляхи ще не вбили?“

Сей варіянт, подіктований змаганєм Шевч. заступити Вілшану Млїєвом, як менше поетичний лишаємо в нотцї. [2]) Шевч. попр. Шукать тебе, моє серце. [3]) В вид. 1860: важко.

Тя́жко усміхну́в ся.
Отут, отут по-за́-вчора
Пе́ред жи́дом гну́в ся...
А сего́дня! Та й жаль ста́ло,
Що ли́хо мину́ло.
Гайдама́ки по-над я́ром
З шля́ху повернули,
Наганяють півпа́рубка:
Хло́пець у свити́нї
Пола́танії, у постола́х,
На пле́чах торби́на.
„Гей, старченя́! стрівай лише́нь!“
„Я не ста́рець, па́не!
Я, як ба́чте,[2]) гайдама́ка.“
„Яки́й же пога́ний!
Відкіля́ ти?“
„З Керелівки.“[14])
„А Бу́дища зна́єш
І о́зеро ко́ло Бу́дищ?“
„І о́зеро зна́ю.
Ота́м воно́, оці́м я́ром
Втра́пите до йо́го.“
„Що́? сего́дня Ляхів ба́чив?“
„Нігде́ нї одно́го;
А вчо́ра було́ бага́то.
Вінки́ не свяли́,
Не дали́ Ляхи́ прокля́ті.
За-те-ж ми їх би́ли!“[3])
І я, й ба́тько святи́м ножем,
А ма́ти нездужа,
А то й вона́-б...“
„До́бре, хло́пче!
Ось на-ж тобі, дру́же,
Сей дука́чик, та не згуби́!“
Узя́в золото́го,
Подиви́в ся: „Спаси́бі вам!“
„Ну, хло́пцї, в доро́гу!

[1]) Слова „як бачте“ в перводр. заступлені точками. [2]) В пізнїйших вид. За те їх і били.

Та чýєте, без гóмону!
Галáйдо, за мнóю!
В оцíм ярý є óзеро
Й лíс по-пíд горóю,
А в лíсї скарб. Як приїдем,
То щоб кругóм стáли.
Скажи́ хлóпцям! Мóже льóхи
Стерегти́ остáлась
Яка́ пóгань.“

Приїхали,
Стáли кругóм лíса;
Ди́влять ся — нема́ нїкóго...
„Ту їх до-сто-бíса!
Які́ гру́ші уródили!
Збива́йте, хлопья́та!
Шви́дче! шви́дче! О-так! о-так!“
І конфедера́ти
Посúпали ся до-дóлу,
Гру́ші гнилобóкі.
Позбива́ли, упóрались —
Козака́м нїврóку!
Найшли́ льохи́, скарб забра́ли,
У мéртвих[1]) кишéнї
Потрусúли, та й потяглú
Кара́ти мерзéних
У Лúсянку.

Старосвітський будинок[1]).

Смерка́ло ся. Із Лúсянки
Кругóм засвітúло;
Отó Гóнта та Залїзня́к[2])
Люлькú закурúли,

---

[1]) В вид. 1860: Ляхів. [2]) В вид 1860 р. титул сего розділу: Бенкет у Лисянцї. [3]) Шевч. попр, у виданях: Гонта з Залізняком.

Стра́шно-стра́шно закури́ли![1])
І в пе́клї не вмію́ть
Ота́к кури́ть! Гнили́й Ти́кич[2])
Кро́вью червоні́є
Шляхе́тською, жидівською,
А над ним пала́ють
І хати́на і буди́нок,
Мов до́ля кара́є
Вельмо́жного й немо́жного.
А се́редь база́ру
Стоїть Го́нта з Залізняко́м,
Кричя́ть: „Ляха́м ка́ри!
Ка́ри Ляха́м, щоб ка́ялись!“
І ді́ти кара́ють.
Сто́гнуть, пла́чуть, оди́н про́сить,
Другий проклина́є,
Той мо́лить ся, сповіда́є
Гріхи́ пе́ред бра́том
Уже вби́тим. Не ми́лують,
Кара́ють завзя́ті.
Як смерть лю́та, не вважа́ють
На лїта́, на вро́ду[3])
Шляхтя́ночки й жидівочки, —
Тече́ кров у во́ду.
Нї калїка, а́нї стари́й,
Нї мала́[4]) дити́на
Не оста́лись, не вблага́ли
Лихо́ї годи́ни!
Всї полягли́, всї по́котом!
Нї душі́ живо́ї
Не оста́лось у Ли́сянцї,[5])
А пожа́р у-дво́є
Розгорі́в ся, розпала́в ся
До са́мої хма́ри.

---

[1]) Шевч попр. З гайдамаками. Аж страшно. [2]) Перводр. так закурить. [3]) В перводр. не минають нї лїта нї вроду. [4]) В перводр. Нї мати. [5]) Попр. Шевч.

А Гала́йда знай гука́є:
„Ка́ри Ляха́м, ка́ри!“
Мов скаже́ний ме́ртвих рі́же,
Ме́ртвих ві́ша, па́лить.
„Да́йте Ляха́, да́йте жи́да!
Ма́ло мені́, ма́ло!
Да́йте Ля́ха, да́йте кро́ви
Наточи́ть з пога́них!
Кро́ви мо́ре... ма́ло мо́ря!...
Оксано, Оксано!“
Так Гала́йда кричи́ть, шука́
Ляхі́в по пожа́ру.[1])
А тим ча́сом гайдама́ки
Столи́ вздовж база́ру
Поста́вили, несу́ть стра́ву,
Де що запопа́ли,
Щоб за-сві́тла повече́рять.
„Гуля́й!“ загука́ли.

Вече́ряють, а круго́м їх
Пе́кло червоні́є.
У по́ломьї повішані
На кро́квах чорні́ють
Па́нські тру́пи. Горя́ть кро́кви
І па́дають з ни́ми.
„Гуля́й ді́ти! пи́йте, ли́йте!
З пана́ми таки́ми
Мо́же ще раз зострі́немось,
Ще раз погуля́єм!“
І поставе́ць одни́м ду́хом
Залізня́к черка́є.
„За прокля́ті ва́ші тру́пи,
За ду́ші прокля́ті
Ще раз ви́пью! Пи́йте, ді́ти!
Ви́пьєм, Го́нто бра́те!“

---

[1]) В вид. 1860 отсї два рядки читаємо:
Де ти? крикне й сховаєть ся
В поломьї, в пожарі

„Ви́пьєм, дру́же, погуля́єм
У ку́почці, в па́рі.
А деж Воло́х? Заспіва́й лиш!...
Грай, співа́й, кобза́рю!“[1])
„Постріва́й! я дожида́ю,
Що Ляхи́ прокля́ті...“
Ярема встав: „Які́ Ляхи́?“
„Ото́ бо завзя́тий!
Пий горі́лку, мій го́лубе!“
„Які́ Ляхи́, бра́те?“
„По тім бо́ці, у буди́нку
Запе́рлись прокля́ті!“
„Розві́ємо!“ — „Шко́да му́ру,
Старосві́тська шту́ка.
А ще гі́рше, Богда́нові
Мурува́ли ру́ки.“
„Богда́нові? Шко́да, шко́да
Гетьма́нської пра́ці!“
„Я посла́в сказа́ть проклятим,
Щоб ви́дали Па́ца, —
Поми́лую. Не ви́дадуть —
По́рох засипа́ю...
Пота́йники вже зро́блені...“
„І Ляхи́ гуля́ють?
Лі́чать зо́рі? До́бре, бра́те!
А по́ки-що бу́де,
Ви́пєм ча́рку!“ — „До́бре, ви́пєм!“
„Пи́йте, добрі лю́ди!
Та не ду́же, бо ще мо́же
Не ко́нчили ка́ри!“
„Не ко́нчили?!... Пи́йте, би́йте!
Грай, співа́й, кобза́рю!
Не про дїдів, бо незгі́рше
Й ми Ляхів кара́єм;

---

[1]) Отсей чотиростих маєть ся лише в вид. 1860 р., по нім зараз іде рядок 1761: Не про дїдів і т. д. У вид. Петерб. 1868, Львів 1867 і пражьким тих рядків нема. В остатнім рядку чотиростиха ще одна поправка, зам. Грай, співай — Поганий.

Не про ли́хо, бо ми його́
Не зна́ли й не зна́єм.
Весе́лої утни́, ста́рче,
Щоб земля́ ломи́лась,
Про вдови́цю-молоди́цю,
Як вона́ жури́лась."

(Кобзарь грає й приспівує.)[1]

Од села́ до села́
Та́нці та музи́ки:
Ку́рку, я́йця продала́,
Куплю́[2]) череви́ки.
Од села́ до села́
Бу́ду танцюва́ти:
Ні́ корóви, ні́ вола́,
Оста́ла ся ха́та.
Я оддам, я продам
Ку́мові хати́ну,
Я куплю́, я зроблю́
Яточку під ти́ном;
Торгува́ть, шинкува́ть
Бу́ду чарочка́ми,
Танцю́вать та гуля́ть
Таки́ з парубка́ми.
Ох! ви, ді́тки мої,
Мої голубьята,
Не журі́ть ся, подиві́ть ся,
Як танцю́є ма́ти!
Сама́ в на́ймы піду́,
Ді́ток в шко́лу оддам,
А черво́ним черевичкам
Таки́ дам, таки́ дам!"

„До́бре! до́бре! Ну! до та́нців,
До та́нців, кобза́рю!"

---

[1]) Сих слів у перводр нема, а покладені в вид. 1860.
[2]) В перводр. Маю, попр. Шевч.

Слїпи́й вшкова́рив, на-в-при́сядки
Пішли́ по базару.
Земля́ гне́ть ся... „Ну́мо, Го́нто!“
„Ну́м, бра́те Макси́ме![1])
Ушкова́римо, мій го́лубе,
Пóки не заги́нем.“

„Не диву́йте ся, дївча́та,
Що я обідра́в ся,
Бо мій ба́тько роби́в гла́дко,
То й я в йо́го вда́в ся.“

„До́бре, бра́те! їй же Бо́гу!
А ну ти, Макси́ме!“
„Пострівáй лиш!“
„От-так чини́, як я чи́ню,
Люби́ до́чку аби́-чию,
Хоч попо́ву, хоч дяко́ву,
Хоч хоро́шу мужико́ву!“

Всї танцю́ють, а Гала́йда
Не чу́є, не ба́чить:
Сиди́ть оди́н кі́нцї сто́ла,[2])
Тяжко-ва́жко пла́че,
Як дити́на. Чого́-б, ба́ч ся?
В черво́нім жупа́нї,
І зо́лото, і сла́ва є,
Та нема́ Окса́ни,
Нї-з-ки́м до́лю поділи́ти,
Нї-з-ки́м заспіва́ти;
Оди́н, оди́н сирото́ю
Му́сить пропада́ти!
А того́, того́ й не зна́є,
Що йо́го Окса́на
По тім бо́цї за Ти́кичем
В буди́нку з пана́ми,

---

[1]) В перводр. Ану.... і Ну... [2]) В вид. 1860: собі; в вид. льв. 1867: собі кінець.

З ти́ми са́мими Ляха́ми,
Що замордува́ли
Її ба́тька. Недо́люди!
Тепе́р заховались
За му́рами, та ди́витесь,
Як жиди́ кана́ють,
Брати́ ва́ші! А Окса́на
В вікно́ погляда́є
На Ли́сянку засві́чену.
„Де-то мій Яре́ма?“
Сама́ ду́має. Не зна́є,
Що він ко́ло не́ї,
У Ли́сянці, не в свити́ні,
В черво́нім жупа́ні,
Сиди́ть оди́н та ду́має:
„Де моя́ Окса́на?
Де вона́, моя́ голу́бка
Прибо́ркана пла́че?“
Тя́жко йому́![1])

А із я́ру
В кире́ї коза́чій
Хтось кра́деть ся.[2])
„Хто ти таки́й?“
Гала́йда пита́є.
„Я посла́нець па́на Го́нти.
Неха́й погуля́є,
Я підожду́.“
„Ні, не ді́ждеш,
Жидівська соба́ко!“
„Хова́й Бо́же, яки́й я жид?
Ба́чиш, гайдама́ка!
Ось копі́йка... подиви́ ся!...[3])
Хиба́ ти не зна́єш?“

---

[1]) Рядків 1824—1926 у перводр. нема, а по словах „Муситъ пропадати читаємо: „Нудно йому. А із яру“ і т. д. Ті рядки вставлено аж у вид. 1860 р. [2]) В перводр. крадыця. [3]) В перводр. „Ось . . . . . копійка“ Не Шевченковою рукою на екземплярі додано замість точок: царйцина.

„Зна́ю, зна́ю!“ І свяче́нний
З халя́ви вийма́є.
„Признава́йсь, лука́вий жи́де:
Ти прив'і́в у Мли́їв
До ти́таря Ляхі́в пья́них?
Я, Ле́йбо, не вмію
Жартува́ти! Я Яре́ма,
Твій на́ймит, пога́ний!
Чи не пізна́в? Признава́й ся,
Де моя́ Окса́на?“
Махну́в ноже́м. — „Хова́й Бо́же!
Нїчо́го не зна́ю!
Нїчогі́сїнько, їй Бо́гу!“
„Не зна́єш? Як зна́єш,
Так і роби́!“ І зно́ву ніж
Яре́ма здійма́є.
„У буди́нку, на тім бо́ці...
Стрива́йте!... З пана́ми
У поко́ях, у зо́лотї,
Як найкра́ща па́нї,
Ва́ша... те́є...“

„Вируча́й же,
Вируча́й, проклятий!“
„До́бре, до́бре! Якіж бо ви,
Яре́мо, завзя́ті.
Іду́ за́раз і ви́ручу.
Гро́шї мур лама́ють...
Скажу́ Ляха́м: за́мість Па́ца...“
„До́бре, до́бре! Зна́ю.
Іди́ шви́дче!“

„За́раз, за́раз!
Го́нту забавля́йте
З пів упру́га! А там неха́й!...
Ідїть же, гуля́йте!
Куди́ везти́?“ — „У Лебеди́н!
У Лебеди́н, чу́єш?“[1])

---

[1]) Замість сих 34 рядків, нової Шевченкової перерібки, було в перводруку:

„Чу́ю, чу́ю!“[1])

І Гала́йда
З Го́нтою танцю́є.
А Заліз́няк бере́ ко́бзу:

„Не бреши проклятий!
Признавай ся! Я Ярема!
Ти конфедератів
Із хутора до титаря
Повів у Вілшану?
Признавай ся! Я все знаю.
Де ді́ли Оксану?“
Махнув ножем
„Ховай Боже!“
„Я тебе сховаю!“
„У будинку, на тім боці“.
„Виручай, як знаєш!
На золото!“ Сипле йому
Жменею з кешені.
„Треба Гонту!“ — „Потім, потім!
А не то — свяченим!“
„Добре, добре, пострівайте!“
„Ніколи, проклятий!
Ходім вкуш!“ — „Якіж бо ви,
Яремо, завзяті!
Вам не треба, один піду.
Гроші мур ламають.
Скажу́ Ляха́м: За́мість Ша́ца..“
„До́бре, до́бре! Зна́ю.
Іди́ швидче!“ — „За́раз, за́раз!
Го́нту забавля́йте
З пів упру́га, а там неха́й!
Іді́ть же, гуля́йте!
Куди́ везти́?“ — „В Майда́нівку!
В Майданівку, чуєш?“

Замість рядків 1866—1882 нашого тексту в вид. Семиренка 1860 була друга Шевченкова перерібка:

„Признава́йсь, прокля́тий жи́де,
Де моя́ Окса́на?“
Та й замахну́всь. — „Хова́й Бо́же!
В буди́нку... з пана́ми...
Вся в золоті«. — „Виручай же!
Виручай, прокля́тий!
„До́бре, до́бре... Якіж бо ви,
Яре́мо, завзя́ті!
Іду́ за́раз і ви́ручу...
Гро́ші мур лама́ють, і т. д.

Замість первісної Майданівки поставлено тут: У Лебедин.

„Потанцю́й кобза́рю!
Я загра́ю.“
На-в-при́сядки
Слїпи́й по[1]) база́ру
Оддира́є постола́ми,
Дода́є слова́ми:
„На горо́дї постирна́к, постирна́к;[1])
Чи я-ж тобі не коза́к, не коза́к?
Чи я-ж тебе́ не люблю́, не люблю́?
Чи я-ж тобі череви́чків не куплю́?
Куплю́, куплю́, чорнобри́ва!
Куплю́, куплю́ того́ ди́ва!
Бу́ду, се́рце, ходи́ть,
Бу́ду, се́рце, люби́ть!“

„Ой гоп гопака́!
Полюби́ла козака́,
Та ру́дого, та старо́го —
Лиха́ до́ля така́!
Іди́-ж, до́ле, за журбо́ю,
А ти, стари́й, за водо́ю!
А я — так до ши́нку.
Ви́пью ча́рку, ви́пью дру́гу,
Ви́пью тре́тю на поту́гу,
Пя́ту, шо́сту, та й кіне́ць!
Пішла́ ба́ба у тане́ць,
А за не́ю горобе́ць,
Викрута́сом-вихиля́сом
Молоде́ць-горобе́ць!
Стари́й руди́й ба́бу кли́че,
А та йому́ ду́лю ти́че:
„Ожени́в ся сатано́,
Заробля́й же на пшоно́!
Тре́ба дїток годува́ть,
Тре́ба дїток одяга́ть;
А я бу́ду добува́ть.
А ти стари́й не гріши́,

[1]) В перводр. вздовж. [2]) Так перводр., пізн. пустирнак.

Та в за́пічку колиши́,
Та мовчи́, не диши́!“

„Як була́ я молодо́ю приподо́бницею,
Повісила хвартуши́ну над віко́нницею;
Хто йде — не мине́,
То махне́, то моргне́,[1])
А я шо́вком вишива́ю,
У кваги́рочку моргаю;[2])
„Семени́, Івани́,
Надівайте жупани́,
Та ході́мо погуля́ймо,
Та ся́демо заспіва́ймо!“

„Заганя́йте кво́чку в бо́чку,
А курча́та в ве́ршу;
Скажи́, скажи́, стара́ су́ко,
Кому́ дала́ спе́ршу?

І... гу!
Загну́в ба́тько дугу́,
Тя́гне ма́ти супо́ню,
А ти завьяжи́, до́ню!

„Чи ще? чи го́ді?“

„Ще, ще!
Хоч пога́ну! Сами́ но́ги но́сять.“

„Ой сип сирі́вець
Та криши́ опе́ньки!
Дід та ба́ба, то й до ла́ду,
Обо́є раде́нькі.

„Ой сип сирі́вець
Та криши́ петру́шку!

---

[1]) У Сем. То кивне, то моргне. [2]) У Сем. В кватирочку виглядаю.

. . . . . .
. . . . . .

„Ой сип сирівéць
Та накриши хріну!
Як дїд бáбі...
. . . . . .

„Ой сип вóду, вóду,
Та пошукáй бróду, бróду!“...

„Гóдї! гóдї!“ кричúть Гóнта,
„Гóдї! погасáє!“[1])
Свїтла, дїти!... А де Лéйба?
Ще йогó немáє?
Найтú йогó та повісить!
Петéлька свиняча!
Гáйда, дїти, погасáє
Каганéць козáчий!“
А Галáйда: „Отáмане,
Погуляймо, бáтьку!
Дивúсь, горúть, на базáрі
І вúдко і глáдко.
Потанцюєм. Грай кобзáрю!“
„Не хочý гуляти!
Огнú, дїти! дьóхтю, клóчя!
Давáйте гармáти!
В потáйники пустúть огóнь!
Дýмають: жартýю!“
Заревíли гайдамáки:
„Дóбре, бáтьку, чýєм!“
Чéрез грéблю повалúли,
Гукáють, співáють,
А Галáйда кричúть: „Бáтьку!
Стíйте! Пропадáю!

[1]) В вид. 1844 сї два рядки читаємо;
Гáйда, дїти! гáсне, гáсне
Велúкдень козáчий!

Постріва́йте! не вбива́йте!
Там моя́ Окса́на!
Годи́ночку, батьки́ мої,
Я її доста́ну!“
„До́бре, до́бре!.. Залїзня́че,
Гукни́, щоб пали́ли!
Преподо́бить ся з Ляха́ми...
А ти, сизокри́лий,
На́йдеш и́ншу!“[1])

Огля́нув ся —
Гала́йди нема́є.

Рева́ть го́ри, і буди́нок
З Ляха́ми гуля́є
Ко́ло хма́ри. Що́ оста́лось,
Пе́клом запала́ло...
„Де Гала́йда?“ — Макси́м кли́че.
І сл'і́ду не ста́ло...[2])
Поки́ хлопья́та танцюва́ли,[3])
Яре́ма з Ле́йбою прокра́лись
Аж у буди́нок, в са́мий льох;
Окса́ну ви́хопив чуть жи́ву
Яре́ма з льо́ху, та й поли́нув
У Лебеди́н...

Лебедин.[4])

„Я си́рота з Вілша́ної,
Си́рота, бабу́сю!
Ба́тька Ля́хи замо́ючили,
А мене́ — бою́ ся,

[1]) Вид. Сем. і пізн. другу́. [2]) На сьому в перводр. кінчить ся сей розд'ї́л. [3]) Отсих 7 рядків до кінця розд. у перве надруковано в вид. 1860. [4]) В перводр. Лыбедынъ.

Боюсь згадáть, моя сúза! —
Узялú з собóю.
Не розпúтуй, бабýсенько,
Що булó во мнóю!
Я молúлась, я плáкала,
Сéрце розривáлось,
Сльóзи сóхли, душá мéрла...
Ох! як би я знáла,
Що побáчу йогó ще раз,
Що обнíму знóву[1]),
В-двóє, в-трóє вúтерпіла-б[2])
За єдúне слóво!
Вибачáй, моя голýбко!
Мóже я грішúла?
Мóже Бог за те й караé,
Що я полюбúла...
Полюбúла стан висóкий
І кáрії óчі,
Полюбúла, як умíла,
Як сéрденько хóче.
Не за сéбе, не за бáтька
Молúлась в невóлї,
Нї, бабýсю, а за йóго,
За мúлого дóлю.
Карáй Бóже! Твою прáвду
Я вúтерпіть мýшу.
Страшно сказáть: я дýмала
Занапастúть дýшу.
Як-би не він, мóже-б, мóже
І занапастúла.
Тя́жко булó! я дýмала —
О Бóже мій мúлий! —
Він сúрота, хто без мéне
Йогó привітáє?

---

[1]) У львівськім вид. 1867 і у Огон. з сих двох рядків через недогляд зроблено один: Що побачу знову. Сей недогляд повторено і в праськім вид. і у Романчука. [2]) В перволр. вытырпилабъ.

Хто про до́лю, про недо́лю,
Як я, розшита́є?
Хто обні́ме,[1]) як я його́?
Хто ду́шу пока́же?
Хто си́ротї убо́гому
Люблю́ тебе́[2]) ска́же?
Я так ду́мала, бабу́сю,
І се́рце сміялось:
Я си́рота, без ма́тері,
Без ба́тька оста́лась;
І він оди́н на всїм свїтї,
Оди́н мене́[3]) лю́бить,
А почу́є, що я вби́лась,
То й себе́ погу́бить.
Я так[4]) ду́мала, моли́лась,
Жда́ла, виглядала:
Нема́ його́, не прибу́де!
Одна́ я оста́лась...“

Та й запла́кала. Черни́ця,
Сто́я ко́ло не́ї
Зажу́рилась. „Бабу́сенько!
Скажи́ менї! де́ я?“
„В Лебеди́нї, моя́ пта́шко!
Не встава́й, ти хво́ра!“
„В Лебеди́нї? Чи давно́ я?“
„Ба нї, по-за-вчо́ра.“
„По-за-вчо́ра?... Стрива́й, стрива́й!...
Пожа́р над водо́ю...
Жид, буди́нок, Майда́нівка...
Зову́ть Галайдо́ю...“
„Галайдо́ю Яре́мою
Себе́ назива́є
Тої, що привіз...“

---

[1]) В вид. 1860: обійме. [2]) В вид. 1868, петерб. і у львівськім, а за ними й у пізнїйших поправлено на „Добре слово“. [3]) В вид. 1860: мене вірно. [4]) В вид. 1860: Таки.

„Де він, де він?
Тепе́р же я зна́ю!...“
„Че́рез ти́ждень обіця́в ся
Прийти́ за тобо́ю.“
„Че́рез ти́ждень? че́рез ти́ждень
Се́рденько загоїть!“[1])
Бабу́сенько, мину́ла ся
Лиха́я годи́на!
Той Гала́йда — мій Яре́ма!
По всій Україні
Його́ зна́ють. Я ба́чила,
Як се́ла горі́ли,
Я ба́чила, кати́ Ля́хи
Трусили ся, мліли,
Як хто ска́же про Гала́йду.
Зна́ють вони́, зна́ють,
Хто Яре́ма,[2]) відкіля́ він,
І кого́ шука́є!..
Мене́ шука́в, мене́ найшо́в,
Оре́л сизокри́лий!
Прилїта́й же, мій о́рлику,[3])
Мій со́коле ми́лий![4])
Ох, як ве́село на світї,
Як ве́село ста́ло!
Че́рез ти́ждень? Бабу́сенько,
Ще три днї оста́лось.
Ох, як до́вго!...
„Загріба́й, ма́мо, жар, жар,
Бу́де тобі дочки́ жаль, жаль!...“
Ох, як ве́село на світї!
А тобі, бабу́сю,
Чи ве́село?“

„Я тобо́ю,
Пта́шко, весели́ся“
„А чом же ти не співа́єш?“

---

[1]) В вид. 1860: Раю мій, поко́ю! [2]) В вид. 1860: Хто таки́й.
[3]) В вид 1860: со́коле [4]) В вид. 1860: Мій го́лубе си́зий!

„Я вже одспіва́ла.
Піду́, дзво́нять до вече́рні“.[1])

Окса́на оста́лась,
Пожури́лась, усміхну́лась,
Па́ла на коліна
І мо́литься за Яре́му
Щи́ро як дити́на.[2])

Че́рез ти́ждень[3]) старі́ се́стри[4])
У це́ркві співа́ли:
„Ісаія лику́й!“ В-ра́нці
Яре́му вінча́ли;
А в-ве́чері мій Яре́ма,
(От хло́пець[5]) звича́йний!)
Щоб не се́рдить Залізняка́,[6])
Поки́нув Окса́ну.
Ляхів конча́. З Залізняко́м
Ча́сом наїзжа́є
В ряди́-годи́, та в двох собі...
Ну, се вся́кий зна́є!
Верні́мо ся-ж до свяче́них,
Що вони́ зроби́ли?
Чи всі вони́ ще як бри́тва,
Чи перещерби́ли?
Хоч вам, зна́ю, і оста́ло
На кров та на сльо́зи
Диви́ти ся, а Окса́ні,
Окса́ні небо́зї
Їй аж ну́дно, бо Яре́ма
Весі́лля гуля́є
З ноже́м в рука́х, на пожа́рах...
Вона́ виглида́є

---

[1]) В вид. 1860: Задзвонили до вече́рні. [2]) В вид. 1860 замість отсих 4 рядків — два:

А черниця помоливши́сь
В храм пошкандибала.

[3]) В перводр тыждынь. [4]) В вид. 1860: ота́мана. [5]) В вид. 1860: в Лебединї. [6]) В перводр хлопыць.

До пі́вночи, а і́нодї
Помо́лить ся Бо́гу
Таї́ спать ля́же одна́ собі́.
Умер би, ей Бо́гу![1])
Не журі́ ся, сподївай ся
Та Бо́гу моли́ ся!
А менї́ тепе́р на Ума́нь
Тре́ба подиви́ть ся.

Гонта в Умані,

Хвали́ли ся гайдама́ки
На Ума́нь іду́чи:
„Бу́дем дра́ти, па́не-бра́те,
З кита́йки ону́чі!“[2])

Мина́ють днї́, мина́є лі́то,
А Украї́на знай гори́ть;
По се́лах пла́чуть го́лі[3]) ді́ти,
Батькі́в нема́є. Шелести́ть
Пожо́вкле ли́стя по дібро́ві,
Гуля́ють хма́ри, со́нце спить,
Нігде́ не чуть людсько́ї мо́ви;
Звірь ті́лько ви́є, йде в село́,
Де чу́є тру́пи: не хова́ли,
Вовкі́в Ляха́ми годува́ли,
Аж по́ки сні́гом занесло́.
Огри́зки во́вчі.[4])

Не спини́ла хурто́вина
Пекельної ка́ри:

[1]) Замість отсих 14 рядків у вид 1860 і пізн. читаємо:
Весі́лле справля́є
В Уманщині на пожа́рах...
Вона́ вигляда́є,
Виглядає, чи не їде
З боя́рами в го́сті
Перевезти́ із ке́лії
В хату на помо́стї.
[2]) В перводр. анї в вид. 1844 і 1860 сього епіґрафа нема. [3]) У вид. Сем. По селам плачуть малі, попр. Шевч. [4]) Шевч. попр.: у перводр. і у всіх вид. Поки їх сні́гом занесло́.

Ляхи́ мéрзли, а козаки́
Грі́лись на пожа́рі.
Вста́ла й весна́, чóрну зéмлю
Сóнну розбуди́ла,
Уквітча́ла її ря́стом,
Барві́нком покри́ла;
І на пóлї жа́йворонок,
Соловéйко в га́ї
Зéмлю у́брану весно́ю
В-ра́нцї зостріча́ють...
Раї́ та й гóдї! А для кóго?
Для людéй! — А лю́ди
Не хотя́ть на йóго й гля́нуть,
А гля́нуть, — огу́дять.
Трéба крóвью домалюва́ть,
Освіти́ть пожа́ром!
Сóнця ма́ло, ря́сту ма́ло
І бага́то хма́ри.
Пéкла ма́ло!... Лю́ди, лю́ди!
Колú-то з вас бу́де
Того́ добра́, що ма́єте?
Чудні́, чудні́ лю́ди!

Не спини́ла весна́ крóви
Нї злóстї людськóї.
Тя́жко гля́нуть; а згада́єм, —
Так було́ і в Трóї,
Так і бу́де.
Гайдама́ки
Гуля́ють, кара́ють;
Де проїдуть — земля́ гори́ть,
Крóвью пiдплива́є.
Придба́в Максúм собí сúна
На всю Украї́ну;
Хоч не рідний син Яре́ма,
А щи́ра дити́на.
Максúм рíже, а Яре́ма
Не рíже — люту́є,
З ножéм в рука́х на пожа́рах
І дню́є й ночу́є.

Не ми́лує, не мина́є
Нїгдé нї одно́го;
За ти́таря Ляха́м пла́тить,
За ба́тька свято́го,
За Окса́ну... Та й зомлїє
Згада́вши Окса́ну.
А Залїзня́к: „Гуля́й, си́ну!
По́ки до́ля вста́не,
Погуля́єм!“

Погуля́ли!
Ку́пою на ку́пі
Од Ки́їва до Ума́нї
Ляглй Ляхи́ тру́пом.

Як та хма́ра, гайдама́ки
Ума́нь обступи́ли
О-пі́вночі; до схід со́нця
Ума́нь затопи́ли.
Затопи́ли, закрича́ли:
„Кара́й Ля́ха зно́ву!“
Покоти́лись по база́ру
Кі́нні Narodówi;
Покоти́лись малі́ дїти
І калїки хво́рі.
Гвалт і га́лас. На база́рі,
Як по-се́ред мо́ря
Крів а́вого стоїть Го́нта
З Макси́мом завзя́тим,
Кричя́ть у-дво́х: „До́бре, дїти!
Ота́к їх прокля́тих!“

Аж ось веду́ть гайдама́ки
Ксьо́ндза-є́зуїта
І двох хло́пцїв. „Го́нто, Го́нто!
Отсе́ твої дїти!
Ти нас рі́жеш, зарі́ж і їх,
Вони́ католи́ки!
Чого́-ж ти став? чом не рі́жеш?
По́ки не вели́кі,

Заріж і їх, бо ви́ростуть,
То тебе́ заріжуть!...“
„Уби́йте пса! Я соба́чат
Свое́ю заріжу.
Клич грома́ду! Признава́йтесь!
Що́ ви? католи́ки?“
„Католи́ки, бо нас ма́ти...“
„Бо́же мій вели́кий!
Мовчі́ть, мовчі́ть! Зна́ю, зна́ю!“
Зібра́лась грома́да.
„Мої ді́ти католи́ки!...
Щоб не бу́ло зра́ди,
Щоб не бу́ло погово́ру,
Пано́ве грома́до!...
Я присяга́в, брав свячёний
Різать католи́ка!...
Сини́ мої, сини́ мої,
Чом ви не вели́кі?
Чом ви Ля́ха не ріжете?...“
„Бу́дем різать, та́ту!“
„Не бу́дете! не бу́дете!
Будь прокля́та ма́ти,
Та прокля́та католи́чка,
Що вас породи́ла!
Чом вона́ вас до схід со́нця
Була́ не втопи́ла?
Ме́нше-б гріха́: ви-б уме́рли
Не католика́ми;
А сьогодні, сини́ мої,
Го́ре менї з ва́ми!
Поцїлу́йте мене́, ді́ти,
Бо не я вбива́ю,
А прися́га!“

Махну́в ноже́м —
І ді́тей нема́є!
Попа́дали зарізані.
„Та́ту!“ белькота́ли,

Та́ту, та́ту!... ми не Ля́хи!
Ми...“ та й замовча́ли.
„Похова́ть хиба́?“
„Не тре́ба!
Вони́ католи́ки...
Сини́ мої, сини́ мої,
Чом ви не вели́кі?
Чом во́рога не рі́зали?
Чом ма́тїр не вби́ли,
Ту прокля́ту католи́чку,
Що вас породи́ла?...
Ході́м, бра́те!“

Взяв Макси́ма,
Пішли́ вздовж база́ру,
І оби́два закрича́ли:
„Ка́ри Ля́хам, ка́ри!“
І кара́ли: стра́шно-стра́шно
Ума́нь запала́ла.
Нї в буди́нку, нї в костьо́лї,
Нїгде́ не оста́лось,
Всї поляглй. То́го ли́ха
Не було́ нїко́ли,
Що в Ума́нї робй́ло ся!
Базилїя́н шко́лу,
Де учи́лись Го́нти дїти,
Сам Го́нта руйну́є:
„Ти поїла моїх дїток!“
Гука́є, лютує.
„Ти поїла невели́ких,
Добру́ не навчи́ла!...
Валїть стїни!“

Гайдама́ки
Стїни розвали́ли;
Розвали́ли, об камі́ньня
Ксьондзі́в розбива́ли,
А школяріе у крини́цї
Живи́х похова́ли.

До са́мої но́чі Ляхів мордува́ли;
Душі́ не оста́лось. А Го́нта кричи́ть:
„Де ви, людоїди, де ви похова́лись?
З'їли моїх дїток! Тя́жко менї́ жить!
Тяжко менї́ пла́кать! Нї з ким говори́ть!
Сини́ мої лю́бі, мої чорнобро́ві,
Де ви похова́лись? Кро́ви менї́, кро́ви,
Шляхе́тської кро́ви, бо хо́четь ся пить,
Хо́четь ся дивитись, як вона́ чорнїє,
Хо́четь ся напи́тись!... Чом вітер не вїє,
Ляхів не навіє?... Тя́жко менї́ жить!
Тя́жко менї́ пла́кать! Пра́ведніï зо́рі,
Сховайтесь за хма́ру, я вас не займа́в,
Я дїте́й зарізав!... Го́ре менї́, го́ре!
Де я прихилю́ ся?“

Так Го́нта кричав,
По Умані́ бігав. А се́ред база́ру
В крові́ гайдама́ки ста́вили столи́;
Де що́ запопа́ли, стра́ви нанесли́
І сїли вече́рять. Оста́тняя ка́ра,
Оста́тня вече́ря!

„Гуля́йте, сини́!
Пи́йте, по́ки пье́ть ся! Би́йте, по́ки бье́ть ся!“
Залїзня́к гука́є. „А ну, навісни́й,
Ушкварь нам що-не́будь, неха́й земля́ гнеть ся,
Неха́й погуля́ють мої́ козаки́!“

І кобза́рь ушкварив:

А мій ба́тько орандарь,
Чоботарь;
Моя́ ма́ти пря́ха
Та сва́ха;
Брати́ мої́, соколи́,
Привели́
І коро́ву із дібро́ви,
І нами́ста нанесли́.

А я собі Хри́стя
В нами́стї;
А на ли́шттві ли́стя,
Та ли́стя,
І чо́боти та підко́ви.
Ви́йду в-ра́нцї до коро́ви,
Я коро́ву напою́,
Подою́,
З парубка́ми постою́,
Постою́."

Ой гоп по вече́рі.
Замика́йте, дїти, две́рі!
А ти, стара́, не жури́сь,
Та до ме́не пригорни́сь!"

Всї гуля́ють. А де-ж Го́нта?
Чом він не гуля́є?
Чому́ не пье з козака́ми,
Чому́ не співа́є?
Нема́ його́, тепе́р йому́
Мабу́ть не до не́ї,
Не до спи́ви.

А хто таки́й
У чо́рній кире́ї
Че́рез база́р перехо́дить?
Став, розрива́ ку́пу
Ля́хів ме́ртвих, шука́ когось.
Нагну́в ся, два тру́пи
Невели́ких взяв на пле́чі
І по-зад база́ру
Че́рез ме́ртвих переступа́,
Кри́ється ся в пожа́рі
За костьо́лом. Хто-ж се таки́й?
Го́нта, го́рем би́тий,
Несе́ дїте́й поховати,
Земле́ю накри́ти,

Щоб коза́цьке мале́ тїло
Соба́ки не їли.
І те́мними улиця́ми,
Де ме́нше горі́ло,
Поні́с Го́нта дїте́й своїх,
Щоб нїхто́ не ба́чив,
Де він синів похова́є.
І як Го́нта пла́че.

Ви́нїс в по́ле, геть од шля́ху,
Свяче́ний вийма́є,
І свяче́ним копа́ я́му, —
А Ума́нь пала́є,
Свїтить Го́нтї до робо́ти
І на дїте́й свїтить.
Нена́че сплять одя́гнені.[1])
Чого-ж стра́шні дїти?
Чого́ Го́нта нїби кра́де,
Або́ скарб хова́є?
Аж тру́сить ся. Із Ума́нї
Де-де чуть гука́ють
Това́риші-гайдама́ки, —
Го́нта мов не чу́є,
Сина́м ха́ту се́ред сте́пу
Глибо́ку буду́є.
Та й збудува́в... Бере́ синів,
Кладе́ в те́мну ха́ту,
Й не ди́вить ся, нїби чу́є:
„Ми не Ля́хи, та́ту!“
Покла́в обо́х;[2]) із кише́нї
Кита́йку вийма́є,
Поцїлува́в ме́ртвих в о́чі,
Христи́ть, накрива́є
Черво́ною кита́йкою
Го́лови коза́чі.
Розкри́в, ще раз подиви́в ся...
Тя́жко-ва́жко пла́че:

---

[1]) В перводр. одягнині. [2]) В перводр. обо-ихъ.

„Синй мої, синй мої,
На ту Украïну
Подивіть ся: ви за неї
И я за неї гйну.
А хто мене́ похова́є?
На чужо́му по́лї
Хто запла́че на́до мно́ю?
Доле моя́, до́ле,
До́ле моя́ нещасли́ва,
Що ти наробйла?
На-що менї[1]) дїте́й дала́?
Чом мене́ не вбйла?
Неха́й воні́-б похова́ли,
А то я хова́ю.“

Поцїлува́в, перехрести́в,
Покри́в, засипа́є.
„Спочива́йте, синй мої,
В глибо́кій осе́лї!
Су́ка ма́ти не придба́ла
Нові́ї посте́лї.
Без васи́льків і без тру́ни[2])
Спочива́йте, дїти,
Та блага́йте, проспть Бо́га,
Неха́й на сїм свїті
Мене́[3]) за вас покара́є
За гріх сей вели́кий!
Простїть, синй! Я проща́ю,
Що ви католи́ки.“

Зрівня́в зе́млю, покри́в дерно́м,
Щоб нїхто́ не ба́чив,
Де поляглй Го́нти дїти,
Го́лови коза́чі.
„Спочива́йте, виглядайте,
Я шви́дко прибу́ду

[1]) В перводр. мины. [2]) В вид. 1860: ру́тп. [3]) В перводр. через помилку: Нене.

Укоро́тив я вам ві́ку,
І мині́ те бу́де!
І мене́ вбью́ть... коли́-б шви́дче!
Та хто похова́є?
Гайдама́ки!... Піду́ ще раз,
Ще раз погуля́ю!...“

Пішо́в Го́нта похили́вшись,
Іде́, спотикне́ть ся;
Пожа́р сві́тить, Го́нта гля́не,
Гля́не — усміхне́ть ся.
Стра́шно, стра́шно усміха́в ся,
На степ огляда́в ся.
Уте́р о́чі... ті́лько мрі́є
В диму́, та й схова́в ся.

Е п і л о г.[1])

Давно́ те мину́ло, як мала́ дити́на,
Сиро́та в рядни́нї я колись блука́в
Без сви́ти, без хлі́ба но тій Украї́нї,
Де Залізня́к, Го́нта з свяче́ним гуля́в.
Давно́ те мину́ло, як ти́ми шляха́ми,
Де йшли гайдама́ки, мали́ми нога́ми
Ходи́в я та пла́кав, та люде́й шука́в,
Щоб добру́ навчи́ли. Я тепе́р згада́в,
Згада́в, та й жаль ста́ло, що ли́хо мину́ло.
Молоде́є ли́хо, як-би ти верну́лось,
Промі́ня́в би до́лю, що маю тепе́р.
Згада́ю те ли́хо, степи́ ті безкра́ї,
І ба́тька, і ді́да старо́го згада́ю...
Оди́н[2]) ще гуля́є, а дру́гий уме́р.[3])

---

[1]) Сього титулу в перводр нема, а есть у вид. 1860. [2]) В вид. 1860: Дїдусь. [3]) В вид. 1860: а батько вже вмер

Бува́ло в неді́лю, закри́вши Мине́ю,
По ча́рці з сусі́дом ви́пивши тіє́ї,
Ба́тько ді́да про́сить, щоб той розказа́в
Про Колі́ївщи́ну, як коли́сь бува́ло,
Як Залі́зняк, Го́нта Ляхі́в покара́в...
Столі́тнії о́чі як зо́рі сія́ли,
А сло́во за сло́вом смія́лось, лило́сь:
Як Ля́хи кана́ли, як Сміла горі́ла...
Сусі́ди од стра́ху, од жа́лю нїмі́ли,
І мині́ мало́му нераз довело́сь
За ти́таря плака́ть, — і нїхто́ не ба́чив,
Що мала́ дити́на у куто́чку пла́че.
Спаси́бі, ді́ду́сю, що ти заховав
В голові́ столі́тній ту сла́ву коза́чу:
Я її́ ону́кам тепе́р розказа́в.

Вибача́йте, лю́ди до́брі,
Що коза́цьку сла́ву
Так на-вмання́ розка́зую
Без кни́жньої спра́ви.
Так ді́д коли́сь розка́зував,
Неха́й здоро́в бу́де,
А я за ним... Не знав стари́й,
Що письме́нні лю́ди
Тії ре́чі прочита́ють.
Вибача́й, ді́ду́сю!
Неха́й ла́ють! а я по́ки
До свої́х верну́ ся,
Та доведу́ вже до кра́ю,
Доведу́ — спочи́ну,
Та хоч крізь сон подивлю́ ся
На ту Украї́ну,
Де ходи́ли гайдама́ки
З свяги́ми ножа́ми,
На ті шля́хи, що я мі́ряв
Мали́ми нога́ми.

Погуля́ли гайдама́ки,
До́бре погуля́ли:

Трóхи не рік шляхéтською
Крóвью напувáли
Україну, та й замóвкли, —
Ножí пощербúли.
Немá Гóнти! Немá йому́
Хрестá нї могúли.
Бу́йні вітри розмахáли
Пóпіл гайдамáки,
І нїкóму помолúтись,
Нїкóму заплáкать!
Одúн тíлько брат назвáнний
Остáвсь на всїм свíтї;
Та й той почу́в, що так стрáшно
Цекéльнії дїти
Його́ брáта замýчили, —
Залїзняк заплáкав
В-пéрше зрóду; сльозú не втер,
Умéр небóрака.
Нудьгá йогó задавúла
На чужóму пóлї,
В чужу́ зéмлю положúла, —
Такá йогó дóля!
Сýмно-сýмно гайдамáки
Залїзную сúлу
Поховáли, насúпали
Висóку могúлу;
Заплáкали, розíйшлúся,
Відкіля́ взялú ся.
Одúн тíлько мій Яремá
На кíй похилúв ся,
Стоя́в дóвго. „Спочúнь, бáтьку,
На чужóму пóлї!
Бо на свóїм немá мíсця,
Нема місця волї.
Спи, козáче, душé щúра!
Хто-нéбудь згадáє.“

Пішóв степóм сїромáха,
Сльóзи утирáє.

Дóвго-дóвго оглядáв ся,
Та й невúдко стáло:
Однá чóрна сéред стéпу
Могúла остáлась.

Посíяли гайдамáки
В Украíнї жúто,
Та не вонú йогó жáли.
Що мýсим[1]) робúти?
Немá прáвди, не вúросла,
Крúвда повивáє...
Розíйшлúся гайдамáки,
Куди́ якúй знáє:
Хто до-дóму, хто в дібрóву
З ножéм у халяві,
Жидíв кінчáть. Такá й дóсї
Остáла ся слáва.
А тим чáсом стародáвню
Сїч розруйнувáли:
Хто на Кубáнь, хто за Дунáй,
Тíлько і остáлись,
Що порóги сéред стéпу
Ревýть-завивáють:
„Поховáли дїтéй нáших,
І нас розривáють!“
Ревýть собí і ревтúмуть,[2])
Їх лю́ди минýли;
А Украíна на-вíки,
На-вíки заснýла.

З тóго чáсу в Украíнї
Жúто зеленíє;
Не чуть плáчу нї гармáти,
Тíлько вíтер вíє,
Нагинáє вéрби в гáї,
А тúрсу на пóлї.
Все замóвкло. Нехáй мовчúть!
На те[3]) бóжа вóля!

---

[1]) В перводр. мусем. [2]) В перводр. ревітемуть. [3]) В вид. 1860: Така.

Тíлько чáсом у-вéчері,
По-над Днїпрóм гáєм
Ідýть старí гайдамáки,
Ідучи́ співáють:

„А у нáшого Галáйди
Хáта на помóстї.
Граї, мóре, дóбре, мóре!
Дóбре бýде, галáї-дá![1])

[1]) Тут очевидно не прозвище героя, а відомий татарський окрик: Аллах-да.

ПРИПИСИ ШЕВЧЕНКА.

[1]) До р. 316. „Энциклопедическій лексиконъ“ томъ 5: Барская конфедерація і „Historya królewstwa Polskiego“ G. S. Bandtke, tom 2.

[2]) До р. 332. Вілша́на або Ольша́на, місте́чко Ки́ївської ґубе́рнії Звени́городського пові́ту; між Звени́городкою і Вілша́ною по старо́му шля́ху Боровиків ху́тір і ко́рчма, де-б то Яре́ма Байстрю́к, а по́тім Гала́йда, був у жи́да на́ймитом. (Од стари́х люде́й).

[3]) До р. 515. Неуніти́в Ляхи́ называ́ли схизма́тами.

[4]) До р. 584. Про Конфедера́тів так розка́зують лю́ди, кото́рі їх ба́чили; і не ди́во, бо то була́ все шля́хта, z honorem, без дісціпліни: роби́ть не хо́четь ся, а їсти тре́ба.

[5]) До р. 747—816. Анахроні́зм: ти́таря Ляхи́ заму́чили зи́мою, а не лі́том.

[6]) До р. 946. За гайдама́ками ходи́в кобза́рь; його́ называ́ли слі́пим Волохо́м. (Дід розка́зував).

[7]) До р. 994. Чо́рний шлях вихо́див од Дніпра́ між у́стями річо́к Соко́рівки і Носачі́вки, і біг че́рез степи́ запоро́зькі, че́рез воєво́дство Ки́ївське, Подо́льське і Воли́нське — на Черво́ну Русь до Льво́ва. Чо́рним на́званий, що по йому́ Тата́ри ходи́ли в По́льщу і своїми табуна́ми вибива́ли траву́.

[8]) До р. 1136—7. Павла́ Наliва́йка живо́го спали́ли в Варша́ві; Іва́на Остряни́цю і три́дцять старши́н коза́цьких пі́сля страшно́ї му́ки розчетвертува́ли і розвезли́ їх тіла́ по всій Украї́ні. Зино́вій-Богда́н і син його́ Тимофі́й були́ похо́вані в Су́ботові ко́ло Чигрина́; Чарне́цький, коро́нний

гетьма́н, не доста́вши Чигрина́, од зло́сти спали́в їх мертвих. (Геóргій Кони́ский).

[9]) До р. 1138—40. Полко́вник Богу́н потопи́в Ляхів в Інгу́лї. Зино́вій-Богда́н ви́різав 40 з чим-то ти́сяч Ляхів над Ро́ссю в Ко́рсунї. Тара́с Трясúло ви́різав Ляхів над Альтою. І та ніч, в кото́ру те тра́пилось, зове́ть ся Тара́сова або крова́ва. (Ба́нтиш Ка́менский).

[10]) До р. 1147. Тара́сова і Варфоломі́єва но́чі одна́ другої варт на стид ри́мської тіяри.

[11]) До р. 1169. Так про Чигри́нське свя́то розка́зують старі лю́ди.

[12]) До р. 1170. Тре́тї пі́вні — сіґна́л. Розка́зують, що Залізняка́ есау́л, не діжда́вши тре́тіх пі́внів, запали́в Медве́дівку, місте́чко між Чигрино́м і Звени́городкою,

[13]) До р. 1559. До Унії Козаки́ з Ляха́ми мири́ли ся, і якби не Єзуїти, то мо́же-б і не рі́зали ся. Єзуїт Посеви́н, леґа́т па́пський, пе́рший нача́в у́нію в Украї́ні.

[14]) До р. 1612. Кере́лівка або Карі́ловка — село́ Звениго. ро́дського повіту. Червоне́ць, що дав Заліз'ня́к хло́пцеві; і до́сї є́сть у си́на того́ хло́пця, кото́рому був да́ний - я сам його́ ба́чив.

[15]) До р. 1613. Село́ Бу́дища — недале́ко од Кере́лівки; в яру́ о́зеро і над о́зером лїс невели́кий, зове́ть ся Гупалівщиною, за те, що там Заліз'ня́к збива́в Ляхів з де́рева. Льохи́, де був захо́ваний шляхе́тський скарб, і до́сї ви́дко, тілько вже розруйно́вані.

[16]) До р. 1655. Ли́сянка, місте́чко Звенигоро́дського повіту над річкою Гнили́м Тикичем. Тут зійшли́ ся Го́нта з Заліз'няко́м і розруйнува́ли старосві́тський буди́нок, Богда́ном ні́би́то збудо́ваний.

[17]) До стор. 125. нота. Майда́нівка, село́ недале́ко од Ли́сянки.

[18]) До р. 1891. Лебеди́н, дїво́чий монасти́рь між Чигрино́м і Звени́городкою.

[19]) До стор. 134. Ума́нь, го́род повіто́вий ґубе́рнії Київської.

[20]) До р. 2223. Kawaleria Narodowa — так зва́лись по́льські драґу́ни; їх то́ді було́ в Ума́нї 3000, і всї були́ поби́ті гайдама́ками.

[21]) До р. 2773. В Умáні Гóнта убúв дíтéй своїх за те, що їх мáти-католúчка помоглá Єзуíтам перевестú їх у католúки. Младанóвич, товáриш синíв Гóнти, бáчив в дзвінúцї, як вонú умéрли, і як школярíв базилíянської шкóли потопúв Гóнта в кринúцї. Він багáто написáв об гайдамáччинї, але надрюкóваного немá нїчóго.

[22]) До р. 2512. Зрáдою взялú ЛяхúТóнту і стрáшно замýчили. Привезлú йогó в кайдáнах у пóльський лáгерь недалéко Бáлти з одрíзаним язúком і прáвою рукóю; Б., пóльський генерáл, так велíв зробúть, щоб він чогó-нéбудь не сказáв на йóго. Пóтім катú роздяглú йогó, як мáти родúла, і посадúли на горячí штáби залíза; пóтім зняллú дванáдцять пас з спúни шкýри. Гóнта повíв очúма і стрáшно гляну́в на Б.; той махнýв рукóю, — і розняллú Гóнту на чéтверо, розвезлú тíло і поприбивáли на середохрéстних шляхáх. Залíзняк, почýвши, що так стрáшно Ляхú замýчили Гóнту, заплáкав, занедýжав та й умéр; йогó гайдамáки поховáли в степý над Днíстрóм та й розíйшлú ся.

[23]) До р. 2558. Злóдíй, розбíйник або гайдамáка — такúми остáли ся гайдамáки по Колíївщúнї. Такúми їх знáють і дóсї.

ПЕРЕДМОВА.

По мо́ві передмо́ва, — мо́жно-б і без не́ї. Так ось ба́чте що́: все, що́ я ба́чив надрюко́ваного, (ті́лько ба́чив, а прочита́в ду́же небага́то), — всю́ди є передсло́во, а в ме́не нема́. Як-би я не дрюкова́в свої́х „Гайдама́ків“, то воно́-б не тре́ба й переднмо́ви, а коли́ вже пуска́ю в лю́ди, то тре́ба й з чим, щоб не смія́лись на обі́рванців, щоб не сказа́ли: „От яки́й! хиба́ дїди́ та батьки́ дурні́йші були́, що не пуска́ли в лю́ди на́віть грама́тки без предисло́вія!“ Так, да́лебі так, вибача́йте! Тре́ба предисло́вія. Так як-же його́ скомпонова́ть, щоб, зна́єте, не було́ і кри́вди, щоб не було́ і пра́вди, а так, як всї предисло́вія компону́ють ся? Хоч уби́й, не вмію: тре́ба-б хвали́ть, — так со́ром, а гу́дить не хо́четь ся.

Начне́м же у́бо[1]) нача́ло кни́ги си́це: Ве́село подиви́ть ся на слїпо́го[2]) кобзаря́, як він собі сиди́ть з хло́пцем, слїпи́й, під ти́ном, і ве́село послу́хать його́, як він заспіва́є ду́му про те, що давно́ дїялось, як боро́ли ся Ляхи́ з Козака́ми... Ве́село, а все таки́ ска́жеш: „Сла́ва Бо́гу, що мину́ло!“ А на́дто як згада́єш, що ми одно́ї ма́тері дїти, що всї ми Славья́не. Се́рце боли́ть, а розка́зувать тре́ба: неха́й ба́чять сини́ і вну́ки, що батьки́ їх помиля́лись, неха́й брата́ють ся зно́ву

[1]) Перводр. і всї пізн. уже. [2]) Вар. Ром. старого.

з своїми ворога́ми, неха́й жи́том-пшени́цею, як зо́лотом покри́та, нерозмі́жованою оста́неть ся на ві́ки од мо́ря і до мо́ря славья́нська земля́!

Про те, що ді́ялось на Україні 1768 ро́ку, розка́зую так, як чув од стари́х люде́й; надрюко́ваного і критико́ваного ні́чо́го не чита́в, бо здає́ть ся і нема́ ні́чо́го. Гала́йда в полови́ну ви́думаний, а смерть вілша́нського ти́таря правди́ва, бо ще є лю́ди, кото́рі йо́го зна́ли. Го́нта і Залі́зняк, ота́мани того́ кріва́вого ді́ла, мо́же ви́ведені в ме́не не так, як вони́ були́, — за се не ручаю́сь. Ді́д мій, неха́й здоро́в бу́де, коли́ зачина́ розка́зувать що-не́будь таке́, що не сам ба́чив, а чув, то з-перш у́ ска́же: „Коли́ старі́ лю́ди бре́шуть, то й я з ни́ми“.

Пано́ве субскрібе́нти!

„Ба́чимо, ба́чимо, що одури́в, та ще хо́че й одбреха́ть ся!“ Ота́к ви в-слух поду́маєте, як прочита́єте мої „Гайдамаки“. Пано́ве Грома́до! да́лебі не брешу́. Ось ба́чите що! Я ду́мав, і ду́же хоті́лось мині надрукова́ть ва́ші коза́цькі імена́ рядо́чком гарне́нько; уже́ було́ й найшло́сь їх десятків зо-два, зо-три. Слу́хаю, вихо́дить разномо́ва; оди́н ка́же: „тре́ба!“ — други́й ка́же: „не тре́ба!“ — тре́тій ні́чо́го не ка́же. Я ду́мав: що тут роби́ть на світі? Взяв та й проци́ндрив гарне́нько ті гро́ші, що тре́ба було́ заплати́ть за а́ркуш надрюко́ваного папе́ру, а до вас і ну писа́ть

отсю́ Цидýлу! Все-б-то се нїчо́го! Чого́ не тра-пля́ють ся на вікý! Все бува́є, як на до́вгій ни́ві. Та ось ли́хо минї на безголо́вья! Єсть ще й такі́ паничі́, що соро́мились свою́ благоро́дну фамі́лїю (Ки́рпа-Гнучкоши́єнко-въ) і надрюкова́ть в мужи́цькій кни́жцї! Да́лебі пра́вда!')

Т. Шевченко.

') Се письмо до „панів субскрібе́нтів" надруковано на окладинцї першого вида́ня поеми „Гайдама́ки" в 1841 р. На остатнїй сторінцї тої окладинки читаємо: „Продаетца въ книжномъ магазинѣ Ѳ. Базунова въ С. Петербургѣ у Казеннаго моста въ домѣ Имзена, цѣна 5 руб. асс. за экземплярь". А низше дрібнїйшим друком: „Иногородныя (sic!) благоволятъ адресоваться въ С. Петербургъ въ Императорскую Академію Художествъ, на имя Тараса Григорьевича Шевченка".

ЧЕРНИЦЯ МАРЬЯНА.

(Частина поеми.)

У неді́лю на ви́гонї
Дівча́та гуля́ли,
Жартува́ли з парубка́ми,
Де́які співа́ли
Про до́світки, вечорни́цї
Та як би́ла ма́ти,
Щоб з козако́м не стоя́ла...
Звича́йно — дівча́та,
Та про своє́ все ї́ співа́ють,
Яка́ про що зна́є.
Аж ось з хло́пцем стари́й слїпе́ць
В село́ шкандиба́є;
В рука́х чо́боти, на пле́чах
Ла́тана торби́на
У старо́го. А дити́на,
Серде́шна дити́на,
Обі́драна, ле́две-ле́две
Несе́ ноженя́та...
Безтала́нний син Катру́сї!
„Диві́ть ся, дівча́та,
Кобза́рь іде́! кобза́рь іде́!“
Та всї я́ко мо́га
Хло́пцїв ки́нули, побі́гли
Зострі́ча́ть слїпо́го.
„Дїду-се́рце, голу́бчику,
Загра́й нам що-не́будь!

Я шага́ дам, я чере́шень,
Я напо́ю ме́дом;
А тим ча́сом опочи́неш,
А ми потанцю́єм.
Загра́й же нам яку-не́будь!“
„Чу́ю, лю́бі, чу́ю!
Спаси́бі вам, мої кві́ти,
За сло́во ласка́ве!
Загра́в би вам, та ба́чите,
Спра́ви нема́, спра́ви.
Учо́ра був на база́рі,
Ко́бза зопсува́лась,
Розвали́ла ся....“ „А стру́ни?“
„Ті́лько три оста́лось.“
„Та хоч на трьо́х яку-не́будь!“
„На трьох? Ох, дівча́та!
І на одній коли́сь-то грав,
Та ба, вже не гра́ти!
Постріва́йте-ж, мої лю́бі,
Тро́шки опочи́ну...
Ся́дьмо, хло́пче!“

Посїда́ли.

Розвьяза́в торби́ну;
Ви́няв ко́бзу, разі́в зо́-два
Уда́рив по рва́них...
„Що́-б вам загра́ть?... Постріва́йте!...
Черни́цю Марья́ну...
Чи чува́ли, чи не чу́ли?...
Слу́хайте-ж, дівча́та,
Та ка́йте ся!...

Давно́ коли́сь
Була́ собі ма́ти.
Був і ба́тько, та не ста́ло,
Оста́лась вдово́ю,

Ой оста́лась удово́ю[1])
Та й немолодо́ю,
Із вола́ми, із воза́ми,
З мало́ю дочко́ю.
Росла́ дочка́ Марья́на,
А ви́росла як па́нна,
Чорнобри́ва, уродли́ва,
Хоч за па́на гетьма́на.
Ста́ла ма́ти гада́ти
Ста́ла[2]) зя́тя єдна́ти,
А Марья́на не до па́на
Вихо́дила стоя́ти.
Не до па́на товсто́го,
Уса́того, старо́го,
До Петру́ся в га́ю, в лу́зї
Що ве́чора свято́го.[3])
Розмовля́ла, жартува́ла,
Обні́ма́ла, мліла,
В раю́ жила́... а і́нодї
Пла́кала, ні́мі́ла.

„Чого́ пла́чеш, моя́ пта́шко?“
Петро́ запита́є.

---

[1]) Сей рядок доповнив Куліш, у Огон. час. [2]) В оригіналї: Та зятя, поправляю до розміру: Стала [3]) Вставляю в текст отсї рядки з Шевченкового автографа, виписані Кулїшем та забраковані ним у нотку (Основа 1861, вересень ст. 3), і кладу в нотцї Кулїшеву перерібку, далеко слабшу і більше шабльонову. Кулїшу здавало ся, що в тих рядках „нарушена мѣра“, а се тілько він не міг відчути троха зміненого, але незвичайно мельодійного розміру тих 12-ти рядків. Ось текст Кулїша:

Росла́ дочка́ Марья́ночка,
Ви́росла, як па́нна. —
Чорнобри́ва, уродли́ва,
Хоч би й за гетьма́на!
Ста́ла ма́ти міркува́ти
Та зя́тя єдна́ти,
А Марья́на не до па́на
Ходи́ла стоя́ти, —
Не до па́на уса́того,
Сідо́го, старо́го, —
До Петру́ся що-ве́чора,
Ве́чора свято́го.

Вона́ гля́не, усміхне́ть ся:
„І сама́ не зна́ю!“
„Мо́же ду́маєш, поки́ну?
Нї, моя́ рибчи́но!
Бу́ду ходи́ть, бу́ду люби́ть,
По́ки не заги́ну.
Хиба́ було́ коли́ в свíтї,
Щоб тi, що кохали́сь,
Розiйшли́ ся, не взяли́ ся,
Живи́ми оста́лись?“
„Ти жарту́єш, мiй го́лубе!
Ти чув, що спiва́ють?...
То кобзарi вига́дують,
Бо слíпi, не зна́ють;
Бо не ба́чять, що є бро́ви
Чо́рні й ка́рі о́чі,
І висо́кий стан коза́чий,
І гнучки́й дiво́чий;
Що є ко́си, чо́рні ко́си,
Коза́цька чупри́на,
Що на мо́ву на Пе́трову
В глухíй домови́нї
Усміхну́ ся, скажу́ йому́:
„Орле сизокри́лий,
Люблю́ тебе́ й на тім свíтї,
Як на сiм люби́ла“.
Ота́к, се́рце, обнiмiмось!
Ота́к поцiлу́ю!
Нехай вку́пi захова́ють...
Умру́ — не почу́ю...
Не почу́ю...“
Обняли́ ся,
Обняли́сь, зомлíли.
Ота́к вони́ люби́ли ся,
Ота́к і хотíли,[1])
Щоб на той свíт переступи́ть;
Та не по їх ста́ло...

---

[1]) Куліш (Осн. 1. с. 5) без потреби поправив: На той світ хотїли.

Що-ве́чора сходи́ли ся,
І ма́ти не зна́ла,
Де Марья́на до півно́чі,
З ким вона́ гуля́ла?
„Воно́ мале́, ще дити́на,
Нїчо́го не зна́є.“
Угада́ла стара́ ма́ти,
Та не все вгада́ла:
Знать забу́ла, що колись же
Сама́ дївува́ла.[1])

Угада́ла ма́ти: Марья́на — дити́на,
Не зна́ла, як тре́ба на сїм сві́тї жить;
Ду́мала: нї лю́ди, ані домови́на
З Петро́м не розлу́чять,[2]) уміла люби́ть;
Ду́мала, що ті́лько кобзарі́ співа́ють,
Бо слїпі́, не ба́чять ка́рих очея́т,
Що ті́лько лякаю́ть молоди́х дївча́т...
Лякаю́ть, дївча́та, пра́вдою лякаю́ть!
І я вас лякаю́, бо те ли́хо зна́ю...
Бода́й на сїм сві́тї нїко́ли не знать
Того́, що я зна́ю!... Мину́ло, дївча́та,
Се́рце не засну́ло, я вас не забу́в;
Люблю́ вас і до́сї, як дїточо́к ма́ти,
Бу́ду вам співа́ти, по́ки не загину...
Тоді́,[3]) мої́ лю́бі, як мене́ не ста́не,
Згада́йте про ме́не, про мою́ Марья́ну,
Я вам з того́ сві́та се́рцем усміхну́сь!“
Усміхну́в ся та й запла́кав.
Диви́лись дївча́та,
Не пита́ли, чого́ пла́че, —
Та й на́-що пита́ти?
Мину́ло ся, помага́ло

---

[1]) Кулїш нотує первісний текст сих двох рядків: Знать забула, що минуло, Чи не дївувала? [2]) Первісно в автографі: нерознять. [3]) В перводр. Тойді.

Ласка́ве дїво́че
Щи́ре сло́во... „Вибача́йте!“
(Уте́р слїпі́ о́чі)
„Вибача́йте, мої лю́бі,
Не́хотя журю́ ся...
Так от, ба́чите, Марьяна
З убо́гим Петру́сем
Що-ве́чора розмовля́ла,
А ма́ти не зна́ла.
Дивува́лась: „Що се таке́
Марья́ну спіткало?
Чи не при́стріт? Ся́де ши́ти, —
Не те вши́ває;
За́мість „Гри́ця“ заду́мавшись
„Петру́ся“ співа́є;
Ча́сом со́нна розмовля́є,
По́душку цїлу́є...“
Ма́ти спершу́ сміяла ся,
Ду́мала — жарту́є;
По́тім ба́чить, що не жа́рти,
Та й ка́же Марья́нї:
„Тре́ба ста́ростів нам жда́ти,[1])
Та мо́же й од па́на.
Ти вже ви́росла, нївро́ку,
Уже́ й дївува́ла;
Я вже ду́маю, що ба́чиш,
(На си́лу сказа́ла)
Що вже й за́-між, коли́ те́є...“[2])
„А за ко́го, ма́мо?“
„Хто вподо́ба, то я й оддам“.
Співа́є Марья́на:
„Мину́ла ся твоя́ до́ля,
На ві́ки мину́ла!
Чом ти вчо́ра, як верну́лась,
На-вік не засну́ла?

---

[1]) В автогр. Тре́ба бу́де ста́ростів ждать. [2]) В автогр. первісно: Я вже думаю, що й те́є.

Було́-б ле́гше в домови́нї
Одино́кій спа́ти,
Тодї мо́же-б над тобо́ю
Запла́кала ма́ти.
Тепе́р ма́ти не запла́че,
Та й не заспіва́є,
А ли́ха ще бу́де, бу́де,
По́ки захова́ють!“

Отаке́-то, мої лю́бі,
Бува́ на сїм свїтї:
Одна́ дочка́ у ма́тері,
Та й тій тя́жко жи́ти!...
По садо́чку похожа́є,
Слїзонькй втира́є;
Погляда́є на со́нечко —
Пече́, а не сьяє;
Стоїть собі се́ред не́ба,
Мов сміє́ть ся з не́ї.
Воно́ не зна, що Марьяна
Ра́да-б під земле́ю
Заховáть ся од ма́тері,
Щоб не почу́ть зно́ву
Тїї мо́ви, що вже чу́ла,
Проклятої мо́ви.
Воно́ не зна, що як за́йде
Спочи́ти за га́єм,
Петру́сь ви́йде на доли́ну,
Петру́сь заспіва́є,
Петру́сь її розпита́є,
Як бра́т заговори́ть,
Поцїлу́є, розпита́є
Про лю́тее го́ре.

Не зна́ла Марьяна, чого́ се́рце мліє,
Чого́ пла́чуть о́чі... на-що́ його́ знать?
Хи́литься топо́ля, куди́ ві́тер ві́є...
Тя́жко одино́кій на степу́ стоя́ть.
Уто́мить ся ві́тер — топо́ля спочи́не;
Ота́к і дїво́ча мине́ хуртови́на.

Тя́жко одино́кій в степу́ зустрічáть,
А ще гíрше лю́бій по-пе́реду знать,
Де і як спіткáє лихáя годи́на.

Несподíвано Марья́на
Зустрíла недóлю;
Співá булó, а íнодї
Даé сльозáм вóлю.
Самá не зна, чогó плáче;
Мóже сéрце й чýє,
Та не вмíє розказáти
Про те, що віщýє.
Раз у-вéчері Марья́на,
Як мáти заснýла,
Пішлá слýхать соловéйка,
Мов з-рóду не чýла.
Вийшла в садóк, послýхала,
Самá заспівáла,
Та й замóвкла: під я́блуню
Тихéсенько стáла,
Заплáкала, як дити́на
Без мáтері плáче...
Петрó стоїть пéред нéю, —
Нїчóго не бáчить.

„Оддáй менé,[1]) моя́ мáмо,
Та не за старóго,
Оддáй менé, моє́ сéрце,
Та за молодóго!
Нехáй старúй бурлакýє,
Грóші заробля́є,
А молодúй менé лю́бить,
Дóлї не шукáє.
Не шукáє, не блукáє
Чужúми степáми.

[1]) В перводр. менї

Свої воли́, свої во́зи,
А між парубка́ми
Як ма́ківка на вгоро́ді
Цвіте́-процві́тає;
Ма́є по́ле, ма́є во́лю,
Та до́лі не ма́є.
Його́ до́ля — мої бро́ви,
Мої ка́рі о́чі;
Моє сло́во — па́нство-ца́рство,
Нїчо́го не схо́че.
У кайда́нах, моя́ си́за,
Та не сиротою,
Тільки, ма́мо, щоб пла́кати,
Щоб співа́ть зо мно́ю.
'Ддай!..."[1])
„Дочко́ моя́ Марья́но,
'Ддам тебе́ за па́на,
За старо́го, бага́того,
За со́тника Ива́на."
„Умру́, се́рце-ма́мо,
За со́тником Ива́ном!"
„Не вмре́ш, бу́деш панува́ти,
Бу́деш ді́ток годува́ти!"

Ма́ти га́лка, ма́ти чо́рна
Лїта́ючи кря́че;
Чорнобри́ва дївчи́нонька
Хо́дя га́єм пла́че.
Лети́ть га́лка че́рез ба́лку
В степу́ погуля́ти,
А дївчи́на ну́дить свїтом:
Нї з ким розмовля́ти.
Не пуска́є її ма́ти
В-ра́нцї до крини́цї,
Нї жи́та жать, нї льо́ну брать,
Нї на вечорни́цї,

[1]) В перводр. тут і в дальшім рядку: Оддай і Оддам, та мабуть для розміру оба рази треба читати без о; такої форми уживає Шевченко і в инших місцях.

Де дівча́та з парубка́ми
Жарту́ють, співа́ють,
Та про ме́не чорнобри́ву
Ни́шком розмовля́ють:
„Бага́того дочка́ ба́тька,
Шляхе́тського ро́ду...“
Тя́жко, ма́мо, ва́жко, ма́мо!...
На-що дала́ вро́ду?
На-що бро́ви змалюва́ла,
Дала́ ка́рі о́чі?
Усе́ дала́, ті́лько до́лі,
До́лі дать не хо́чеш.
На-що́ мене́ годува́ла,
На-що́ доглядала́?
По́ки ли́ха я не зна́ла,
Чом не заховала́?“

Не слу́хала стара́ ма́ти,
Лягла́ спочива́ти,
А Марья́на запла́кала,
Ле́дви пішла́ з ха́ти.
„Злякала́ ся,“ ду́ма ма́ти, –
„Неха́й перепла́че!“
А Марья́на за сльоза́ми
І сві́ту не ба́чить.
Пішла́ в садо́к... се́рце мліє,
Як згада́є па́на.
Се́рце моє́, ри́бко моя́,
Марья́но, Марья́но!
Пострівайте!... Заспівала,
Пішла́ луна́ га́єм, —
Не про „Гри́ця“, про „Петру́ся“
Так і вилива́є.[1])
Заспіва́є, опи́нить ся,
Послу́ха, та зно́ву,
Аж голосо́к утоми́в ся.
Петро́вої мо́ви
Не чуть, нема́, не гука́є,
Не кли́че: „Марья́но!

[1]) В оріг. виливала, та се псує рим.

Де ти, пта́шко? Ви́линь, се́рце,
Се́рденько коха́не!“
Нема́ Петра́, не чуть Петра́...
Не вже́-ж то поки́нув
Сироте́ю чорнобри́ву
При лихі́й годи́нї?
Поба́чимо... А тим ча́сом
Попід[1]) те́мним га́єм,
Як Руса́лка жде мі́сяця,
Марья́на блука́є.
Не співа́є чорнобри́ва,
Тя́жко-тя́жко пла́че...
„Ой верни́ ся, подиви́ ся,
Зрадли́вий коза́че!“
Утоми́лась би Марья́на,
Уто́ми не чу́є;
Без Петру́ся в га́ю, в лу́зї
Хо́дячи ночу́є.
На схід со́нця червоні́є,
Хова́ють ся зо́рі;
Іде́ дї́вчина до ха́ти,
Несе́ своє́ го́ре.
Прийшла́ в ха́ту, — спа́ла ма́ти;
Гля́нула на не́ї:
„Ой як-би ти, ма́мо, зна́ла,
Яко́ю змі́єю
Окрути́ла моє́ се́рце,
Рі́дної дити́ни!...“
Та й упа́ла на посте́лю,
Як у домови́ну!...

Написано 1841 р., друк. у перве Основа, С. Петерб. 1861, книжка за вересень, стор. 1 — 12 пз. Частина поэми: Черни́ця Марья́на. Перед текстом читаємо ось яку увагу Куліша (подаємо в перекладі на нашу мову):

„Отся поема, як можна догадувати ся, була написана Т. Гр. Шевченком слі́дом за Катериною.[2]) Чорно-

[1]) У друк. вид. По-над. [2]) Основа того догаду поперед усього та, що в пролозї поеми виведено „безталанного сина Катрусї“ як поводаторя, що водить слі́пого кобзаря. *І. Ф.*

вий, неповний її оріґінал писаний майже весь олівцем. Поправок у рукописі майже нема, але сей оріґінал, се очевидно перший нарис. Оттим то деякі вірші недописані, в инших не додержано розміру (?), деякі складають ся з повторень (?), а в однім місці крпска проведена від слова „оддам", яким зачинаєть ся невідомий нам рядок, показує, що автор мав намір доповнити і виправляти свою поему[1]). Багато в ній віршів слабих, богато місць розтягнених, але як нарис ся поема гідна пильної уваги; вона надихана свіжою силою ще молодого талану і має місця високо поетичні. Вказувати на них не будемо, полишаю читачеви приємність вишукувати самому ліпше між слабим і прегарне між хорошим. Я переписав її з оріґіналу, часто дуже нечиткого і поплутаного, власною рукою, а деякі місця зредаґував, заступаючи по змозі авторську роботу, що й зазначено в увагах.

П. Кулїш.

Таких уваг, де Кулїш „заступив" Шевченкову авторську роботу, властиво всього одна, долучена до рядка 63. Ось вона в дословнім перекладї: „Отсього і дальших рядків очевидно автор не читав по написаню першого нарису, і тому в них богато разів нарушений розмір. Шевченко без сумніву виправив би їх краще, ніж се зроблено мною, та щоб не піддавати йому власного смаку своєю редакцією і зберегти дрібні, з конечности затерті мною риси, поміщую тут докладний відпис його віршів. *П. К*". Дальші поправки Кулїша — з них деякі справдї добрі — зазначено в варіянтах. Під текстом поеми додано ще ось яку редакційну ноту (подаємо в перекладї): „Не тратимо надії добути сю поему в новій, обробленій формі. Нам говорено, що екземпляр її зберігаєть ся у видавця альманаха „Сніп", д. Корсуна, якого умильно просимо удїлити нам сей скарб". Ся надія не справдила ся; в увазї ви-

[1]) Реченє неясне або спостереженє Кулїша невірне. Словом „Оддам" починаєть ся 270 рядок, який із дальшими словами творить добрий вірш. *І. Ф.*

давців празького Кобзаря 1876 р. (т. I. 46) сказано: „Початок цієї поеми був в 1861 році у руках Олександра Олексієвича Корсуна". Зрештою празькі видавці навіть не знали того, що поема уперве появила ся в „Основі" 1861 р. і передрукували свій текст із петерб. вид. 1868 з долученєм варіянтів львівського виданя, себто взятих із Основи поправок Куліша, які й виданєм 1867 р. тай пізнійшими були з тексту вилучені і складені в нотки.

І. Ф.

УТОПЛЕНА.

(Балла́да.)

Ві́тер в га́ї не гуля́є,
В ночі́ спочива́є;
Проки́неть ся, тихе́сенько
В осоки́ пита́є:
„Хто се? хто се по сім бо́ці
Че́пе ко́су? хто се?...
Хто се? хто се по тім бо́ці
Рве на со́бі ко́си?...
Хто се? хто се?“ тихе́сенько
Спита́є, пові́є,
Та й задрімá, по́ки не́ба
Край зачервоні́є.

„Що се? що се́?“[1]) спита́єте,
Ці́каві дівча́та.
Ото́ дочка́ по сім бо́ці,
По тім бо́ці — ма́ти.

Давно́ коли́сь те ді́ялось
У нас на Вкраїні.[2])
Се́ред села́ вдова́ жила́
У но́вій хати́ні,
Білоли́ця, карооко́
І ста́ном висо́ка,
У жупа́ні, круго́м па́ні,
І з-пе́реду й з-бо́ку.

---

[1]) В вид. 1860: Хто се? хто се? [2]) Перводр. в Україні.

І молода́, нївро́ку їй,
А за молодо́ю,
А на́дто ще за вдово́ю
Козаки́ ордо́ю
Так і хо́дять. І за не́ю
Козаки́ ходи́ли,
По́ки вдова́ без со́рома
Дочку́ породи́ла.
Породи́ла, та й байду́же!
Лю́дям годува́ти
В чужі́м селї́ поки́нула —
Отака́ то ма́ти!...
Постріва́йте,) що ще бу́де!
Годува́ли лю́ди
Малу́ дочку́, а вдови́ця
В недї́лю і в бу́день
З жона́тими, з парубка́ми
Пила́ та гуля́ла,
По́ки ли́хо не спіткало,
По́ки не та ста́ла.
Не зчу́ла ся́, як мину́ли
Лїта́ молодії...
Ли́хо, ли́хо, ма́ти вьяне,
Дочка́ червонїє,
Виросте́... Та й ви́росла
Га́нна карооka,
Як топо́ля се́ред по́ля,
Гнучка́ та висо́ка.
„Я Ганну́сї не бою́ ся!“
Співає матуся,[2])
А козаки́ як хміль ото́ї
Вьють ся круг Ганну́сї.[3])
А на́дто[4]) тої рибалонька
Жва́вий, кучеря́вий
Млїє, вьяне, як зостріне
Ганну́сю чорня́ву.

---

[1]) В перводр. Постреґа́йте. [2]) В перводр. Матуся співає. [3]) В перводр. і вид. 1860: А козаки́ сміють ся їй, Ганну́сї моргають. [4]) В перводр. на́дьто.

Поба́чила стара́ ма́ти,
Сказа́ла ся лю́та:
„Чи бач, по́гань розтрі́пана![1])
Байстря́ необу́те!
Ти вже ви́росла, дїву́єш,
З хло́пцями гуля́єш...
Пострі́вай же, ось я тобі!...
Мене́ занеха́єш?
Нї, голу́бко!“
І од зло́сти
Зуба́ми скрего́че.
Отака́-то бува́[2]) ма́ти!...
Де-ж се́рце жіно́че,
Се́рце ма́тері?... Ох, лі́хо,
Лишенько, дївча́та,
Ма́ти стан гнучки́й, висо́кий,
А се́рця не ма́ти![3])
Ізогне́ть ся стан висо́кий,
Бро́ви полиня́ють,
І не счу́єтесь, а лю́ди
Сміючи́сь згада́ють
Ва́ші лїта молодії,
Та й ска́жуть: „Леда́що!...“
Тя́жко пла́кала Ганну́ся,
І не зна́ла, за́-що,
За́-що ма́ти знуща́єть ся,
Ла́є-проклина́є,
Свое́ дитя́ без со́рома
Байстря́м нарика́є.[4])
Катува́ла, мордува́ла,
Та не помога́ло:
Як макі́вка на горо́дї
Га́нна розцвіта́ла;[5])
Як кали́на при доли́нї
В-ра́нцї під росо́ю,

---

[1]) Вид. Кожанч. і пізн. розхрістана. [2]) В вид. 1860: бу́ла. [3]) Вил. 1860: серце — не матн. Видавець брав очевидно в сім і попереднім рядку „ма́ти“ в знач. Mutter — без підстави [4]) В перводр. нари́кае. [5]) В перводр. розцви́тала.

Так Ганну́ся червонї́ла,
Ми́ла ся сльозо́ю.
„Заворо́жена!,.. стрівáй же!“
Ше́пче лю́та ма́ти.
„Тре́ба тру́ти роздобу́ти,
Тре́ба йти́ шука́ти
Старý вíдьму!“

Найшлá вíдьму
І тру́ти достáла,
І тру́тою до схíд со́нця
Дочкý напувáла.
Не помогло́... Кляне́ ма́ти
Тої́ час і годи́ну,
Коли́ на свíт поро́дила
Нелю́бу дити́ну.
„Ду́шно минї́, ходї́м, до́чко,
До ставка́ купа́ть ся!“[1])
„Ходї́м, ма́мо!“

На бе́резї
Га́нна роздягла́ ся,
Роздягла́ ся, розки́нулась
На бíлій соро́чцї;
Риба́лонька кучеря́вий
Млї́є по[2]) тім бо́цї...
І я коли́сь... Та цур йому́!
Со́ром, не згада́ю...
Як дити́на кали́ною
Себе забавля́є,
Гне стан гнучки́й, розгина́є,
На со́нечку грíє;
Ма́ти ди́вить ся на не́ї,
Од зло́сти нїмíє,
То жовтї́є, то синї́є;
Розхрíстана, бо́са,
З ро́ту пíна, мов скаже́на
Рве на со́бі ко́си.

---

[1]) Вид. Сем., Ложж. і пізн. купатись [2]) Вид. 1860: на.

Ки́нула ся до Ганну́сї
І в ко́си впила́ ся.
„Ма́мо! ма́мо! що ти ро́биш?“
Хви́ля роздала́ ся,
Закипі́ла, застогна́ла,
І обо́х покри́ла.
Риба́лонька кучеря́вий
З усіє́ї си́ли
Ки́нувсь в во́ду, пливе́, си́ню
Хви́лю роздира́є,
Пливе́, пливе́... от-от допли́в!
Пірну́в, вирина́є —
І уто́плену Ганну́сю
На бе́ріг вино́сить,
Із рук ма́тері закля́тих
Вирива́є ко́си.
„Се́рце моє́! до́ле моя́!
Розкри́й ка́рі о́чі!
Подиви́ ся! усміхни́ ся!
Не хо́чеш? не хо́чеш!“
Пла́че, па́да ко́ло не́ї,
Розкрива́, цїлу́є
Ме́ртві о́чі. „Подиви́ ся!...
Не чу́є, не чу́є!“
Лежи́ть собі́ на пісо́чку,
Бі́лі рученя́та
Розки́дала, а за не́ю
Стара́ лю́та ма́ти:
Очі ви́вело із ло́ба
Од страшно́ї му́ки,
Втереби́ла в пісо́к жо́втий
Старі́, си́нї ру́ки.
До́вго пла́кав риба́лонька:
„Нема́ в ме́не ро́ду!
Нема́ до́лї на сім сві́тї,
Ході́м жи́ти в во́ду!“
Підня́в її, поцїлува́в...
Хви́ля застогна́ла,
Розкри́ла ся, закри́ла ся,
І слі́ду не ста́ло...

З того́ ча́су ставо́к чи́стий
Зарі́с осоко́ю,
Не купа́ють ся дівча́та,
Обхо́дять горо́ю;
Як угле́дять, то христя́ть ся
І зову́ть заклятим...
Су́мно-су́мно круго́м йо́го...
А в-ночі́, дівча́та,
Випли́ває з води́ ма́ти,
Ся́де по тім бо́ці —
Страшна́, си́ня, розхрі́стана
І в мо́крій соро́чці;
Мо́вчки ди́вить ся на сей бік,
Рве на со́бі ко́си...
А тим ча́сом си́ня хви́ля
Ганну́сю виносить.
Голі́сінька, стрепене́ть ся,
Ся́де на пісо́чку...
І риба́лка випли́ває,
Несе́ на соро́чку
Баговіння зеле́ного,
Поцілу́є в о́чі,
Та і в во́ду! Сором'ить ся
На гнучки́й дівочий,
На стан го́лий подиви́ть ся...
І ніхто́ не зна́є
Того́ ди́ва, що тво́рить ся
Се́ред[1]) но́чі в га́ї.
Тілько ві́тер з осоко́ю
Ше́пче: „Хто се? хто се
Сиди́ть су́мно над водо́ю,
Че́ше до́вгі ко́си?“

Написано 8 грудня 1841. Друк. уперве: Молоди́к 1843, П, ст. 114—123, потім Кобзарь 1860, ст. 17—24.

[1]) В вид. 1860: Серо́дъ.

СЛѢПАЯ.

(Поэма).

„Кого рыдая призову я
Дѣлить тоску, печаль мою
Въ чужомъ краю? Кому тоскуя
Родную пѣсню пропою?
Угасну, бѣдный, я въ неволѣ!
Тоску мою, печаль мою
О прежней волѣ, прежней долѣ
Нѣмымъ стѣнамъ передаю.
О если-бъ стонъ моей печали
И звукъ заржавленныхъ цѣпей
Святые вѣтры, вы, домчали
На лоно родины моей,
И въ мирной кущѣ повторили,
Гдѣ мой отецъ и мать моя
Меня лелѣяли, любили!
А братья? Грѣшная семья!
Иноплеменникамъ за злато
Отъ стадъ, елея и вина
Роднаго продали вы брата,
Какъ на закланіе овна!
О Боже, Боже Іудеи,
Благій Творителю земли,
Не наказуй родныхъ злодѣевъ,
А мнѣ смиреніе пошли!“[1])

Такую пѣсню тихо пѣла
Сердечной грусти предана
Слѣпая нищая; она

[1]) Се плач Йосифа в єгипетській тюрмі. *І. Ф.*

У барскаго двора сидѣла
У незатворенныхъ воротъ.
Но изъ воротъ никто не йдетъ,
Никто не ѣдетъ, опустѣли
Хоромы барскіе давно;
Широкій дворъ поросъ травою,
Село забвенью предано.
Съ патріархальной простотою,
Съ отцовской славою святою
Забыто все. Село молчитъ,
Никто села не посѣтитъ,
Не оживитъ его молвою.
Какъ у кладбища, у воротъ
Сидитъ скорбящая слѣпая
И псальму грустную поетъ.
Она поетъ, а молодая
Дочь несчастливицы моей
Головкой смуглою прильнула
Къ колѣнямъ матери своей;
Тоски не вѣдая, заснула
Сномъ непорочной простоты.
Въ одеждѣ грубой нищеты
Она прелестна; полдень ясный
Моей Украины прекрасной
Позолотилъ любя, лелѣя
Свое прекрасное дитя.
Ужели тщетно пролетятъ
Дни упоенія надъ нею,
И свѣтлой радостью своею
Ея тоски не усладятъ?
Она прекрасна, мать калѣка —
Кто будетъ ей руководить?
Придетъ пора, пора любить,
И злое сердце человѣка
Ея любви не пощадитъ.

. . . . . .

. . . . Невиннымъ сномъ
Оксана спитъ, а мать слѣпая,
Уныло-тихо напѣвая,

И каждый шорохъ сторожитъ.
И если вѣтеръ пролетая
Упавшій листъ пошевелитъ,
Она нѣмѣетъ и дрожитъ
И робко къ сердцу прижимаетъ
Свое единое дитя,
Свою единую отраду,
Незрящей памятью слѣдя
Давно минувшихъ дней усладу
Печальной юности своей.
Она извѣдала людей!
И у забытой сей ограды
Они ее не пощадятъ;[1])
Они готовы растерзать
Ея дряхлѣющія руки...
Для нихъ невнятенъ стонъ разлуки,
Чужда имъ матери любовь.
Они твердятъ — законъ таковъ:
„Не должно въ прахѣ пресмыкаться
И подаяніемъ питаться
Прекрасной юной сиротѣ;
И мы ее одѣнемъ златомъ,
Введемъ[2]) въ высокія палаты
И поклонимся красотѣ,
Раскроемъ міръ иныхъ видѣній,
Иныхъ страстей высокій міръ.
Потомъ... потомъ...“ И вашъ кумиръ,
Богиня вашихъ поклоненій
Отъ фиміама упилась
И закоптѣла отъ куреній;
А ваша мудрость отреклась
Отъ обѣщанья; горстью злата
Великодушно бросивъ ей,
Затмили блескъ ея очей.
И вотъ она въ грязи разврата,
Во славу дряхлыхъ вашихъ дней
Передъ толпою черни пьяной
Пьетъ кубокъ...
И запиваетъ сердца раны.

[1]) В друку: пощадитъ. [2]) В др. Внесемъ.

Не вы виновны, но она!
Вы дали все, что должно было
Наложницѣ презрѣнной дать.
А сонъ дѣвичій обновили-ль
И возвратили-ль благодать
Ея невинныхъ помышленій?
Ея невинную любовь
И радость тихихъ упоеній
И цѣломудренную кровь
Вы обновили-ль? Не могли!
Но, чада грѣшныя земли,
Вы дали-ль ей восторгъ объятій
Родного, милаго дитяти,
Кому-бы, бѣдная, она
Себя въ сей міръ переливала
И тайну жизни открывала,
Сердечной грусти предана?
Развратной, бѣдной вашей кровью
Вы помогли ей повторить
Восторги дѣвственной любови?
Ее пустили вы влачить
Остатокъ дней въ мірской пустынѣ,
И о родномъ, единомъ сынѣ
Ей не придется получить
Отрадной вѣсточки сдалека.
Чужія дѣти напоятъ
Ее въ предсмертный часъ жестокій,
И одинокій гробъ съ упрекомъ
Чужія дѣти понесутъ.
Но если ей судьба судила,
Чтобы родимая рука
Глаза уснувшіе закрыла,
Тѣсна ея тогда могила,
Постеля вѣчная жестка!
Ея малютка за позоромъ
Безмолвно по міру пойдетъ,
И въ свѣтлый праздникъ у собора
Яичко красное возьметъ,
И со слезами и укоромъ
Свою родную помянетъ

Осенній полдень, полдень ясный
Родимой, милой той земли,
Мои гдѣ годы разцвѣли,
Гдѣ такъ напрасно, так нещастно
Въ недоли бѣдной протекли. —
Осенній полдень, полдень ясный,
Какъ друга юности любя,
Чужими звуками тебя
Позволь привѣтствовать, прекрасный!
Ты тотъ-же тихій, также милъ,[1])
Не знаешь времени — а я,
Не то я сталъ, что прежде былъ;
И путь унылый бытія,
И ноша тяжкая моя
Меня ужасно измѣнили.
Я тайну жизни разгадалъ,
Раскрылъ я сердце человѣка,
И не страдаю, какъ страдалъ,
И не люблю я — я калѣка!
Я трепетъ сердца навсегда
Оледенилъ въ снѣгахъ чужбины,
И только звуки Украины
Его тревожатъ иногда.
Какъ эхо памяти невинной
Въ нихъ узнаю мою весну,
Мои унылые досуги,
И въ нихъ я таю, въ нихъ тону́.
И сердца тяжкіе недуги,
Какъ благодатною росой
Врачую ими и молюся,
И непритворною слезой
Съ моей Украиной дѣлюся.
Но глухо все въ родномъ краю!
Я тщетно голосъ подаю,
Мнѣ эха нѣту изъ дубровы
Моей козачки чернобровой.
Тамъ все уснуло! Пустота
Растлила сердце человѣка,
И я на смѣхъ покинутъ вѣкомъ —

[1]) В друку: милый, та рим вимагає короткої форми.

Я одинокій сирота!

Осенній полдень догорая
Поля нагія освѣщалъ,
И листъ увядшій опадая
Уныло грустное шепталъ
О здѣшней жизни человѣку.
Такой порой моя калѣка,
Слѣпая, нищая моя
И дочь красавица ея —
Она спала, а мать сидѣла
И тихо, грустно-тихо пѣла,
Какъ пѣлъ Іосифъ про свой родъ,
Сидя въ египетской темницѣ.
А въ поднебесьи вереницей
Съ дубравъ украинской земли
На югъ летѣли журавли.
Чему-жь-бы ей, какъ вольной птицѣ,
Туда, гдѣ лучше, не летѣть
И веселѣе не запѣть?
Какая тайна приковала
Къ жилищу мрачной тишины?
Своей сердечной глубины
Она еще не открывала
Ни даже дочери своей;
Она лишь пѣла и грустила.
Но звуки дочернихъ рѣчей
Въ ней радость тихую будили
Быть можетъ, прежнихъ свѣтлыхъ дней.
Или ограда и тополи,
Что грустно шепчутъ межъ собой,
Свидѣтели минувшей доли,
Или дубовый пень сухой,
Плющемъ увянувшимъ повитый,
Какъ будто временемъ забытый,
Ея свидѣтель? Все молчитъ!
Она поетъ, она груститъ
И въ глубинѣ души рыдаетъ,
Какъ будто память отпѣваетъ
О дняхъ минувшихъ молодыхъ,
О прошлыхъ радостяхъ святыхъ.

И эти звуки выходили
Изъ сердца бѣднаго ея,
И въ этихъ звукахъ много было
Ея земнаго бытія.
И въ сотый разъ она кончала
Псаломъ невольничій глухой,
Поникла смуглой головой,
Вздохнула тяжко и сказала:

„Ахъ пѣсня, пѣсня, пѣсня горя,
Ты неразлучная моя,
Въ моемъ житейскомъ бурномъ морѣ
Одна ты тихая струя!
Тебя и день и ночь рыдая
Я всякій часъ пою, пою,
И въ край далекій посылаю
Тебя, унылую мою!
Но вѣтеръ буйный, мягкокрылый,
Что прежде весело леталъ,
Теперь такъ тихо, такъ уныло,
Какъ будто друга потерялъ;
Какъ будто люди научили,
Чтобы не слушалъ онъ меня
И не домчалъ онъ въ край далекій
Тебя, унылая моя!
Не видя васъ, не зная дня
Въ моей печали одинокой,
Чѣмъ оскорбить я васъ могла?
Что я вамъ сдѣлала? Любила,
За ваши грѣшныя дѣла
Творца небеснаго молила,
Молила, плакала... а вы
Въ моей тоскѣ, въ моей печали,
Какъ кровожаждущіе львы
Упрекомъ сердце растерзали,
Растлили [1]) ядомъ мою кровь,
И за молитвы, за любовь
Мое дитя, мое родное
Тяжелымъ словомъ понесли

[1]) В друку: Растили.

И непотребницей слѣпою
Меня со смѣхомъ нарекли!
Я вамъ простила, я забыла,
Я вашей славы не взяла,
Я подаяніемъ кормила
Мое дитя!“ — И залилась
Слезами, горькими слезами.
Она рыдаетъ, а Оксана
Раскрыла черные глаза,
Скорбящей матери слеза
Прервала сонъ отроковицы;
Съ улыбкой черныя рѣсницы
Она закрыла. — „Какой сонъ
Смѣшной и глупый, и какъ живо!...“
И раскраснѣлася стыдливо,
Сама не зная отъ чего.
„Какъ холодно, а ты все плачешь!
Ужъ скоро вечеръ; для чего
Ты мнѣ печали не розскажешь?
И я бы плакала съ тобой.
А то...“ — И хлынули рѣкою
Слезы невинной красоты.

„И ты заплакала... Прости,
Что о моихъ сердечныхъ ранахъ
Я не бесѣдую съ тобой.
Я скоро плакать перестану,
Моею тяжкою слезой
Я не прерву твой сонъ прекрасный,
И о судьбѣ твоей несчастной
Узнаешь ты не отъ меня:
Тебѣ разскажутъ люди злые,
Они тебя не пощадятъ.
И много, много горя будетъ,
А горе даромъ не пройдетъ:
Озлобятъ сердце пустотою,
Оно возьметъ любовь съ собою
И все найлучшее возьметъ.
Не плачь, Оксано!“ И рыдая
Она Оксану утѣшаетъ:

„Не плачь, дитя мое, усни!
Ты рано плакать начинаешь.
Придетъ пора твоей весны,
И тайну слезъ моихъ узнаешь;
Свои прольешь, прольешь одна,
Одна бездомной сиротою,
И будетъ то моя вина,
Что не раздѣлишь...“ — „А съ тобою?
Развѣ тебя я не люблю?
Ахъ, мнѣ съ тобой и горе любо;
Я все съ тобою раздѣлю.
Не понесу я чужимъ людямъ
Мою сердечную слезу;
Къ тебѣ на грудь я принесу.
Только не плачь! Дѣлись со мною
Своею тяжкою тоскою,
Не плачь одна! Откройся мнѣ,
И будетъ легче. Ахъ послушай,
О томъ, что видѣла во снѣ,
Я разскажу тебѣ.

„Какъ будто лѣсъ, а мы вдвоемъ
Такъ на обумъ себѣ идемъ.
Потомъ темно, потомъ свѣтло,
Потомъ, гляжу, тебя не стало;
Я — ну бѣжать, кричать; устала,
Сѣла и плачу. Вдругъ село,
Большая улица, большая,
И я по улицѣ иду.
Мнѣ грустно такъ, тоска такая,
Я спотыкаюсь, упаду.
Мнѣ тяжело, мнѣ давитъ грудь,
А люди смотрятъ и смѣются.
Мнѣ больно стало, а взглянуть
Я будто на людей боюся.
Потомъ атаманъ мнѣ кричитъ:
„Вотъ я тебя!“ Я испугалась,
И ну бѣжать... бѣгу... упала.
А сынъ атамана стоитъ,
Какъ будто грустный, надъ водою

И тихо машетъ мнѣ рукою.
Вотъ я къ нему и подошла,
А онъ схватилъ меня руками:
„За чѣмъ въ лѣсу ты не жила?
За чѣмъ ты въ полѣ не росла?“
Такими онъ сказалъ словами.
„И мнѣ нельзя тебя любить,
Нельзя съ тобою мнѣ вѣнчаться.
Надъ нами будутъ всѣ смѣяться,
А безъ тебя мнѣ скучно жить.
Я утоплюся“. — Онъ сказалъ
И такъ меня поцѣловалъ!
Не такъ, какъ ты... и я проснулась.
Не правда-ли, мудреный сонъ?
Должно быть, худо значитъ онъ.
Или не худо — ты не знаешь?
Мнѣ страхъ, какъ хочется узнать.
О чемъ же снова ты вздыхаешь?
Или боишься разсказать,
Что значитъ сонъ? Ахъ, разскажи!
Ну, что-же дѣдать? Если худо,
Мы въ лѣсъ уйдемъ и будемъ жить
Съ тобой вдвоемъ, и будетъ любо
Съ тобою вмѣстѣ мнѣ грустить.
Ну, что-жъ? разскажешь?“

„Да“ — сказала
Вздохнувъ слѣпая — „разсказать
Тебѣ должна я. Я устала,
Устала горе выливать
Нераздѣленными слезами.
Тебѣ уже пятнадцать лѣтъ.
Твой сонъ не добрый, сонъ ужасный.
Ты встрѣтишь горестный привѣтъ
Своей винѣ, своей несчастной!
Не вспоминай меня, прости,
И на просторѣ и на волѣ
Съ унылымъ вѣтромъ погрусти,
Какъ я грустила, тосковала,
Мою вседневную печаль

Какъ я лишь вѣтру повѣряла.
Но и ему меня не жаль,
Онъ даже слезъ сушить не хочетъ,
А ихъ такъ много сердце точитъ.
Оксано, выслушай меня
И помолись душой незлобной
Пречистой Дѣвѣ въ часъ прескробный
И за него и за меня.
Неправдой люди всѣ живутъ,
Ты ихъ не слушай! Сказкой злою
Они мой жребій понесутъ,
И посмѣются надъ тобою.
И ты не будешь правды знать;
На судъ ты будешь призывать
Свою родную, — а ты знаешь,
Что слезы горько проливать,
Коли вины своей не знаешь.
Узнай же все, всю жизнь мою
Я разскажу, не потаю,
Съ ея весельями и мукой,
Да будетъ для тебя наукой!

„Своихъ родныхъ не знала я,
Въ чужой семьѣ я выростала,
Чужая, добрая семья
Меня любила. Я слыхала,
Когда я стала выростать,
Что мать родная умирая
Просила ихъ не покидать,
Меня малютку покидая.
Но кто она, ее какъ звали,
Потомъ узнать я не могла.
И я росла себѣ, росла,
Меня сироткой называли,
Потомъ красавицей слыла.
Меня любили и ласкали
И даже сватали! Но я —
Ахъ, знать моя такая доля! —
Передъ людьми гордилась я
Своей красою, свою волю,

Дѣвичью волю берегла.
Какъ тяжко люди отплатили!
Не долго косу я плела,
Ее накрыли. Вотъ какъ было!
Весною умеръ Дидычъ старый,
А лѣтомъ Дидычъ молодой
Въ село пріѣхалъ. Злыя чары
Онъ изъ Московщины съ собой
Привезъ, красавецъ, для меня;
И я веселье разлюбила,
И Маковееваго дня
Я не забуду до могилы.
Какъ ясно солнышко свѣтило,
Какъ закатилося... и ночь!...
Мое дитя, моя ты дочь,
Не обвиняй меня несчастной!...
Я стыдъ и горе понесла,
И Маковеевъ день ужасный,
И день рожденья прокляла.
Мы были въ полѣ, жито жали,
Окончивъ жатву шли домой;
Подруги пѣли и плясали,
А я съ распущенной косой
Въ вѣнкѣ изъ жита и пшеницы
Вела передъ, была царыца.
Насъ встрѣтилъ Дидычь молодой.
Никто такъ мной не любовался.
Я трепетала, тихо шла,
А онъ смотрѣлъ и улыбался.
О какъ я счастлива была!
Какою сладкою мечтою
Забилось сердце у меня...
На третій день... о мой покою!
Зачѣмъ покинулъ ты меня?
На третій день... и я въ палатахъ
Была, какъ пани на пиру.
Не долго я жила богато —
Зимою рано по утру
Проснулась я — все пусто было,

И сердце холодомъ заныло.
А слуги — Богъ имъ судія! —
Съ насмѣшкой выгнали меня
И двери заперли за мною.
Я сѣла здѣсь, подъ этимъ пнемъ,
И долго плакала... потомъ
Едва протоптанной тропой
Въ село забытое пошла,
И долю горшую нашла:
Меня и въ хату не пустили,
Всѣ посмѣялись надо мной
И хусткой черною, простой
Косу шелковую накрыли.
И я рыдая изъ села
Иной дорогою пошла
Въ село чужое. Ахъ, Оксано!
И въ шитомъ шелковомъ жупанѣ
И въ сѣрой свитѣ люди злы!
Я изъ села въ село ходила,
А горе шло передо мной.
Покрыткой, дурой называли
И даже нищіе чуждались.
Во всей Украинѣ родной
Мнѣ мѣста не было одной.
Въ лѣсу дремучемъ, въ чистомъ полѣ
Я не боялась ночевать:
Тамъ безъ свидѣтелей, на волѣ
Могла свободно пѣть, рыдать.
А пѣсня горе облегчаетъ,
Хоть и унылая она.
Спасибо, нищая одна,
Такая же, какъ я, слѣпая
Меня учила пѣсню пѣть;
И я пою ее рыдая
И до могилы буду пѣть.
Дитя мое! Моя Оксано!
Я скоро плакать перестану, —
Запомни пѣсню ты мою
И пой ее, какъ я пою,
Она умалитъ сердца рану.

„Пришла и красная весна,
Запѣли пташки, все проснулось,
Все засмѣялось — я одна
Святой веснѣ не улыбнулась:
Она мнѣ слезы принесла!
Занемогла я на дорогѣ,
Кой-какъ до хутора дошла.
И ты на хуторѣ убогомъ
Узрѣла милый, божій свѣтъ.
О сколько радости у Бога
Для нашихъ слезъ, для нашихъ бѣдъ!
Твой первый звукъ... ахъ нѣтъ, не стану...
Нѣтъ... Поцѣлуй меня, Оксано!
Я не умѣю разсказать
Про ту святую благодать,
Что только матери избранной
Душою можно понимать.
То выше счастія людского.
И какъ несчастлива, убога
Жена безплодная! Съ тобой
Мнѣ снова счастье возвратилось;
Я любовалася весной,
Цвѣты я снова полюбила,
Цвѣты я снова берегла;
Съ восходомъ солнца я вставала,
Ты на груди моей спала.
Никѣмъ невидима, бывало,
Прокрадусь въ лѣсъ, найду цвѣтокъ
И сяду у цвѣтка съ тобою.
Ты тихо спишь, а онъ цвѣтетъ,
И я гордилася тобою
Предъ распустившимся цвѣткомъ.
Бывало я сорву тайкомъ
Листочекъ розовый, румяный,
И тихо, тихо положу
Тебѣ на щечку... погляжу
И оболью тебя слезами.
Была ты розовѣй цвѣтка
И утренней зари румянѣй.

Такъ мнѣ Господь добро творилъ
Въ тебѣ и розовыхъ листкахъ.
Но... какъ тебя ни забавляла,
Какія пѣсни ни пѣвала,
Какъ ни играла я съ тобой,
А злая доля шла за мной.
Я не могла тобой гордиться:
Мнѣ было не съ кѣмъ подѣлиться
Твоею дѣтскою красой.
Ты слово „мамо“ лепетала,
Но слова лучшаго не знала,
Какъ и теперь не знаешь ты.
Я не могла съ тобой идти
Черезъ село; я не стыдилась —
Пусть люди смотрятъ, какъ хотятъ!
Я стыдъ любовью замѣнила. —
Тебѣ боялась показать,
Какъ дѣти межъ собой играютъ,
Боялась видѣть, какъ дитя
Отца усталаго ласкаетъ.

„Такъ время шло, ты выростала,
И любо было мнѣ смотрѣть,
Когда ходить ты начинала.
Но горе-горькое терпѣть
Судилъ Господь мнѣ до могилы
За юность грѣшную мою.
Свѣтъ гаснуть сталъ... О, Боже милый,
Я надъ могилою стою!
Пошли мнѣ мудростью своею
Взглянуть на милый божій свѣтъ,
Проститься съ грѣшною землею,
Хотя на мѣсто посмотрѣть,
Гдѣ я усну, усну на вѣки!

„И я ослѣпла. Слезы-рѣки,
Молитвы теплыя, ничто,
Ничто Творца не умолило,
И все, что душу веселило,

Какъ будто въ гробѣ заперто.
Потомъ что было, я не знаю:
Смѣялись люди, или нѣтъ;
Мои бѣды воспоминая,
Мнѣ только жаль, что божій свѣтъ
Не скрылся въ юности безпечной;
Тогда-бъ не знала ничего:
Ни сладкой доли скоротечной,
Ни даже сердца своего.
Теперь къ печали безконечной
Пристала горьшая печаль.
Ты хороша собой, Оксано,
Я это знаю, и мнѣ жаль —
Твой сонъ недобрый очень рано
Тебѣ приснился".

Оксана.

Развѣ онъ
Какое зло намъ предвѣщаетъ?

Слѣпая.

Онъ для меня всѣхъ бѣдъ страшнѣе,
А для тебя еще ужаснѣй.
И ты погибнешь отъ людей,
Какъ я погибла. Ты не знаешь,
Что скоро встрѣтишь между ними
Змѣю, ужасную змѣю!
И ты пойдешь за нею слѣдомъ,
Покинешь голову мою,
Какъ я покинула, забыла
Меня вскормившую семью.

Оксана.

Вѣдь ты не знала, что такъ будетъ,
Что насмѣются злые люди,
Что онъ недобрый человѣкъ,
Что онъ покинетъ. Мамо, мамо,
Ты говорила все такое,
Что страшно стало. Гдѣ же онъ,
Мой злой отецъ? Ты говорила,

Что здѣсь увижу я его.
И сколько лѣтъ уже съ тобою
Сижу я здѣсь — его все нѣтъ.
Онъ не пріѣдетъ, онъ покинулъ!
Тебя онъ, видно, не любилъ.
Зачѣмъ же ты его любила?
Уйдемъ изъ этого села!
Мнѣ страшно стало.

Слѣпая.

Ахъ, Оксано!
Куда уйдемъ мы отъ людей?
Гдѣ молодость твою укрою?
А онъ пріѣдетъ... и тогда,
Тогда спокойно я умру".

Слѣпая грустно замолчала;
Оксана съ дѣтскою тоской
Къ ней на колѣни тихо клала
Головку смуглую свою.
„Усни, Оксано, — говорила, —
Я тихо пѣсеньку спою,
Спою любимую твою,
Какъ братья брата продавали
Въ чужую, дальную страну".
И отходящую ко сну,
Лелѣя нѣжно цѣловала,
Читая тихо ей псаломъ:
„Храни тебя святая Дѣва
Отъ злыхъ напастей, бурь земныхъ!
Да будетъ сонъ твой сладокъ, тихъ,
Какъ непорочные напѣвы
Небесныхъ ангеловъ святыхъ!
Да не дерзаетъ искуситель
Въ сердечну храмину войти
И по терновому пути
Да волитъ ангелъ охранитель
На лоно рая привести!
Храни тебя святая Дѣва
Отъ злыхъ напастей, вражьихъ ковъ,
Свой найбожественный покровъ

Пошли тебѣ святая Дѣва,
Мое дитя, моя любовь!“[1])

На утро юная Оксана,
Какъ утро осени въ туманѣ,
Скорбя невинною душой
У ногъ страдалицы слѣпой
Уныла, бѣдная сидѣла.
Слѣпая ту-же пѣсню пѣла,
И тотъ же въ сердцѣ непокой!
Не скоро дни текутъ надъ ними,
Не ясно солнышко горитъ.
Пришла весна и дворъ пустынный
Вдругъ оживился, все кипитъ
Веселой жизнью, какъ бывало.
Пріѣхалъ Дидычъ на покой.
Чету страдалицъ разлучили:
Оксана въ домѣ заперта,
А одинокую слѣпую
Одѣть велѣли и прогнать
Съ наказомъ строгимъ — не шататься
Вокругъ господскаго двора.
И рада бѣдная была,
Что такъ сбылося, какъ мечтала.
„Теперь“ — такъ думала слѣпая —
„Теперь Оксаночка моя
Укрылася отъ непогоды,
Будетъ счастливою...“ И шла
Изъ обновленнаго села,
Моля Небесную Царицу,
Да благо дщерино хранитъ.

Оксана грустная сидитъ
Въ роскошно убранной свѣтлицѣ,
Одѣта бархатомъ, парчей,
И не любуетъ ся собой
Передъ большими зеркалами.
Проходятъ мѣсяцы за днями,

---

[1]) У друку: мою любовь.

Какъ паннѣ все готово ей,
И ходитъ сторожъ у дверей.
Самъ Дидычъ сласти ей приноситъ,
Даритъ алмазомъ, жемчугомъ,
И на колѣняхъ ее проситъ
Не звать ни паномъ, ни отцомъ.
. . . . . .
Зачѣмъ все это? И рыдала...
Запѣлъ весною соловей,
Запѣлъ не такъ, какъ онъ, бывало,
Поетъ предъ утренней зарей,
Когда малюточка Оксана,
Пока покоилось село,
Шалашикъ дѣлаетъ съ бурьяну,
Чтобъ маму солнце не пекло;
Когда ходила умываться
Она въ долину и потомъ
Барвинкомъ, рутой наряжаться
И ненарокомъ повстрѣчаться
Съ черночуприннымъ козакомъ.
Печальный вечеръ ночь смѣнила
Еще печальнѣй. Тяжко ей;
Она сидѣла и грустила
О прошлой бѣдности своей.
И слышитъ пѣсню за оградой,
Знакомый голосъ ей поетъ
Печально, тихо:

„Текла рѣчка въ чистомъ полѣ,
Орлы воду пили;
Росла дочка у матери,
Козаки любили.
Всѣ любили, всѣ ходили
И всѣ сватать стали,
И одного между ними
Козака не стало.
Куда скрылся, дивилися,
И никто не знаетъ.
Поселился въ темной хаткѣ
За тихимъ Дунаемъ“.

Оксана молча трепетала,
Ей каждый звукъ раждалъ мечту.
„Онъ не забылъ“, — она шептала —
Онъ не покинетъ сироту...“
За каждымъ звукомъ вылетаетъ
Изъ сердца черная тоска,
Она себя воображаетъ
Уже въ объятьяхъ козака,
Уже за садомъ, за оградой,
Уже на полѣ... воля... рай...

„Держи, держи! Лови, стрѣляй!“
Раздался хриплый голосъ пана,
И выстрѣлъ поле огласилъ.
„Убили!“ — вскрикнула Оксана —
Убили! Онъ меня любилъ!
Любилъ!!!...“ и замертво упала.
То былъ не сонъ, то пѣлъ козакъ,
Удалый, вольный гайдамакъ.
Оксана долго дожидала
Любимца сердца своего,
И не дождалася его.
Отрадный звукъ не повторился,
Надежды вновь не прошепталъ,
Онъ только снился, часто снился,
И юный разумъ разрушалъ
Мечтой безплодною.

„Птицы вольныя, сестрицы,
Полетите въ край далекій,
Гдѣ мой милый кароокій,
Гдѣ родная край дороги!
Болятъ руки, болятъ ноги,[1])
А я долю проклинаю,
Съ поля воли дожидаю!“

Такъ пѣла бѣдная Оксана
Зимой въ свѣтлицѣ у окна.
Неволя стерла цвѣтъ румяный,

[1]) В друку се слово пропущено.

Слезою смылась бѣлизна.
„Быть можетъ здѣсь, — она шептала, —
Зимой проснулась мать моя,
А я... дитя ея... а я...“
И содрогаясь замолчала.

Темнѣло поле, изъ туману
Луна кровавая взошла;
Взглянула съ трепетомъ Оксана
И быстро молча отошла
Отъ непривѣтнаго окна,
Страшась кроваваго свѣтила.
Завыли псы, рога трубили,
И шумъ, и хохотъ у воротъ —
Охота съ поля возвратилась,
И панъ къ страдалицѣ идетъ
Безстыдно пьяный...

. . . . . .

Слѣпая бѣдная не знала
Недоли дочери своей,
Съ чужимъ вожатымъ спотыкалась
Межъ непріязненныхъ людей.
Ходила въ Кіевъ и Почаевъ
Святыхъ угодниковъ молить,
И душу страстную рыдая
Молитвой думала смирить.
И возвратилася зимою
Въ село страданія тайкомъ.
Сердце недобрымъ чѣмъ-то ныло,
Вѣщало тайнымъ языкомъ
Вѣсть злополучія и горя.
Со страхомъ въ сердцѣ и тоскою
Тихонько крадется она
Давно извѣданной тропою;
Кругомъ, какъ въ гробѣ, тишина;
Печально блѣдная луна
Съ глубокой вышины сіяла
И бѣлый саванъ озаряла
На мертвой грѣшницѣ землѣ.
И вдругъ открылася вдали

Картина страшная пожара.
Слѣпая бѣдная идетъ,
Не видя нашихъ золъ и кары,
И очутилась у воротъ
Весною кинутыхъ. О Боже!
Что она слышитъ? Трескъ и громъ,
И визгъ, и крикъ, и гулъ протяжный,
И жаромъ хлынуло въ лицо.
Она трепещетъ. Недалеко
Вдругъ слышитъ голосъ... Боже мой!
Чей это голосъ ты узнала?
Узнала... страшно... то Оксана!
На мѣстѣ томъ, гдѣ столько лѣтъ
Они вдвоемъ грустя сидѣли,
Она несчастная сидитъ,
Едва одѣтая, худая,
И на рукахъ, какъ-бы дитя,
Широкій ножъ въ крови качаетъ.
И страшно шепчетъ:
„Молчи, дитя мое, молчи,
Пока спекутся калачи;
Будемъ медомъ запивать,
Будемъ пана поминать“.

(Поетъ).

„А у пана два жупана,
А третяя свита,
За то пана
Утромъ рано
Въ дубровѣ убито.
А убили гайдамаки,
Жупаны дѣлили:
Тому жупанъ, тому жупанъ,
А третьему свита,
И остался панъ безъ свиты
Въ снѣгъ бѣлый зарытый.
Ай, да й домоклъ!

Слѣпая.

Оксано! гдѣ ты?

Оксана.

Ахъ молчи!
Дай убаюкать мнѣ сынка!
(Поетъ).
„Баю, баю, дитя мое,
Въ дремучемъ лѣсу,
А я тебѣ съ поля волю,
Долю принесу.
Баю, баю, дитя мое,
Во сыромъ бору,
А я пойду, погуляю,
Ягодъ наберу.
Баю, баю, дитя мое,
Край битой дороги,
Переломятъ люди руки
И бѣлыя ноги.
Баю, баю, дитя мое,
У гробу дубовомъ,
Полиняютъ кари очи
И черныя брови.
Усни дитя, усни дитя,
Усни ты на вѣки,
А я одна на базаръ пойду,
У жида крови наточу
И тебя полечу“.
А... уснулъ! Теперь возьми!
У! какой черный - посмотри!

Слѣпая.

Оксано! гдѣ ты? что съ тобою?

Оксана (быстро подходитъ къ ней).

А ты гдѣ ходишь? Посмотри,
Какой веселый пиръ у пана!
Да панъ не будетъ пировать —
Я уложила его спать.
Тебя одной не доставало.
Я подожгла, пойдемъ плясать.
(Поетъ и медленно пляшетъ).

„Гой, гой, не бѣда!
Слезы тоже вода,
Слезы гасятъ печаль,
А печали мнѣ жаль.
Жаль мнѣ грусти моей,
Жаль подруги моей,
Моей черной тоски.
Моей... моей... Ахъ нѣтъ, не то!...
Теперь такъ весело, свѣтло,
А я какъ будто на поклонахъ.

(Поетъ и пляшетъ).

„Посѣяла лебеду на бѣду,
А долина калиною поросла;
А у меня, красавицы,
Змѣи-серьги въ ушахъ.
Черезъ плечи висятъ
И шипятъ, и шипятъ.
Козакъ вѣрно любилъ,
Козакъ серьги дарилъ.
Мать въ могилѣ спала,
А я, знай, себѣ шла.
Шла дорогой большой:
А за мной, все за мной
По четыре, по три
Косари, косари
Бурьянъ косятъ, поютъ.

Слѣпая.

Оксано бѣдная, молися,
Молися Богу, ты поешь
Все пѣсни страшныя такія.

Оксана.

А ты смѣяться, мамо, хочешь?
Э, полно, мамо, столько лѣтъ
Ты хохотала, я смѣялась,
Поплакать можно одну ночь.

Слѣпая.

Дитя мое, моя ты дочь!
Опомнись, грѣхъ тебѣ, Оксано,
Ты насмѣялася.

Оксана.

Кто? Я?
Не насмѣялася! Смотри,
Смотри, какъ падаютъ стропила.
Гу!... Гу!... Гу!... Гу!... Ха, ха, ха, ха!
Пойдемъ плясать, его ужь нѣтъ,
Онъ не разлучитъ насъ съ тобою.

(Поетъ и пляшетъ).

„По дорогѣ осока,
А въ болотѣ груши,
Полюбила козака,
Запродала душу;
А козакъ
Такъ и сякъ
Не любилъ,
Задушилъ,
Въ сыру землю зарылъ.
Въ темной хатѣ сырой
Спать ложилась со мной
Вѣдьма черная.
И смѣялася,
Обнималася,
Ѣла, грызла меня,
Подложила огня
И запѣла, заплясала,
И скакала, и кричала:
Жаръ, жаръ, жаръ!
Черезъ яръ
На пожаръ.
Всѣ слеталися,
Любовалися
И смѣялися

Хи, хи, хи, тра, ла, ла,
Не осталось ни кола.
Смоляная чорту свѣчка!
Черезъ яръ идетъ овечка:
Не ходи козакъ въ дуброву,
Не ходи, Ивашечко,
Торною дорожкою,
Не носи гостинчики
Змѣѣ черной гадинѣ!
Чародѣйка лютая
Сотретъ брови черныя,
Выжжетъ очи карія.

Слѣпая.

Ты все недоброе поешь!
Пойдемъ въ село, здѣсь страшно стало.

Оксана.

Пойдемъ въ село, здѣсь душно мнѣ,
Я босякомъ, какъ на огнѣ,
На роковомъ снѣгу танцую.
Пойдемъ въ село, пореночуемъ.
А кто насъ пуститъ ночевать?
Вѣдь люди, знаешь, насъ боятся.
Пойдемъ мы въ лѣсъ волковъ ласкать;
Вѣдь люди врутъ, что волки злые,
Волки насъ любятъ — право, такъ!
А помнишь, ты мнѣ говорила...
Ахъ нѣтъ... не то... постой, забыла!
Я все забыла... Мой козакъ,
Мой карооkій... Я любила,
И онъ, козакъ, меня любилъ,
И темной ночью онъ ходилъ
Въ зеленый садъ, гдѣ я гуляла.
Ахъ, какъ тамъ весело бывало!
Какъ онъ лаская цѣловалъ,
Какія рѣчи онъ шепталъ!
Ты такъ меня не цѣловала,
Какъ онъ, мой милый, дорогой,

Мой ненаглядный, мой сердечный!
. . . . . .
Ты говорила, онъ не злой;
А онъ, твой панъ, безчеловѣчный
Твой панъ на смерть его убилъ
За то, что я его любила,
За то, что онъ меня любилъ.
Злодѣй, въ желѣза заковалъ,
Объ этомъ я не говорила
Съ тобою даже. Онъ пропалъ...
Пропалъ безъ вѣсти, какъ пропала
Моя дѣвичья краса.
А ты слыхала чудеса!
Онъ въ гайдамакахъ атаманомъ,
И этотъ ножь мнѣ подарилъ.
Онъ приходилъ...

Слѣпая.

Пойдемъ скорѣй!
Веди меня!

Оксана.

Куда вести?
Въ болото, въ лѣсъ? Постой, постой!
Я поведу тебя въ село,
Гдѣ все бурьяномъ поросло,
Гдѣ вмѣсто хатъ кресты, могилы,
Гдѣ поселился другъ мой милый
Въ свѣтелкѣ темной и сырой.

Слѣпая.

Пойдемъ скорѣе. Богъ съ тобой!
Перекрестися!

Оксана.

Я крестилась,
Я горько плакала, молилась,

Но Богъ отвергъ мои кресты,
Мои сердечныя молитвы.
Да, онъ отвергъ; а помнишь ты?
Нѣтъ, ты не помнишь, ты забыла;
А я такъ помню, ты учила
Меня малютку кровь сосать,
Да „Отче нашъ“ еще читать.

Слѣпая.

Оксано, Боже мой, молись,
Ты страшно говоришь!

Оксана.

Да, да.
Я страшно говорю, такъ чтобы
Ты не боялася сидѣть
Осенней ночью у забора,
И просидѣла двадцать лѣтъ.
Пойдемъ опять туда сидѣть.
Пойдемъ-же, мамо, будемъ пѣть,
Пока народъ не пробудился.
И будемъ пѣть, какъ снарядился
Козакъ съ ордою воевать
И какъ покинулъ онъ дѣвчину,
И какъ другую полюбилъ.
Вѣдь это весело покинуть
Въ чужой, далекой сторонѣ
Листокъ съ любистка на огнѣ.

(Поетъ тихо.)

„Плыви, плыви, лодочка, за Дунай;
За Дунаемъ погуляю молода
Съ козаками молодцами мертвыми,
Съ козаками мертвецами.
Чуръ меня! Чуръ меня! Чуръ меня!
Пойдемъ скорѣе. Ахъ, постой!
Я потеряла башмаки.
А башмаки вѣдь дорогіе,
Да ноги жгли мнѣ, все равно

Мнѣ ихъ не жаль, и босякомъ
Дойдемъ до гроба... *(Поетъ)*,
Полетѣла пташечка
Черезъ поле въ гай,
Уронила перышко
На тихій Дунай.
Плыви, плыви, перышко,
Плыви за водой!...

„Я все молчала, все молчала,
А онъ шепталъ и цѣловалъ.
Сулилъ намисто съ дукачами,
Зачѣмъ ты не велѣла брать?
Вѣдь имъ бы можно удавиться.
А знаешь что? пойдемъ къ рѣкѣ
Купаться просто и утонемъ,
И будемъ щуками въ водѣ.
И пташкамъ воля въ чистомъ полѣ,
И пташкамъ весело летать;
А мнѣ такъ весело въ неволѣ
Дѣвичью молодость терять.
Я развѣ грѣшница какая?
Отраву, что-ли, я варю?
Нѣтъ, я не грѣшница; ты знаешь,[1])
Всему я вѣрила, всему!
Но кто повѣрилъ моей вѣрѣ?
Теперь не то. Летитъ, летитъ!
Нѣтъ, ты не вылетишь, проклятый,
Я задушу тебя! Держите —
Красный змѣй! Красный змѣй!
Онъ разсыпается... Потомъ...
Га! га! га!...“

И будто мщеніе живое
Она съ распущенной косой,
Съ ножемъ въ рукахъ крича летѣла
И съ визгомъ скрылася въ огнѣ.
Вдругъ крикъ пронзительный. Вздрогнула
Слѣпая молча, и крестясь:

[1]) В вид. К. Стар. з порушенем розміру: ты узнаешь.

„Аминь, аминь, аминь!“ шептала.
И крикъ смѣнилъ протяжный[1]) гулъ,
Стѣна упала, гулъ ревѣлъ,
И смолкъ въ долинѣ безучастной,
Какъ въ глубинѣ души безстрастной.
Пожаръ лютѣя пламенѣлъ.
Слѣпая бѣдная стояла
Въ дыму и пыли снѣговой,
Она Оксаны дожидала
И „со святыми упокой“
Невольно съ трепетомъ шептала.
И не дождалася слѣпая
Своей Оксаночки; ушла
Изъ погорѣлаго села,
Псаломъ любимый напѣвая:
„Кого, рыдая, призову я
Дѣлить тоску, печаль мою?
Въ чужомъ краю кому тоскуя
Родную пѣсню пропою?“

Ся поема, як каже автор Передмови до видання „Кіевской Старины“ (Поэмы, повѣсти и разсказы Т. Г. Шевченка, писанныя на русскомъ языкѣ. Съ портретомъ поэта. Изданіе редакціи „Кіевской Старины“. Кіевъ 1888, вел. 8-ка, стор. V+744), се найдавнійший із усіх Шевченкових творів, писаних російською мовою; вона написана в самім початку 40-вих років, правдоподібно перед появою маленького Кобзаря 1841 р. або рівночасно з ним“. Автор уважає поему занадто розтягненою, зазначує »искусственность въ рѣчахъ изображаемыхъ лицъ и построеніи картинъ“, та додає, що сї хиби »выкупаются необычайною силою слова и глубиною возмущеннаго чувства, доходящаго мѣстами до высокаго поэтическаго полета“. На жаль автор не описав докладно самого автографа, з якого друкував свій текст, не мотивував близше свойого твердженя про раннє написанє поеми і тому я друкую її без дати, на кінцї збірки поезій Шевченка з р. 1838—42.

[1]) В вид К Стар. протажный.

ГАМАЛІЯ.

„Ой нема́, нема́ ні ві́тру, ні хви́лі
Із на́шої Украї́ни!
Чи там ра́ду ра́дять, як на Ту́рка ста́ти?
Не чу́ємо на чужи́ні.

„Ой повій, повій, ві́тре че́рез мо́ре
Та з Вели́кого Лу́гу,
Суши́ на́ші сльо́зи, заглуши́ кайда́ни,
Розві́й на́шу ту́гу!

„Ой загра́й, загра́й, сине́сеньке мо́ре,
Та під ти́ми байдака́ми,
Що пливу́ть козаки́, тілько мрію́ть шапки́,
Та на сей бік за на́ми!

„Ой Бо́же наш, Бо́же, хоч і не за на́ми,
Неси́ Ти їх з Украї́ни!
Почу́ємо сла́ву, коза́цькую сла́ву,
Почу́ємо, та й заги́нем!“

Отта́к у Скута́рі козаки́ співа́ли,
Співа́ли серде́ги, а сльо́зи лили́сь,
Лили́ ся коза́цькі, ту́гу домовля́ли.
Босфо́р аж затря́с ся, бо з-ро́ду не чув
Коза́цького пла́чу, застогна́в широ́кий
І шку́рою, сі́рий бугай, стрепену́в,
І хви́лю реву́чи дале́ко-дале́ко
У си́нєє мо́ре на ре́брах посла́в.
І мо́ре ревну́ло Босфо́рову мо́ву,
У Лима́н погна́ло, а Лима́н Дніпро́ві
Ту́ю журбу́-мо́ву на хви́лі пода́в.

Зареготáв ся дїд наш дýжий,
Аж пíна зýса потеклá.
„Чи спиш, чи чýєш, бráте Лýже,
Хортúце сéстро?“

Загулá
Хортúця з Лýгом: „Чýю, чýю!“
І Днїпр укрúли байдакú,
І заспівáли козакú:

„У Туркéнї по тім бóцї
Хáта на помóстї.
Гай, гай! мóре, грай!
Ревú, скéлї ламáй!
Поїдемо в гóстї.

„У Туркéнї у кишéнї
Тáляри-дукáти.
Не кишéнї трусúть,
Їдем рíзать, палúть,
Братíв визволя́ти!

„У Туркéнї яничáри
І башá на лáві.
Гой-ги, ворогú,
Ми не мáєм вагú,
Нáша вóля й слáва!“

Пливýть собí співáючи,
Мóре вítер чýє;
Попереду Гамалїя
Байдакóм керýє.
Гамалїє, сéрце млїє,
Сказúло ся мóре.
Не злякáє! І сховáлись
За хвúлї, за гóри.

Дрímáє в харéмі,[1]) в раю Византíя,
І Скутáрь дрімáє; Босфóр клекотúть,

[1]) Льв. і Ром. гаремі.

Ненáче скажéний, то стóгне, то вúє,
Йомý Византію хóчеть ся збудúть.
„Не будú, Босфóре, бýде тобí гóре!
Твої білі рéбра піскóм занесý,
У мул поховáю!“ — ревé сúнє мóре. —
„Хибá ти не знáєш, якúх я несý
Гостéй до султáна?“

Так мóре спиняло,
(Любúло завзя́тих, чубáтих Славья́н.)
Босфóр схаменýв ся. Туркéня дрімáла,
Дрімáв у харéмі ледáчий султáн.
Тíлько у Скутáрі в склепý не дрімáють
Козакú сердéги. Чогó вонú ждуть?
По-свóйому Бóга в кайдáнах благáють,
А хвúлї на тóй бік ідýть та ревýть.

„О мúлий Бóже Украї́ни,
Не дай пропáсти на чужúнї,
В невóлї вóльним козакáм!
І сóром тут, і сором там —
Вставáть з чужóї домовúни,
На суд Твій прáведний прийтú,
В залїзах[1]) рýки принестú,
І пéред всїми у кайдáнах
Стать козакóві...“

„Ріж і бий!
Мордýй невíру-бусурмáна!“ —
Кричя́ть за мýром. Хто такúй?
Гамалїє, сéрце млїє,
Скутáрь скаженїє!
„Ріжте, бúйте!“ на фортéцї
Кричúть Гамалїя.

Ревé гармáтами Скутáра,
Ревýть, лютýють вороги́;
Козáцтво преть ся без ваги́ —
І покотúлись яничáри.
Гамалїя по Скутáрі,

[1]) Шевч. поправив: В залїзї.

По пе́клу гуля́є,
Сам хурди́гу розбива́є,
Кайда́ни лама́є.
„Вилїта́йте, сї́рі пта́хи,
На база́р до па́ю!“
Стрепену́лись соколя́та,
Бо давно́ не чу́ли
Хреще́ної тії мо́ви...
І ніч стрепену́лась:
Не ба́чила, стара́ ма́ти,
Коза́цької пла́ти.
Не лякай ся, подиви́ ся
На бе́нкет коза́чий!
Те́мно всю́ди, як у бу́день,
А свя́то чима́ле.
Не зло́дії з Гамалїєм
Їдя́ть мо́вчки са́ло
Без шашлика́. „Засві́тимо!“
До са́мої хма́ри
З щогли́стими корабля́ми
Пала́є Скута́ра.
Византія пробу́ркалась,
Витріща́є о́чі,
Переплива́ на помо́гу,
Зуба́ми скрего́че.

Реве́-лютує Византія,
Рука́ми бе́рег достає;
Доста́ла, зи́кнула, встає
І на ножа́х в крові нїмі́є.
Скута́рь мов пе́кло те пала́є;
Че́рез база́ри кров тече́,
Босфо́р широ́кий долива́є.
Нена́че пта́хи чо́рні в га́ї,
Коза́цтво сміливе[1]) лїта́є:
Нїхто́ на сві́тї не втече́!
Ого́нь запе́клих не пече́.
Руйну́ють му́ри, срібло-зло́то

[1]) Так у перводр., в пізнїйших виданях: сміливо.

Несу́ть шапка́ми козаки́,
І насипа́ють байдаки́.

Пала́[1]) Скута́рь, стиха́ робо́та,
І хло́пці схо́дять ся; зійшли́сь,
Люльки́ з пожа́ру закури́ли,
На байдаки́, та й потяглй,
Рвучи́ черво́ні го́ри-хви́лї.

Пливу́ть собі, нїби з до́му,
Так бу́цїм гуля́ють,
Та, звича́йне Запоро́жцї,
Пливучи́ співа́ють:

„Наш ота́ман Гамалїя,
Ота́ман завзя́тий
Забра́в хло́пців та й поїхав
По мо́рю гуля́ти;
По мо́рю гуля́ти,
Сла́ви добува́ти,
Із туре́цької нево́лї
Братів визволя́ти.
Ой приїхав Гамалїя
Аж у ту Скута́ру, —
Сидя́ть брати́-Запоро́жцї,
Дожида́ють ка́ри.
Ой як кри́кнув Гамалїя:
„Брати́, бу́дем жи́ти,
Бу́дем жи́ти, вино́ пи́ти,
Яничара́ би́ти,
А ку́ренї килима́ми,
Оксами́том кри́ти!“
Вилїта́ли Запоро́жцї
На лан жи́то жа́ти;
Жи́то жа́ли, в ко́пи кла́ли,
Гурто́м заспіва́ли:
„Сла́ва тобі, Гамалїє,[2])
На весь світ вели́кий, —

[1]) Так у перводруці, в пізнїйших вид. Горить. [2]) В перводр. тут і в рядку 183 — Гамалїю.

На весь світ вели́кий,
На всю Украї́ну,
Що не дав ти товари́ству[1])
Зги́нуть на чужи́нї!“

Пливу́ть співа́ючи; пливе́
Поза́д завзя́тий Гамалі́я,
Оре́л орля́т мов стереже́;
Із Дарданє́лїв ві́тер ві́є,
А не жене́ть ся Византі́я:
Вона́ бої́ть ся, щоб Черне́ць
Не засвіти́в Гала́ту зно́ву,
Або гетьма́н Іва́н Підко́ва
Не кли́кнув в мо́ре на рале́ць.
Пливу́ть собі, а із-за хви́лї
Со́нце хви́лю червони́ть;
Пе́ред ни́ми мо́ре ми́ле
Гомони́ть і клекоти́ть.

Гамалі́є, ві́тер ві́є...
Ось-ось на́ше мо́ре!
І сховали ся за хви́лї,
За рожеві[2]) го́ри.

Друк. уперве 1843 р. окремою брошурою, за цензорським дозволом з дати 7 марта 1843, значить, написане вчасні́йше, на думку В. Доманицького при кінці 1842 р.

[1]) В перводр. Запорожцям. [2]) Поправка Шевч. За жир

ТРИЗНА.

На память 9-го Ноября 1843 года, Княжнѣ Варварѣ Николаевнѣ Репниной.

Посвященіе.

Душѣ съ прекраснымъ назначеньемъ
Должно любить, терпѣть, страдать;
И даръ Господній, вдохновенье,
Должно слезами поливать.
Для васъ понятно это слово!...
Для васъ я радостно сложилъ
Свои житейскія оковы,
Священнодѣйствовалъ я снова,
И слезы въ звуки перелилъ.
Вашъ добрый ангелъ осѣнилъ
Меня безсмертными крылами,
И тихостройными рѣчами
Мечты о раѣ пробудилъ.

Яготынъ, 14 Ноября 1843.

Души ваши очистивше въ послушаніи истины Духомъ, въ братолюбіи нелицемѣрно, отъ чиста сердца другъ друга любите прилежно, порождени не отъ сѣмени истлѣнна, но не истлѣнна, словомъ живаго Бога и пребывающаго во вѣки. Зане всяка плоть яко трава, и всяка слава человѣча яко цвѣтъ травный: изсше трава и цвѣтъ ея отпаде. Глаголъ же Господень пребываетъ во вѣки. Се же есть глаголъ благовѣствованный въ васъ.

Соборное[1]) посланіе первое Святаго Апостола Петра 1, 22, 25.

Двѣнадцать приборовъ на кругломъ столѣ,
Двѣнадцать бокаловъ высокихъ стоятъ;
И часъ ужъ проходитъ,
Никто не приходитъ;
Должно быть друзьями
Забыты они.
Они не забыты, — въ урочную пору,
Обѣтъ исполняя, друзья собрались,
И вѣчную память пропѣли соборомъ,
Отправили тризну — и всѣ разошлись.
Двѣнадцать ихъ было, всѣ молоды были,
Прекрасны и сильны; въ прошедшемъ году
Найлучшаго друга они схоронили,
И другу поминки въ тотъ день учредили,
Пока на свиданье къ нему не сойдутъ.
„Счастливое братство! Единство любови
Почтили вы свято на грѣшной землѣ;
Сходитеся, други, какъ нынѣ сошлись,
Сходитеся долго, и пѣснею новой
Воспойте побѣду безъ злобы и крови!“

[1]) Маякъ: Первое соборное.

Благословенъ твой малый путь,
Пришлецъ убогій, неизвѣстный!
Ты силой Господа чудесной
Возмогъ въ сердца людей вдохнуть
Огонь любви, огонь небесный.
Благословенъ! Ты Божью волю
Короткой жизнью освятилъ,
И долю рая въ сей юдоли[1])
Безмолвно ты провозгласилъ.
Когда братъ брата алчетъ крови,
Ты сочеталъ любовь въ чужихъ;
Свободу людямъ въ братствѣ ихъ
Ты проявилъ, великимъ словомъ
Ты міру миръ благовѣстилъ,
И отходя благословилъ
Свободу мысли, духъ любови!
Душа избранная, зачѣмъ
Ты мало такъ у насъ гостила?
Тебѣ здѣсь тѣсно, трудно было!
Но ты любила здѣшній плѣнъ,
Ты, непорочная, взирала
Скорбя на суетныхъ людей.
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . и теперь
На міръ нашъ тёмный и лукавый
Съ тоской невинною[2]) глядишь.
Благоговѣю предъ тобою,
Въ безмолвномъ трепетѣ дивлюсь,
Молюсь тоскующей душою,
Какъ передъ ангеломъ молюсь!
Сниди, пошли мнѣ исцѣленье!
Внуши, навѣй на хладный умъ
Хоть мало свѣтлыхъ, чистыхъ думъ,
Хоть на единое мгновенье
Темницу сердца озари,

[1]) Сей рядок у вид. 1844 р. пропущений. [2]) Маякъ: безстрастною.

И мракъ строптивыхъ помышленій
И разгони и усмири!
Правдиво, тихими рѣчами
Ты разскажи мнѣ все свое
Земное благо-житіе,
И научи владѣть сердцами
Людей кичливыхъ и своимъ,
Уже разтлѣннымъ, уже злымъ...
Скажи мнѣ тайное ученье
Любить гордящихся людей,
И рѣчью кроткой и смиреньемъ
Добро лишь сѣять въ жизни сей.[1])
Да провѣщаю гимнъ пророчій,
И долу правду низведу,
И погасающія очи
Безъ страха къ небу возведу.
И въ этотъ часъ послѣдней муки
Пошли мнѣ истинныхъ друзей,
Сложить хладѣющія руки,
И безкорыстія елей
Пролить изъ дружескихъ очей.
Благословлю мои страданья,
Отрадно смерти улыбнусь,
И къ вѣчной жизни съ упованьемъ
Къ тебѣ на небо вознесусь.

Благословенъ твой малый путь,
Пришлецъ неславленный, чудесный!

Въ семьѣ убогой, неизвѣстной
Онъ выросталъ, и жизни трудъ,
Какъ сирота, онъ встрѣтилъ рано;
Упреки злые встрѣтилъ онъ
За хлѣбъ насущный... Въ сердцѣ рану
Змѣя прогрызла... Дѣтскій сонъ
Исчезъ, какъ голубь боязливый;
Тоска какъ воръ нетерпѣливо

[1]) Сей рядок у вид. 1841 пропущений.

Въ разбитомъ сердцѣ притаясь,
Губами жадными[1]) впилась
И кровь невинную сосала...
Душа рвалась, душа рыдала,
Просила воли... умъ горѣлъ,
Въ крови гордыня клокотала...
Онъ трепеталъ... онъ цѣпенѣлъ...
Рука сжимаяся дрожала...
О, осли бъ могъ онъ шаръ земной
Схватить озлобленной рукой
Со всѣми гадами земными,
Схватить, измять и бросить въ адъ!...
Онъ былъ бы счастливъ, былъ бы радъ.
Онъ хохоталъ какъ демонъ лютый,
И длилась страшная минута,
И міръ пылалъ со всѣхъ сторонъ;
Рыдалъ, нѣмѣлъ онъ въ изступленьи,
Душа терзалась страшнымъ сномъ;
Душа мертвѣла, а кругомъ
Земля, Господнее творенье,
Въ зеленой ризѣ и цвѣтахъ
Весну встрѣчая ликовала.
Душа отрадно пробуждалась, —
И пробудилась... Онъ въ слезахъ
Упалъ и землю лобызаетъ,
Какъ перси матери родной!...
Онъ снова чистый ангелъ рая,
И на землѣ онъ всѣмъ чужой.
Взглянулъ на небо: „О какъ ясно,
Какъ упоительно-прекрасно!
О, какъ тамъ вольно будетъ мнѣ!...“
И очи въ чудномъ полуснѣ
На сводъ небесный устремляетъ,
И въ безпредѣльной глубинѣ
Душой невинной утопаетъ.
По высотѣ святой, широкой,
Платочкомъ бѣлымъ, одинока,
Прозрачна тучка въ даль плыветъ.

---

[1]) У вид. К. Ст. мабуть через недогляд: родными

„Ахъ, тучка, тучка, кто несетъ
Тебя такъ плавно, такъ высоко?
Ты что такое? и за чѣмъ
Такъ пышно, мило нарядилась?
Куда ты послана и кѣмъ?...“
И тучка тихо растопилась
На небѣ свѣтломъ. Взоръ унылый
Онъ опустилъ на темный лѣсъ...
„А гдѣ край свѣта, край небесъ,
Концы земли?...“ И вздохъ глубокій,
Не дѣтскій вздохъ онъ испустилъ,
Какъ будто въ сердцѣ одинокомъ
Надежду онъ похоронилъ

Въ комъ вѣры нѣтъ — надежды нѣтъ!
Надежда — Богъ, а вѣра — свѣтъ.

„Не погасай, мое свѣтило!
Туманъ душевный разгоняй,
Живи меня твоею силой,
И путь тернистый, путь унылый
Небеснымъ свѣтомъ озаряй.
Пошли на умъ твою святыню,
Святымъ наитіемъ напой,
Да провѣщаю благостыню,
Что заповѣдана тобой!...“

Надежды онъ не схоронилъ,
Воспрянулъ духъ, какъ голубь горній,
И мракъ сердечный, мракъ юдольный
Небеснымъ свѣтомъ озарилъ;
Пошолъ искать онъ жизни, доли,
Уже прошелъ родное поле,
Уже скрывалося село...
Чего то жаль внезапно стало,
Слеза рѣсницы пробивала,
Сжималось сердце и рвалось.
Чего-то жаль намъ въ прошломъ нашемъ,
И что-то есть въ землѣ родной...
Но онъ, бѣднякъ, онъ всѣмъ не свой
И тутъ и тамъ. Планета наша,

Прекрасный міръ нашъ, рай земной
Во всѣхъ концахъ ему — чужой.
Припалъ онъ молча къ персти милой,
И какъ родную лобызалъ.
Рыдая, тихо и уныло
На путь молитву прочиталъ...
И твердой, вольною стопою
Пошелъ... и скрылся за горою.

За рубежемъ родной земли
Скитаясь нищимъ, сиротою,
Какія слезы не лились!
Какой ужасною цѣною
Уму познанія купилъ,
И дѣвство сердца сохранилъ!

Безъ малодушной укоризны
Пройти мытарства трудной жизни,
Измѣрять пропасти страстей,
Понять на дѣлѣ жизнь людей,
Прочесть всѣ чорныя страницы,
Всѣ беззаконныя дѣла,
И сохранить полетъ орла
И сердце чистой голубицы, -
Се человѣкъ!... Безъ крова жить —
(Сиротъ и солнышко не грѣетъ,) —[1])
Людей извѣдать — и любить,
Незлобнымъ сердцемъ сожалѣя
О недостойныхъ ихъ дѣлахъ,
И не кощунствуя въ потьмахъ,
Какъ царь ума. Убогимъ, нищимъ
Изъ-за куска насущной пищи
Глупцу могучему годить,
И мыслить, чувствовать и жить!...
Вотъ драма страшная, святая!...
И онъ прошелъ ее рыдая,

[1]) Сей рядок у Маякѣ і вид. К Ст. пропущений.

Ѣе онъ строго разыгралъ
Безъ слова; онъ не толковалъ
Своихъ вседневныхъ приключенiй,
Какъ назидательный романъ;
Не раскрывалъ сердечныхъ ранъ,
И тьму различныхъ сновидѣнiй,
И Байроническiй туманъ
Онъ не пускалъ, „толпой ничтожной“
Своихъ друзей не поносилъ,
Чиновъ и власти не казнилъ,
Какъ N., глашатай осторожный.
И тотъ, кто мыслитъ безъ конца
О мысляхъ Канта, Галилея,
Космополита-мудреца,
И судитъ люди, не жалѣя
Роднаго брата и отца, —
Тотъ лжепророкъ, его сужденья —
Полу-идеи, полу-вздоръ!...

Провидя жизни назначенье,
Великiй Божiй приговоръ,
Въ самопытливомъ размышленьи
Онъ подымалъ слезящiй взоръ
На красоты святой природы.
„Какъ все согласно!“ — онъ шепталъ,
И край родной воспоминалъ;
У Бога правды и свободы
Всему живущему молилъ,
И кроткой мыслiю слѣдилъ
Дѣла минувшiя народовъ,
Дѣла страны своей родной —
И горько плакалъ...
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
„Великимъ словомъ Божью волю
Сказать строптивымъ — не поймутъ!
И на родномъ прекрасномъ полѣ
Пророка каменьемъ побьютъ!“

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Какъ тучи, мысли расходились,
И слезы капали какъ дождь!...

Блаженъ[1]) тотъ на свѣтѣ, кто малую долю,
Кроху отъ трапезы воленъ удѣлить
Голодному брату, и злобнаго волю
Хоть властью суровой возмогъ укротить!
Блаженъ и свободенъ!... Того-жь,[2]) кто не окомъ,
А смотритъ душою на козни людей,
И можетъ лишь плакать въ тоскѣ одинокой —
О Боже правдивый, лиши ты очей!...

Твои горы, твое море,
Всѣ красы природы
Не искупятъ его горя,
Не дадутъ свободы.

И онъ страдалецъ жизни краткой
Все видѣлъ, чувствовалъ и жилъ,
Людей извѣдавши любилъ
И тосковалъ о нихъ украдкой.
Его и люди полюбили,[3])
И онъ ихъ братіями звалъ;
Нашолъ друзей, и тайной силой
Къ себѣ друзей причаровалъ.
Между друзьями молодыми
Порой задумчивый, порой
Какъ волхвъ, вѣщатель молодой
Рѣчами звучными, живыми
Друзей внезапно изумлялъ,
И силу дружбы между ними
Благословляя укрѣплялъ.
Онъ говорилъ, что обще благо
Должно любовію купить,

[1]) В друку: Благословенъ. [2]) В друку: Но тотъ. [3]) Какъ цвѣтокъ процвѣвшій на ихъ болотѣ. *Увага Шевч.*

И съ благородною отвагой
Стать за народъ и зло казнить.
Онъ говорилъ, что праздникъ жизни,
Великій праздникъ, божій даръ
Должно пожертвовать отчизнѣ,
Должно поставить подъ ударъ.
Онъ говорилъ о страсти нѣжной,
Онъ тихо, грустно говорилъ,
И умолкалъ... Въ тоскѣ мятежной
Изъ-за стола онъ выходилъ
И горько плакалъ. Грусти тайной,
Тоски глубокой, не случайной
Ни съ кѣмъ страдалецъ не дѣлилъ.
Друзья любили всей душою
Его какъ кровнаго, но онъ
Непостижимою тоскою
Былъ постоянно удрученъ.
И между ними вольной рѣчью
Онъ пламенѣлъ. Но межъ гостей,
Когда при тысячѣ огней
Мелькали мраморныя плечи,
О чемъ-то тяжко онъ вздыхалъ,
И думой мрачною леталъ
Въ странѣ родной, въ странѣ прекрасной,
Тамъ гдѣ никто его не ждалъ,
Никто объ немъ не вспоминалъ,
Ни о судьбѣ его неясной.
И думалъ онъ: „Зачѣмъ я тутъ?
И что мнѣ дѣлать между ними?
Они всѣ пляшутъ и поютъ,
Они родня между родными,
Они всѣ равны межъ собой, —
А я!“ И тихо онъ выходитъ,
Идетъ задумавшись домой;
Никто изъ дому не выходитъ
Его встрѣчать; никто не ждетъ,
Вездѣ одинъ... тоска, томленье!...
И свѣтлый праздникъ Воскресенья
Тоску сторичную несетъ.

И вянетъ онъ, вянетъ, какъ въ полѣ былина,
Тоскою томимый въ чужой сторонѣ;
И вянетъ онъ молча... Какая кручина
Запала въ сердечной его глубинѣ?
„О горе мнѣ, горе, зачѣмъ я покинулъ
Невинности счастье, родную страну?
Зачѣмъ я скитался, чего я достигнулъ?
Утѣхи познаній?... Кляну ихъ, кляну!
Они то мнѣ, черви, мой умъ источили,
Съ моимъ тихимъ счастьемъ они разлучили!
Кому я тоску и любовъ разскажу?
Кому сердца раны въ слезахъ покажу?
Здѣсь нѣту мнѣ пары, я нищій межъ ними,
Я бѣдный поденьщикъ, работникъ простой;
Что дамъ я подругѣ мечтами моими?
Любовъ... Ахъ любови, любови одной!
Съ нее на три вѣка, на вѣчность бы стало!
Въ своихъ бы объятьяхъ ее растопилъ!
О какъ бы я нѣжно, какъ нѣжно любилъ!“
И крупныя слезы какъ искры низались
И блѣдныя щеки и слабую грудь
Росили, и сохли. „О дайте вздохнуть,
Разбейте мнѣ черепъ и грудь разорвите!
Тамъ черви, тамъ змѣи, — на волю пустите!
О дайте мнѣ тихо, на вѣки заснуть!“

Страдалъ несчастный сирота
Въ дали отъ родины счастливой,
И ждалъ конца нетерпѣливо.
Его любимая мечта —
Полезнымъ быть родному краю —
Какъ цвѣтъ съ нимъ вмѣстѣ увядаетъ!
Страдалъ онъ. Жизни пустота
Предъ нимъ могилой раскрывалась:
Пріязни братской было мало,
Не грѣла теплота друзей;
Небесныхъ, солнечныхъ лучей
Душа парящая алкала.
Огня любви, что Богъ зажёгъ
Въ стыдливомъ сердцѣ голубиномъ

Невинной женщины, гдѣ бъ могъ
Полетъ превыспренный, орлиный
Остановить и съединить
Пожаръ любви, любви невинной;
Кого бы могъ онъ пріютить
Въ свѣтлицѣ сердца и разсудка,
Какъ беззащитную голубку,
И къ персямъ юнымъ, изнывая,
Главой усталою прильнуть,
И цѣпенѣя и рыдая
На лонѣ жизни, лонѣ рая
Хотя минуту отдохнуть,
Въ ея очахъ, въ ея томленьи
И умъ и душу утопить,
И сердце въ сердцѣ растопить,
И утонуть въ самозабвеньи.

Но — было некого любить,
Сочетаваться не съ кѣмъ было;
А сердце плакало и ныло
И замирало въ пустотѣ.
Его тоскующей мечтѣ
Въ грядущемъ что-то открывалось,
И въ безпредѣльной высотѣ
Святое небо улыбалось.
Какъ воску ярого свѣча
Онъ таялъ тихо, молчаливо,
И на задумчивыхъ очахъ
Туманъ ложился. Взоръ стыдливый
На немъ красавица порой
Покоя, тайно волновалась,
И симпатической красой
Украдкой долго любовалась.
И можетъ многія грустили
Сердца дѣвичія о немъ,
Но тайной волей, высшей силой
Путь одинокій до могилы
На камняхъ острыхъ проведенъ.
Изнемогалъ онъ, грудь болѣла,
Темнѣли очи, за крестомъ

Граница вѣчности чернѣла
Въ пространствѣ мрачномъ и пустомъ.
Уже въ постелѣ предмогильной
Лежитъ онъ тихъ, и гаснетъ свѣтъ.
Друзей тоскующій совѣтъ
Тревожитъ духъ его безсильный.
Поочередно ночевали
У друга вѣрные друзья,
И всякой вечеръ собиралась
Его прекрасная семья.
Въ послѣдній вечеръ собралися
Вокругъ предсмертнаго одра
И просидѣли до утра;
Уже разсвѣтъ смыкалъ рѣсницы,
Друзей унылыхъ сонъ клонилъ,
И онъ внезапно оживилъ
Ихъ грустный сонъ огнемъ бывалымъ
Послѣднихъ, пламенныхъ рѣчей.
И други друга утѣшали,
Что черезъ семь иль восемь дней
Онъ будетъ пѣть между друзей.
„Не пропою вамъ пѣсни новой
О славѣ родины моей!
Сложите вы псаломъ суровый
Про беззаконія людей,
И вольнымъ гимномъ помяните
Предтечу, друга своего,
И за грѣхи... грѣхи его
Усердно Богу помолитесь...
И со святыми упокой
Пропойте, други, надо мной!“

Друзья вокругъ его стояли,
Онъ отходилъ, они рыдали
Какъ дѣти... Тихо онъ вздыхалъ,
Вздохнулъ, вздохнулъ... Его не стало!
И міръ пророка потерялъ,
И слава сына потеряла.

Печально други понесли
На утро въ церковь гробъ дубовый,

Рыдая предали земли
Остатки друга, и лавровый
Вѣнокъ зеленый, молодой,
Слезами дружбы оросили
И на могилѣ положили,
И со святыми упокой
Запѣли тихо и уныло.

Въ трактирѣ за круглымъ, за братскимъ столомъ
Ужъ подъ вечеръ други сидѣли кругомъ;
Печально и тихо двѣнадцать сидѣло:
Ихъ сердце одною тоскою болѣло.
Печальная тризна, печальны друзья!...
Ахъ, тризну такую отправилъ и я.

Согласьемъ общимъ положили,
Чтобъ каждый годъ былъ столъ накрытъ
Въ день смерти друга; чтобъ забытъ
Не могъ быть другъ ихъ за могилой;
И всякой годъ они сходились
Въ день смерти друга поминать.

Ужъ многихъ стало́ не видать;
Приборы каждый годъ пустѣли,
Друзья все больше сиротѣли —
И вотъ, одинъ ужъ, сколько лѣтъ,
Къ пустымъ приборамъ на обѣдъ
Старикъ печальный пріѣзжаетъ,
Печаль и радость юныхъ лѣтъ
Одинъ грустя воспоминаетъ.
Сидитъ онъ долго, мраченъ, тихъ,
И поджидаетъ: „Нѣтъ ли брата
Хоть одного еще въ живыхъ?“
И одинокій въ путь обратный
Идетъ онъ молча,.. И теперь,
Гдѣ круглый столъ стоитъ накрытый,
Тихонько отворилась дверь,
И братъ, что временемъ забытый,
Вошолъ согбенный!... Грустно онъ
Окинулъ столъ потухшимъ взоромъ,
И молвилъ съ дружескимъ укоромъ:
„Лѣнтяи! видишь, какъ законъ

Священный братскій исполняютъ!
Вотъ и сегодня не пришли,
Какъ будто за-море ушли!“
И слезы молча утираетъ
Садясь за братскій круглый столъ.
„Хоть бы одинъ тебѣ пришолъ!“
Старикъ сидитъ и поджидаетъ...

Проходитъ часъ, прошелъ другой,
Ужъ старику пора домой.
Старикъ встаетъ: „Да, измѣнили!
Послушай, выпей, братъ, вино!“
Сказалъ слугѣ онъ. „Все равно,
Я не могу... Прошло, что было!
Да поминай за упокой!
А мнѣ пора уже домой!“
И слезы снова покатились.
Слуга вино дивяся выпилъ.
„Дай шляпу мнѣ... какая лѣнь
Идти домой!...“ И тихо вышелъ.

И черезъ годъ въ урочный день
Двѣнадцать приборовъ на кругломъ столѣ,
Двѣнадцать бокаловъ высокихъ стоятъ,
И день ужъ проходитъ,
Никто не приходитъ,
На вѣки, на вѣки забыты онѣ.

Отся поема, написана в осени 1843 р. була первісно надрукована в петербурськім журналї „Маякъ“ за 1844 р. т. XIV пз. Безталанный, Поема Т. Гр. Шевченка. Тогож року вона вийшла окремою брошурою з титулом: Тризна. Т. Шевченка, з цензурною увагою цензора А. Очкина з дати: С. Петербургъ 3 Апрѣля 1844 года, в друкарнї „Штаба отдѣльн. Корпуса внутр. Стражи.“ З Маяка передруковано її в виданю Кіевской Старины: Поэмы, повѣсти и разсказы Т. Г. Шевченка написанныя на русскомъ языкѣ, Кіевъ 1888, стор. 573—589 без порівнаня з окремим виданєм. Деякі рядки пропущені в однім виданю маємо в другім, та проте в обох бачимо в тексті поеми люки, яких без автоґрафа не можна доповнити.

Тя́жко-ва́жко в свíтї жи́ти
Си́ротї без ро́ду,
Нема́ куди́ прихили́ть ся, —
Хоч з гори́ та в во́ду!
Утопи́в ся-б молоде́нький,
Щоб не ну́дить свíтом;
Утопи́в ся-б, тя́жко жи́ти,
І нема́ де дíтись.
В того́ до́ля хо́дить по́лем,
Колоски́ збира́є,
А моя́ десь ледащи́ця
За мо́рем блука́є.
До́бре то́му бага́тому,
Його́ лю́ди зна́ють,
А зо мно́ю зостри́нуть ся,
Мов не добача́ють.
Бага́того, губа́того
Дївчи́на шану́є,
На́до мно́ю сирото́ю
Смiє́ть ся, кепку́є.

„Чи я́-ж тобi не вродли́-
вий,
Чи не в те́бе вдав ся,
Чи не люблю́ тебе́ щи́ро,
Чи з тебе́ смiя́в ся?
Люби́-ж собi, моє́ се́рце,
Люби́, кого́ зна́єш,
Та не смiй ся на́до мно́ю,
Як коли́ згада́єш!
А я пíду на краї́ свiта,
На чужiй сторо́нцї
На́йду кра́щу, або зги́ну,
Як той лист на со́нцї“.
Пiшо́в коза́к суму́ючи,
Нiко́го не ки́нув,
Шука́в до́лї в чужíм по́лї,
Да там і загину́в.
Умира́ючи диви́в ся,
Де со́нечко сьяє...
Тя́жко-ва́жко умира́ти
У чужо́му кра́ю.

Друк. уперве Молоди́къ на 1843 годъ, часть вторая. Харьковъ 1843, стор. 91—92.

РОЗРИТА[1]) МОГИЛА.

Свíте тúхий, крáю мúлий,
Моя́ Украíно!
За́-що тéбе сплюндрóвано,
За́-що, мáмо, гúнеш?[2])
Чи ти рáно до схід сóнця
Бóгу не молúлась?
Чи ти дíточок непéвних[3])
Звичáю не вчúла?
„Молúла ся, турбувáлась,[4])
День і ніч не спáла,
Моїх[5]) дíток доглядáла,
Звичáю навчáла.
Виростáли мої дíти,
Мої дóбрі квíти, —
Панувáла і я колúсь
На широ́кім свíті!
Панувáла... О, Богдáне,
Нерозýмний сúну,
Подивúсь тепéр на мáтíрь,
На свою́ Вкраíну,[6])
Що колúшучи співáла
Про свою́ недóлю,[7])
Що співáючи ридáла,
Виглядáла вóлю!...[8])
Ой Богдáне, Богдáночку,
Як-бú булá знáла, —
У колúсцї-б придушúла,
Під сéрцем приспáла!

---

[1]) В рукоп. коші Максимовича: Роскопана. [2]) В праським вид. рукописний варіянт:

На що тебе сплюндрували?
За що, мамо, гинеш?

„Мамо“ також у Гергарда, в льв. мати. В коші Макс. сплюндрували, а зам. мамо — марне. [3]) Копія Макс. невмитих. [4]) Праськ. вид. рукоп. вар.: журбувала. [5]) Копія Макс. Малих; праськ. вид. Своїх дїток малесеньких. [6]) Герг. Краину. [7]) Праськ. вид. неволю. [8]) Там-же: Проклинала долю.

Степи́ мої запро́дані
Жидові́, Нїмо́тї,
Сини́ мої на чужи́нї
На чужі́й робо́тї;
Днїпро́, брат мій, висиха́є,
Мене́ покида́є,
І моги́ли мої ми́лі
Моска́ль розрива́є...
Неха́й ри́є-розко́пує, —
Не своє́ шука́є;
А тим ча́сом пере́вертнї
Неха́й підроста́ють
Та помо́жуть Москале́ві
Господарюва́ти,
Та з ма́тері пола́тану
Соро́чку здійма́ти!...[1])
Помага́йте,[2]) недо́людки,[3])
Ма́тїрь катува́ти!..."

На че́тверо розко́пана,
Розри́та моги́ла!...
Чого́ вони́ там шука́ють?
Що там схорони́ли
Старі́ батьки́? От як-би́ то...
Як-би́ то знайти́ те,
Що там похова́ли,[4])
Не пла́кали-б ді́ти,
Ма́ти-б не рида́ла.[5])

Написано 9 жовтня 1843 р. в Березанї. Друк. уперве в вид. Ґергарда 1859, ст. 19—21, в львівському вид. I, ст. 60—61 без дати і в праськім з варіянтами, т. II, 53—55, під р. 1845.

---

[1]) Тамже: здирати. [2]) Тамже: Поспішайте-ж. [3]) Ґерг. недовчені. [4]) Ґерг. схоронили. [5]) У праському вид. подано як нїби Ґергардів варіянт зовсїм фантастичний ось який:

Ех як би-ж то
Як би були знали,
Що там заховали,
Не плакали-б ді́ти,
Матїр-б не ридала.

К. МАРКЕВИЧУ

Бандури́сте, о́рле си́зий,
До́бре тобі́, бра́те!
Ма́єш кри́ла, ма́єш си́лу,
Є коли́ лїта́ти!
Тепе́р лети́ш в Украї́ну,
Тебе́ виглядаю́ть;
Полетїв би за тобо́ю,
Та хто привіта́є?
Я й тут чужи́й, одино́кий,
І на Украї́ні
Я си́рота, мій го́лубе,
Як і на чужи́нї.
Чого́-ж се́рце бье́ть ся, рве́ть ся?
Я там одино́кий!...
Одино́кий?... А Вкраї́на,
А степи́ широ́кі!
Там повіє буйне́сенький,
Як брат заго́ворить,
Там в широ́кім по́лї во́ля,
Там синїє мо́ре,
Вигра́ває, хва́лить Бо́га,
Ту́гу розганя́є,
Там моги́ли з бу́йним вітром
В степу́ розмовля́ють.
Розмовля́ють суму́ючи,
Ота́ка їх мо́ва:
„Було́ коли́сь, мину́ло ся,
Не ве́рнеть ся зно́ву!“
Полетїв би, послу́хав би,
Запла́кав би з ни́ми,
Та ба! до́ля прибо́ркала
Між лю́дьми чужи́ми.

Друк. уперве: Молоди́к 1843, г. II, стор. 108—109.

ЧИГИРИН.

(М. С. Щепкіну).

Чигири́не, Чигири́не,[1])
Все на сві́тї ги́не,
І свята́я твоя́ сла́ва
Як пили́на ли́не,
За вітра́ми холо́дними
В хма́рі пропада́є.
Над земле́ю летя́ть лі́та,
Дніпро́ висиха́є,[2])
Розсипа́ють ся моги́ли,
Висо́кі моги́ли,
Твоя́ сла́ва; і про те́бе,
Ста́рче малоси́лий,
Ніхто́ й сло́ва не промо́вить,
Ніхто́ й не пока́же,
Де ти стоя́в, чого́ стоя́в...[3])
І на сміх не ска́же!

За-що́-ж боро́лись ми з Ляха́ми?
За-що́-ж ми різа́лись з орда́ми?[4])
За що скоро́дили списа́ми
Тата́рські[5]) ребра?... Засіва́ли
І руді́ю поліва́ли,
І шабля́ми скоро́дили, —
Що-ж на ни́ві уро́дило?[6])
Уро́дила ру́та, ру́та –
Во́лї на́шої отру́та.

---

[1]) В вид. львівськім і праськім: Чигрине, Чигрине. [2]) Вид. льв. засихає. [3]) В вид. льв. сих двох слів нема. [4]) В праськім вид. з панами. [5]) В льв. вид. Московські, в праськім і жен. татарські. [6]) Льв. вид. уродилось.

А я юроди́вий на твоїх руїнах
Ма́рно сльо́зи тра́чу. Заснула Вкраїна,
Бурья́ном укри́лась, цві́льлю зацві́ла,
В калю́жі, в боло́ті се́рце погноїла
І в дупло́ холо́дне гадю́к напусти́ла,
А дітям надію в степу́ оддала́.
А надію
Вітер по́-полю розві́яв,
Хви́ля мо́рем рознесла́.
Неха́й же вітер все розно́сить
На неокра́янім крилі!
Неха́й же се́рце пла́че, про́сить
Святої пра́вди на землі!

Чигири́не, Чигири́не,[1])
Мій дру́же є́ди́ний!
Проспа́в-єси́ степи́, лїси́[2])
І всю Украї́ну!
Спи-ж пови́тий жидово́ю,
По́ки со́нце вста́не,
По́ки тії недо́лїтки[3])
Підросту́ть[4]) гетьма́ни.

Помоли́вшись і я-б засну́в,
Так ду́ми прокля́ті
Рвуть ся ду́шу запали́ти,
Се́рце розірва́ти.
Не рвіть, ду́ми,[5]) не паліте!
Мо́же ве́рну зно́ву
Мою́ пра́вду безтала́нну,
Моє́ ти́хе сло́во.
Мо́же ви́кую я з йо́го
До старо́го плу́га
Нови́й леміш і чересло́,
І в тя́жкі упру́ги
Мо́же з'о́рю перелі́г той,

[1]) В львів. і праськ. вид. Чигирине, Чигирине. [2]) В львів. вид. сині. [3]) В праськім вид. недолюдки. [4]) Так в автогр., у виданях: поростуть. [5]) В льв. вид. душу.

А на перелóзї
Я посїю мої сльóзи,
Мої щúрі сльóзи.[1])
Мóже зíйдуть і вúростуть
Ножí обоюдні,
Розпанáхають[2]) погáне,
Гнилé сéрце, трýдне,
І вúцїдять сукровáту,
І нальлю́ть живóї
Козáцької тої крóви,
Чúстої, святóї.
Мóже, мóже... а між тúми,
Між ножáми рýта
І барвíнок розівьéть ся,
І слóво забýте,
Моé слóво тúхе-сумнé,
Богобоязлúве
Згадáєть ся, — і дївóче
Сéрце боязлúве[3])
Стрепенéть ся як рúбонька,
І менé згадáє...
Слóво моé, сльóзи мої,
Рáю ти мíй, рáю!

Спи, Чигрúне! Нехáй гúнуть
У вóрога дїти!
Спи, гетьмáне, пóки встáне
Прáвда на сїм свíтї!

Написано у Москві 19 лютого 1844.[4]) Друковано у-перве у львівських „Поезиях“ (стор. 62—64). У Вечерницях, про які згадано в „Критичнім розслїдї“ В. Доманицького ст. 62, сеї поемки не було.

[1]) Льв. вид. сей рядок vac. [2]) Льв. вид. Розпахають. [3]) Льв. вид. богоязливе. [4]) Ся дата в праськім вид.

СОВА.

Поро́дила ма́ти си́на
В зеле́ній дібро́ві,
Дала́ йому́ ка́рі о́чі
І чо́рнії бро́ви.
Китайкою повива́ла,
Всіх святи́х блага́ла,
Та щоб йому́ всї святії
Талáн-до́лю сла́ли:
„Пошли́ тобі ма́ти бо́жа[1])
Тії благода́ті,
Всього́ того́, чого́ ма́ти
Не зуміє да́ти!“
До схід со́нця во́ду бра́ла,
В барві́нку купа́ла,
До півно́чі колиха́ла,
До сві́та співа́ла:

„Е-е... лю́-лї!
Пита́ла зазу́лї,
Зазу́ля кува́ла,
Пра́вдоньку каза́ла:
Бу́ду сто лїт жи́ти,
Тебе́ годува́ти,
В жупа́нї ходи́ти,
Бу́ду панува́ти.
Ой ви́ростеш, си́ну,
За пі́вчварта ро́ку,
Як кня́жа дити́на,

[1]) В автографі: Матер божа.

Як я́сен висо́кий,
Гнучки́й і дебе́лий,
Щасли́вий, весе́лий
І не одино́кий.
Найду́ тобі рі́вню
Хоч за мо́рем си́нїм:
Або́ крамарі́вну,
Або́ сотникі́вну,
Таки́ па́нну, си́ну.
У черво́них череви́ках,
В зеле́нім жупа́нї
По світли́ці похожа́є,
Яз па́ва, як па́нї,
Та з тобо́ю розмовля́є...
В ха́тї, як у ра́ї,
А я, си́ну, на по́кутї
Ті́лько погляда́ю.

Ой си́ну, мій си́ну,
Моя́ ти дити́но,
Чи є кра́щий на всїм свї́тї,
На всїй Украї́нї?
Нема́ кра́щого й не бу́де...
Диву́йте ся, лю́де!
Нема́ кра́щого!... А до́лю...
До́лю роздобу́де!...“

Ой зазу́ле, зазу́ленько,
На що ти кува́ла,
На що ти їй до́вгі лїта,
Сто лїт накува́ла?
Чи є-ж така́ на сїм свї́тї
Слухня́ная до́ля?
Ох, як би то!... Вмі́ла-б ма́ти
З нїме́цького по́ля
Свої́м дїточка́м закли́кать
І до́лю і во́лю,
Та ба! А зле безтала́ння
Зострі́неть ся всю́ди. —

І на шля́ху і без шля́ху —
Усю́ди, де лю́ди.

Коха́ла ся ма́ти си́ном,
Як кві́ткою в га́ї,
Коха́ла ся... а тим ча́сом
Ба́тько умира́є.
Оста́ла ся удово́ю,
Хоч і молодо́ю,
І не одна́... Та все-ж тя́жко...
З го́рем та нудьго́ю
Пішла́ вона́ до сусі́дів
Пора́ди проси́ти...
Присуди́ли сусі́доньки
У на́ймах служи́ти.
Ізни́щіла, ізмарні́ла,
Ки́нула госпо́ду,
Пішла́ в на́ймити... не мину́ла
Лихо́ї приго́ди.
І день і ніч працюва́ла,
Поду́шне плати́ла...
І си́нові за три ко́пи
Жупано́к купи́ла,
Щоб і воно́, удови́не,
До шко́ли ходи́ло.

Ой тала́не, тала́не,
Удови́ний пога́ний!
Чи ти в по́лі, чи ти в га́ї,
Обі́даний цига́не,
З бурла́ками гуля́єш?
Тече́ вода́ і на го́ру
Бага́тому в ха́ту,
А вбо́гому в яру́ тре́ба
Крини́цю копа́ти.
У бага́тих расту́ть ді́ти —
Верба́ при доли́ні;
А у вдови́ одни́м одно́,
Таї́ те як били́на.

Дождáла ся вдовá дóлї,[1])
Зрóсту того́ сúна:
І письмéнний і вродлúвий,
Квíточка-дитúна!
Як у Бóга за двернма
Вдовá панувáла,
А дївчáта лицяли ся[2])
І рушникú дбáли.
Полюбúла багáтая —
Не поцїлувáла,
Вишивáла шóвком хýстку —
Не подарувáла.
Крáлись злúднї із-за мóря
В удовúну хáту,
Таї підкрáлись: стáли хлóпцїв
В кайдáни кувáти,
Та повезлú до приїхóму
Бúтими шляхáми.
Пішлá ї вдовá з матерями,
З дрібнúми сльозáми.
Де нá-ніч ставáли —
Сторóжу давáли,
Старýю вдовýю до обóзу
Таї не допускáли.
Ой привезлú до приїхóму
Чупрúни голúти:
Усé дрібні, усé малі,
Все багáтих дїти.
Той калїка-недоріка,
Той не вмíє стáти,
Той горбáтий, той багáтий,
Тих чотúри в хáтї.
Усї не в лад, усїх назáд,
В усїх дóля — мáти,
А у вдóви одúн син,
Та той як раз під аршúн.

---

[1]) Первісно було написано: мати сина. [2]) В автографі: лыцылыся.

Поки́нула зно́ву ха́ту,
Си́нову госпо́ду,
Пішла́ в на́йми, за хлїб че́рствий
Жида́м носи́ть во́ду, —
Бо хрещені не прийма́ють:[1])
„Стара́ — ка́жуть — ста́ла,
Не здю́жає“ і о́гризок
В вікно́ подава́ли
Христа́ ра́ди... Не дай Бо́же
Тако́го дожи́ти!
Не дай Бо́же в бага́того
І пить попроси́ти!

По копи́ці заробля́ла,
Ко́пу назбіра́ла,
Та до си́на лист писа́ла,
У ві́йсько посла́ла.
Поле́гшало. Мина́є рік
І други́й мина́є,
І четве́ртий, і деся́тий —
І чу́тки нема́є.
Нема́ чу́тки. Що тут роби́ть?
Тре́ба то́рбу бра́ти
Та їти́... іти́ соба́к дражни́ть
Од ха́ти до ха́ти.
Взяла́ то́рбу, пішла́ село́м,
На ви́гонї сі́ла,
І в село́ вже не верта́лась,
День і ніч сидї́ла
Ко́ло ко́воротка. Лїто
За лїтом мина́є —
Помарнї́ла, скалї́чіла,
Нїхто́ й не пізна́є.
Таї́ кому́ там пізнава́ти
Калїку уббгу?
Сиди́ть собі́ та ди́вить ся
В по́ле, на доро́гу.
І світа́є і смерка́є,

[1]) Зразу було написано: не прийняли, потім Шевч. поправив

День бо́жий мина́є,[1])
А москаля́, її си́на,
Нема́є, нема́є.
По-над ста́вом у ве́чері
Хита́ється ся очере́т;
Дожида́є си́на ма́ти
До до́світа вечеря́ть.
По-над ста́вом у ве́чері
Шепо́четь ся осока́;
Дожида́є в те́мнім га́ї[2])
Дівчи́нонька козака́.
По-над ста́вом ві́тер ві́є,
Ло́зи нагина́є,
Пла́че ма́ти — одна́ в ха́ті,
А дівчи́на — в га́ї.
Попла́кала чорнобри́ва
Таї ста́ла співа́ти;
Попла́кала стара́ ма́ти
Таї ста́ла рида́ти.
І моли́лась, і рида́ла,
Кляла́ все на сві́ті...
Ох, тяжкі ви, безтала́нні,
У ма́тері ді́ти!

Скаліченi старі ру́ки
До Бо́га здійма́ла,
Свою́ до́лю проклина́ла,
Си́на вимовля́ла.
То од жа́лю одхо́дила
І мо́вчки[3]) жури́лась,
Та на шлях той недале́кий
Крізь сльо́зи диви́лась.
І день і ніч диви́ла ся,
Таї ста́ла пита́ти:
„Чи не чув хто, чи не ба́чив
Москаля́-салда́та,

[1]) Сего рядка в автогр. нема. [2]) Сего слова в автографі не дописано. [3]) Зразу було написано: І тяжко.

Мо́го си́на?...“ Нїхто́ не чув,
Нїхто́ і не ба́чив.
Сидѝть вона́, не йде в село́,
Не пита́ й не пла́че.
Одурі́ла! І цегли́ну
Муштру́є — то ла́є,
То году́є, як дити́ну,
І си́ном назива́є,
І ни́щечком-тихе́сенько
Крізь сльо́зи співа́є:

„Змія́ ха́ту запали́ла,[1])
Дїтям ка́ші навари́ла,
Помо́рщила постоли́...
Полетїли москалї,
Сїрі гу́си в и́рій, и́рій,
По чоти́ри, по чоти́ри,
Полетїли — гел-гел!
На моги́лї оре́л, —
На моги́лї се́ред но́чі
У козака́ виїма́ о́чі,
А дївчи́на в те́мнім га́ї
Ного́ з вій́ська виглядає...“

В день ла́зила по смітника́х,
Черепки́ збіра́ла,
Промовля́ла: то си́нові
Гости́нця това́ла.
А у но́чі розхрістана
І простоволо́са
Село́м хо́дить, то співає,
То стра́шно голо́сить.
Лю́ди ла́яли... бо, ба́чте,
Спать їм не дава́ла
Та кропи́ву під їх ти́ном
І бурья́н топта́ла.

---

[1]) З разу було написано: затопила.

Дїти бїгали з палїччям
У день за вдовóю
По у́лицях та сміючи́сь[1])
Дражни́ли с о в о́ ю...

Петербург, 6 мая 1844. У перве друк. в місячнику „Нова Громада“ 1906, кн. X.

[1]) З разу було написано: та дражнили.

ДІВОЧІЇ НОЧІ.

Вйсушили ка́рі о́чі
Дівочії но́чі.
Черниця Марьяна.

Розплела́ ся густа́ коса́
Аж до по́яса,
Розкри́ли ся пе́рси-го́ри —
Хви́лї се́ред мо́ря;
Засія́ли ка́рі о́чі —
Зо́рі се́ред но́чі,
Бі́лі ру́ки простяглй ся, —
Так-би й обвилй ся
Круго́м ста́ну, — і в поду́шку
Холо́дну вплй ся
Таї заклякли, таї заме́рли,
З пла́чем рознялй ся.
„На-що менї коса́-краса́,
О́чі голуби́ні,
Стан мій гну́чий, колй нема́
Ві́рної дружи́ни?
Нема́є з ким полюби́тись,
Се́рцем подїлйтись...
Се́рце моє́! Се́рце моє́,
Тя́жко тобі́ би́тись
Одино́кому! З ким жи́ти,
З ким, сві́те лука́вий,
Скажи́ менї?... На що́ менї
Та́я сла́ва!... сла́ва...
Я люби́ть, я жи́ти хо́чу,
Се́рцем — не красо́ю!

А менї ще й завúдують,
Го́рдою і зло́ю
Злії лю́ди нарiка́ють,
А того́ й не зна́ють,
Що я в се́рцї захова́ла...
Неха́й нарiка́ють,
Гріх їм бу́де... Бо́же ми́лий,
Чому́ ти не хо́чеш
Укоро́тить свої те́мні,
Тяжкі менї но́чі?
Бо я в день не одино́ка,
З по́лем розмовля́ю,
Розмовля́ю і недо́лю
В по́лї забува́ю.
А в-ночí...“
Та й онїмíла,
Сльо́зи полили́ ся...
Бíлі ру́ки простяглú ся,
В поду́шку впили́ ся.

Написано д. 18 мая 1844, Петербург. Вперве вид. в місячнику „Нова Громада“ 1906 р. кн. X.

СОН.

Дх҃ъ истины, егоже мі҃ръ
не можетъ пр҃іати, ꙗко не видитъ
его ниже знаетъ его.

Іоан. гл XIV., ст. 17.

У вся́кого своя́ до́ля
І свій шлях широ́кий:
Той муру́є, той руйну́є,
Той несе́тим о́ком
За край світа зазира́є,
Чи нема́ країни,
Щоб загарбать і з собо́ю
Взять у домови́ну;
Той ту́зами обира́є
Свата в його́ хаті,
А той ни́шком у куто́чку
Го́стрить[1]) ніж на бра́та.
А той ти́хий та тверезий,
Богобоязли́вий,
Як кі́шечка підкра́деть ся,
Ви́жде нещасли́вий
У те́бе час, та й запу́стить
Па́зурі в печі́нки.
І не благай, не ви́молять
Ні́ ді́ти, ні́ жі́нка.
А той ще́дрий та роскі́шний
Все храми́ муру́є,

[1]) У праськім вид. подано як рукописний варіянт (чи Шевченків?): точить.

Та отéчество так лю́бить,
Так за ним бідку́є,
Та так з йо́го серде́шного
Кров, як во́ду, то́чить!...
А бра́тія мовчи́ть собі
Ви́тріщивши о́чі,
Як ягня́та: „Неха́й, — ка́же, —
Мо́же так і тре́ба!“

Так і тре́ба! бо нема́є
Го́спода на не́бі!
А ви в ярмі па́даєте
Та яко́гось ра́ю
На сім світї бажа́єте...[1])
Нема́є! нема́є!
Шко́да й пра́ці! Схаменіть ся
Усї на сім світї,
І царя́та, і старчя́та,
Ада́мові дїти!
І тої... і тої... А що-ж то я?
Ось-що, до́брі лю́ди:
Я гуля́ю, бенкету́ю
В недїлю і в бу́день.
А вам ну́дно, жа́луєтесь...[2])
Їй Бо́гу, не чу́ю!
І не кричи́ть! Я свою́ пью,
А не кров людську́ю.

Отак іду́чи по-під-ти́ньню
З бенке́ту пьяний у-ночі́
Я міркува́в собі йдучи́,
По́ки допле́нтавсь до хати́ни.
А в ме́не дїти не кричя́ть
І жі́нка не ла́є...
Ти́хо, як у ра́ї,
Усю́ди бо́жа благода́ть,
І в се́рцї і в ха́тї.

---

[1]) В праськ. вид. вар. благаєте. [2]) Також вар. жалкуєтесь.

Ото́-ж я лїг і спа́ти;
А вже підпи́лий як засне́,
То хоч коти́ гарма́ти,
І у́сом не моргне́.
Та й сон же, сон, на при́чуд[1]) ди́вний
Мині присни́в ся!
Найтверезїйший би упи́в ся,
Скупи́й жидю́га дав би гри́вню,
Щоб позирну́ть на ті дива́,
Так чо́рта-з-два́!
Дивлю́сь:[2]) так бу́цїм то сова́
Лети́ть луга́ми, берега́ми,
Та не́трями,[3]) [3])
Та глибо́кими яра́ми,
Та широ́кими степа́ми.
Та байрака́ми;
А я за не́ю, та за нею
Лечу́ й прощаю ся з земле́ю:

„Проща́й, світе! Проща́й, зе́мле,
Непри́язний кра́ю!
Мої му́ки, мої лю́ті[4])
В хма́рі[5]) заховаю.
А ти, моя́ Украї́но,
Безтала́нна вдо́во, —
Я до те́бе лїта́тиму
З хма́ри на розмо́ву.
На розмо́ву ти́ху, су́мну,[6])
На ра́ду з тобо́ю
О-півно́чі па́датиму
З чи́стою[7]) росо́ю...
Пора́димось, посуму́єм,
По́ки со́нце вста́не,

---

[1]) Клим і льв. на при́чуд; у праськім вид. і у Ром. прочуд; у вар. праського вид. найпречудовний. [2]) Так у Кл. і льв; жен., Огон. і Ром. Дивлю ся, так буцїм сова, злий наголос на буцїм. [3]) Так у Кл., льв. і в автографі, у праськ., жен., Огон. і Романч. тенетрями. [4]) В праськ. свої муки, свої люті. [5]) В праськ. в хмари. [6]) В автогр. тихосумну. [7]) Праськ вид. Рясною.

Поки твої малі дїти
На ворога стануть.[1])
Прощай же ти, моя нене,
Удово-небого![2])
Годуй дїток! Жива правда
У Господа Бога!

Лечу, дивлю ся, аж світає,
Край неба палає;
Соловейко в темнім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленїють.
Сади рясні похилились,
Тополї — по волї
Стоять собі мов сторожі,
Розмовляють в полї.[3])
І усе-ж те,[4]) вся країна
Повита красою,
Зеленїє, вмиває ся
Ранньою[5]) росою,
Вмиває ся, красує ся,[6])
Сонце зустрічає.
І нема тому почину,[7])
І краю нема.
Нїхто його не додбає,
Анї розруйнує...
І все то те... Душе моя!
Чого-ж ти сумуєш?
Душе моя убогая,
Чого марно плачеш?
Чого тобі шкода? Хиба ти не бачиш?
Хиба ти не чуєш людського плачу?
То глянь, подиви ся! А я полечу

---

[1]) Так у Ром. і в автогр., у всїх инших вид. встануть. [2]) В одній копії вар. небога. [3]) Кл. і льв. з полем. [4]) Рукоп. вар. у праському вид. І все то те. [5]) Праське вид. вар. Дрібною. [6]) Тамже: З покон-віку вмиває ся. [7]) Тамже: загину.

Висóко-висóко, за си́нії хмáри.
Немáє там влáсті, немáє там кáри,
Там смíху людськóго і плáчу не чуть.
Он глянь, у тім ráю, щó ти покидáєш,
Лáтану свити́ну з калíки здíймають,
З шкýрою здíймають, бо нíчим обýть
Паня́т[1]) недоро́слих. А он розпинáють
Вдовý за подýшне, а си́на кýють,
Єди́ного си́на, єди́ну дити́ну,
Єди́ну надíю в вíйсько оддаю́ть,
Бо йогó, бач, трóхи... А он-де, під ти́ном
Опýхла дити́на голóдная мре.
А мáти пшени́цю на пáнщинї жне.
А он — бáчиш?... Очі, óчі,
На́-що ви здали́ ся?
Чом ви з-мáлку не ви́сохли,
Слїзми́ не злили́ ся?
То пóкритка по-під-ти́ньню
З байстрям шкандибáє,
Бáтько й мáти одцурáлись
Й чужí не приймáють;
Старцї нáвіть цурáють ся...
А пани́ч не знáє,
З двадця́тою[2]) недóлюдок
Дýші пропивáє.

Чи Бог бáчить із-за хмáри
Нáші сльóзи, гóре?
Мóже й бáчить, та помогá,
Як і оттí гóри
Предковíчні, що поли́ті
Крóвію людськóю!...

Душе́ моя убóгая,
Ли́пенько з тобóю!

---

[1]) Кл. і льв. Княжат. [2]) Кл Зъ двадцятого, і пояснене до сього слова в нотцї: „Се повний зрост панича, и вінъ вже має право владати маєткомъ своїмъ У льв. вид.: З двадцятого, без пояснення. В праськім вид. (II, 16) у нотцї додано як рукописний варіянт: З двадцятого, недолїток.

Упьємо́ ся отру́тою,
В кри́зї ля́жем спа́ти,
Пошле́м ду́му аж до Бо́га,
Його́ розпита́ти,
Чи до́вго ще на сім сві́тї
Ката́м панува́ти?

Лети́-ж, моя́ ду́мо, моя́ лю́та му́ко,
Забери́ з собо́ю всї́ ли́ха, всї́ зла,
Своє́ товари́ство; ти з ни́ми росла́,
Ти з ни́ми коха́лась, їх тя́жкії ру́ки
Тебе́ повива́ли, — бери́-ж їх, лети́,
Та по всьо́му не́бу орду́ розпусти́!
Неха́й чорні́є, червоні́є,
По́лумьям пові́є,
Неха́й зно́ву рига́ змії,[1])
Тру́пом зе́млю кри́є.
А без те́бе я де-не́будь
Се́рце заховаю, —
А тим ча́сом пошука́ю
На край сві́та ра́ю!

І знов лечу́ по-над земле́ю,
І знов проща́ю ся я з не́ю.
Тя́жко ма́тїр покида́ти
У безве́рхій ха́тї,
А ще гі́рше дивї́ти ся
На сльо́зи та ла́ти.
Лечу́, лечу́, а ві́тер ві́є,
Пере́до мно́ю сні́г бі́лі́є;
Круго́м бори́[2]) та болота́,
Тума́н, тума́н та пустота́...
Люди́й не чуть, не знать і сл'і́ду
Людсько́ї стра́шної ноги́...
І вороги́ й не-вороги́,
Проща́йте! В го́стї не прии́ду.
Упива́йтесь, бенкету́йте,
Я вже не почу́ю;

[1]) В праськім вид. і в Огон. змію. [2]) У Кл. і в праськім вид. гори.

Оди́н собі́ на вік-ві́ки
В снїгу́ заночу́ю.
І по́ки ви дозна́єтесь,
Що ще єсть країна[1])
Неполи́та[2]) слїзми, кро́вью,
То я одпочи́ну.
Одпочи́ну!...

Аж слу́хаю:
Загули́ кайда́ни
Під земле́ю. Подивлю́ ся —
О, лю́де пога́ний,
Де ти взя́в ся? Що ти ро́биш?
Чого́ ти шука́єш
Під земле́ю? Нї, вже ма́буть
Я не заховаюсь
І на не́бі!... За-що-ж ка́ра?
За-що мені му́ки?
Кому́ я що заподіяв?
Чиї тя́жкі ру́ки
В тїлї[3]) ду́шу закува́ли,
Се́рце запали́ли
І га́личі[4]) си́лу —
Ду́ми розпусти́ли?
За-що́, не зна́ю, а кара́юсь
І тя́жко кара́юсь![5])
А коли́ я спокýтую,
Коли́ дїжду кра́ю, —
Не ба́чу й не зна́ю.

Заворуши́ла ся пусти́ня,
Мов із тїсно́ї[6]) домови́ни

---

[1]) Льв. вид. ще Україна [2]) Кл. і льв. Непомита. [3]) Рукоп. варіянт у праському вид.: В муку, в инших вид. В мині, в автогр. В тїлї. [4]) Так у Кл.. льв., в праському, у Огон. і Ром. ганячи силу. [5]) Так у рукоп. зазначенім у праському вид. (II, 18); у всіх друкованих текстах менше влучний варіянт:

За що, не знаю, а карають,
І тяжко карають.

[6]) Так у Кл. і льв., в праському і пізнїйших менше відповідне: темної (псує розмір).

На той оста́ннїй стра́шний суд
Мерцї за пра́вдою встаю́ть.
То не вме́рлі, не зари́ті,[1])
Не суда́ ідýть проси́ти,
Нї, то лю́ди, живі́ лю́ди
В кайда́нах забúті,
Із нор зо́лото вино́сять,
Щоб пе́льку зали́ти
Неси́тому... То като́ржні!
А за́-що? Те зна́є
Вседержи́тель, а мо́же ще
Й він не добача́є!
Он-де зло́дїй штемпо́ваний
Кайда́ни воло́чить;
От розбíйник като́ваний
Зуба́ми скрего́че,
Недо́битка това́риша
Зарíзати хо́че.
А між ни́ми запе́клими
В кайда́ни убра́ний
Царь всесвíтнїй,[2]) царь во́лї, царь
Ште́мпом увінча́ний.
В му́цї, в ка́торзї — не про́сить,
Не пла́че, не сто́гне...
Раз добро́м налúте се́рце
В-вік не прохоло́не.

А де-ж твої ду́ми, рожéвії квіти,
Доглядані, смíлі, ви́кохані дíти?
Кому́-ж ти їх, дру́же, кому́ переда́в?
Чи мо́же на вíки в се́рцї заховáв?
Ой, не ховáй, бра́те, розси́п їх, розки́дай!
Зійду́ть і расти́муть і ви́йдуть з їх лю́ди.[3])

Чи ще мита́рство, чи вже бу́де?

---

[1]) Рукоп. вар. праського вид.: не убиті. [2]) Тамже: Царь Всевишнїй. [3]) Льв. вид.: і у люди вийдуть.

Бу́де, бу́де, бо хо́лодно!
Моро́з ро́зум бу́дить.

І знов лечу́, земля́ чорні́є,
Дрімає ро́зум, се́рце мліє.
Дивлю́ ся: ха́ти над шляха́ми —
То го́род із стома́ церква́ми,
А в го́родї, мов журавлї,
Замуштрува́ли москалї.
Нагодо́вані, обу́ті
І кайда́нами оку́ті
Муштру́ють ся! Да́лї гля́ну:
У доли́нї, мов у я́мі,
На багни́щі[1]) го́род мрі́є,
Над ним хма́рою чорні́є
Тума́н тя́жкий. Долїта́ю —
То го́род без кра́ю.
Чи то туре́цький?
Чи то нїме́цький?
А мо́же те, що й моско́вський!
Церкви́ та пала́ти,
Та пани́ пуза́ті,
І нї однїсїнької ха́ти!
Смерка́ло ся. Ого́нь-огне́м
Круго́м запала́ло,
Аж зляка́в ся... „Ура́! ура́!
Ура́!“ закрича́ли.

„Цу-цу, ду́рнї, схаменїть ся!
Чого́ се ви ра́ді?
Що ореть?“ — „Экай хахо́л![2])
Не зна́ешъ[3]) пара́ду?
У насъ пара́дъ. Самъ изволитъ
Сево́дня гуля́ти“.
„Та де-ж вона́, тая ця́ця?“
„Вотъ[4]) ви́дишь пала́ты?“

[1]) Кл. і льв. помилкою: На балищі. [2]) Праське і пізнїйші вид. Экой хохолъ. [3]) Праське і пізнїйші вид. Не знаетъ. [4]) Праське і пізнїйші вид. Вонъ.

Штовха́юсь я,[1]) а землячо́к,
Спаси́бі, призна́в ся,
З цинко́вими гу́дзиками:[2])
„Гдѣ ты здѣсь узя́лъ ся?“
„З Украї́ни“. — „Да[3]) какъ же ты
гавари́ть не вмѣешь
Па здѣшнему?“ — „Ба нї, — кажу́ —
Говори́ть я вмію,
Та не хочу́.“[4]) — „Экай[5]) чуда́къ!
Я всѣ вхо́ды зна́ю.
Я здѣсь служу́. Коли́ хо́чешь,
Въ дворе́цъ папыта́юсь
Ввести́ тебя́. То́лько, зна́ешь,
Мы, братъ, просвѣще́ны, —
Не паскупи́сь полти́нкою!“
„Цур тобі, мерзе́ний
Каламарю!“
І зроби́в ся
Я зно́ву незри́мий,
Та й пропха́в ся у пала́ти.
Бо́же мій єди́ний,
Так о́т-де рай! Уже́ на́-що
Зо́лотом обли́ті
Блюдоли́зи! Аж ось і са́м
Висо́кий, серди́тий
Виступа́є. Обі́к йо́го
Жі́ночка[6]) небо́га,
Мов опе́ньок засу́шений,
Тонка́, довгоно́га,
Та ще й на ли́хо[7]) серде́шна
Хита́[8]) голово́ю.
Так отсе́-то та богиня!
Ли́шенько з тобо́ю!
А я дурни́й не ба́чивши
Тебе́, ця́цю,[9]) й ра́зу,

---

[1]) Так у автогр., у Кл. і льв. штовхаю ся, у праськ. і жен. штовхають ся. [2]) Автогр. ціновими: Кл. ɡудзиками. [3]) Кл. Та. [4]) Слова від „Ба“ до „хочу“ у Кл. і льв нас. [5]) Так Кл. і льв., праське і ізн. Экой. [6]) В автогр. Цариця. [7]) Рукоп. вар. праського вид.: Та не на добро. [8]) Тамже: Трясе. [9]) Кл. і льв.: цяцю.

Та й повірив тупорилим
Твоїм віршомазам!
От-то дурний, а ще й битий,
На квіток повірив
Москалеві! От і читай,
І йми ти їм віри!

За панами панства, панства
У сріблї та златї!
Мов кабани годовані,
Пикати, пузати,
Аж потїють та товплять ся,
Щоб то ближче стати
Коло самих: може вдарять,
Або дулю дати
Благоволять, хоч маненьку,[1])
Хоч пів-дулї, аби тілько
Під самую пику.
І всї у ряд поставали,
Нїби без'язикі,
Анї теленьь!... Царь цвенькає,
А диво-цариця,
Мов та чапля між птахами
Скаче, бадьорить ся.
Довгенько в-двох похожали,
Мов сичі надуті,
Та щось нишком розмовляли
(Здалека не чути) —
Об отечестві, здаєть ся,
Та нових петлицях,
Та об муштрах ще новійших...
А потім цариця
Сїла мовчки на дзиглику.
Дивлюсь, царь підходить
До найстаршого, та в пику
Його як затопить!
Облизав ся неборака,

[1]) Так Кл. і льв., пізнїйші вид. маленьку.

Та ме́ншого в пу́зо,
Аж загуло́. А той собі
Ще ме́ншого ту́за
Ме́жи пле́чі; той ме́ншого,
А ме́нший мало́го,
А той дрібни́х; а дрібно́та
Уже́ за поро́гом
Як ки́неть ся по у́лицях,
Та й дава́й міси́ти
Недо́битків правосла́вних,
А ті голоси́ти, —
Та верещя́ть, та як ревну́ть:
„Гуля́ наш ба́тюшка, гуля́!
Ура́! ура́! ура́-а-а́!“

Зареготáв ся я, та й го́дї;
А й мене́ давну́ли
Таки́ до́бре. Пе́ред сві́том
Усе́ те засну́ло;
Ті́лько де-де́ правосла́вні
По кутка́х стогна́ли,
Та сто́гнучи за ба́тюшку
Го́спода блага́ли.
Сміх і сльо́зи! От пішо́в я
Го́род озира́ти.
Там ніч — як день. Дивлю́ ся я:[1])
Пала́ти-пала́ти
По-над ти́хою рікóю,
А бе́рег обши́тий
Ввесь камі́ннєм. Диву́ю ся,
Мов несамови́тий:
Як-то воно́ зроби́ло ся
З калю́жі тако́ї
Таке́ ди́во!... От тут кро́ви
Поли́то[2]) людсько́ї
І без ножа́! По тім бо́цї

---

[1]) Празького вид. рукоп. вар. Дизую ся. [2]) Тамже: Пропало.

Твердúня й дзвінúця,
Мов та шва́йка загóстрена,
Аж чу́дно дивúть ся.
І дзúгари[1]) телéнькають.
Ось[2]) я повертáюсь,
Аж кінь летúть, копúтами
Скéлю розбивáє.
А на конї сидúть óхляп,
У свúтї — не свúтї,
І без ша́пки, якúмсь лúстом
Голова́ повúта.
Кінь басу́є, от-óт рíчку,
От-óт перескóчить, —
А він ру́ку простягáє,
Мов світ увéсь хóче
Загáрбати. Хто-ж се такúй?
От собí й читáю,
Що на скéлї накóвано:
„Пéрвому Вторáя“
Такé дúво постáвила.
Тепéр же я знáю!
Се той Пéрвий, що розпинáв
Нáшу Украíну,
А Вторáя доконáла
Вдову́-сиротúну.
Кати́, кати́, людоїди!
Наїлись обóє,
Накрáли ся, а що взялú
На той світ з собóю?
Тя́жко-тя́жко минї стáло,
Так мов я читáю
Істóрію Украíни...
Стою, замірáю.
А тим чáсом тúхо-тúхо
Та сýмно співáє
Щось такéє невидúме;

---

[1]) Праського вид. рукоп. вар.: дзвонарі, в тексті: дзинкгарі, так і в Огон.; Ром. дзигари. [2]) Так Кл. і льв., в праськім і пізн. От.

„Із го́рода із Глу́хова
Полки́ виступа́ли
З за́ступами на лі́нію,
А мене́ посла́ли
У столи́цю з козака́ми
Наказни́м гетьма́ном...
О Бо́же мій милосе́рдний!
О ца́рю пога́ний!
Ца́рю про́клятий, неси́тий,
Га́спиде лука́вий!
Що ти зроби́в з козака́ми?
Болота́ засі́пав
Благоро́дними кістка́ми,
Поста́вив столи́цю[1])
На їх тру́пах като́ваних,
І в те́мній темни́ці
Мене́, во́льного гетьма́на,
Го́лодом заму́чив
У кайда́нах... Ца́рю, ца́рю!
І Бог не розлу́чить[2])
Нас з тобо́ю, кайда́нами
Ско́ваний зо мно́ю
На вік-ві́ки. Тя́жко мині
Вита́ть над Нево́ю...
Украї́ни дале́кої
Мо́же вже нема́є;
Полетів би, подиви́в ся,
Так Бог не пуска́є.
Мо́же Москва́ ви́палила
І Дні́про́ спусти́ла
В си́нє мо́ре, розкопа́ла
Висо́кі моги́ли,
На́шу сла́ву? Бо́же ми́лий!
Зжа́ль ся,[3]) Бо́же ми́лий!“

---

[1]) Кл. і льв.: столиці [2]) Вставлено в текст отсе слово з рукоп. вар. праського вид. зам. менше влучного „розсудить“ прийнятого в текст у Кл. у льв., праським і пізнійших виданях. [3]) Кл. і льв: Скажи, вар. праського: Глянь ся.

Та й замóвкло. Дивлю́ ся я:
Бíла хмáра крúє
Сúнє мóре,[1]) а в тій хмáрі
Мов звірь в гáї вúє.
То не хмáра: бíла птáшка
Хмáрою спустúлась
Над царéм тим мусянжóвим,
І заголосúла:

„І ми скóвані з тобóю,
Людоїде, змію!
На стрáшному на сýдищі
Ми Бóга закрúєм
Од очúй твоїх несúтих.
Ти нас з Украíни
Загнáв гóлих і голóдних
У снíг на чужúну,
Та порíзав із шкур нáших
Собí багряни́цю,
Пошúв жúлами твердúми,
І заклáв столúцю
В нóвій рясí. Подивú ся:
Церквú та палáти!
Веселú ся, лю́тий кáте,
Проклятий, проклятий!“

Розлетíлись, розсúпались...
Сóнечко вставáло,
А я стояв, дивувáв ся,
Так аж стрáшно стáло,
Уже вбóгі ворýшились,
На труд поспішáли,
І Москалí на розпуттях
Уже́ муштрувáлись.
По-крáй у́лиць поспішáли
Зáспані дівчáта,
Та не з дóму, а до дóму:

[1]) Кл. і праське вид вар.: небо.

Посила́ла ма́ти
На ці́лу ніч працюва́ти,
На хлі́б зароби́ти.
А я стою́ похили́вшись,
Ду́маю-гада́ю:
„Як-то тя́жко тої́ насу́щний
Лю́ди заробля́ють!“

От і бра́тія сипну́ла
У сена́т писа́ти,
Та підпи́сувать, та дра́ти
І з ба́тька і з бра́та.
А між ни́ми і землячки́
Де-де́ поглядаю́ть,
По-моско́вськи так і че́шуть,[1])
Смію́ть ся та ла́ють
Батькі́в своїх, що з-ма́лечку
Цве́нькати не вчи́ли
По-нїме́цьки, а то тепе́р
І ки́сни в чорни́лї!
Пьявки́, пьявки́! Мо́же ба́тько
Оста́тню коро́ву
Жида́м прода́в, по́ки ви́вчив
Моско́вської мо́ви!...
Украї́но, Украї́но!
Отсе́ твої́ ді́ти,
Твої́ кві́ти молоді́ї,
Чорни́лом поли́ті,
Моско́вською блекото́ю,
В нїме́цьких петли́цях
Заму́чені...[2]) Плач, Вкраї́но,
Безді́тна вдови́це!

Пійти́ лишень, подиви́ть ся
До царя́ в пала́ти,

[1]) У праському вид. рукоп. вар.: ріжуть. [2]) Тамже: теплицях заглушені.

Що там ро́бить ся? Прихо́жу:
Старшина́ пуза́та
Стоїть ря́дом, сопе́, хропе́
Та понадува́лась
Як індики́, і на две́рі
Ко́со поглядала́.
Аж ось вони́ й одчини́лись:
Нена́че з берло́ги
Ведмі́дь ви́лїз... Ле́две-ле́две
Перено́сить но́ги,
Та оду́тий, аж поси́нїв:
Похмі́льля прокля́те
Його́ му́чило. Як кри́кне
На са́мих пуза́тих, —
Всї пуза́ті до одно́го
В зе́млю провали́лись.
Він ви́лупив[1]) банькы́ з ло́ба,
І всї затруси́лись,
Що оста́лись.[2]) Мов скаже́ний
На ме́ньших гука́є, —
І ті в зе́млю. Він до[3]) дрібни́х, —
І ті пропада́ють.
Він до че́лядї су́неть ся,[4]) —
І че́лядь пропа́ла;
До Москалїв — і Моска́лї[5])
Тілько[6]) застогна́ли,
Пішли́ в зе́млю! Ди́во ди́вне
Ста́ло ся на свїтї!
Дивлю́ ся я, що дальш бу́де,
Що бу́де роби́ти
Мій ведме́дик? Стоїть собі,
Го́лову пону́рив
Сїрома́ха. Де-ж дїла ся
Ведме́жа[7]) нату́ра?

---

[1]) У праськ. вид. і пізнїйших випучив. [2]) Так Кл., льв і рукоп. нотка в праському вид.; само праське вид., Огон і Ром. мають менше відповідне: все затруслось. що осталось. [3]) Праське вид.: на. [4]) Праське вид.: і челядь... [5]) Так Кл., і льв., в праськім і пізн. вид.: Москалики. [6]) Праське і пізн. вид. тяжко. [7]) Праське вид. рукоп. вар.: Ведмедська, в автогр. медвежа.

Мов кошеня́, таки́й чудни́й.
Я аж[1]) засмія́в ся.
Він і почу́в, та як ги́кне! [2])
Я перелякáв ся
Та й прокúнувсь.

Отаке́-то
Присни́ло ся ди́во!
Чудне́ яке́сь. Таке́ ті́лько
Сни́ть ся юроди́вим
Та пьяни́цям. Не здиву́йте,
Брати́ мої ми́лі, [3])
Що не своє́ розка́зував, [4])
А те, що присни́лось.

Петербург 8. Червня 1844.[5])

Друковано у-перве К. Климковичем у Львові 1865, потім у львівськім вид. 1867, стор. 17—34. Тогож року частина була друкована в Петербурзі в вид. Кожанчикова.

---

[1]) Праське вид. в тексті: як; льв. вид. і нота праського: аж. [2]) Так Кл., Огон.; нота праського вид.: Він почув се та як зикне; в тексті: гикне. [3]) Кл., льв. і рукоп. вар. праського вид.: Братя любі, милі. [4]) Кл., льв. і вар. праського вид.: розказую. [5]) Ся дата в праськім вид., у Климковича: Місяць червень р. 1844, в Петербурзі.

ХУСТИНА.

У недїлю не гуляла —
Та на шовки[1]) заробляла
Та хусти́ну вишива́ла,
Вишива́ючи співа́ла:

„Хусти́ночко мере́жана,
Вишива́ная!
Ви́гаптую, — подару́ю,
А він мене́ поцїлу́є...
Хусти́но моя́
Мальо́ваная!
Здиву́ють ся в-ра́нцї лю́де,
Що в си́роти ху́стка бу́де
Мере́жаная,
Мальо́ваная.
А я ко́су розплїта́ю,
З дружи́ною похожа́ю...
До́ленько моя́!...
Ма́тїнко моя́!...“[2])

Ота́к вона́ вишива́ла,
У віко́нце[3]) поглида́ла,
Чи не реву́ть круторо́гі,
Чи не йде́ чума́к з доро́ги?
Іде́ чума́к з-за Лима́ну
З чужи́м добро́м, безтала́нний,
Чужі́ воли́ поганя́є,
Поганя́ючи співа́є:

---

[1]) Кон. На шовк. [2]) Рядки 15—18 у Кон стоять перед нашими рядками 11—14. [3]) Кон. І в віконце.

„Дóле моя, дóле,
Чом ти не такáя,
Як дóля чужáя?
Чи я пью-гуляю?
Чи сúли не мáю?
Чи до тéбе дорíженьки
У степи[1]) не знáю?
Чи до тéбе свої дáри
Я не посилáю?
Є у мéне дáри —
Очі мої кáрі;
Молодýю мою сúлу
Багáті купúли...
Мóже й дівчину без мéне
З úншим заручúли?[2])
Навчúй-ж менé, моя[3]) дóле,
Гуляти, навчúй!“

Та й заплáкав сїромáха
Степóм ідучúй...
Оїй застогнáв[4]) сúвий пýгач
В степý на могúлї;
Зажурúлись чумачéньки,
Тяжко зажурúлись:
„Благослови, отáмане,
Кóло селá стáти,
Та понесéм[5]) товáриша
В селó причащáти.“

Сповідáли, причащáли,
Воро́жки[6]) питáли, —
Не помогло́!... З несцїлéним
В дорóгу рушáли...
Чи то прáця задавúла
Молодýю сúлу,[7])
Чи то нудьгá невсипýща
Його з ніг звалúла?

---

[1]) Кон. у степу. [2]) Кон. одружили. [3]) Кон. се слово нас. [4]) Кон. заплакав. [5]) Огон. і Ром. повезїм, Кон. повезем. [6]) Кон. Й ворожки. [7]) Рядків 58—59 у Кон. нема.

Чи то лю́ди поробили[1])
Йому́ молодо́му,
Що привезли́ його́ з До́ну
На во́зї до до́му?
Блага́в Бо́га, щоб дївчи́ну,
Хоч село́[2]) поба́чить, —
Не доблага́в!... Поховали,
Нїхто й не запла́че...
Поста́вили грома́дою
Хрест над сиротою
І розійшли́ся...[3]) Як били́на,
Як лист за водо́ю,
Пішо́в коза́к з сього́ свїта,[4])
Все забра́в з собо́ю.

А деж та́я мальо́вана
Ши́тая хусти́на?
А деж та́я весе́лая
Дївчи́на-дити́на?
На новому́ хрестї ху́стку
Вїтер розвіва́є,
А дївчи́на у черни́цї[5])
Ко́су розплїта́є.

Написано 18 жовтня 1844. Друк. у перве 1891 р. в київському збірнику „Луна“ стор. 3—6, і рівночасно (в червні) в львівській часописї „Сьвіт“ ч. 6, стор. 110, по копії Ол. Кониського. Д. Василь Доманицький віднайшов між паперами В. Науменка нову копію, поправнїйшу і повнїйшу від копії Кониського, див. його „Критичний розслїд над текстом „Кобзаря“ Шевченка“, відбитка з Кіевск. Стар. 1906 р. стор. 79—81. Сей текст я й поклав основою сего виданя. В нотках відміни тексту Кониського.

---

[1]) У Кон. наробили. [2]) Кон. Хоч свою. [3]) Кон. Тай розійшлись. [4]) Кон. світу. [5]) Кон. у черницях.

Чого́ менї́ тяжко? Чого́ менї́ ну́дно?
Чого́ се́рце пла́че, рида́є, кричи́ть,
Мов дитя́ голо́дне? Се́рце моє́ тру́дне,
Чого́ ти бажа́єш? що в те́бе боли́ть?
Чи пи́ти, чи їсти, чи спа́тоньки хо́чеш?
Засни́, моє се́рце, на ві́ки засни́,
Невкри́те, розби́те.[1]) А люд навісни́й
Неха́й скаженїє! Закри́й, се́рце, о́чі!...

Написано 13 падолиста 1884 Петербург. Друковано у-перве в „Основі“ 1861, ч. II.

[1]) В давнїйших вид. голодне.

ПУСТКА.

(М. С. Щепкіну).

Заворожи́ мінї, во́лхве,
Дру́же сивоу́сий!
Ти вже се́рце запеча́тав,
А я — ще бою́ ся...
Бою́ ся ще пригорі́лу
Ха́ту[1]) руйнува́ти,
Бою́ ся ще, мій го́лубе,
Се́рце похова́ти!...
Мо́же ве́рнеть ся надія
З тіє́ю водо́ю
Цілю́щою, живу́щою,
Дрібно́ю сльозо́ю;
Мо́же ве́рнеть ся в некри́ту[2])
Пу́стку зїмува́ти,
І укри́є[3]) і загрі́є
Погорі́лу ха́ту,[4])
І ви́мете і ви́мие,
І свїтло засві́тить;
Мо́же ще раз проки́нуть ся
Мої ду́ми-дїти;
Мо́же ще раз пожурю́ ся,[5])
З дїтками запла́чу,
Мо́же ще раз со́нце пра́вди
Хоч крізь сон поба́чу!
Встань же, бра́те, хоч одури́!
Скажи́, що роби́ти:
Чи моли́тись, чи журі́тись,
Чи тїмья розби́ти?[6])

Нап. 13 грудня 1844 Київ. Вперве друк. Основа 1861, кн. 9.

---

[1]) В автоґр. пустку. [2]) В автоґр. з-за світа [3]) В автоґр. І витопить. [4]) В автоґр. Хоч в середині обілить горілую хату. [5]) В автоґр. помолю ся. [6]) Сю строфу маємо лише в Шевченковім автоґрафі р. Д. п.

МАЛЕНЬКІЙ МАРЬЯНІ.

Рости́, рости́, моя́ пта́шко,
Мій ма́ковий цвіте́,
Розвива́й ся, по́ки твоє́
Се́рце не розби́те,
По́ки лю́ди не дозна́ли
Ти́хої доли́ни!...
Дозна́ють ся, погра́ють ся,
Засу́шять та й ки́нуть.
Анї лі́та молодії
Пови́ті красо́ю,
Нї ка́рії оченя́та
Уми́ті сльозо́ю,
Анї се́рце твоє́ ти́хе,
До́бреє, дівоче
Не засту́пить, не закри́є
Неси́тії о́чі.
На́йдуть злії та й окра́дуть,
І тебе́ убо́гу
Ки́нуть в пе́кло... Заму́чиш ся
І проклене́ш Бо́га.
Не цвіти́-ж, мій цвіте́ но́вий,
Нерозви́тий цвіте́!
Зовья́нь ти́хо, по́ки твоє́
Се́рце не розби́те.

Написано у Вьюнищах 20 Студня 1844. Автоґраф у р. Д. п.

Н. В. ГОГОЛЮ.

За ду́мою ду́ма[1]) роє́м вилїта́є:
Одна́ да́вить се́рце, друга́ роздира́є,
А тре́тяя ти́хо-тихе́сенько пла́че
У са́мому се́рцї,[2]) мо́же й Бог не ба́чить.
Кому́-ж її покажу́ я,
І хто ту́ю мо́ву
Привіта́є, угада́є
Вели́кеє сло́во?
Всї оглу́хли, похили́лись
В кайда́нах — байду́же!...
Ти смієш ся, а я пла́чу,
Вели́кий мій дру́же!
А що вродить з то́го пла́чу?
Боли́голов,[3]) бра́те!
Не заревуть в Українї
Во́льнії гарма́ти,
Не зарі́же ба́тько си́на,
Рідної[4]) дити́ни,
За честь, сла́ву, за брате́рство,
За во́лю країни.[5])
Не зарі́же, ви́кохає
Та й прода́сть в різни́цї
Москале́ві! Се-б то, ба́чиш,
Ле́пта удови́цї

---

[1]) В копії Лазаревського: За думкою думка. [2]) Тамже: У самого серця. [3]) Герг. богинова; попр. Шевч. писана рукою Лазаревського: Богослове-брате; поправка Шевч. Бурьян мабуть; праське вид. Нїчого, мій брате. [4]) Так у праськім вид., в иньших: своєї. [5]) В праськ. вид. За честь, за віру й за братство, за волю Вкраїни.

Престóлові, отéчеству
Та Нїмóтї плáта...
Нехáй, брáте! А ми бýдем
Сміятись) та плáкать.

Написано 30 грудня 1844, Петербург. Друк. у-перве в Ґергардових „Новыхъ стихотвореніяхъ“ у Липську 1859, стор. 22—23 п. з. Думка. Аж у рукописі знайденім 1907 р. в Департаментї Полїції маємо дату і зазначено, що „Думка“ присвячена М. Гоголю.

[1]) В липськім і праськім вид. Сміять ся.

Не за́видуй бага́тому:
Бага́тий не ма́є
Ні при́язні, ні любо́ви,
Він все те наїма́є.

Не за́видуй могу́чому,
Бо той заставля́є;
Не за́видуй і сла́вному:
Сла́вний до́бре зна́є,

Що не його́ лю́ди лю́блять,
А ту тя́жку сла́ву,
Що він кро́вью та сльоза́ми
Ви́ллє на заба́ву.

І молоді́ як зійду́ть ся,
То лю́бо та ти́хо,
Як у ра́ю, — а ди́виш ся:
Вору́шить ся ли́хо...

Не за́видуй же ні́кому,
Дивись круго́м се́бе:
Нема́ ра́ю на всім сві́ті,
Хиба́ що на не́бі!

Написано 4 жовтня 1845 Миргород. Друк. у-перве „Основа“ 1861, кн. Ш. В рукоп. Департ. Полиц. дата.

Не жени́ ся на бага́тій,
Бо ви́жене з ха́ти;
Не жени́ ся на уби́гій,
Бо не бу́деш спа́ти.

Ожени́сь на во́льній во́лї,
На коза́цькій до́лї:
Яка́ бу́де, така́ й бу́де, —
Чи го́ла, то й го́ла!

Та ніхто́ не докуча́є
І не розважа́є:[1])
Чого́ боли́ть? і де боли́ть? —
Ніхто́ не пита́є.[2])

У-двох, ка́жуть, і пла́кати
Мов ле́гше нена́че.
Не потура́й![3]) Ле́гше пла́кать,
Як ніхто́ не ба́чить.

Написано 4 жовтня 1845. Миргород. Друк. у-перве „Основа“ 1861, кн. III; дату віднайдено в тімже рукоп. Деп. Поліц., що й попередньої вірші.

---

[1]) Рукоп. Деп. Пол. Та ніхто не розважає І не докучає. [2]) Так в рукоп. Деп. Пол., в виданнях: Сам про теє знаєш. [3]) Так в рукоп. Деп. Пол, у виданнях: Брешуть люди.

„ЄРЕТИК“ АБО „ІВАН ГУС“.

Посланіє славному П. І. Шафарикові.

Запали́ли у сусїда
Нову́ до́бру ха́ту
Сусїди злі,[1]) нагрі́ли ся
Та й поляглй[2]) спа́ти,
І забу́ли те́плий[3]) по́піл
По по́лю[4]) розві́ять.
Лежи́ть по́піл на розпу́тьї,
А в по́пелї тлїє
Огню́ і́скра вели́кого,
Тлїє, не вгаса́є,
Підпа́лу жде,[5]) як той ме́стник
Ча́су дожида́є,
Зло́го ча́су.[6]) Тлїла і́скра,
Ти́хо дотлїва́ла[7])
На розпу́тьї широ́кому,
Та й га́снути ста́ла.

Ота́к Нїмо́та запали́ла
Вели́ку ха́ту, і сі́мью —
Сїмью́ Славья́н роз'єдини́ла,[8])
І ни́шком-ти́хо[9]) упусти́ла
Усо́биць[10]) лю́тую змію.

---

[1]) Рук. Деп. Пол. Злі сусїди, праське вид. сусїдоньки. [2]) Р. Д. П. Й полягали. [3]) Р. Д. П. сїрий. [4]) Р. Д. П. По вітру. [5]) Р. Д. П. Жде підпалу. [6]) Праське вид. Непевного. [7]) Праське вид. Незримо сияла, Р. Д. П. Тліла — дожидала. [8]) Праське вид. Славян тих славних порізнила. [9]) Праське вид. І тихо-тихо. [10]) В рук. Д. П. Усобищ.

Полили́ ся рі́ки кро́ви,
Пожа́р погаси́ли,[1])
А Нїмчики пожари́ще
И сирі́т подїли́ли.[2])
Виросту́ли у кайда́нах
Славья́нськії дїти,
І забу́ли у нево́лї,[3])
Що́ вони́ на свїтї.[4])
А на да́внїм пожари́щі
Іскра бра́тства тлїла,
Дотлїва́ла, дожида́ла
Рук твердих та сми́лих.
І дожда́лась... Прозрі́в єсй
В по́пелї глибо́ко
Ого́нь до́брий сми́лим се́рцем,
Сми́лим о́рлїм[5]) о́ком;
І засвіти́в, любому́дре,
Свїто́ч пра́вди, во́лї,
І Славья́н сїмью́ вели́ку
Во тьмі і нево́лї
Перелїчи́в до о́дного,
Перелїчи́в тру́пи
А не Славья́н, і став єсй
На вели́ких ку́пах
На розпу́тьтї всесвїтньому
Їєзекиїлем.
І, о ди́во, тру́пи вста́ли
І о́чі розкри́ли!
І брат з бра́том обняли́ ся
І проговори́ли
Сло́во ти́хої любо́ви
На ві́ки і ві́ки!
І потекли́ в одно́ мо́ре
Славья́нськії рі́ки!

Сла́ва тобі, любому́дре,[6])
Че́ху-Славья́нине,

---

[1]) Праське вид. загасили [2]) Праськ. розділили. [3]) Літогр. і Кожанч. І забули невольники, Чиї вони дїти. [4]) Літогр. добрим. [5]) Праськ. Славьянину.

Що не дав ти потону́ти
В нїме́цькій пучи́нї
Наші́й пра́вдї! Твоє́ мо́ре
Славья́нськеє, но́ве
Затого́ вже бу́де по́вне,
І попливе́ чо́вен
З широ́кими вітри́лами
І з до́брим корми́лом,
Попливе́ на во́льнім мо́рі,
На широ́ких фи́лях.
Сла́ва-ж тобі, Шафа́рику,[1])
Во ві́ки і ві́ки,
Що звів єсй[2]) в одно́ мо́ре
Славья́нськії рі́ки.

Привіта́й же в сво́їй сла́ві
І мою́ убо́гу
Ле́пту, ду́му нему́друю
Про Че́ха свято́го,
Вели́кого му́ченика,
Про сла́вного Гу́са!
Прийми́, о́тче! А я ни́шком
Бо́гу помолю́ ся,
Щоб усї Славья́не ста́ли
До́брими брата́ми
І сина́ми со́нця пра́вди
І єретика́ми
Отаки́ми, як Конста́нський
Єрети́к вели́кий!...
Мир ми́рові подару́ють
І сла́ву во ві́ки!

Написано д. 22 падолиста 1845.

---

[1]) Праське вид. славний Чеху. [2]) Кож. і праськ. злив єси. [3]) Праське вид. тихо.

I.

Камень, єгѡже небрегоша зыждѧщіи, сей бысть во главѣ оугла: отъ Господа бысть сей, и єсть дивенъ во очесѣхъ нашихъ.[1])

Псалом CXVII, ст. 22.

„Кругóм непрáвда і невóля,
Нарóд замýчений мовчúть,
А на апóстольськім престóлї
Чернéць годóваний сидúть,
Людськóю крóвію торгýє[2])
І рай у нáйми оддаé...
Небéсний Цáрю, суд твій всýє[3])
І всýє цáрствіє Твоé!
Розбíйники, людоїди
Прáвду побороóли,
Осміяли Твою слáву
І сúлу і вóлю!
Лю́ди стóгнуть у кайдáнах,
Немáє з ким взя́тись,
Розкувáтись, одностáйне,
Односéрдне стáти[4])
За євáнгеліє прáвди,
За тéмнії лю́ди.
Немá кому́!... Бóже, Бóже,
Чи то-ж і не бýде?
Чи[5]) настáне велúкий час
Небéсної кáри?
Чи розлóмим три коróни[6])
На гóрдій тіярі?

---

[1]) В давнїйших вид. отъ Господа бысть сіе и есть дивно во очесѣхъ нашихъ [2]) Літогр. і Р. Д. П. шинкує [3]) В копіях з автографів Шевч. Небесний царю, суд твій всує, в прась. вид. Небесний царь! І суд твій всує. [4]) Рук. Д. Пол. Земля плаче, як за дітьми мати: Нема кому розкувати, Одностайне стати. [5]) Р. Д. П. Нї, настане. [6]) Правда: Чи розібєм; Р. Д. П. Чи розпадуть ся корони.

Розло́мимо!... Благослови́[1])
Не на месть і му́ки,[2])
Благослови́ мої, Бо́же,
Нетве́рдії ру́ки
Й сло́во тихе́є!... О, Бо́же!
Чи вони́-ж почу́ють?..."[3])
Ні! Ні!
Вони́ поснули́, не почу́ють.
Огне́м збужу́ їх, напою́,
І напою́ і нагоду́ю
Голо́дних кро́вію...[4])
. . . . . .
Отак
У ке́лії своїй правди́вий
Іва́н Гус ду́мав розкува́ть
Наро́д заму́чений,[5]) і ди́во,
Свята́є ди́во показа́ть
Оча́м незря́чим...
„Поборю́сь!...[6])
За пра́вду Бог![7]) Да соверши́ть ся!"
І в Вифлее́мськую капли́цю
Пішо́в моли́ть ся ві́рний[8]) Гус.

II.

Папська булла.

„Во і́мя Го́спода Христа́
За нас розпя́того на дре́ві,
І всіх апо́столів святи́х,
Петра́ і Па́вла особли́ве,

---

[1]) Правда: Розібємо; Р. Д. П. Роспадуть ся: копія Жемчужникова: Благослови, милий Боже. [2]) Рук. Д. П. На месть і на муки. [3]) Р. Д. П. сих двох рядків нема. [4]) Вставляю в текст рядки 118—122 з автогр. Шевченка, що містить ся в музею Тарновського хоча Шевч. сам перекреслив сї вірші і заступив їх точками, та вони добре заповнюють люку. [5]) Автогр. Тарн. Розірвать окови адові [6]) Правда: Помолюсь. [7]) Правда: За мною Бог., копія Жемч. За мене. [8]) Автографи мають: добрий, щирий, певний.

Ми розрішáємо гріхи
Святóю бýллою сiéю
Рабúнї бóжiй отíй сáмiй,[1])
Що водúли по ýлицях
В Прáзї позавчóра,
Отíй сáмiй, що хилúлась[2])
По шинкáх, по стáнах,
По чернéчих перехóдах,
По кéлїях пьяна.
Отá самá заробúла
Та бýллу купúла, —
Тепéр святá!...“
„Бóже, Бóже,
Велúкая сúло!
Велúкая слáво, згляньсяна людúй!
Одпочúнь од кáри у святóму рáї!
За-щó пропадáють, за-щó Ти караéш
Своїх і покíрних і дóбрих дїтúй?
За-щó закрúв їх дóбрі óчі,
І вíльний[3]) рóзум окувáв
Кайдáнами лиχóї нóчі?
Прозрíте, лю́ди, день настáв!
Проснíть ся,[4]) Чéхи, змúйте лýду,
Розпрáвте рýки, бýдьте лю́ди,
А не посмíшище ченцям!
Розбíйники, кати в тіярах,
Все потопúли, все взялú,
Мов у Москóвії[5]) Татáри,
І нам слїпúм передалú
Свої догмáти. Кров, пожáри,
Всї зла на свíтї, вóйни, чвáри,
Пекéльних мук безкрáїй ряд,
І пóвен Рим байстрят —
От їх догмáти і їх слáва!
Та я́вна слáва!... А тепéр
Святúм[6]) полóжено конклáвом:

---

[1]) Так рук. Д. пол., праське вид. божиїй оттій. [2]) Так рук. Д. п., в старших вид. хилялась. [3]) Ром. вільних [4]) Р. Д. п. Прокиньтесь [5]) Давнї вид. у Москві, Р. Д. П. Московії. [6]) Р. Д. П. Отим.

Хто без святóї бýлли вмер,
У пéкло прóсто! Хто-ж запла́тить
За бýллу в-двóє, — ріж хоч бра́та,
Окрóме па́пи і ченця,
І в рай іди́ кінéць кінця́м!
У зло́дїя вже зло́дїй кра́де,
Та ще й у цéркві... Га́ди! га́ди!
Чи напили́ ся ви, чи ні
Людськóї крóви?! Не мінї,
Вели́кий Гóсподи, простóму
Суди́ть вели́кії дїла́
Твоéї вóлї!... Лю́ті зла
Не дїєш без вини́ нїкóму!
Молю́ ся, Гóсподи, поми́луй,
Спаси́ ти нас, свята́я си́ло!
Зломи́ язи́к мій за хули́,
Та я́зви ми́ра іщíли́!
Не дай знуща́ти ся лука́вим
І над твоéю вíчної сла́вой
Й над на́ми, прóстими людьми́!“[1])

І пла́кав Гус моли́тву дїя,
І гíрко[2]) пла́кав; люд мовча́в
І дивува́в ся: що він дїяв?[3])
На ко́го ру́ку піднїма́в?[4])
„Дивíть ся, лю́ди! Ось де бу́лла,
Що я чита́в!“ — І показа́в
Пере́д наро́дом.[5]) Всї здрíгну́ли:
Іва́н Гус бу́ллу розідра́в![6])

Із Вифлеємської капли́цї
Аж до всесвíтньої столи́цї
Луна́ гого́чучи несла́сь;
Ченцї хова́ють ся: мов ка́ра,

---

[1]) Рядки 182—187 заховали ся в копії Жемчужникова і в Р. Деп. Пол., в сьому останньому з відмінкою: язви́ язик. [2]) Праське вид. тяжко. [3]) Р. Д. П. дїє. [4]) Праськ вид. руки, Р. Д. П. підійма. [5]) В копії Жемч. І перед народом. [6]) Ром розідрав.

Луна́ в конкла́ві віддала́сь, —
І похили́ла ся тія́ра...
Шепо́четь ся Авіньо́на[1])
З ри́мськими ченця́ми;
Шепо́чуть ся антіпа́пи,
Аж трясу́ть ся ста́ни
Від шо́поту. Кардина́ли
Як гадю́ки вью́ть ся
Круг тія́ри, та ни́щечком
Мов коти́ гризу́ть ся
За мишеня́... Та й як такі́?
Однії́ї шку́ри
Така́ си́ла! А мясива!
Аж здрігну́ли му́ри,
Як зачу́ли,[2]) що у Пра́зї
Заге́лкали гу́си
Та з орла́ми летя́ть бить ся...

Конкла́в схамену́в ся,
Зібра́в ра́ду. Положи́ли
Одностаї́не ста́ти
Про́ти Гу́са, і в Конста́нцу
Всїх воро́н скликати,
Та й стерегти́ яко мо́га[3])
І з ве́рху і з до́лу,
Щоб не втїкла тая пта́ха
На славья́нське по́ле.

III.

Як та га́лич по́ле кри́ла,
Ченцї́ повали́ли
До Констанци, шляхи́, степи́
Мов сарана́ вкри́ли...

---

[1]) Праськ. Авіньоно. [2]) Р. Д. П. як згадали. [3]) В давнїх вид. Та і стерегти як мога.

Барóни, гéрцоги і дю́ки,
Псарí, геро́льди, шинкарí
І трубаду́ри-кобзарí,
І шля́хом ві́йсько мов гадю́ки.
За герцоги́нями Нїмóта,
Хто з соколáми на рукáх,
Хто пíшки, вéрхи на ослáх, —
Так аж кишúть! Все на охóту,
Мов гад у и́рій поспішá!
О Чéху, де твоя́ душá?
Диви́сь, що си́ли повали́ло,
Мов Сараци́на воюва́ть
Або вели́кого Аттíлу!
У Прáзї глýхо гомоня́ть,
І цéсаря і Вячеслáви
І той собóр тисячеглáвий
У гóлос лáють, не хотя́ть
Пускáть в Констáнц Івáна Гýса.
„Жив Бог! Жива́ душá моя́!
Брати́, я смéрти не бою́ ся!
Я докажý оти́м зміям,
Я ви́рву їх несúте жáло!...“
І Чéхи Гýса провожáли,
Мов дíти бáтька...

Задзвони́ли у Констáнцї
Рáно в усї дзвóни,
Зібрáли ся кардинáли
Гладкí та червóні,
Мов бугаї в зáгороду,
І прелáтів лáва,
І три пáпи, і барóнство,
І вíнчані глáви.
Зібрáли ся мов Іýди
На суд нечести́вий
Прóтив Христá. Свáри, гóмін
То реве́, то ви́є,
Як та ордá у тáборі

Або жидй в шкóлї...
І — всїм рáзом зацїпило!...

Мов кедр сéред пóля
Ливáнського у кайдáнах
Став Гус пéред нúми
І окúнув нечестúвих
Орлїмй óчúма.
Затрусúлúсь, побілїли,
Мóвчки озирáли
Мýченика. „Чогó менé
Ви[1]) на прю позвáли?
Чи дивúть ся на кайдáни?“
„Мовчй, Чéше смілий!“
Гадю́кою зашипíли,
Звірем заревíли.
„Ти єретúк! Ти єретúк!
Ти сїєш розкóли,
Усóбища розсівáєш,[2])
Святїйшої вóлї
Не приймáєш!... Однó слóво —
Ти Бóгом проклятий!
Ти єретúк! Ти єретúк!...“
Ревíли прелáти.
„Ти усóбник!... Однó слóво —
Ти всїми проклятий!...“
Подивúв ся Гус на пáпи
Та й вúйшов з палáти!...
„Поборóли! Поборóли!“
Мов обіленїли.[3])
„Автодафé! Автодафé!“
Гуртóм заревíли.

І цїлу нiч бенкетувáли
Ченцї, барóни, всї пилú

---

[1]) В рукоп. а може лиш у друку: Чи. [2]) В рукоп. а може лиш у друку (Былое): розвіваєш [3]) Р. Д. П. а може лише друк: обеленіли.

І пьяні Гу́са проклина́ли,
Аж по́ки дзво́ни загули́
І світ наста́в... Іду́ть моли́ть ся
Ченці́ за Гу́са. З-за гори́
Черво́не со́нце аж гори́ть:
І со́нце хо́че подиви́ть ся,
Що бу́дуть з пра́ведним твори́ть?!

Задзвони́ли в усї дзво́ни,
І повезли́ Гу́са
На Голго́фу у кайда́нах.
І не стрепену́в ся
Пе́ред огне́м, став на йо́му
І моли́тву дїє:
„О Го́споди милосе́рдний,
Що я заподїяв
Отси́м лю́дям, твоїм лю́дям?
За що́ мене́ су́дять?
За що́ мене́ розпина́ють?
Лю́ди, до́брі лю́ди,
Моли́те ся! Лю́ті звірі
Прийшли́ в о́внїх шку́рах
І па́зурі розпусти́ли;
Нї го́ри, нї му́ри
Не схова́ють! Розіллє́ть ся
Черво́нее мо́ре
Кро́ви, кро́ви з дїти́й ва́ших...
О го́ре! о го́ре!
Он-де вони́, в я́сних ри́зах...
Їх лю́тії о́чі“ —
„Пали́! пали́!“
„Уже́ кро́ви“ —
„Пали́! пали́!“
„Кро́ви, кро́ви хо́чуть!
Кро́ви ва́шої!...“ — І ди́мом
Пра́ведного вкри́ло.
„Моли́те ся! Моли́те ся!
Го́споди, поми́луй,

Прости́ Ти їм, бо не зна́ють...“
Тай не чу́ти ста́ло!
Мов соба́ки ко́ло огню́[1])
Круго́м ченцї ста́ли.
Боя́ли ся, щоб не ви́лїз
Га́диною з жа́ру
Та не повис на коро́нї
Або на тія́рі.

Пога́с ого́нь, дуну́в ві́тер
І по́піл розві́яв.
І ба́чили на тія́рі
Черво́ного змія
Про́сті лю́ди. Пішли́ ченцї
И Te Deum співа́ли,
Розійшли́ ся по трапе́зах
І трапезува́ли
І день і ніч, аж попу́хли.
Мало́ю сїмье́ю
Зійшли́сь Че́хи, взяли́ землї
З під костра́, і з не́ю
Пішли́ в Пра́гу.

Ота́к Гу́са
Ченцї осуди́ли,
Запали́ли, — та бо́жого
Сло́ва не спали́ли.
Не вгада́ли, що ви́летить
Оре́л із-за хма́ри
За́мість гу́ся, і розклює
Висо́ку тія́ру.
Байду́же їм, розлетїлись
Мов тїї воро́ни
З крова́вого того́ свя́та.
Ченцї і баро́ни
Розверну́лись у буди́нках
І га́дки не ма́ють:

[1]) Первісно: костра.

Бенкету́ють, та и́нколи
Te Deum співа́ють.
Все зроби́ли... Постріва́йте!
Он над голово́ю
Стари́й Жи́жка з Та́борова
Махну́в булаво́ю!

Написано 10 жовтня 1845 в селі Маріінськім. Початок „Посланія“ видруковано в-перше в „Основі“ 1861, кн. I, а 1863 вийшла в Відні літографована подобизна „Посланія“. Цілу поему віднайдено аж 1906 р. в архіві Департаменту Полїції в Петербурзі.

НЕВОЛЬНИК

Посвята.

Ду́ми мої молодії,
Пону́рії[1]) дїти,
І ви мене́ поки́нули!...[2])
Пу́стку натопи́ти
Нема́ кому́... Оста́в ся я,
Та не сиротою,[3])
А з тобо́ю молодо́ю,
Ра́ю мій, поко́ю,
Моя́ зо́ре досві́тняя,
Єди́ная ду́мо
Пречи́стая! Ти вита́єш,
Як у то́го Ну́ми
Та́я ні́мфа Еге́рія:
Так ти, моя́ зо́ре,
Просія́єш на́до мно́ю,
Нїби заговори́ш,
Усміхне́ш ся. Дивлю́ ся я —
Нїчо́го не ба́чу.[4])

---

[1]) Р. Д. П. Поховані. [2]) Р. Д. П. Не лїтають з того світа. [3]) Р. Д. П. Покинули сиротою з тобою одною Р. Д. П. має замість рядків **9—19** ось які рядки:

Ніхто́ не зна мого́ раю,
І сама́ не зна́єш
Що вита́єш на́до мною,
Як зоря́ над га́єм.
І дивлю́ ся я, дивлю́ ся,
А ти, моя́ зо́ре,
Спуска́єш ся низе́сенько,
Ти́хо заговори́ш,
Усміхне́ш ся, поди́виш ся, —
Дивлю́сь, і не бачу..

Прокúну ся — сéрце плáче,
І óчі заплáчуть.

Спасúбі, зíронько! Минáє
Неясний день мій; вже смеркáє.
Над головóю вже несé
Свою́ неклéпаную кóсу
Косáр непéвний, мóвчки скóсить,[1])
А там і слїд мій занесé
Холóдний вíтер. Все минáє!...
Згадáєш мóже молодáя[2])
Вúлиту сльозáми
Мою́ дýму, і тúхими,
Тúхими річáми
Проговóриш: „Я любúла
Йогó на сїм свíтї,
Й на тім свíтї любúтиму.“
О мій тúхий свíте,
Моя́ зóре вечíрняя!
Я бýду вітáти
Кóло тéбе і за тéбе
Гóспода благáти![3])

I.

Той блукáє за моря́ми,
Світ перехожáє,[4])
Долї, дóленьки шукáє, —[5])
Немáє, немáє,

[1]) В рукоп. Деп. II. замість сих 3 рядків:
Над головою вже трясе
Косою смерть. І поховають.
[2]) В рукоп Д II. І ти случаєм прочитаєш. [3]) В р. Д. пол. замість сего закінченя читаємо ось що:
Я його любúла
І він не знав!.. Зóре моя,
На мою́ могúлу
Свíти, зóре! А я бýду
З за світа лїтáти,
І про тéбе, моє сéрце,
На нéбі співáти.
[4]) Р. Д. П. перепливає. [5]) Р. Д. П Шука долї, не находить.

Мов умéрла! А тої[1]) рвéть ся
З усієї сúли
За дóлею... от-от догнáв,
І — бебéх в могúлу!
А в йнпого сїромáхи[2])
Нї хáти, нї пóля,
Тíлько тóрба, а з торбúни
Виглядáє дóля,
Мов[3]) дитúнка; а він її
Лáє, проклинáє
І за чвéртку закладáє, —[4])
Нї, не покидáє!
Як репьях тої учéпить ся
За лáтані пóли,
Та й збірáє колосóчки
На чужóму пóлї;
А там — снопи́, а там скúрти,
А там — у палáтах
Сидúть собí сїромáха,[5])
Мов у свóїй хáтї.
Такáя-то[6]) дóля тáя, —
Хоч і не шукáйте!
Кого́ схóче,[7]) сама́ нáйде,
У колúсцї нáйде.

Ще на Украíнї весéлі
І вóльнії пишáлись сéла
Тодї, як прáведно жилú
Старúй козáк і дїток двóє.
Ще за Гетьмáнщини старóї
Давнó се дїялось колúсь.

Так кóло пóлу-дня в недїлю
Та на Зелéних ще й святкáх,

---

[1]) Р. Д. П. Инший. [2]) Р. Д. П. А в третього як у старця. [3]) Р. Д. П. Як. [4]) Р. Д. П. І жидові заставляє. [5]) Р. Д. П. наш сирота. [6]) Р. Д. п. А така то. [7]) Р. Д. п. Кого любить.

Під ха́тою в сороч̀ці бі́лій
Сидів з банду́рою у рука́х
Стари́й коза́к. — „І так, і сяк!“
Стари́й мірку́є, розмовля́є:
„І тре́ба б,“ ка́же, „й тро́хи шко́да![1])
А тре́ба бу́де. Два-три[2]) го́да
Неха́й по сві́ту погуля́є[3])
Та сам своє́ї пошука́є,
Як я шука́в коли́сь... Яри́но,
А де Степа́н?“ — „А он під ти́ном
Нена́че вко́паний стої́ть!“
„А я й не ба́чу! А іді́ть
Лише́нь сюди́, та йді́ть обо́є...
А ну́те, ді́ти, отако́ї!“
І вда́рив по стру́нах.[4])
Стари́й гра́є, а Яри́на
З Степа́ном танцю́є:
Стари́й гра́є, промовля́є,
Нога́ми тупцю́є:
„Як-би мі́нї ли́ха та ли́ха,
Як-би мі́нї свекрі́вонька ти́ха,
Як-би мі́нї чолові́к молоди́й,
До другої́ не ходи́в, не люби́в![5])
Ой гоп, чи́ки-чи́ки!
Та черво́ні черевики́,
Та троїсті музи́ки, —
Од ві́ка до ві́ка
Я люби́ла б чолові́ка!
Ой гоп, заходи́всь,
Зроби́в ха́ту, ожени́всь,
І піч затопи́в,
І вече́рять нарви́в. —
„Ану́, ді́ти, оттако́ї!“[6])
І стари́й підня́в ся,
Як уда́рить, як ушква́рить,
Аж у бо́ки взяв ся!

---

[1]) Р. Д. п. І гребаб то і шкода. [2]) Р. Д. п. хоч два [3]) Р. Д. п. поблукає. [4]) Так у Р. Д. п., в старших вид. вшкварив. [5]) Р. Д. п. Та другої не любив, не любив. [6]) Р. Д. п. Отак, ді́ти!

„Чи так, чи не так,
Уроди́в постерна́к,
А петру́шку
Криши́ в ю́шку,
Бу́де смак, бу́де смак!
Ой так, таки́ так,
Ожени́в ся коза́к,
Ки́нув ха́ту
І кімна́ту,
Та й потя́г у бай рак.

„Нї, не та вже, підтопта́лась
Стара́ моя́ си́ла!
Утоми́в ся. А все се ви
Так розворуши́ли.
О бода́й вас! Що-то лїта!
Нї вже, не до-ла́ду,
Мину́ло ся. Іди́ лише́нь
Полу́днувать ла́годь;
Гуля́ючи, як тої каза́в,
Шмато́к хлїба ззїсти.
Іди́-як, до́ню! А ти, си́ну,
Послу́хаєш вісти.
Сїда́й лише́нь! Як уби́ли
Тво́го ба́тька Ива́на
В Шляхе́тчині, то ти ще був
Мале́ньким, Степа́не,
Ще й не ла́зив.“ — „То я не син?
Я чужи́й вам,[1]) та́ту?“
„Та не чужи́й![2]) Стрива́й лише́нь!
От уме́рла й ма́ти,
Таки́ твоя́,[3]) а я й кажу́
Поки́йній Мари́нї,
Мої́й жінцї: „А що, — кажу́, —[4])
Возьмім за дити́ну“

[1]) Р. Д. п. Я не син ваш, тату? [2]) Р. Д. п Та нї, не син.
[3]) Р. Д. п. Ти й не зостав ся. [4]) Р. Д. п. Таки жінцї: А знаєш що?

Тебе́ б то се... — „До́бре, — ка́же
Поко́йна Мари́на, —
„Чому́ не взять?“ — „Взяли́ тебе́
Ми та й[1]) спарува́ли
З Яри́ночкою[2]) до-ку́пи...
А тепе́р оста́лось
Ось що роби́ть: ти на лі́тї,
І Яри́на зрі́є;[3])
Тре́ба бу́де люде́й шука́ть[4])
Та що-не́будь ді́ять.
Як ти ска́жеш?“ — „Я не зна́ю,
Бо я ду́мав... те́є...“
„Що Яри́на сестра́ тобі?[5])
А воно́ не те́є.
Воно́ про́сто: любі́те ся,
Та й з Бо́гом до шлю́бу![6])
А по́ки що[7]) тре́ба бу́де
І на чужі́ лю́ди
Подиви́тись, як там живу́ть:
Чи ору́ть,
Чи не на о́раному сі́ють
І про́сто жнуть,
І немоло́ченеє ві́ють,
Та як і ме́лють і їдя́ть, —
Все тре́ба знать.
Так от як, дру́же:[8]) тре́ба в лю́ди
На рік, на два пі́ти
У наймити́;
Тоді́ й поба́чимо, що бу́де.
Бо хто не вмі́є заробити́,
То той не вмі́тиме й пожи́ть.
А ти як ду́маєш, небо́же?...
Не ду́май! Коли́ хо́чеш зна́ть,
Де лу́чче ли́хом торгува́ть,
Іди́ ти в Сі́ч. Як Бог помо́же,

---

[1]) Р. Д. п. От ми й. [2]) Р. Д. п. Вас з Яриною. [3]) Р. Д. п. Ось бачиш що: ти на порі, І Ярина спіє. [4]) Р. Д. п. питать. [5]) Р. Д. п. твоя. [6]) Р. Д. п як любитесь, То й жінкою буде. [7]) Р. Д. п. Та перш ось що: [8]) Р. Д. п. друже.

Там наїси́ ся всїх хлїбі́в;
Я їх чима́ло попоїв —
І до́сї ну́дно, як згада́ю!
Коли́ здобу́деш — принесе́ш;
А коли́ згу́биш — пожива́ш
Моє́ добро́! Та хоч звича́ю
Коза́цького набере́ш ся
Та поба́чиш світа
Не тако́го, як у бу́рсї,[1])
А живі́ мисли́те
З товари́ством[2]) прочита́єш,
Та по-молоде́чій
Бу́деш Бо́гу моли́ти ся,
А не по-черне́чій
Харама́ркать. Ота́к си́ну!
Помоли́вшись[3]) Бо́гу
Осїдла́єм була́ного[4])
Та й га́йда[5]) в доро́гу.
Ходїм лише́нь полу́днувать!
Чи ти вже,[6]) Яри́но,
Змайструва́ла[7]) нам що не́будь?
Отаке́-то, си́ну!...“
„Уже, та́точку!“ — озва́лась
Із ха́ти Яри́на.

II.

Не їсть ся, не пьє́ть ся, і се́рце не бье́ть ся,
І о́чі не ба́чать, не чуть голови́,
Нена́че нема́є, нїби неживи́й, —
За́мість шматка́ хлїба за ку́холь бере́ть ся.
Ди́вить ся Яри́на та ни́шком смі́ють ся:
„Що се їому́ ста́ло? Нї їсти, нї пить,
Нїчо́го не хо́че! Чи не занеду́жав?
Бра́тїку Степа́не, що в те́бе боли́ть?“
Яри́на пита́є.[8]) Старо́му байду́же,

[1]) Р. Д. п. як у Братстві. [2]) Р. Д. п. на синьому. [3]) Р. Д. п. Помолимось. [4]) Р. Д. п Та сивого осїдлаєм [5]) Р. Д. п. І гайда. [6]) Р. Д. п Що ти там. [7]) Р. Д. п. Уже, тату. [8]) Р. Д. п. Очима спитала.

Нїби-то й не чу́є. — „Чи жать, чи не жать,
А сїяти тре́ба!“ — стари́й примовля́є
Нїби́-то до се́бе. „А ну́мо встава́ть!
Де вече́рнї мо́же ще пошкандиба́ю.
А ти, Степа́не, ля́жеш спать,
Бо за́втра ра́но тре́ба встать
Та коня́ сїдла́ть.“

„Степа́ночку, голу́бчику,
Чого́ се[1]) ти пла́чеш?
Усміхни́ ся, подиви́ ся![2])
Хиба́ ти не ба́чиш,
Що й я пла́чу? Розсе́рдив ся
Бог зна́є на ко́го,
Та й зо мно́ю не гово́рить.
Утечу́,[3]) єй-Бо́гу,
Та й схова́юсь у бурья́нї...[4])
Скажи́ бо, Степа́не,
Мо́же й спра́вдї нездужа́єш?
Я зїлля доста́ну,
Я побіжу́ за ба́бою...
Мо́же се з пристрі́ту?“
„Нї, Яри́но, моє се́рце,
Мій рожевий квіте!...
Я не брат тобі, Яри́но!
Я за́втра поки́ну
Тебе́ й ба́тька, на чужи́нї[5])
Де не́будь заги́ну;
А ти[6]) мене́ й не згада́єш,
Забу́деш, Яри́но,
Сво́го бра́та!“ — „Схамени́ ся![7])
Єй-Бо́гу, з пристрі́ту!
Я не сестра́? Хто-ж отсе́ я?[8])
О Бо́же, мій світе,
Що тут дїять?[9]) Ба́тька нема́,
А́ він занеду́жав

---

[1]) Р. Д. п Чого бо. [2]) Р. Д. п. Усміхни ся бо до мене. [3]) Р. Д. п. Заплачу. [4]) Р. Д. п. Тай утечу... ось побачиш! [5]) Р. Д. п. сиротами. [6]) Давнї вид. А то. [7]) Р. Д. п. Перехрестись! [8]) Р. Д. п. Хтож я така? [9]) Р. Д. п. робить.

Та ще й умре́. О Бо́же мій!
А йому́ й байду́же,
Мов сміє́ть ся. Степа́ночку,
Хиба́ ти не зна́єш,
Що без тебе і та́точка[1])
І мене́ не ста́не?“[2])
„Ні, Яри́но, я не ки́ну,
А ті́лько поїду
Недале́ко. А на той рік
Я до вас прийду
З старости́ми, за тобо́ю[3])
Та за рушника́ми.
Чи пода́єш?“ — „Та цур тобі
З ти́ми старости́ми!
Ще й жарту́є!“ — „Не жарту́ю,
Єй-Бо́гу, Яри́но,
Не жарту́ю!„ — „То се й спра́вді
Ти за́втра поки́неш
Мене́ й ба́тька? Не жарту́єш?
Скажи́-бо, Степа́не!
Хиба́ й спра́вді не сестра́ я?“
„Ні, моє́ коха́ння,
Моє́ се́рце!“ — „Бо́же ж ти мій!
Чому́ я не зна́ла?
Була́ б тебе́ не люби́ла
І не цїлува́ла...
Ой-ой со́ром! Геть од ме́не!
Пусти́ мене́! Ба́чиш,
Яки́й до́брий! Та пусти́ бо!
Єй-Бо́гу, запла́чу...“[4])

---

[1]) Р. Д. п. Що з тобою і татуся. [2]) Р. Д. п Й мене похо-вають. [3]) Р. Д. п.:

Од вас завтра, а прийду,
На той рік прийду
Вже не братом, з Запорожжя.

[4]) Р Д. п.:

Пусти мої руки!
Ти не брат мій! Ти не брат мій!
Муко моя, муко!

І запла́кала Яри́на,
Як та́я дити́на,[1])
І крізь сльо́зи промовля́ла:
„Поки́не! поки́не!“
Як той я́вір над водо́ю
Степа́н похили́в ся,
Щи́рі сльо́зи коза́цькії
В се́рці запекли́ ся,
Мов у пе́клї. А Яри́на
То клене́, то про́сить,
То замо́вкне, поди́вить ся,
І знов заголо́сить.
Не счу́ли ся, як сме́ркло ся;
І сестру́ і бра́та
Нїби ско́ваних до-ку́пи
Заста́в ба́тько в ха́тї.

І світ наста́в, а Яри́нї
Не спить ся,[2]) рида́є.
Уже́ Степа́н із крини́цї
Коня́ напува́є;
И вона́ з відрами побі́гла[3])
Нїби за водо́ю
До крини́цї. А тим ча́сом
Запоро́жську збро́ю
Стари́й ви́нїс[4]) із комо́рп.
Ди́вить ся, ради́є,
Приміря́є, нїби зно́ву
Стари́й молоді́є.
Та й запла́кав. — „Зброє моя́.
Зброє золота́я!
Лїта мої молодії,
Си́ло молода́я!
Послужи́, моя́ ти зброє,
Молоді́й ще си́лї,

[1]) Р. Д. п. мала. [2]) Р. Д. п. рида́є. [3]) Р. Д п. Взяла відра тай побі́гла. [4]) Р. Д. п. Винїс батько.

Послужи́ йому́ так щи́ро,
Як мінї́ служи́ла!“

Верну́ли ся од крини́ці,
І Степа́н сїдла́є
Коня́, свого́ това́риша,
И́ жупа́н одяга́є.
А Яри́на дає́ збро́ю,
На поро́зї сто́я;
Степа́н ї́ї надїва́є,
Та пла́чуть обо́є.
І шабли́ка, мов гадю́ка,
И́ ра́тище-дрючи́на,
И́ самопа́л семипяде́нний[1])
Повиc за плечи́ма.
Аж зомлї́ла, як узрі́ла;
І стари́й запла́кав,
Як поба́чив на коне́ві
Тако́го юна́ка.
Веде́ коня́ за по́води
Та пла́че Яри́на;
Стари́й ба́тько іде́ ря́дом
Научає[2]) си́на,
Як у вій́ську пробува́ти,
Ста́рших шанува́ти,
Товари́ство поважа́ти,
В та́бор не хова́тись.
„Неха́й тебе́ Бог засту́пить!“ —
Як за село́м ста́ли,
Сказа́в ба́тько, — та всї́ тро́є
Ра́зом заридали.
Степа́н гукну́в,[3]) і ку́рява
Шля́хом підняла́ ся.
„Не бари́ ся, мій си́ночку,
Швидче повертай ся!“
Сказа́в стари́й. А Яри́на,

---

[1]) Р. Д. п. І самопал семипядний. [2]) Р. Д. п. Наставляє.
[3]) Р. Д. п. свиснув.

Мов та́я ялѝна[1])
При долѝнї похилѝлась.
Мовча́ла[2]) Яри́на,
Ті́лько сльо́зи утира́є,
На шлях поглядáє:
Із ку́ряви щось ви́гляне
І знов пропада́є;
Нїби ша́пка че́рез по́ле
Ко́тить ся, чорнїє,
Пропада́є[3]) мо́шечкою,
Ті́лько-ті́лько мрі́є,
Та й пропа́ло. До́вго-до́вго
Стояла Яри́на
Та диви́лась, чи не ви́рне
Зно́ву комашѝна
Із ку́ряви. Не ви́рнула,
Пропа́ла. І зно́ву
Запла́кала Яри́ночка[4])
Та й пішла́[5]) до-до́му.

III.

Мина́ють днї, мина́є лїто,
Наста́ла о́сінь, шелести́ть
Пожо́вкле ли́стя. Мов уби́тий
Стари́й під ха́тою сиди́ть.
Дочка́ нездужа́є Яри́на,
Його́ єди́ная дити́на
Поки́нуть хо́че! З ким дожи́ть,
Доби́ти ві́ку вікового́?
Згада́в Степа́на молодо́го,
Згада́в свої благі́ лїта́,
Згада́в та запла́кав
Бага́тий, си́вий сирота́:
Мов ла́ту на ла́тї
На се́рце печа́лї наши́ли лїта́.[6])

---

[1]) Р. Д. п. Старий сказав тай заплакав; Мов тая ялина.
[2]) Р. Д. п. Замовкла. [3]) Р. Д. п. ховаєть ся. [4]) Р. Д. п. додає: А за нею старий батько. [5]) Р. Д. п. пішли. [6]) Сї два рядки в Р. Д п.

„В Твоїх рука́х все на сві́тї,
Твоя́ всю́ди[1]) во́ля!
Неха́й бу́де так, як хо́чеш,[2])
Така́ моя́ до́ля!“
Стари́й ви́мовив, і ни́шком
Бо́гу помоли́в ся,
Та й пішо́в собі з-пі́д ха́ти
В садо́к походи́ти.

І барві́нком і ру́тою
І ря́стом квітча́є
Весна́ зе́млю, мов дівчи́ну
В зелено́му га́ї;
І со́нечко се́ред не́ба
Опини́лось — ста́ло,
Мов жени́х тої́ молоду́ю,
Зе́млю оглядало.
І Яри́на ви́йшла з ха́ти
На світ бо́жий гля́нуть, —
Ле́две ви́йшла; усміхне́ть ся,
То піде, то ста́не,
Роздлядає, диву́єть ся,
Та лю́бо, та ти́хо,
Ні́би вчо́ра народи́лась...
А лю́теє ли́хо
В са́мім се́рці ворухну́лось
І світ запали́ло.
Як били́на підко́шена,
Яри́на схили́лась;
Як з квіточки роса́ в-ра́нці,
Сльо́зи полили́ ся.
Стари́й ба́тько ко́ло не́ї
Як дуб похили́в ся.

Оду́жала Яри́ночка.
Іду́ть лю́ди́ в Ки́їв

[1]) Р. Д. п. Твоя свята. [2]) Р. Д. п. як буде.

Та в Почáїв помолúтись,
І вонá йдé з нúми.
У Кúївi велúкому
Всїх святúх благáла,
У Межúгорського Спáса
Трúчі причащáлась,
У Почáєвi свя́тому
Ридáла-молúлась,
Щоб Степáн той, дóля тáя
Їй хочá присни́лась.
Не присни́лась!...[1]) Верну́ла ся,
Зно́ву забiлїла
Зїмá бíла. За зїмóю
Знов зазеленїла
Весна́ бóжа. Ви́йшла з хáти
На свiт дивувáтись
Яри́ночка, та не Бóга
Святóго благáти,
А ни́щечком у воро́жки
Про йóго спитáти.[2])

І воро́жка воро́жила,
Пристрíт замовля́ла,
Талáн-дóлю та весїлля
З вóску виливáла.
„Он бáчиш, кiнь осїдланий
Ту́пає ногóю
Пiд козакóм? А он-де йде
Дїду́сь з бородóю
Аж до колїн. Отó гро́шi;[3])
Як би догадáв ся

---

[1]) Р. Д. п. Не снила ся. [2]) Замiсь остатнiх 6 рядкiв у рук. Д. п. читаємо:

Знов Ярина вийшла з хати
На свiт дивуватись,
Та не святих вже благати,
Ворожки питати.

[3]) Р. Д. п. дод. бач, вiскризнiй

Козáк отóїй злякáть дїда...[1])
Злякáв та[2]) й сховáв ся
За могúлу, лїчить гро́ші...
А он зно́ву шляхом
Козáк їде, нїби стáрець, —[3])
То. бач, рáди стрáху,
Щоб Ляхú або Татáри[4])
Чáсом не спіткáли."
І радéсенька Ярúна
До-до́му вертáлась.[5])

IV.

Уже трéтїй і четвéртий
І пя́тий минáє
Не мáлий рік, а Степáна
Немáє, немáє!
І стéжечки-доріженьки[6])
Ярóм та горóю
Утóптані[7]) до воро́жки,
Поросли́ травóю.
Нема́ його́! У черни́ці ї
Кóсу розплїтáє
Безталáнна; кóло нéї
Пáдає, благáє
Старúй бáтько, хоч лїтечко,[8])
Хоч Пéтра діждáти,
Хоч Зелéної недїлї...[9])

Діждáлись, і хáту[10])
Уквітчáли гарнéсенько,[11])

---

[1]) Р. Д. п. Та втер йому, отже й утер! [2]) Р. Д. п. Диви ся. [3]) Р. Д. п. Заплющившись з торбинками. [4]) Р. Д. п. Щоб Татари або Ляхи. [5]) Р. Д. п. І радісінька до дому Ярúна вертáлась. [6]) У давнїх вид. стежечка-доріжечка. [7]) Р. Д. п. Що топтані. [8]) Р. Д. п. годочок. [9]) Р. Д. п. Зелених. [10]) Р. Д. п. Уквітчали хату. [11]) Р. Д. п. І любистком і клечаньням.

І в сорочка́х[1]) бі́лих
Невесе́лі[2]) мов си́роти
Під ха́тою сі́ли.
Сидя́ть собі́ та суму́ють.
Слу́хають: щось гра́є
Мов на ко́бзї, на у́лиці,[3])
І нї́би співа́є...

Дума.

„У неді́лю вра́нці ра́но
Си́нє мо́ре гра́ло:
Товари́ство кошово́го
На ра́ді прохо́ло:
„Благослови́, ота́мане,
Бай̈даки́ спуска́ти,[4])
Та за Те́ндер погуля́ти,
Ту́рка пошука́ти.“
Чай̈ки́ й бай̈даки́ спуска́ли,
Гарма́тами рештува́ли,
З Днї̈прово́го ги́рла широ́кого виприва́ли,
Се́ред но́чі те́мної
На мо́рі си́ньому
За остро́вом Те́ндером потопа́ли,
Пропада́ли...
Оди́н потопа́є,
Другиї̈ вирина́є,
Коза́цтву-товари́ству із си́ньої хви́лї̈ руко́ю маха́є
І зи́чно гука́є:
„Неха́ї̈ вам, пано́ве товари́ство, Бог допомага́є!“
І в си́нїй хви́лї̈ потопа́є, пропада́є.

Тільки три ча́йки, сла́ва Бо́гу,
Ота́мана курінно́го,
Сироти́ Степа́на молодо́го
Си́нє мо́ре не втопи́ло,

[1]) Р. Д. п. У сорочках. [2]) Р. Д. п. У недїлю. [3]) Р. Д. п. за ворітьми. [4]) Р. Д. п. Чайки поспускати.

А в туре́цьку зе́млю агаря́нську
Без корми́л[1]) прибы́ло.
Тоді́ си́роту Степа́на,
Козака́ лейстрово́го,
Ота́мана молодо́го
Ту́рки-яничари́ лови́ли,
З гарма́ти грима́ли,
В кайда́ни кува́ли,
В Цареграда́ську ба́шту сажа́ли,
В тяжку́ нево́лю[2]) завдава́ли...
Ой Спа́се наш Межи́горський,[3])
Чудотво́рний Спа́се,
І лю́тому во́рогові
Не допусти́ впа́сти
В туре́цькую зе́млю, в тяжку́ю нево́лю!
Там кайда́ни по три пу́ди,
Ота́манам — по чоти́рі...
І світа бо́жого не ба́чять, не зна́ють,
Під земле́ю ка́мінь лама́ють,
Без спо́відї свято́ї умира́ють,
Як соба́ки здиха́ють, пропада́ють.

І згада́в сирота́ Степа́н в нево́лї
Свою́ дале́ку[4]) Украї́ну,
Неріднього ба́тька старо́го,
І ко́ника ворonóго,
І неріднюю сестру́ Яри́ну...
Пла́че, рида́є,
До Бо́га ру́ки здійма́є,
Кайда́ни лама́є,
Утіка́є на во́льную во́лю...
Уже́ на тре́тьому по́лї
Ту́рки-яничари́ догна́ли,[5])
До сто́впа вьяза́ли,
Очі вийма́ли,

---

[1]) Шевч. писав кормиг [2]) Р. Д. п. роботу. [3]) Р. Д. п. чудотворний. [4]) Р. Д. п. матїр. [5]) Р. Д. п. ловили.

Гаря́чим залі́зом випіка́ли,
В кайда́ни кува́ли,[1])
В тюрьму́ посади́ли
Та й[2]) замурува́ли...“

V.

Ота́к на у́лиці під ти́ном
Ще молоди́й кобза́рь стоя́в
І про нево́льника співа́в.
За ти́ном слу́хала Яри́на,
І не дослу́хала — упа́ла.
„Степа́ночку! Степа́ночку!“
Кричала, рида́ла.
„Степа́ночку, моє́ се́рце,
Де-ж се ти бари́в ся?
Та́ту! Та́ту! Ідїть сюди́,[3])
Ідїть, подивітесь!“
Прийшо́в стари́й,[4]) розгляда́є,
І сво́го[5]) Степа́на
Не пізна́є, — таке́ з йо́го[6])
Зроби́ли кайда́ни!
„Си́ну ти мій безтала́нний,
Моя́ ти[7]) дити́но,
Де ти в свїтї погиба́єш,[8])
Си́ну мій єди́ний?“
Пла́че стари́й та рида́є,[9])
И Степа́н слїпи́й[10]) пла́че
Невидю́щими оча́ма,
Мов со́нце поба́чив.
І беру́ть його́ під ру́ки
І веду́ть у ха́ту,
І вита́є Яри́ночка
Мов рі́дного бра́та;

---

[1]) Р. Д. п забили. [2]) Р. Д. п. І. [3]) Р. Д. п. це Степан наш. [4]) Р. Д. п. батько. [5]) Р. Д. п. Насилу. [6]) Р. Д. п. Розпізнає, отак його. [7]) Р. Д. п. Добрая. [8]) Р. Д. п. пробував ся, авт. муз. Тарн. погибаєш. [9]) Р. Д. п. обпімає. [10]) Р. Д. п. І слїпий мій.

І го́лову йому́ зми́ла
І но́ги уми́ла,
І в соро́чці тонкі́й, бі́лій
За сті́л посади́ла;
Годува́ла, напува́ла,
Положи́ла спа́ти
У кімна́ті[1]) і тихе́нько
Ви́йшла з ба́тьком з ха́ти.

Че́рез ти́ждень без старости́в
За Степа́на сва́та
Стари́й свою́ Яри́ночку, —
І Яри́на в ха́ті...
„Ні, не тре́ба, мій та́точку,
Не тре́ба, Яри́но!“ —
Степа́н ка́же.[2]) „Я заги́нув,
На ві́ки заги́нув!
За-що ж свої́ молоді́ї
Ти лі́та погу́биш
За калі́кою, Яри́но?[3])
Насмію́ть ся лю́ди,
І Бог святи́й покара́є,
І прожене́ до́лю
З сі́ї ха́ти весе́лої
На чужі́є по́ле.
Ні, Яри́но, Бог не ки́не
І зна́йде дружи́ну;
А я піду́ в Запоро́жжя,
Там я не заги́ну,
Нагоду́ють.“[4])
„Ні, Степа́не,
Моя́ ти дити́но!
І Госпо́дь тебе́ поки́не,[5])
Як ти нас[6]) поки́неш.

---

[1]) Р. Д. п. На перині. [2]) Р. Д. п. Подивіть ся. [3]) Р. Д. п. З калі́кою... Ні, Ярино. [4]) Р. Д. п. Мене люблять [5]) Р. Д. п. І Бог тебе покарає [6]) Р. Д. п. Як мене.

Оставáй ся, Степáночку!
Колú не хоч брáтись,
То́ так бу́дем: я сестро́ю,
А ти бу́деш брáтом,
І дїтьмú йому́ обо́є,
Бáтькові старо́му.
Не йди од нас, Степáночку,
Не кúдай нас зно́ву!
Не покúнеш?...“ „Нї, Ярúно!“
І Степáн остáв ся.
Зрадїв старúй мов малéнький,
Аж за ко́бзу взяв ся;
Хотїв вшквáрить метелúцю
З усієї сúли,
Та не вшквáрив...
Під хáтою
Усї тро́є сїли.
„Розкажú ж ти нам, Степáне,
Про свою́ недо́лю!
Бо й я такúй гуля́в колúсь
В туре́цькій невóлї.“
„Ото́-ж мене́, вже слїпо́го,
На свiт випускáли
З товарúством. Товарúство
На Сїч прямувáло
І мене́ взялú з собо́ю,
І че́рез Балкáни
Простáли ми в Украïну
Во́льними ногáми.
А на тúхому Дунáю
Нас перебігáють
Сїчовикú-Запоро́жцї
І в Сїч завертáють...
І розказують, і плáчуть,
Як Сїч руйнувáли,
Як Москалї срібло-зло́то
І свічи забрáли
У Покро́ви, як козакú
В-ночí утїкáли,

І на ти́хому Дуна́ю
Нови́м Коше́м ста́ли;
Як цари́ця по Ки́їву
З Нечо́сом ходи́ла
І Межи́горського Спа́са
В-ночі́ запали́ла,
І по Дніпру́ у золоті́й
Гале́рі гуля́ла,
На пожа́р той поглядала,
Ни́шком усміха́лась.
І як степи́ запоро́жські
Тоді́ поді́ли́ли
І пана́м на Украї́ні
Люд закріпостили...
Як Кири́ло з старшина́ми
Пу́дром обсипа́лись
І в цари́ці, мов соба́ки,
Пати́нки лиза́ли.
Ота́к, та́ту! Я щасли́вий,
Що оче́й не ма́ю,
Що нїчо́го того́ в свїтї
Не ба́чу й не зна́ю...
Ляхи́ були́, усе́ взяли́,
Кров повипива́ли,
А Москалї і світ бо́жий
В пу́то закува́ли.

„Отаке́-то! Тя́жко, та́ту,
Із своє́ї ха́ти
До Ту́рчина[1]) пога́ного
В сусїди прохатись!
Тепе́р, ка́жуть, в Слободзе́ї
Оста́нки збира́є
Голова́тий, та на Куба́нь
Хло́пців підмовля́є...[2])
Нехай йому́ Бог помо́же!
А що з то́го бу́де —

[1]) Р. Д. п. нехриста. [2]) Р. Д. п Черкесів лякає

Святи́й зна́є! Почу́ємо,
Що розка́жуть лю́ди."

Отáк вонú що день бóжий
У двох розмовля́ли
До півночі, а Ярúна
Господарювáла,
Та святúх отúх благáла.
Такúй-ж ублагáла:
На всеїдній у неділю
Вонá спарувáлась
З слїпúм своїм...

Такéє-то
Скóїлось на свíтї,
Мої лю́бі дївчáточка,
Рожéвії квíти!
Такéє-то! Одружúлись
Мої молодíї.
Мóже воно́ й не до-ладу,
Та що мáю дíять,
Колú такé сподíялось?

Рік уже́ минáє,
Уже́ й другúй. З дружúною
Ярúна гуля́є
По садóчку. Старúй бáтько
Сидúть кóло хáти,
Та вчить внýка пузáнчика
Чолóм оддавáти...

Епілог.

Отсé і вся моя́ дýма.
Не здúвуйте, лю́ди!
Те, що було́, минýло ся
І знóву не бýде.
Минули ся мої сльóзи,
Не рветь ся, не пла́че

Потóчене старé сéрце,
І óчі не бáчять
Нї тúхої хатúночки
В забýтому крáю,
Нї тúхої долúночки,
Нї тéмного гáю;
Нї дївчúни молодóї
И малóї дитúни
Я не бáчу щаслúвої:
Все плáче, все гúне!
І рад би я сховáти ся,
Але де? — не знáю.
Скрізь непрáвда, де не гляну,
Скрізь Гóспода лáють!
Сéрце вьяне, засихáє,
Замерзáють сльóзи...
І втомúвсь я одинóкий
На сáмій дорóзї...
Отакé-то! Не здивýйте,
Що вóроном крячу:
Хмáра сóнце заступúла,
Я свíта не бáчу.
Лéдве-лéдве о-півночі
Сéрцем прозирáю,
І нéмощну мою дýму
За свíт посилáю
Сцілющої й живýщої
Водú пошукáти:
Як íнколи, то й принесé
І покрóпить в хáтї,
І засвíтить огóнь чúстий,
І сýмно і тúхо
Розкáзує про весíлля,
Звертáє на лúхо...

Тепéр мінї про слїпóго
Сиротý кінчáє,
Але як довéсти крáю,
І самá не знáє:

Бо не бу́ло того́ ди́ва
Мо́же спо́кон-ві́ку,
Щоб щасли́ва була́ жі́нка
З слїпи́м чолові́ком.
Отже ста́ло таке́ ди́во!
Год, другий мина́є,
Як побра́лись, а диві́ть ся:
В ку́почцї гуля́ють
По садо́чку. Стари́й ба́тько
Сиди́ть ко́ло ха́ти
Та вчить вну́ка мале́нького
Чолом оддава́ти.

Написано 16 жовтня 1845 в селї Маріїнськім. В-перше друк. в Основі 1861 кн. 4 і 1862 кн. 6. В основі сего тексту лежать автографи з муз. Тарновського і віднайдений у Департаменті полїції.

ВЕЛИКИЙ ЛЬОХ.

(Містерія).

Положилъ есн насъ сосѣдомъ нашимъ подражанїе и порѕганїе сѣшнмъ окрестъ насъ. Положилъ есн насъ въ притчѕ во языцѣхъ, покиванїю главъ въ людехъ.

Псаломъ XLIII- ст. 14—15.

I. Три душі.

Як снїг, три пта́шечки летїли
Че́рез Суббо́тове і сїли
На похиле́ному хрестї
На ста́рій це́ркві. „Бог прости́ть!
Ми пта́шки-ду́ші, а не люди.
А відсїля́ виднїйше бу́де,
Як[1]) розко́пувати́муть льох.
Коли́-б вже шви́дче розкопа́ли,
Тодї б у рай нас повпуска́ли,
Бо так сказа́в Петро́ві Бог:
„Тодї їх в рай ми повпуска́єм,
Як все Моска́ль позабира́є,[2])
Як розкопа́ Вели́кий льох.“

Перша душа.

Як була́ я люди́ною,[3])
То Прісею зва́лась;

[1]) Праське й женевсь. вид. додають зайве: той. [2]) Прась. порозбірає. [3]) Жем. молодою

Я оту́чечки й роди́лась,
Тут і[1]) виросла́ла.
Оту́т було́ на цви́нтарі
Я з ді́тьми гуля́ю,
З тим Юрусе́м[2]) гетьма́ненком
У пі́жмурки гра́юсь;[3])
А гетьма́нша було́ ви́йде
Та й кли́кне в буди́нок.
Он-де клу́ня: отам[4]) мині
І фіг і родзи́нок,
Всього́ мині понадає́
І на рука́х но́сить.
А до ге́тьмана як при́йдуть
Із Чигри́на го́стї,
То се й шлють було́ за мно́ю.
Одя́гнуть, обу́ють,
І гетьма́н бере́ на ру́ки,
Но́сить і ці́лу́є...
Ота́к-то я в Су́ботові
Росла́-виросла́ла,
Як кві́точка, і всї мене́
Люби́ли й кохали,[5])
І ні́кому я ні́чо́го,
Нї-же зло́го сло́ва
Не сказа́ла. Уродли́ва
Та й ще чорнобро́ва!
Всї на ме́не залиця́лись
І сва́тати ста́ли;
А у ме́не як на тє́-ж
І рушники́[6]) тка́лись.
От-от була́ б подава́ла,
Та ли́хо зустрі́ло.

Вра́нцї-ра́но в Пили́півку,
Як-раз у не́дїлю
Я и́шла́ за водо́ю.

---

[1]) Жен. тута й. [2]) Жен. Із Юрусем. [3]) Жен. граєм. [4]) Жен. а там. [5]) Р. Д. п. вітали. [6]) Р. Д. п. Й рушники вже.

(Вже й криниця та́я
Засу́нулась[1]) і ви́сохла,
А я все лїта́ю!)[2])
Дивлю́сь, гетьма́н з старшино́ю...
Я води́ набра́ла,
Та в-повнї ї̈лях перейшла́ їм;[3])
А того́ й не зна́ла,
Що він їхав в Переяслав
Москві́ присяга́ти.
І вже ле́две я не-ле́две
Донесла́ до ха́ти
Оту́ во́ду. Чом я з не́ю
Віде́р не поби́ла?...
Ба́тька, ма́тїрь, себе́, бра́та,
Соба́к отруїла
То́ю кля́тою водо́ю!
От за-що́ кара́юсь,
От за-що́ мене́, сестри́чки,
І в рай не пуска́ють.[4])

Друга душа.

А мене́, мої сестри́чки,
За те не пусти́ли,
Що царе́ві моско́вському
Коня́ напоїла
В Батури́нї, як він їхав
В Москву́ із Полта́ви.
Я була́ ще недо́лїток,[5])
Як Батури́н сла́вний
Москва́ в-ночі́ запали́ла,
Че́челя уби́ла,
І старо́го і мало́го
В Се́ї̈мі потопи́ла.
Я між тру́пами валя́лась
У сами́х пала́тах

---

[1]) Р. Д. п. Замилїла. [2]) Прась. вітаю [3]) Жем. шлях і перейшла. [4]) Жем. не пустили. [5]) Р. Д. п. недолїтком, праське вид. недолюдком.

Мазе́пиних. Ко́ло ме́не
І сестра́ і ма́ти
Зарі́зані, обня́вши ся
Зо мно́ю лежа́ли.
І на си́лу то, на си́лу
Мене́ одірва́ли
Од ма́тери неживо́ї.[1])
Що вже я проси́ла
Моско́вського копита́на,
Щоб і мене́ вби́ли!
Ні, не вби́ли, а пусти́ли
Москаля́м на гри́ще...[2])
На си́лу я схова́ла ся[3])
На тім пожари́щі.
Одна́ ті́лько і осталась[4])
В Бату́ринї ха́та,
І в тій ха́тї[5]) поста́вили
Царя́ ночува́ти,
Як верта́в ся з під[6]) Полта́ви.
А я йшла з водо́ю[7])
До хати́ни,[8]) а він менї
Маха́є руко́ю:
Звелїв[9]) коня́ напоїти,
А я й напоїла;
Я й не зна́ла,[10]) що я тя́жко,
Тя́жко согріши́ла.
Ле́две я дійшла́ до ха́ти,
На поро́зї впа́ла,
А на за́втра, як цар вийшо́в,[11])
Мене́ поховала
Та бабу́ся, що оста́лась
На тій пожари́нї,
Та, що[12]) й мене́ привіта́ла

---

[1]) Праське вид. неживою. [2]) Праське вид. на зрище. [3]) Пр. вид. я заховались. [4]) Пр. вид. й зостала ся. [5]) Пр. вид. І в ту хату. [6]) Р. Д. п. Як вертавсь із під. [7]) Пр. і жен. вид. Я йшла за водою. [8]) Пр. вид. повз хатину, вар. до хатини, жен. повз хатою. [9]) Пр. вид. Каже, так в р. Д. пол. [10]) Р. Д. п. Я не знала. [11]) Прась. вид. Цар поїхав в Московщину, вар. прась. вид. На порозї, як цар вийшов, мене поховали. [12]) Жен. Та ще й.

В безвéрхій хатúнї.
А по зáвтрі й вонá вмéрла
І зотлїла в хáтї,[1])
Бо нїкому в Батýринї
Булó похováти.
Уже й хáту розкúдали
І свóлок з словáми[2])
На вýгільлє попалúли,
А я над ярáми
І степáми[3]) козáцькими
І дóсї лїтáю,
А за що менé караю́ть,
Я й самá не знáю.
Мабýть за те, що всякому
Служúла, годúла,
Що царéві москóвському
Коня́ напоїла.

Третя душа.

А я в Кúївi[4]) родúлась,
Ще й не говорúла,
Менé мáти ще[5]) спови́ту
На рукáх носúла,
Як їхала Катерúна
В Кúїв по Днїпрові,
А ми з[6]) мáтїрю сидїли
На горí в дібрóві.
Я плáкала; я не знáю,
Чи їсти хотїлось,
Чи мóже що в малéнької
На той час болїло.
Менé мáти забавлялá,
На Днїпр поглядáла
І галéру золотýю
Міні показáла,

---

[1]) Сих двох рядків у прась. вид. нема, у жен. А на завтра. [2]) Прась. вид. хрещатий. [3]) Прась. вид. й бараками. [4]) Прась. вид. В Канів. [5]) Прась. вид. не. [6]) Прась. вид. А я з матїрью сидїла.

Мов будинок;[1]) а в галéр
Князї і всї сúли,
Воєвóди, а мiж нúми
Царúця сидїла.
Я глянула, усмiхнýлась,
Та й дýху не стáло.
И мáти вмéрла. В однiй ямi
Обóх поховáли.
От за що, мої сестрúцї,
Я тепéр караюсь,
За що менé на мúтарства[2])
И дóсї не пускáють.
Чи я знáла ще споúта,
Що тая царúця
Лютий вóрог Украïни,
Голóдна вовчúця?[3])

Смеркáєть ся. Полетїмо
Ночувáти в Чýту:[4])
Як що бýде робúти ся,
Вiдтiль бýде чýти.[5])

Схопúли ся бiлéсенькі
І в лїс полетїли,
І в кýпочцї на дýбочку
Ночувáти сїли.

---

[1]) Праське вид.:
І... і показала
На галеру золотую:
„Он глянь лиш“ сказала,
„Мов будинок пливе“.

[2]) Рук. Деп. пол. митарство. [3]) Вар. праськ. вид. львичище. В тiмже й жен. виданю додано ще один рядок: Скажiте, сестрицї, якого не ставимо в текст. [4]) Прась. вид. в пущу, але подано й варiянт Чуту: в жен. вид до сього слова додано нотку: „Лїс коло Старої Сiчи.“ [5]) Жен. вид. виднiйш буде ј чутно.

II. Три ворони.

Перша.

Крав! крав! крав!
Крав Богда́н крам,
Та повіз у Ки́їв,
Та прода́в злодіям
Тої крам, що накра́в.

Друга.

Я в Пари́жі була́,
Та три зло́ті[1]) з Радзиви́лом
Та з Пото́цьким пропила́.

Третя.

Черезъ мостъ идётъ чортъ,
А коза по водѣ:
Быть бѣдѣ! Быть бѣдѣ!

Ота́к крича́ли і летіли
Воро́ни з трьох сторо́н, і сіли
На ма́яку, що на горі
Посе́ред лісу, усі три.
Мов на моро́з понаду́ва́лись,
Одна́ на дру́гу позира́ли,
Нена́че три сестри́ старі,
Що дівува́ли, дівува́ли,
Аж по́ки мо́хом[2]) поросли́.

Перша.

Отсе́ тобі, а се тобі!
Я отсе́ літа́ла
Аж у Сібір, та в одно́го
Декабри́ста вкра́ла
Тро́хи жо́вчі. От, ба́чите,

---

[1]) Р. Д. п. злота. [2]) Рукоп. вар. лихом.

Є чим розговíтись![1])
Ну, а в твоїй Московщúнї
Є чим пожúвитись?[2])
Чи чорт-ма й тепéр нїчóго?

Третя.

Є, сестрúцы, мнóго!
Три укáзы[3]) накáркала[4])
На одну́ дорóгу.

Перша.

На яку́ се?[5]) На кóвану?
Ну, вже наробúла!

Третя.

Та шесть тысячъ въ одной верстѣ
Душъ передушила.

Перша.

Та не бреши́, бо тíлько пья́ть,
Та й то з фóном-Кóрфом!
Ще й чвани́ть ся, показу́є
На чужу́ робóту...
Капу́стниця заку́рена!
А ви, мóсцї-пáнї,
Бенкету́єте в Парúжі?
Погáнцї погáнї,
Що розлилú з рíчку крóви
Та в Сібíр загнáли
Свою́ шля́хту, то вже й гóдї,
Уже́ й запишáлись![6])
Ач яка́ вельмóжна пáва!

Друга й третя.

А ти що зробúла?

---

[1]) Прась. вид. Не чим поживить ся, [2]) Прась. вид. Є на що дивить ся? [3]) Р. Д. п. указа [4]) Так жен. вид., Ром. накрекала. [5]) Пр. вид. на яку ще? [6]) Правда: запитались, прась. вид. То вже запанїлись, льв. вид. запишались.

Перша.

А дзу́ски[1]) вам пита́ть мене́!
Ви ще й не роди́лись,
Як я оту́т шинкува́ла
Та кров розлива́ла.
Диви́сь, які́![2]) Карамзина́,
Ба́чиш, прочита́ли
Та й ду́мають, що ось-то ми!
Ци́тьте,[3]) недоріки!
В колбдочки ще не вби́лись
Безпе́рі кали́ки!

Друга.

Ото́, яка́ недоти́ка!
Не та ра́но вста́ла,
Що до́-світа упила́ ся,
А та, що й проспа́лась.

Перша.

Упила́ ся б ти без ме́не[4])
З сво́їми ксьондза́ми!
Чорт-ма хи́сту! Я спали́ла
По́льщу з корола́ми;
А про те́бе, щебету́хо,
І до́сї б стоя́ла!...
А з во́льними козака́ми
Що я виробля́ла?!
Кому́ я їх не наи́мала,
Не запродава́ла?
Та й живу́чі ж проклятю́щі!
Ду́мала з Богда́ном
От-от я їх похова́ла,[5]) —
Нї, вста́ли пога́ні
Із шве́дською[6]) прибли́дою.
Та й тодї-ж твори́лось!

---

[1]) Правда і льв. вид. а зась вам. [2]) Правда і льв. яка. [3]) Прась. вид. Дзуе вам. [4]) Р. Д. п. Утомила ся б без мене. [5]) Прась. вид показала; Р. Д. п. от-от уже. [6]) Прась. вид. З Мазепою. [6]) Прась. вид. сего рядка нема.

Вироста́ю. як згада́ю:
Бату́рин спали́ла,
Сулу́ в Ро́мні загати́ла
Тільки старшина́ми
Коза́цькими, а таки́ми
Про́сто-козака́ми
Фінля́ндію засїяла,
Наси́пала бу́рти
На Оре́лї. На Ла́году
Так за гу́ртом гу́рти
Вигана́ла, та царе́ві
Болота́ гати́ла,
І сла́вного Полу́ботка
В тюрмі́ задуши́ла.
Отоді́-то було́ свя́то!
Аж пе́кло злякало́сь,
Ма́ти Бо́жа у Іржа́вці[1])
В-ночі́ заридала́.

Третя.

И я таки пожила:
Съ Татарами помутила,[2])
Съ Мучителемъ покутила,
Съ Петрухою попила,
Та Нѣмцамъ запродала.[3])

Перша.

Та й ти до́бре натвори́ла:
Так кацапів закріпи́ла
У нїме́цькі кайдани́, —
Хоч лягай та і засни́!
А в ме́не ще, враг їх зна́є,
Кого́ вони́ виглядають.
Вже-ж і в кріпость завдала́,

---

[1]) Р. Д. п. у Ржавці. [2]) Прась. вид. послужила, Правда і льв. вид. з Татарином помутила. [3]) Прась. вид. та все Нїмцям продала, льв. Тай Нѣмцамъ запродала, у жен. і Ром. два рази повторено рядок: Та j Русь Нїмцьам продала.

І дворя́нства стра́шну си́лу
У мундірах розплоди́ла,
Як тих во́шей розвела́:
Все вельмо́жнії байстря́та!
Уже́ й Сїч[1]) їх біснува́та
Нїмото́ю[2]) поросла́.
Та й Моска́ль незгі́рша шту́ка:
До́бре вмі́є гріти ру́ки;
І я лю́та, а все-таки́
Того́ не зумію,
Що Москалї в Украї́нї
З козака́ми дїють![3])
От-от[4]) ука́з надруку́ють:
„По ми́лостї бо́жій
І ви — На́ші, і все — На́ше,
І го́же й него́же!“
Тепе́р уже́ захо́дились
„Дре́вности“ шука́ти
У моги́лах, бо нїчо́го
Уже́ в ха́тї взя́ти.
Все забра́ли любісїнько,
Та лихи́й їх зна́є,
Чого́ вони́ з тим пога́ним
Льо́хом поспіша́ють.
Тро́шки б, тро́шки підожда́ли,
І це́рква б упа́ла,
Тодї б собі дві руїни
Ра́зом розкопа́ли.[5])

Друга й третя.

Чого́-ж ти нас заклика́ла,
Щоб на льох диви́тись?[6])

Перша.

Таки́ й на льох! Та ще бу́де
Два дива́ твори́тись:[7])

---

[1]) Правда: Вжеж і Сїч. [2]) Правда: Жидовою. [3]) Прась вид. Що Москалї з козаками в Украї́нї дїють. [4]) Прась. вид. оце. [5]) Правда: Тогдї б разом дві руїни В „Нечелѣ“ описали. [6]) Прась вид. дивить ся. [7]) Прась. вид. творить ся.

Сю ніч бу́дуть в Україні
Роди́тись близня́та:
Оди́н бу́де, як той Го́нта,
Катів катува́ти,
Другий бу́де[1]) (отсе вже наш!)
Катам помага́ти.
Наш вже в череві щипає...[2])
А я начита́ла,
Що як ви́росте той Го́нта,
Все на́ше пропа́ло!
Усе до́бре[3]) поплюндру́є,
І бра́та не поки́не,
І розпу́стить пра́вду й во́лю
По всій Україні.
Так от ба́чите, сестри́ці,
Що тут компону́ють:
На катів та на все до́бре
Кайда́ни готу́ють.

Третя.

Я золотом розтопленим
Зальлю єму очі!...

Перша.

Ні, він кля́тий недо́людок[4])
Зо́лота не схо́че!

Третя.

Я царевими чинами
Скру́чу єму́ ру́ки!..

Друга.

А я зберу́ з всього світа
Всї зла і всї му́ки!

---

[1]) В льв., прась. і жен. вид. се слово час. [2]) Прась. вид. Він вже в череві щипає, жен. Наш. [3]) Прась. вид. добро. [4]) Прась. вид. недовірок.

Перша.

Нї, сестри́ці, не так тре́ба:
По́ки слїпі лю́ди,
Тре́ба його́ похова́ти,
А то ли́хо бу́де!
Он ба́чите: над Чигри́ном[1])
Мітла́ простягла́ ся,
І над[2]) Днїпро́м і Тя́смином
Земля́ затряслá ся.
Чи чу́єте? Застогна́ла
Гора́ над Чигри́ном.[3])
О, смі́ється ся і рида́є[4])
Уся́ Украї́на!
То близня́та народи́лись,
А навісна́ ма́ти
Реготъ ся, що Йвана́ми
Обо́х бу́дуть[5]) зва́ти.
Полетимо́!...[6])
Полетїли
Й летячи́ спі́вали:

Перша.

„Попливе́ наш Іва́н
По Днїпру́ у Лима́н
З кумою!“

Друга.

„Побіжи́ть наш ярчу́к
В и́рій їсти гади́к
Зо мною.“

Третя.

„Какъ хвачу, да помчу,
Въ самый адъ полечу
Стрѣлою!“

---

[1]) Правда і жен. над Київом. [2]) Правда: А над [3]) Правда: Гора в Чигринї. [4]) Львів. і Правда: рида, прась. І радіє на родинах певна Україна. [5]) Прась. і жен. вид. буде. [6]) Правда: Полетїмо.

III. Три лїрники.

(Оди́н слїпи́й, други́й криви́й,
А тре́тїй горба́тий
Йшли в Су́ботів про Богда́на
Миря́нам співа́ти).

Перший.

Що то ска́зано — воро́ни!
Уже й помости́ли.
Мов-би для їх те сїда́ло
Москалї зроби́ли.

Другий.

А для ко́го-ж? Чоловіка
Пе́вно не поса́дять
Лїчи́ть зо́рі.

Перший.

Ти то[1]) ка́жеш!
А мо́же й поса́дять
Моска́лика або Нїмця;
А Моска́ль та Нїмець
І там на́йдуть хлїбець.

Третій.

Що се таке́ верзете́ ви?
Які́ там воро́ни
Та Москалї та сїда́ло?
Неха́й Бог боро́нить!
Мо́же ще нести́сь заста́влять,
Москаля́ плоди́ти?
Бо чу́тка є,[2]) що царь хо́че
Весь світ полони́ти.

Другий.

А мо́же й так![3]) Так на чо́рта ж
Їх на го́рах ста́вить?

---

[1]) Правда: Ти б то. [2]) Прась. чутко єсть. [3]) Прась. а мо́же ще й так.

Та ще такі височе́нні,
Що хма́ри[1]) доста́неш,
Як ізлїзти.[2])

Третій.

Так о́тже ж що!
Ото́ пото́п бу́де.
Пани́ туди́ повила́зять
Та дивйтись бу́дуть,
Як мужики́ тону́тимуть.

Перший.

Розу́мні ви лю́де,
Та[3]) нїчо́го не зна́єте!
То понаставля́ли
Ті хвигу́ри от для чо́го:[4])
Щоб лю́ди не кра́ли
Води́ з рі́чки, та щоб ни́шком
Піску́ не ора́ли,
Що скрізь ота́м за Тя́смином.[5])

Другий.

Чорт-зна що прова́диш![6])
Нема́ хи́сту, то й не бреши́!
А що, як прися́дем
Оту́течки під бе́рестом
Та тро́хи спочи́нем?
Та в ме́не ще шматків зо два
Є хлїба в торби́нї,
То поснїдаєм в приго́дї,
По́ки со́нце вста́не.
(Посїда́ли.) А хто, бра́тцї,
Співа́[7]) про Богда́на?

---

[1]) Правда: Що й хмари. [2]) Прась. Як підскочи́ш; рук. Д. пол. Як вилїзти. [3]) Правда: А. [4]) Прась. от для того. [5]) Р. Д. п. за Тясмою. [6]) Правда і льв. провадить. [7]) Прась. співать.

Третій.

Я співáю і про Ясси[1])
І про Жóвті-вóди
І містéчко Берестéчко.

Другий.

В велúкій пригóдї
Нам сьогóднї вонú стáнуть,
Бо там кóло льóху
Базáр лю́ду насхóдилось[2])
Та й пáнства[3]) не трóхи.
От-де нам пожúва бу́де![4])
А-ну заспівáєм[5])
Прóбри рáди!

Перший.

Та цур йому́!
Лу́чче полягáєм[6])
Та ви́спимось! День велúкий,
Ще бу́дем співáти.[7])

Третій.

І я кажу́. Помолимóсь
Та бу́демо спáти.[8])

Старцї під бéрестом заснý́ли.
Ще сóнце спить, пташкú мовчя́ть,
А кóло льóху вже проснý́лись
І заходúли ся копáть.
Копáють день, копáють два,[9])
На трéтїй на-сúлу

---

[1]) Прась. Корсунь. [2]) Ром. людей посходилось, прась. насходив ся, в рук. Д. п. люду. [3]) Вар. прась. й поживи [4]) Прась. сей рядок vac. [5]) Ром. заспіваєм. [6]) Ром. полягаймо, вар. прась. краще. [7]) Прась. зам. рядків 432—435 має лиш два:

Та цур йому,
Ляжмо трохи спати.

[8]) Прась. обіcїє ще й у день співати. [9]) Прась. другий.

Докопа́ли ся до му́ру,
Та тро́хи спочи́ли
Паста́вивши кара́ули.[1])
Испра́вник аж про́сить,
Щоб нїко́го не пуска́ли,
І в Чигри́н доно́сить
По нача́льству. Приїхало
Нача́льство морда́те,
Подиви́лось: „Тре́ба, ка́же,
Сво́ди розлама́ти!
Вѣрнѣй дѣло!“ Розлама́ли
Та й переляка́лись:
Костяки́ в льоху́ лежа́ли
І мов усміха́лись,[2])
Що со́нечко поба́чили.

От добро́ Богда́на:
Черепо́к, гниле́ кори́то
И костяки́ в кайда́нах!
Як-би в фо́рменних, то б до́бре,[3])
Вони́ б ще здали́ ся.
Засмія́лись...[4]) А іспра́вник
Трохи́ не сказа́в ся,
Що нїчо́го, ба́чиш, взя́ти;
А він то[5]) труди́в ся,
І день і ніч побива́в ся,
Та в ду́рнї й убра́в ся.[6])
Як-би йому́ Богда́н отсе́
У ру́ки попа́в ся,
У москалї́ заголи́в би,[7])
Щоб зна́в, як дури́ти
Прави́тельство! Кричи́ть, бі́га,
Мов несамови́тий;

[1]) Правда і льв. поставили калавурі. [2]) Прась. усміхнулись. [3]) Прась. то добре [4]) Прась. кому-небудь. [5]) Правда і льв. а він ще, рук. Д. п. а він же. [6]) Правда і льв. тай дурнем, прась. та дурня добрав ся, Ром. та дурнем убрав ся [7]) Прась. загатив би.

Яре́менка[1]) в пи́ку пи́ше,
По-моско́вськи ла́є
Уве́сь[2]) наро́д. І на старців
Оти́х[3]) налїта́є:
„Вы што дѣлаете, плуты?“
„Та ми, ба́чте, па́не,
Співаємо про Богда́на!“
„Я вамъ дамъ Богдана!
Мошенники, дармоѣды!
И пѣсню сложили
Про такого-жъ мошенника!“
„Нас, па́не, навчи́ли!“
„Я васъ навчу́! Зава́лить имъ!“
Взяли́ й завали́ли,
Ви́парили у моско́вській
Ба́нї-прохоло́дї[4]) —
Ота́к пісні Богда́нові
Ста́ли їм в приго́дї!

Так мали́й льох в Су́ботові
Москва́ розкопа́ла,
Вели́кого ж того́ льо́ху
Ще й не дошука́лась.[5])

Написано 25 жовтня 1845. Друковано у-перве у львів. 1867 стор. 323—333, але без першого розділу, потім у „Правді“ 1869, ч 2 і 3 (стор 12—16), в праськім виданю стор 36—53 і в Женеві стор. 33—51.

[1]) До сеї назви Шевч. дописав: „Козака Яременка клуня стоїть на тім місці, де стояли палати Богдана“. [2]) Прась. І в весь. [3]) Правда і льв. моїх, прась оттих покликає [4]) Прась. Боже правий! [5]) Правда і льв. дошукалась, прась. докопались.

СУБОТІВ.

Стоїть в селі́ Су́ботові
На горі́ висо́кій
Домови́на Украї́ни
Широ́ка, глибо́ка.
Ото́ це́рква Богда́нова,
Там то він моли́в ся,
Щоб Моска́ль добро́м і ли́хом
З козако́м дїли́в ся.
Мир душі́ твоїй, Богда́не!
Не так воно́ ста́лось:[1])
Моска́лики що зустрі́ли,[2])
То все очухра́ли;[3])
Моги́ли вже розрива́ють[4])
Та гро́ший шука́ють,
Льохи́ твої розко́пують
Та тебе́ ж і ла́ють,
Що й за труди́[5]) не нахо́дять...
Ота́к-то, Богда́не!
Занапасти́в-єси́ вбо́гу
Сі́роту Украї́ну![6])
За те ж тобі́ така́ дя́ка![7])
Це́ркву-домови́ну
Нема́ кому́ пола́годить!
На тій Україні,

---

[1]) Ром. стало. [2]) В давн. вид. зазріли обо заздріли. [3]) Льв. сї два рядки vac. [4]) Рукоп. тов. Шевч все розрівають. [5]) Давн. вид. Що за труди. [6]) Сих двох рядків нема в давн. вид., а в копії Жемч. Сироту Вкраїну. [7]) Рук. копія Н. Т. і. Ш. така й доля.

На тій са́мій, що з тобо́ю
Ля́ха задави́ла,[1])
Байстрюки́ Екатери́ни
Сарано́ю сі́ли.[2])
Отаке́-то, Зіно́вію,
Олексі́їв дру́же!
Ти́ все оддав прия́телям,
А їм і байду́же!
Ка́жуть, ба́чиш, що „Все-то те
Таки́ й було́ на́ше,
А що ми[3]) ті́лько найма́ли
Тата́рам на па́шу
Та Поля́кам.“ Мо́же й спра́вді![4])
Неха́й і так[5]) бу́де!
Так смію́ть ся ж з України
Сторо́ннії лю́ди...
Не смійте ся, чужі́ лю́ди!
Це́рква-домови́на[6])
Розва́лить ся, а з-під не́ї
Вста́не Україна,
І розві́є тьму нево́лї,
Світ пра́вди засві́тить,
І помо́лять ся на во́лї[7])
Нево́льничі ді́ти.

Написано 21 жовтня 1845 в Миргородї. Друковано спершу в „Основі“ 1862. кн. VI, 6—7 і в Вечерницях 1862 р. ч. 39, ст. і в праськім вид. 1876 стор.

---

[1]) Р. Н. Т. І. Ш. Ляхи задавила. [2]) Сих двох рядків у льв. нема. [3]) Рук. Н. Т. І. Ш. що вони. [4]) Н. Т. І. Ш. Та Ляхам. А може й спр. [5]) Рук. Н. Т. Ш. по їх. [6]) Так у рук. Н. Т. І. Ш. і р. Д. п [7]) Р. Д. п. церков. [8]) Льв. вид. І помолять ся волї.

НАЙМИЧКА.

Пролог.

У недїлю в ра́нцї ра́но
По́ле кри́ло ся тума́ном;
У тума́нї на моги́лї
Як топо́ля похили́лась
Молоди́ця молода́я,[1]) —
Щось до ло́на[2]) пригорта́є
Та з тума́ном розмовля́є:
„Ой тума́не, тума́не,
Мій ла́таний тала́не!
Чому́ мене́ не схова́єш
Оту́т се́ред ла́ну?[3])
Чому́ мене́ не зада́виш,
У зе́млю не вда́виш?
Чому́ мінї зло́ї до́лї,
Чом ві́ку не зба́виш?
Нї, не дави́, тума́ночку,
Схова́й тілько в по́лї,
Щоб нїхто́ не знав, не ба́чив
Моє́ї недо́лї!...
Я не одна́, є́сть у ме́не
І ба́тько і ма́ти...
Є́сть у ме́не, тума́ночку,
Тума́ночку-бра́те,

---

[1]) Кар. Молодая молодиця. [2]) Давн. вид. лоня, Кар. Щось до себе, але поверх сего також лоня, рук. Д. п. лона. [3]) Р. Д. п. Серед лану в туманї.

Дитя́ моє́! Мій си́ночку,
Нехрещє́ний[1]) си́ну,
Не я тебе́ хрести́тиму[2])
На лиху́ годи́ну!
Чужі́ лю́ди хрести́тимуть,
Я не бу́ду й зна́ти,
Як і зову́ть... Дитя́ моє́!
Я була́ бага́та...
Не лай мене́... Моли́тимусь!
Із само́го не́ба
До́лю ви́плачу сльоза́ми[3])
І пошлю́ до те́бе!“

Пішла́ по́лем рида́ючи,
В тума́ні хова́лась,
Та крізь сльо́зи тихе́сенько
Про вдову́ співа́ла,
Як удова́ в Дуна́єві
Синів похова́ла:

„Ой у по́лї моги́ла,
Там удо́ва[4]) ходи́ла,
Там ходи́ла-гуля́ла,
Тру́ти-зі́лля шука́ла.
Тру́ти-зі́лля не найшла́,
Та синів двох привела́,
В китає́чку повила́
І на Дуна́й однесла́:
„Ти́хий,[5]) ти́хий Дуна́й,
„Моїх ді́ток забавля́й!
„Ти жовте́нький піско́к,
„Нагоду́й моїх ді́то́к,
„Іскупа́й, испови́й,[6])
„І собо́ю укри́й!“

---

[1]) Так Кар. [2]) Кар. хрестытему [3]) Кар. слезами. [4]) Кар. вдова. [5]) Кар. зразу було: Ой тихий. [6]) Р. Д. п. Нагодуй, і сповий. Кар. було з разу: сповивай, укривай, та потім Шевч. зачеркнув склади „ва“.

I.

Були́[1]) собі́ дїд та ба́ба.
З давно́го да́вна у га́ї над ста́вом
У-дво́х собі́ на ху́торі жили́,
Як дїточо́к дво́є,
Усю́ди обо́є:
Ще з-ма́лечку у-дво́х ягня́та пасли́,
А по́тім побра́ли ся,
Худо́би діжда́ли ся,
Придба́ли ху́тір, став і млин,
Садо́к у га́ї розвели́
І па́сїку чима́лу, —
Всього́ надба́ли.
Та дїточо́к у їх Бог-ма,[2])
А смерть з коcо́ю за плечи́ма.[3])

Хтож їх ста́рість привіта́є,
За дити́ну ста́не?
Хто запла́че, похова́є?
Хто ду́шу спомьяне?[4])
Хто поживе́ добро́ че́сно
В до́брую годи́ну,
І згада́є дя́куючи,
Як своя́ дити́на?...
Тя́жко дїти́й годува́ти
У безве́рхій ха́тї,
А ще гі́рше старі́ти ся
У бі́лих пала́тах, —

---

[1]) Так у Кар., в давн. вид. Був. [2]) Так у Кар., в давн. вид. Біг. [3]) Кар. подає первісну форму сього уступа:

Був собі — дїд та баба,
Над ставом у гаї
Жили собі на хуторі
Стареяькі обоє.
І худоби усякої
Чимало надбали, —
Та дїточок Бог ни дає,
А смерть за плечима.

[4]) Р. Д. п. помяне.

Старíти ся, умірáти,
Добрó покидáти
Чужúм лю́дям, чужúм дíтям
На сміх, на розтрáту!

II.

І дíд і бáба у недíлю
На прúзьбі) в-двох собí сидíли
Гарнéнько, в[2]) білих сорочкáх.
Сіяло сóнце в небесáх,
Анї хмарúночки,[3]) та тúхо,
Та лю́бо, як у раї.
Сховáло ся у сéрцї лúхо,
Як звір у тéмнім гáї.[4])

В такíм раї[5]) чогó-б, бáч ся,[6])
Старúм сумувáти?
Чи то дáвнє якé лúхо
Прокúнулось в хáтї?
Чи вчорáшнє, задáвлене[7])
Знов заворушúлось?[8])
Чи ще тíлько заклю́нулось
І рай запалúло?

---

[1]) Так у Кар., в давн. вид. приспі. [2]) Кар. у білих. [3]) Копія Тарн. Анї хмарочки. [4]) У Кар. первісний вигляд сего уступу:

Дід та баба у неділлю
На призьбі сидїли,
Любувались світом Божим
Та Бога хвалили.
Анї хмарочки на небі,
Тихо як у раї.
Сховало ся в серцї лихо,
Як звір в темнім гаї.

[5]) Кар. перв. разї. [6]) Кар. баця. [7]) Кар. задавленьня [8]) Р. Д. п. поворушилось, так перв. і в Кар.

Не зна́ю, що і пі́сля чо́го
Старі́ сумую́ть. Мо́же вже
Отсе́ збира́ють ся до Бо́га?
Та хто в дале́кую доро́гу
Їм до́бре ко́ній запряже́?
„А хто нас, На́сте, похова́є,
Як помремо́?“[1])

„Сама́ не зна́ю!
Я все отсе́ міркува́ла,
Та аж су́мно[2]) ста́ло:
Одино́кі зостарі́лись...
Кому́ понадба́ли
Добра́ сього́?!...“

„Стріва́й[3]) лише́нь!
Чи чу́єш? щось пла́че
За воріть мо́... мов дити́на!
Побіжі́м лиш!...[4]) Ба́чиш?
Я вга́дував, що щось бу́де!“

І ра́зом схопи́лись,
Та до воріт... Прибіга́ють,
Мо́вчки зупини́лись:[5])
Пе́ред са́мим переля́зом
Дити́на спови́та,
Та й не ту́го,[6]) й нове́нькою
Свити́ною вкри́та.
Бо то ма́ти сповива́ла
І лі́том укри́ла
Оста́нньою свити́ною!...
Диви́лись, моли́лись
Старі́ мої. А серде́шне
Нена́че блага́є:

---

[1]) Р. Д. п. умремо [2]) Кар. перв. нудно, так і в рук. Д. п. [3]) Кар. Тривай. [4]) Кар. Біжи лишень! [5]) Р. Д. п. опинилась. [6]) Р. Д. п. і Кар. Та не туго.

Випруча́ло рученя́та
Й до їх простяга́є
Маню́сїнькі...[7]) І замо́вкло,
Нена́че не пла́че,
Тілько пхи́ка.

„А що, На́сте?
Я й каза́в! От ба́чиш!
От і тала́н, от і до́ля!
І не одино́кі!
Бери́-ж лишéнь та сповива́ї!...
Ач[1]) яке́, нївро́ку!
Неси́-ж в ха́ту, а я ве́рхи
Ки́нусь за кума́ми
В Городи́ще“.

Чу́дно яко́сь
Дїється ся між на́ми!
Оди́н си́на проклина́є,
З ха́ти виганя́є, —
Дру́гий свічечку, серде́шний,
По́том заробля́є
Та рида́ючи стано́вить
Пе́ред образа́ми:
Нема́ дїтий!... Чу́дно я́кось
Дїється ся між на́ми!

III.

Аж три па́ри на ра́дощах
Кумів назбира́ли,
Та в-ве́чері й охрести́ли
І Ма́рком назва́ли.

---

[1]) Кар. перв. манесенькі; копія Тарн. малюсеньке. [2]) Кар. перв. Бачь. [3]) В вид. 1860: не вроку.

Росте́ Ма́рко. Старі́ мої́
Не зна́ють, де ді́ти,
Де посади́ть, де положи́ть
І що́ з ним роби́ти?
Мина́є рік. Росте́ Ма́рко,
І дійна́ коро́ва
У роско́ші купа́єть ся.
Аж ось чорнобро́ва[1])
Та молода́, білоли́ця
Прийшла́ молоди́ця
На той ху́тір благода́тний
У на́ймы проси́ть ся.

„А що-ж“ ка́же, „возьмім,[2]) На́сте!“
„Возьмімо,[3]) Трохи́ме!
Бо ми старі́, нездужа́єм,
Та таки́ й дити́на,
Хоча́ воно́ вже й підросло́,
Та все-ж таки́ тре́ба
Ко́ло йо́го пі́клуватись“.
„Та воно́-то тре́ба,
Бо й я свою́ вже ча́сточку
Прожи́в, сла́ва Бо́гу,
Підтопта́в ся. Так що-ж, тепе́р,
Що візьмеш, небо́го?
За рік, чи як?“

„А що дасте́.“
„Е, ні́, тре́ба зна́ти,
Тре́ба, до́чко, лі́чить пла́ту,
Зарóблену пла́ту.
Бо ска́зано: хто не лі́чить,
То той і не ма́є.
Так ота́к хиба́, небо́го:
Ні́ ти нас не зна́єш,
Ні́ ми тебе́; а пожи́ве́ш,

[1]) В вид. Огон. без підстави: чорнобрива. [2]) Кар. возмемъ.
[3]) Кар. Візьмемо, потім поправлено на: озмем.

Роздúвиш ся в хáтї,
Та й ми тебé побáчимо, —
От-тодї й за плáту.
Чи так, дóчко?“

„Дóбре, дя́дьку!“
„Прóсимо-ж у хáту!“

Поєдна́лись. Молоди́ця
Ра́да та весе́ла,
Нїби з па́ном повінча́лась,
Закупи́ла се́ла.
І у хáтї і на дво́рі
І ко́ло скоти́ни
У-ве́чері і в-до́світа,
А ко́ло[1]) дити́ни
Так і па́да, нїби ма́ти:
В бу́день і в недїлю
Голо́воньку[2]) йому́ зми́є
Й соро́чечку[3]) бíлу
Що-де́нь бо́жий надїва́є,
Гра́єть ся, співа́є,
Ро́бить во́зики, а в свя́то
То й з рук не спуска́є.
Дивýють ся старí мої
Та мо́лять ся Бо́гу.
А на́ймичка невсипýща
Що-ве́чір небо́га
Свою́ до́лю проклина́є,
Тя́жко-ва́жко пла́че,
І нїхто́ того́ не чу́є,
Не зна́є й не ба́чить
Опрíч Ма́рка мале́нького.
Так воно́ не зна́є,
Чого́[4]) на́ймичка сльоза́ми
Його́ умива́є;

---

[1]) Кар. Около. [2]) Кар. І головку. [3]) Кар. І сорочку. [4]) Кар. перв. На що.

Не зна Ма́рко, чого́ вона́
Так його́ цїлу́є,
Сама́ не з'їсть і не допьє́,
Його́ нагоду́є.
Не зна Ма́рко, як в коли́сцї
Ча́сом се́ред но́чі
Проки́неть ся, ворухне́ть ся, —
То вона́ вже ско́чить
І укри́є й перехре́стить,
Ти́хо заколи́ше:
Вона́ чу́є з тії ха́ти,[1])
Як дити́на ди́ше.
В-ра́нцї Ма́рко до на́ймички
Ру́чки простяга́є
І ма́мою невсипу́щу
Га́нну величає...[2])
Не зна Ма́рко, росте́ собі,
Росте́, впроста́є.

IV.

Чима́ло лїт переверну́лось,
Води́ чима́ло утекло́;
І в ху́тір ли́хо заверну́ло,
І слїз чима́ло принесло́.
Бабу́сю На́стю похова́ли
І ле́две-ле́две одвола́ли
Трохи́ма дїда. Прогуло́
Прокля́те ли́хо, та й засну́ло.
На ху́тір зно́ву благода́ть
З-за га́ю те́много верну́лась
До дїда в ха́ту спочива́ть.

---

[1]) Копія Тарн. в другій хатї. [2]) Кар. перв. називає, так і рук. Д. пол.

Уже́ Ма́рко чумаку́є
І в осени́ не ночу́є
Ні під ха́тою, ні в ха́ті...
Кого́-не́будь тре́ба сва́тать.
„Кого́-ж би[1]) тут?“ стари́й ду́ма
І про́сить пора́ди
У на́ймички. А на́ймичка
До царівни-б ра́да
Слать ста́рости.[2]) „Тре́ба Ма́рка
Само́го спита́ти.“
„До́бре, до́чко, спита́ємо,
Та й бу́демо сва́тать.“
Розпита́ли,[3]) пора́дились,
Та й за старости́ами
Пішо́в Ма́рко. Вернули ся
Лю́ди з рушника́ми,
З святи́м хлі́бом обміне́ним,
Па́нну у жупа́ні,
Таку́ кра́лю ви́сватали,
Що хоч за гетьма́на,
То не со́ром. Отаке́-то
Ди́во запопа́ли!

„Спаси́бі вам!“ стари́й ка́же.
„Тепе́р, щоб ви зна́ли,
Тре́ба кра́ю дово́дити,
Коли́ й де вінча́ти,
Та й весі́льля! Та ще о́сь-що:
Хто в нас бу́де ма́ти?
Не дожила́[4]) моя́ На́стя!...“
Та й залився сльоза́ми, —
А на́ймичка у поро́гу
Вхопи́лась рука́ми

---

[1]) Кар. Кого б же. [2]) Кар. старостів. [3]) Кар. перв. запитались. [4]) Кар. Не дождала.

За одві́рок, та й зомлі́ла.
Ти́хо ста́ло в ха́тї,
Ті́лько на́ймичка шепта́ла:
„Ма́ти... ма́ти... ма́ти!“

V.

Че́рез ти́ждень молоди́ці
Корова́й міси́ли
На ху́торі. Стари́й ба́тько
З усіє́ї си́ли
З молоди́цями танцю́є,[1])
Та двір вимі́тає,
Та прохо́жих, проїзжа́чих
У двір[2]) закліка́є,
Та варе́ною часту́є,
На весі́льля про́сить.
Знай бі́гає,[3]) а само́го
Ле́две но́ги но́сять.
Скрізь гарми́дер та реготня́
В ха́тї і на дво́рі,
І жо́лоби ви́котили
З нової комо́ри.
Скрізь по́рання:[4]) печу́ть, ва́рять,
Вимі́тають, ми́ють...
Та все чужі́. Де-ж на́ймичка?...
На про́щу у Ки́їв
Пішла́ Га́нна. Блага́в стари́й,
А Ма́рко аж пла́кав,
Щоб була́ вона́ за ма́тїрь.
„Нї, Ма́рку, нїя́ко
Мінї ма́тїрю сидї́ти!
То бага́ті лю́ди,

[1]) Кар. жартує. [2]) Кар. На двір. [3]) Кар і рук. Д. пол. Аж танцює. [4]) Кар. Скрізь пораньня.

А я на́ймичка, ще й з те́бе
Смія́ти ся[1]) бу́дуть.
Неха́й Бог вам помага́є!
Піду́, помолю́ ся
Усїм святи́м у Ки́їві,
Та й зно́ву верну́ ся
В ва́шу ха́ту, як прийме́те.
По́ки ма́ю си́ли,
Трудитимусь...“

Чи́стим се́рцем
Поблагослови́ла
Свого́ Ма́рка, запла́кала
Й пішла́ за воро́та.

Розверну́ло ся весїльля,
Музи́кам робо́та[2])
І підко́вам. Варе́ною
Столи́ й ла́ви ми́ють.
А на́ймичка шкандиба́є,
Поспіша́є в Ки́їв.[3])
Прийшла́ в Ки́їв, не спочи́ла:
У міща́нки ста́ла,
Наняла́ ся носи́ть во́ду,
Бо гро́ший не ста́ло
На моле́бствіє Варва́рі.[4])
Носи́ла-носи́ла,
Ки́п із ві́сїм зароби́ла,
Й Ма́ркові купи́ла
Святу́ ша́почку в пече́рах
У Йва́на свято́го,
Щоб голова́ не боли́ла
В Ма́рка молодо́го;
І персте́ник у Варва́ри
Невісти́ї доста́ла,

---

[1]) Кар. Сміяцьца. [2]) Кар. роботи [3]) В вид. 1860: Ки́ев і далї так. [4]) Первісно було: На акафист у Варвари.

І всїм святи́м поклони́вшись[1])
До-до́му верта́лась.

Верну́ла ся. Катери́на
І Ма́рко зустрі́ли
За ворітьми́, ввели́ в ха́ту
І за стіл посади́ли;
Напува́ли й годува́ли,
Про Ки́їв пита́ли,
І в кімна́тї Катери́на
Одпочи́ть посла́ла.
„За́-що вони́ мене́ лю́блять?
За́-що поважа́ють?
О Бо́же мій милосе́рдний,
Мо́же вони́ зна́ють?...
Мо́же вони́ догада́лись?...
Нї, не догада́лись!
Вони́ до́брі...“
І на́ймичка
Тя́жко заряда́ла.

VI.

Три́чі кри́га замерза́ла,
Три́чі розтава́ла, —
Три́чі на́ймичку у Ки́їв
Ка́тря провожа́ла,
Так як ма́тїрь. І в четве́ртий
Провела́ небо́гу
Аж у по́ле до моги́ли,
І моли́ла Бо́га,[2])
Щоб швиде́нько[3]) верта́ла ся,
Бо без не́ї в ха́тї

[1]) Копія Тарн. поклонилась; Кар. помолившись. [2]) Кар. І молилась Богу. [3]) Р. Д. п. швúдченько.

Якось сумно, ніби мати
Покинула хату.[1])

Після Пречистої в неділю,
Та після[2]) першої Трохим
Старий сидів в сорочці білій,
В бриль на призьбі. Перед ним
З собакою унучок[3]) грав ся,
А внучка в юпку одяглась
У Катрину, і ніби йшла
До діда в гості. Засміяв ся[4])
Старий і внучку привітав,
Неначе справді молодицю.
„А де-ж ти діла паляницю?
Чи може в лісї хто одняв?
Чи по-просту — забула взяти?...
Чи може ще й не напекла?
Е, сором, сором! Лепська мати!“[5])
Аж зирк! — і наймичка ввійшла
На двір. Побіг старий стрічати
З онуками свою Ганну.
„А Марко в дорозї?“
Ганна діда питала ся.[6])
„В дорозї ще й досї“.
„А я ледве додибала[7])
До вашої хати.
Не хотілось на чужині
Одній умирати!
Коли-б Марка діждати ся...
Так щось тяжко стало!“
І внучятам із клуночка[8])
Гостинці[9]) виймала:

---

[1]) Кар. ніби хату Покинула мати. [2]) Кар. Опісля [3]) Так р. Д. п. і Кар. [4]) В вид. 1860 і пізнійших: засміявсь, хоч рим вимагає: ся. [5]) Кар. Кепська. [6]) Р. Д. п. питаєть ся. [7]) Р. Д. п. і Кар. доплела ся. [8]) Р. Д. пол. і Кар. І онучятам із клуночка. [9]) Кар. Гостинця.

І хре́стики й дука́чики,
И́ нами́ста разо́чок
Ори́ночцї,[1]) і черво́ний
З фо́льги образо́чок;
А Карпо́ві солове́йка
Та ко́ників па́ру;
І четве́ртий уже́ пе́рстень
Святої Варва́ри
Катери́нї; а дїдові
Із во́ску свято́го
Три сві́чечки; а Ма́ркові
І собі́ нїчо́го
Не принесла́, не купи́ла,
Бо гро́ший не ста́ло,
А заробить нездужа́ла.
„А ось ще оста́лось
Пів бу́бличка!“
И по шмато́чку
Дїтям роздїли́ла.

VII.

Ввійшла́ в ха́ту. Катери́на
Їй но́ги уми́ла
И полу́днувать посади́ла.
Не пила́ й не їла
Стара́[2]) Га́нна.
„Катери́но!
Коли́ в нас неді́ля?“
„Після-за́втра“.
„Тре́ба бу́де
Акафи́ст наня́ти
Миколає́ві свято́му
И на ча́сточку да́ти,

[1]) Кар. Ириночцї. [2]) Вид. 1860 р. Моя, так і в р. Д. п.

Бо щось Ма́рко забари́в ся...
Мо́же де в доро́зї
Занеду́жав, сохра́нь Бо́же!“
Й пока́пали сльо́зи
З стари́х очи́й заму́чених.
Ле́две-ле́две вста́ла
Із-за стола́.

„Катери́но,
Не та вже я ста́ла!
Зледащі́ла, нездýжаю
І на но́ги вста́ти.
Тя́жко,[1]) Ка́тре, умира́ти
В чужи́й, те́пли́й ха́тї!“

Занеду́жала небо́га.
Уже́ й причаща́ли,
Й маслосвя́тіє служи́ли[2]) —
Нї, не помага́ло!
Стари́й Трохи́м по надві́рю
Мов уби́тий хо́дить,
Катери́на з боля́щої
І оче́й не зво́дить;
Катери́на ко́ло не́ї
І дню́є й ночу́є.
А тим ча́сом сичі́ в ночі́
Недо́бре віщу́ють
На комо́рі. Боля́щая
Що-де́нь, що годи́на
Ле́две чу́ти пита́єть ся:
„До́ню Катери́но,
Чи ще Ма́рко не прийхав?
Ох, як-би́[3]) я зна́ла,
Що діждý ся, що поба́чу,
То ще-б підожда́ла!“

---

[1]) Р. Д. п. Страшно [2]) Р. Д. п. справляли. [3]) Копія Тарн. Ох коли б.

VIII.

Іде́ Ма́рко з чумака́ми,
Ідучи́ співа́є,
Не поспіша́ до госпо́ди,
Воли́ попаса́є.[1])
Везе́ Ма́рко Катери́ні
Сукна́ дорогóго,
А ба́тькові ши́тий по́яс
Шóвку червоно́го,
А на́ймичці́ на о́чіпок
Парчі́ золото́ї
І черво́ну до́бру ху́стку
З бі́лою габо́ю,
А дїточка́м череви́чки,
Фиґ та виногра́ду,
А всїм вку́пі черво́ного
Вина́ з Царігра́ду
Ві́дер з тро́є у бари́лї,
І кавя́ру з До́ну, —
Всього́ везе́, та не зна́є,
Що дїється ся до́ма.

Іде́ Ма́рко, не жу́рить ся.
Прийшо́в, сла́ва Бо́гу!
І воро́та одчиня́є,
І мо́лить ся Бо́гу.
„Чи чу́єш ти, Катери́но?
Біжи́ зустріча́ти!
Уже прийшо́в! Біжи́ шви́дче!
Шви́дче веди́ в ха́ту!
Сла́ва Тобі́, Хри́сте-Бо́же![2])
На-си́лу діжда́ла!“
І „Отче на́ш“ ти́хо-ти́хо,
Мов крізь сон чита́ла.

---

[1]) Копія Тарн. погасає. У Кар. сих двох рядків нема. [2]) Вид 1860: Тобі, Спасителю. Так і р. Д п. і Кар.

Стари́й воли́ випряга́є,
Зано́зи хова́є
Мере́жані, а Катру́ся
Ма́рка огляда́є.
„А де-ж Га́нна, Катери́но?
Я пак і ба́йду́же!
Чи не вме́рла?“

„Нї, не вме́рла,
А ду́же нездю́жа.
Ході́м лише́нь в малу́ ха́ту,
По́ки випряга́є
Воли́ ба́тько, вона́ тебе́,
Ма́рку, дожида́є.“

Ввійшо́в Ма́рко в малу́ ха́ту
І став у поро́гу...[1])
Аж злака́в ся. Га́нна ше́пче:
„Сла́ва... сла́ва Бо́гу!
Ходи́ сюди́, не ляка́й ся!...
Ви́йди, Ка́тре, з ха́ти!
Я щось ма́ю розпита́ти,
Де́що розказа́ти.“

Ви́йшла з ха́ти Катери́на,
А Ма́рко схили́в ся
До на́ймички у го́лови.
„Ма́рку, подиви́ ся,
Подиви́ ся ти на ме́не!
Бач, як я змарні́ла?
Я не Га́нна, не на́ймичка,
Я...“

Та й заніміла.
Ма́рко пла́кав, дивува́в ся.
Знов о́чі одкри́ла,
Пи́льно-пи́льно подиви́лась,
Сльо́зи покоти́лись.

[1]) Р. Д. п. у порога.

„Прости́ мене́! Я кара́лась
Весь вік в чужі́й ха́ті...
Прости́ мене́, мій си́ночку!
Я... я твоя́ ма́ти!“
Та й замо́вкла...

Зомлі́в Ма́рко,
Й земля́ задріжа́ла.
Проки́нув ся... до ма́тері, —
А ма́ти вже спа́ла!

Написано в Переяславі д. 13 падолиста 1845, друк. у-перве в Кулїшевих »Записках о Южной Руси« Петерб. 1857, т. II. Між Шевченковими творами вид. у-перве в Кобзарі 1860 р., ст. 93—124. Для отсього виданя ужито крім основного тексту рукописних відмін із Шевченкового автографа, дарованого ним Бодянському і опублїкованого проф. Карським. (Русскій филологическій Вѣстникъ 1907, ч. I, Варшава 1907 стор. 100—107) та иншими рукописними матеріялами зведеними до купи В. Доманицьким.

КАВКАЗ.

(Искренному моєму Якову де-Бальмену.)

„Кто дастъ главѣ моей водѣ
и очима моима источникъ слезъ,
и поплачѣся день и нощь о по-
бѣенныхъ.

Іеремія гл. IX, ст. 1.

За го́рами го́ри хма́рами[1]) пови́ті,
Засія́ні го́рем, кро́вію поли́ті.
З-по́кон ві́ку Проме́тея
Там оре́л кара́є,
Що-день бо́жий довбе́[2]) ре́бра
И се́рце розбива́є;
Розбива́є, та не ви́пье
Живу́чої[3]) кро́ві,
Воно́ зно́ву ожива́є
І сміє́ть ся зно́ву.
Не вмира́є душа́ на́ша,[4])
Не вмира́є во́ля,
І неси́тий не ви́оре[5])
На днї мо́ря по́ля,[6])
Не скуе́ душі́ живо́ї
І сло́ва живо́го,[7])
Не понесе́ сла́ви Бо́га,
Вели́кого Бо́га.

---

[1]) Вар. прась. вид. хмарою. [2]) Герг. і р. Д. п. добрі. [3]) Старшій вид. живучої. [4]) Ром. наша правда. [5]) Ром. не видере. [6]) Львівсь. поле. [7]) Льв. живого слова.

Не нам на прю[1]) з Тобо́ю ста́ти,
Не нам дїла́ Твої судйть!
Нам ті́лько пла́кать, пла́кать, пла́кать
І хлїб насу́щний замісйть
Крива́вим по́том і сльоза́ми.
Кати́ знуща́ють ся[2]) над на́ми,
А пра́вда на́ша пья́на спить!

Коли́-ж вона́ проки́неть ся?
Коли́-ж[3]) одпочи́ти
Дасй, Бо́же, утомленим[4])
І нам дасй жи́ти?
Ми ві́руєм Твоїй си́лї
І сло́ву живо́му:[5])
Вста́не пра́вда, вста́не во́ля,
І Тобі одно́му
Покло́нять ся всї язи́ки[6])
Во ві́ки і ві́ки, —
А по́ки-що течу́ть рі́ки,
Крива́вії рі́ки!...

За го́рами го́ри хма́рами[7]) пови́ті,[8])
Засїяні го́рем, кро́вію поли́ті!
Отам-то Ми́лостиві Ми
Ненагодо́вану і го́лу
Засту́кали серде́шну во́лю,
Та й цькуємо́... Лягло́ кістьми́
Люди́й муштро́ваних чима́ло,
А слїз, а кро́ви? Напоїть[9])
Всїх імпера́торів[10]) би ста́ло...
З дїтьми́ й внучатами[11]) втопи́ть

---

[1]) Вар. прась. на суд, Герг. на при. [2]) Р. Д. п. згнущаються ся. [3]) Р. Д. п. коли, без жь. [4]) Прась. вар. твойому. [5]) У Ром. на підставі фіктивного видання в „Вечерницях“ читаємо: Ляжеш Боже утомлений. Сей варіянт д. Доманицький нотує і в рук. Д. п. Можливо, що він був первісний, але се не резон вводити його в текст. [6]) Не розумію, відки видавці петерб. „Кобзаря“ взяли: і духу. [7]) Прась. вид. Поклонять ся всї народи, Поклонять ся всї язики, лекція не поперта нїяким рукописом. [8]) Герг. і Р. Д. п. хмарою. [9]) Лаз. покриті. [10]) Лаз. Утопить. [11]) Герг. царків.

В сльозáх удóвих.[1]) А дïвóчих,
Пролúтих нúшком[2]) сéред нóчи,
А мáтернïх горя́чих слïз,
А бáтьківських[3]) старúх, крівáвих –
Не рíки, мóре розлилóсь,
Огнéнне мóре!... Слáва, слáва
Хортáм і гóнчим і псарям
І нáшим бáтюшкам царям!
Слáва!
І вам слáва, сúнї гóри
Крúгою окýті,
І вам, лúцарі[4]) велúкі,
Бóгом не забýті!
Боріте ся, побóрете,
Вам Бог помагáє,
За вас сúла, за вас вóля
І прáвда святáя![5])

„Чурéк і сáкля — все твоé,
Воно́ не прóшене, не дáне,
Нïхтó й[6]) не вíзьме за своé,
Не поведé тебé в кайдáнах
У нас.[7]) На те письмéннї[8]) ми;
Читáєм бóжïї глаголи,
І од глибóкої тюрмú
Та до висóкого престóла
Усї ми в зóлотї і гóлі.[9])
До нас в науку! Ми навчúм,
По-чóму хлїб і сіль по-чім.
Ми христіяни: храми, шкóли,
Усé добро́, сам Бог у нас!
Нам тíлько сáкля[10]) óчі кóле,
Чого́ вонá стоїть у вас,

---

[1]) Прась. Тайно. [2]) Р. Д. п. батькових. [3]) Герг. дикарі. [4]) Р. Д. п. за нас слава і воля святая. [5]) Герг. Нїхто не. [6]) Герг. нисчасны. [7]) У всїх вид. У нас? [8]) Прась. в золотї єсьми. У Лаз. ми всї в золотї і сребрі. [9]) Лаз. ми настоящі християне, Хрести, ікони все добро; Герг. все добре. [10]) В давн. вид. сакля в очі коле, в зайве.

Не на́ми да́на? Чом ми вам
Чуре́к же ваш та так не ки́нем,
Як тій соба́ці? Чом ви нам
Плати́ть за со́нце не пови́нні?
Таї́ ті́лько-ж то! Ми не пога́ни,
Ми настоя́щі христія́ни,
Ми ма́лим си́ті! А за те[1])
Як-би ви з на́ми подружи́лись,
Бага́то-б де́чому навчи́лись.
У нас же й сві́та як на те:
Одна́ Сібі́р неісходи́ма!
А тюрм, а лю́ду[2]) що й лїчи́ть!
Од Молдаванина до Фі́нна[3])
На всїх язи́ках все мовчи́ть,
Бо благоде́нствує!... У нас
Свято́ю Бі́блїю чита́є
Свяги́й черне́ць і научає,
Що царь яки́йсь-то сви́нї нас
Та дру́жню жі́нку взяв за се́бе,[4])
А дру́га вбив! Тепе́р на не́бі!
Ось ба́чите, які́ у нас
Сидя́ть на не́бі! Ви ще те́мні,
Свяги́м хресто́м[5]) непросвіще́нні.
У нас навчі́ть ся![6]) В нас дери́,
Дери́ та дай,
І пря́мо[7]) в рай,
Хоть і рідни́ю всю забери́![8])
У нас — чого́ то ми не вмі́єм?
І зо́рі лїчим, гре́чку сїєм,
Францу́зів[9]) ла́єм, продаєм
Або́ у ка́рти програ́єм
Люди́й — не Не́грів, а таки́х

---

[1]) Сї два рядки у Лаз. зчеркнені. [2]) В давн. вид. А тюрм? а люду? [3]) Прась. Молдаванна всї мовчать, Бо благоденствуєм. [4]) Ром. до. [5]) Льв. і Ром. догматами. [6]) Ґерг. научите ся. [7]) Прась. Та потім. [8]) Жеп. Та потім прьамо в рай, Хоч і рідньу всьу забирай. Ґерг. зам. Хоч має Дочь. [9]) Льв. і Ром. Франруза, Ґерг. Французькі лаєм.

Такий хрещéних, та простúх.[1])
Ми не Гішпáни, крий нас Бóже,
Щоб крáдене перекупáть[2])
Як ті жидú!... Ми по закóну!“

По закóну апóстола
Ви лю́бите брáта?[3])
Суєслóви, лицеміри,
Гóсподом прокляті!
Ви лю́бите на брáтові
Шкýру, а не дýшу,
Та її лýпите по закóну
Дочцї на кожýшок,
Байстрюкóві на прúдане,
Жінцї на патúнки,
Собí-ж на те, що не знáють
Нї дíти, нї жінка!

За кого́-ж Ти розпинáв ся,
Хрúсте, Сúне бóжий?,
За нас дóбрих,[3]) чи за слóво
Істини, чи мóже,
Щоб ми з Тéбе насміялись?[4])
Вопó-ж так і стáлось!
Храмú, капли́цї і ікóни
І стáвники і мíрри дим
І пéред óбразом Твоїм
Неутоми́мії[5]) поклóни
За крáжу, за вíйну, за кров;
Щоб брáтню кров проли́ти, прóсять,
А пóтім в дар Тобí принóсять
З пожáру вкрáденнї покрóв...

---

[1]) Давн. вид. но. [2]) Прась. і жен. перекупать та продавать. [3]) Вар. прась. Возлюбіте брата. [4]) Ром. нар. грішних. [5]) Лаз. посміялись [6]) В давн. вид. Неутомленнї, поправка в Лаз.

Просвіти́лись, та ще хо́чем
Други́х просвіти́ти,
Со́нце пра́вди показа́ти
Сліпи́м, ба́чим, дітям.
Все пока́жем, тілько да́йте
Себе́ в ру́ки взя́ти:
Як і тю́рми мурува́ти,
Кайда́ни кова́ти,
Як їх носи́ть і як плести́
Кнути́ узлова́ті,[1])
Всьому́ навчи́м, тілько да́йте
Взяти́ свої го́ри,
Оста́нні,[2]) бо взяли́ вже
І по́ле і мо́ре!

І тебе́ загна́ли, мій дру́же еди́ний,
Мій Яко́ве лю́бий![3]) Не за Украї́ну,
А за її ка́та довело́сь проли́ть
Кров до́бру, не чо́рну, довело́сь запи́ть
З моско́вської ча́ші[4]) моско́вську отру́ту...
О дру́же мій до́брий, дру́же незабу́тий!
Живо́ю душо́ю в Украї́ні вита́й,
Літа́й з козака́ми по-над берега́ми,
Розри́ті моги́ли в степу́ назира́й,[5])
Запла́ч з козака́ми дрібни́ми сльоза́ми,
І мене́ з нево́лі в степу́ виглядай!

А по́ки-що мої ду́ми,
Моє́ лю́те го́ре
Сі́ятиму,[6]) неха́й ростуть
Та з ві́тром говоря́ть...

---

[1]) Прась. і жен мають тут ще один рядок, очевидно не Шевченків: І як під них спини підставляти. [2]) Давн. вид. Ті останні, попр. у Лаз. [3]) Ром. і Герг. добрий. В прась. і жен. вид. до сих слів дописано увагу: Граф Яков де Бальман. Саме коло того часу його вбито на Кавказі. [4]) Герг. чарки. [5]) Герг. виглядай, вар. прась. наглядай. У Герг. сим рядком кінчить ся поема. [6]) Прась. вар. сіятимуть.

Вітер ти́хий з Украї́ни
Понесе́ з росо́ю
Тії[1]) ду́ми аж до те́бе;
Бра́тньою сльозо́ю
Ти їх, дру́же, привіта́єш,
Ти́хо прочита́єш,
І моги́ли, степи́, го́ри[2])
І мене́ згада́єш.

Написано в Переяславі 18 падолиста 1845 р., а не у Вьонищах 14 грудня, як було в праським і пізнійших вид. Вірна дата в автогр. Департ. пол. Друковано у-перве з Гергардовім вид. „Новыя стихотворенія Пушкина и Шавченки“ в Липеську 1859 р. В „Вечерницях“ 1863 р. сеї поеми не було, тілько в львівськім вид. 1867 на чолї першого тома ст. 3—8. Для виданя ми користували ся варіянтами праського та Шевченковими поправками в друкованім екземплярі Лазаревського, які ласкаво уділив нам д. В. Доманицький.

[1]) Прась мої. [2]) Прась вар. степ і море.

І МЕРТВИМ І ЖИВИМ І НЕНАРОЖДЕННИМ ЗЕМЛЯКАМ МОЇМ,

в Україні і не в Україні моє дру́жнє посла́ніє.[1])

Ꙗ҆ще кто речетъ, ꙗко люблю Бога, а брата своего ненавидитъ, ложь естъ.

Іоан[2]) гл. IV., ст. 20.

І смерка́є і світа́є,
День бо́жий мина́є,
І зно́ву люд пото́мленний,
І все спочива́є.
Тільки я мов окая́нний
І день і ніч пла́чу[3])
На розпу́тьтях велелю́дних,
І ніхто́ не ба́чить,
І не ба́чить і не зна́є.
Оглу́хли, не чу́ють,
Кайда́нами міня́ють ся,
Пра́вдою торгу́ють[4])
І Го́спода зневажа́ють,
Люди́ї запряга́ють

---

[1]) Сей титул змінювано на кілька ладів: у вид. льв. І живим і мертвим; у вар. праським і в пізнійших: До мертвих і живих і ненарожденних земляків моїх в Україні і не в Україні сущих моє дружеє посланіє. Лишаю текст перводруку лише з відміною: дружное на дружнє, як у льв. вид. [2]) Так у Герг. і в льв. вид., в праським і пізнійших: Соборн. посланіє св. Апостола Іоанна. [3]) Герг. День и ночь блукаю. [4]) Отсї два рядки у Герг. нас., є у льв. вид.

В тя́жкі я́рма, о́рють ли́хо,
Ли́хом засїва́ють...
А що вро́дить? Поба́чите,[1])
Які́ бу́дуть жни́ва!...

Схаменї́ть ся, недо́людки,
Дїти юроди́ві!
Подиві́ть ся на раї[2]) ти́хий,
На свою́ Вкраїну,
Полюбі́те щи́рим се́рцем
Вели́ку руїну!
Розку́йте ся, брата́йте ся!
У чужо́му кра́ю
Не шука́йте, не пита́йте
Того́, що нема́є
І на не́бі, а не ті́лько
На чужо́му по́лї...
В своїй ха́тї своя́ й пра́вда
І си́ла і во́ля!

Нема́ на свї́тї Украї́ни,[3])
Нема́є дру́гого Днїпра́!
А ви прете́ ся на чужи́ну
Шука́ти до́брого добра́,
Добра́ свято́го, во́лї, во́лї,
Брате́рства бра́тнього... Наїшли́,
Несли́, несли́ з чужо́го по́ля
І в Украї́ну принесли́
Вели́ких сліз вели́ку си́лу,
Та й бі́льш нїчо́го... Кричи́те,
Що Бог созда́в вас не на те,
Щоб ви непра́вдї поклоня́лись,
А хилите́сь, як і хиля́лись,
І зно́ву шку́ру дереті́
З брати́в, незря́чих гречкосїв,
І со́нця пра́вди дозрі́ва́ть

[1]) Рукоп. праськ. вид. Побачимо. [2]) Герг. Край. [3]) Рукоп. вар. праськ. другій, мб. другої.

В нїмéцькі зéмлї, у чужíї,[1])
Преté ся знóву. Як-би взять
І всю мізéрію[2]) з собóю,
Дїдáми крáдене добрó,
Тодї-б зостáв ся сиротóю
З святúми гóрами Днїпрó!

Ох, я́к-би то ста́лось, щоб ви не верта́лись,
Щоб там і здиха́ли, де ви поросли́!
Не пла́кали-б ді́ти, ма́ти-б не рида́ла,
Не чу́ли-б у Бо́га ва́шої хули́!
І со́нце не гріло-б смердя́чого гно́ю
На чи́стій, широ́кій, на во́льній зе́млї;
І лю́ди-б не зна́ли, що ви за орли́
І не покива́ли-б на вас голово́ю...

Схаменї́ть ся! Бу́дьте лю́дьми,
Бо ли́хо вам бу́де,
Розкую́ть ся незаба́ром
Зако́вані лю́дьми;
Наста́не суд, заговорять
І Днїпро́ і го́ри,
І потече́ сто рі́ками
Кров у си́нє мо́ре
Дїте́й ва́ших; і не бу́де
Кому́ помага́ти,
Одцура́ється брат бра́та
І дити́ни ма́ти;
І дим хма́рою засту́пить
Со́нце пе́ред ва́ми,
І на-ві́ки проклянéтесь[3])
Своїми синáми.

Умúйте, ся о́браз бо́жий
Багно́м не сквернї́те!

---

[1]) Ґерг. нечужім; рукоп. вар. праського вид. на чужи́ну. [2]) Ґерг. через непорозуміне: мистерію. [3]) У праськім вид. і пізнїйших: проклинетесь.

Не дуріте дітúй ва́ших,
Що вонú на свíтї
На те тíлько, щоб панува́ть:
Бо невчéне óко
Загля́не їм в са́му ду́шу
Глибóко-глибóко...
Дозна́ють ся небожа́та,
Чия́ на вас шку́ра,
Та й засу́дять,[1]) і прему́дрих
Нему́дрі оду́рять!

Як-би ви[2]) вчúлись так, як тре́ба,
То й му́дрость би була́ своя́;
А то залїзете на не́бо:
„І ми — не ми, і я — не я!
І все те ба́чив, все те[3]) зна́ю:
Нема́ нї пе́кла, а́нї ра́ю,
Нема́є й Бо́га, тíльки[4]) я
Та ку́ций Нїмець узлова́тий,[5])
Та й бíльш нїко́го.“
„До́бре, бра́те!
Що-ж ти таке́?“
„Неха́й Нїмець
Ска́же,[6]) ми не зна́єм!“

Ота́к то ви навча́єтесь
У чужо́му кра́ю!
Нїмець ска́же: „Ви Могóли!“
„Могóли, Могóли!“
Золото́го Тамерла́на
Онуча́та го́лі!“

---

[1]) Скрізь у вид. (льв., Кож., прась.) засядуть, яке однак не дає доброго змислу. [2]) Герг. сего слова брак. [3]) Герг. і все. [4]) Так у льв. вид. і в Огон. [5]) Так Герг. і льв вид., прaське і Огон. узлуватий. [6]) Герг.: Нехай скаже Нїмець.

Нїмець ска́же: „Ви Славья́не!“
„Славья́не, Славья́не!“
Сла́вних пра́дїдів вели́ких
Пра́внуки пога́ні!
І Ко́лляра чита́єте
З усіє́ї си́ли,
І Шафа́рика, і Га́нку,
І в славьянофі́ли
Так і прете́сь, і всї мо́ви
Славья́нського лю́ду,
Всї зна́єте, а своє́ї
Дасть-Біг!... Коли́сь бу́дем
І по сво́їому глаго́лать,[1])
Як Нїмець пока́же,
А до того́ й істо́рію
Нам на́шу розка́же.
Отодї ми захо́димось!

До́бре заходи́лись
По нїме́цькому пока́зу,
Та й заговори́ли
Так, що й Нїмець не второ́па,
Учи́тель вели́кий,
А не то, щоб про́сті лю́ди!
А гва́лту! а кри́ку!
„І гармо́нїя, і си́ла,
Музи́ка, та й го́дї!
А істо́рія — пое́ма
Во́льного наро́ду!
Що ті Ри́мляне убо́гі!
Чорт-зна́ що не Бру́ти!...[2])
У нас Бру́ти і Ко́клеси
Сла́вні, незабу́ті!
У нас во́ля виросте́ла,
Днїпро́м умива́лась,
У го́лови го́ри кла́ла,
Степо́м укрива́лась!...“

[1]) Ґерг. По своему глаголати. [2]) Так у Ґерг. і льв. вид., »в праськім і Огон.: за Брути.

Кро́вью вона́ умива́лась
А спа́ла на ку́пах,
На коза́цьких во́льних тру́пах,
Окра́дених[1]) тру́пах!...

Подиві́ть ся лише́нь до́бре,
Прочита́йте зно́ву
Ту́ю главу́,[2]) та чита́йте
Од сло́ва до сло́ва,
Не мина́йте а́нї ти́тли,[3])
Нї́же тії ко́ми,
Все розбері́ть та й спита́йте
Тоді́ себе́: „Що ми?
Чиї́ сини́?[4]) Яки́х батькі́в?
Ким, за́-що заку́ті?“
То й поба́чите, що о́сь-що
Ва́ші сла́вні Бру́ти:
Рабы́, підні́жки, грязь Москви́,
Варша́вське смі́тьтя ва́ші па́ни
Ясновельмо́жнії гетьма́ни!
Чого́-ж ви чвани́те ся, ви,
Сини́ серде́шної Украї́ни?
Що до́бре ходи́те в ярмі́,
Ще лу́чше, нїж батьки́ ходи́ли?
Не чва́ньтесь: з вас деру́ть ремі́нь,
А з їх бува́ло й лій топи́ли!
Мо́же чва́нитесь, що бра́тство
Ві́ру[5]) заступи́ло,
Що Сино́пом, Трапезу́нтом
Галу́шки вари́ло?
Пра́вда ва́ша: наїда́лись,
А вам тепе́р ва́дить,
А на Сі́чи му́дрий Нїмець
Картопе́льку са́дить;
А ви її́ купу́єте
И їсте́ на здоро́вья,

---

[1]) Так у Ґерг. і льв. вид., у праськім і Огон. неуживане у Шевч. обкра́дених. [2]) Ґерг. славу. [3]) Ґерг. і льв. вид. титла. [4]) Ґерг. диты; льв. сини. [5]) Ґерг. Вижу.

Та й сла́вите Запоро́жжя.
А чиє́ю кро́вью
Ота́ земля́ напо́єна,
Що карто́плю ро́дить?
Вам байду́же, аби́ до́бра
Була́ для горо́ду!
А чванитє́сь, що ми По́льщу
Коли́сь завали́ли!...
Пра́вда ва́ша: По́льща впа́ла,
Та й вас роздави́ла.
Так о́сь-як кров свою́ лили́
Батьки́ за Мо́скву і Варша́ву
І нам, сина́м, передали́
Свої́ кайда́ни, свою́ сла́ву!

Добороласъ Украïна
До са́мого кра́ю:
Гі́рше Ля́ха свої́ дїти
Її́ розпина́ють;
Так як пи́во[1]) пра́ведную
Кров із ребе́р то́чуть.[2])
Просвітити, ба́чиш, хо́чуть
Ма́терині о́чі
Современными огня́ми,
Повести́ за ві́ком,
За Нїмцями недорі́ку,
Слїпу́ю калї́ку.
До́бре, ведїть, пока́зуйте!
Неха́й стара́ ма́ти
Навча́єть ся, як дїти́й тих
Но́вих доглядати.
Показу́йте! За нау́ку —
Не турбу́йтесь — бу́де[3])
Ма́терина до́бра пла́та...
Розпаде́ть ся лу́да

---

[1]) Іерг. Замість пива. [2]) Іерг. точать [3]) Отсї 5 рядків вставляю до тексту з рукописного вар. праського вид зам. дотеперішнього одного: За науку буде.

На очáх вáших песи́тих;
Побáчите слáву,
Живу́ слáву дїдів своїх
І батькíв лукáвих!...
Учíте ся, брати́ мої![1])
Ду́майте,[2]) читáйте,
І чужо́му научáйтесь,
Й свого́ не цурáйтесь!
Бо хто мáтїрь забувáє,
Того́ Бог карáє,[3])
Чужí лю́ди[4]) цурáють ся,
В хáту не пускáють.
Свої дїти мов чужíї,[5])
І немáє зло́му
На всїй землї безконе́шній
Весе́лого до́му.

Я ридáю, як згадáю
Дїлá незабу́ті
Дїдів нáших, тя́жкі дїлá!
Як-би їх забу́ти,
Я оддáв би весе́лого
Вíку полови́ну.
Отака́-то[6]) нáша слáва,
Слáва Украíни!...
Отак і ви прочитáйте,
Щоб несо́нним сни́лись
Всї непрáвди, щоб розкри́лись
Висо́кі моги́ли
Пе́ред вáшими очи́ма,
Щоб ви розпитáли
Му́чеників: кого́, коли́
Й за́-що розпинáли?...[7])

Обнїми́те-ж, брати́ мої,
Найме́ншого бráта, —

---

[1]) Герг. Не дурыте сами себе. [2]) Герг. Учитель. [3]) У Герг. сей рядок vac. [4]) Герг. Того диты. [5]) Герг. Чужи люди прогоняють. [6]) Герг. От-то она. [7]) У праськім вид. і Огон. тут зовсім зайвий ряд точок; анї Герг., анї льв. вид. тут пропуска не зазначують.

Нехáй мáти усміхнéть ся,
Заплáкана мáти!
Благословíть дíтúй своїх
Твердúми рукáми,
І жіночóк[1]) поцілýйте
Вóльними устáми!
І забýдеть ся срамóтня
Дáвняя годúна,
І оживé дóбра слáва,
Слáва Украíни,
І свíт ясний, невечéрнíй
Тúхо засіяє...[2])
Обнíмíть ся-ж, братú мої,
Молю́ вас, благáю!

Вьюнища, Полт. губ., 14. Студня 1845. Уперве надруковано в вид. Гергарда „Новые стихотворенія. Пушкина и Шавченки“ Лейпцигъ 1859, стор 24—34, потім у львів вид. 1867 р. І, ст. 9—16 і в праському 1879, т. II. ст. 64—71.

[1]) Так у Ґерг. і львів. вид. 1867. в праському і пізнійших: І обмитих. [2]) Так у Ґерг., в львів. вид.: Тихо просіяє, в праському і пізнійших: Тихенько засяє.

ХОЛОДНИЙ ЯР.

У всякого своє́ ли́хо,
І в ме́не те ли́хо —[1])
Хоть не своє́, позичене,
А все такий ли́хо.
На́-що-б, бач ся, те зга́дувать,
Що давно́ мину́ло,
Буди́ть Бог-зна́є коли́шнє?
До́бре, що засну́ло!...
Хоть[2]) і яр той! Вже до йо́го
І сте́жки мало́ї
Не оста́лось, і здає́ть ся,
Що ніхто́ й ногою
Не ступи́в там, а згада́єш,
То була́ й доро́га
З манастиря́ Мо́триного[3])
До я́ру страшно́го.
В яру́ колись гайдама́ки
Та́бором стоя́ли,
Ла́годили самопа́ли,
Ра́тища струга́ли.
У яр тоді[4]) сходи́ли ся
Мов із хреста́ зня́ті
Ба́тько з си́ном і брат з бра́том
Односта́йне ста́ти
На во́рога лука́вого,
На лю́того Ля́ха.

---

[1]) Вар. праського вид. І в ме́не не ти́хо. [2]) Тамже: ось. [3]) Льв. вид. Мотринова, праське і дальші недоладно: Митриного. Манастир зветь ся Мотронинський або коротше Мо́трин. [4]) Вар. праськ. люди.

Де-ж ти дів ся, в яр глибо́кий[1])
Прото́птаний шляху?
Чи сам заріс те́мним лїсом,
Чи то загати́ли[2])
Нові кати́, щоб до те́бе
Лю́ди не ходи́ли
На пора́ду: що їм дїять
З до́брими пана́ми,
Людоїдами лихи́ми,
Но́вими Ляха́ми?[3])
Не гатїте,[4]) бо над я́ром
Залїзня́к вита́є
І на Ума́нь позира́є,
Го́нту виглядає!
Не хова́йте, не топчіте
Свято́го зако́ну!
Не зовіте преподо́бним
Лю́того Нерона!
Не сла́вте ся царе́вою
Свято́ю війно́ю,
Бо ви й самі[5]) не зна́єте,
Що ца́рики ко́ять!
А кричите́, що несете́
І ду́шу і шку́ру
За оте́чество! Ей-Бо́гу,
Ове́ча нату́ра!
Дурни́й шию підставля́є
І не зна́є, за́-що,
Та ще й Го́нту зневажа́є
Леда́че-леда́що:[6])
„Гайдама́ки не во́ины,
Разбо́йники,[7]) во́ры,
Пятно́ на́шей істо́рии.“[8])

[1]) Также: широкий. [2]) Льв. і праське вид. Засадили, тілько рукоп. варіянт у праськім вид. загатили, так і Огон. [3]) Копія Макс. Панами-Ляхами: р. Д. п. З новими Ляхами. [4]) Р. Д. п. та в рукоп. екземплярі праського вид. Не сховаєте над яром; в копії Макс. Не питайте, бо над краєм. [5]) Огон. і старші вид. ви самі. [6]) Копія Макс. Ледащо! ледащо! [7]) Копія Макс. Розбишаки, зрештою фраза російська. [8]) В давн. вид. Пятно в нашій історії, в коп. Макс. як у нашім тексті.

Бре́шеш, людомо́ре!
За свято́ю пра́вду, во́лю
Розбі́йник[1]) не ста́не,
Не розкує́ зако́ваний
У ва́ші кайда́ни
Наро́д те́мний, не зарі́же
Лука́вого си́на,
Не розі́бьє живе́ се́рце
За свою́ Вкраїну![2])
Ви — розбі́йники неси́ті,
Голо́дні воро́ни!
По яко́му правди́вому,
Свято́му зако́ну
І земле́ю всїм да́ною
І серде́шним лю́дом
Торгу́єте?... Стережі́ть ся-ж,
Бо ли́хо вам бу́де,
Тя́жке ли́хо! Дуріть ді́тий
І бра́та слїпо́го,
Дуріть себе́, чужи́х[3]) люди́й,
Та не дуріть Бо́га!
Бо в день ра́дости над ва́ми
Розпаде́ть ся ка́ра,
І повіє новий ого́нь[4])
З Холо́дного я́ра![5])

Написано у Вьюницах, 17 Студня 1845. Друк. уперве в Ґертардових „Новыя стихотворенія Пушкина и Шавченки“ 1859 р., потім у львівськім вид. I, 54—56 з датою, потім у праськім з варіянтами із рукопису, II, 61—63. В р. 1906 знайдено рукописний текст у рукоп. Деп. поліції, з ховала ся надто копія Максимовича з Шевченкового автографа пізнїйшого від липського виданя.

---

[1]) Ґерг. і копія Макс. Країну. [2]) Копія Макс. дуріть людей. [3]) Р. Д. п. огонь новий. [4]) Так у льв. вид., праське і Огон.: яру.

ПСАЛМИ ДАВИДОВІ.

I.

Блаже́нний муж на лука́ву
Не вступа́є ра́ду,
І не ста́не на путь зло́го
І з лю́тим не сяде;
А в зако́нї Госпо́дньому
Се́рце його́ й во́ля
Навча́єть ся. І ста́не він,
Як на до́брім по́лї
Над водо́ю поса́жене
Дре́во зеленї́є·
Пло́дом вкри́те, так і муж тої
В добрі́ сво́їм спіє.
А лука́вих, нечести́вих
І слїд пропада́є,
Як той по́піл над земле́ю
Ві́тер розмаха́є.
І не вста́нуть з пра́ведними
Злії з домови́ни;
Дїла́ до́брих обновля́ть ся,
Дїла́ злих заги́нуть.

XII.

Чи ти мене́, Бо́же ми́лий,
На-вік забува́єш?

Одверта́єш лице́ своє́,
Мене́ покида́єш?
Дóки бу́ду му́чить ду́шу
І се́рцем болі́ти?
Дóки бу́де во́рог лю́тий
На ме́не дивúтись
І смія́тись?!... Спаси́ мене́,
Спаси́ мою́ ду́шу,
Да не ска́же хúтрий во́рог:
„Я його́ поду́жав!“
І всї́ злії́ посмію́ть ся,
Як упаду́ в ру́ки —
В ру́ки вра́жі. Спаси́ мене́
Од лю́тої му́ки!
Спаси́ мене́! Помолю́ ся
І воспою́ зно́ву
Твої́ бла́га чúстим се́рцем,
Ца́лмом ти́хим, но́вим.

XLIII.

Бо́же, на́шими ушúма
Чу́ли твою́ сла́ву,
І дїди́ нам розка́зують
Про да́вні кровáві
Тії́ лїта, як руко́ю
Твердо́ю свое́ю
Розвяза́в ти на́ші ру́ки
І покри́в земле́ю
Тру́пи ворогів; і си́лу
Твою́ восхвали́ли
Твої́ лю́ди, і в поко́ї,
В добрі́ одпочúли,
Сла́вя Го́спода. А нúнї
Покри́в єси́ зно́ву
Срамото́ю свої́ лю́ди,
І ворогú но́ві

Розкрада́ють, як ове́ць, нас
І жеру́ть... Без пла́ти
І без ці́ни́ оддав-єсй
Ворога́м прокля́тим,
Поки́нув нас на сміх лю́дям,
В нару́гу сусїдам,
Покину́в нас, я́ко в прйтчу
Нерозу́мним лю́дям.
І кива́ють сміючи́ ся
На нас голова́ми,
І вся́кий день пе́ред на́ми
Стид наш пе́ред на́ми.
Окра́дені, заму́чені
В по́тах умира́єм,
Чужи́м бога́м не мо́лимось,
А Тебе́ блага́єм:
Поможи́ нам, ізбави́ нас
Вра́жої нару́ги!
Побо́ров Ти пе́ршу си́лу,
Побори́-ж і дру́гу,
Ще лютїйшу. Встань же, Бо́же!
Вску́ю бу́деш спа́ти,
Од слїз на́ших одверта́тись,
Ско́рби забува́ти?
Смири́ла ся душа́ на́ша,
Тя́жко жить в око́вах.
Встань же, Бо́же, поможи́ нам!
Встань на ката́ зно́ву!

LII.

Пребезу́мний в се́рцї ска́же,
Що Бо́га нема́є;
В беззако́нії мерзї́є,
Не тво́рить блага́я.
А Бог ди́вить ся, чи є ще
Взиска́ющий Бо́га?

Нема́ добро́ творя́щого,
Нема́ нї одно́го!
Коли́ вони́ несу́тїї
Гріха́ми дознаю́ть?
Ідя́ть лю́ди за́мість хлі́ба,
Бо́га не згада́ють.
Там боя́ть ся, лякаю́ть ся,
Де стра́ху й не бу́де, —
Так самі́ себе́ боя́ть ся
Лука́вії лю́ди.
Хто-ж пошле́ нам спасе́нїе,
Ве́рне до́бру до́лю?
Колись Бог нам ве́рне во́лю,
Розібье́ нево́лю.
Восхва́лимо Тебе́, Бо́же,
Хвале́нїєм вся́ким;
Возра́дуєть ся Ізра́їль
І святи́ї Іа́ков.

LIII.

Бо́же́, спаси́, суди́ мене́
Ти по своїй во́лї!
Молю́сь, Го́споди, внуши́ їм
Уст моїх глаго́ли!
Бо на ду́шу мою́ вста́ли
Си́льнії чужії,
Не зрять Бо́га над собо́ю,
Не зна́ють, що дїють.
А Бог менї по́магає,
Мене́ заступа́є,
І їм пра́вдою свое́ю
Верта́є їх зла́я.
Помолю́ ся Господе́ві
Се́рцем одино́ким,
І на злих моїх погляну
Незли́м моїм о́ком.

LXXXI.

Між царя́ми й суді́ями
На ра́дї вели́кій
Став земни́х влади́к суди́ти
Небе́сний Влади́ка.

„Доко́лї бу́дете стяжа́ти
І кров неви́нну розли́вать
Люди́й убо́гих, а бага́тим
Судо́м лука́вим помага́ть?
Вдові́ убо́гій поможі́те!
Не осуді́те сироти́,
І ви́ведїть із тїсноти́
На во́лю ти́хих, заступі́те
Од рук неси́тих!“
Не хотя́ть
Позна́ть, розби́ти тьму нево́лї,[1])
І всу́є Го́спода глаго́ли,
І всу́є плаче́ть ся земля́.[2])

Царі́, рабы́ — одна́кові
Сини́ пе́ред Бо́гом;
І ви вмрете́, як і князь ваш
І ваш раб убо́гий.
Встань же, Бо́же, суди́ зе́млю
І суде́й лука́вих!
На всїм свї́тї твоя́ пра́вда
І во́ля і сла́ва!

XCIII.

Госпо́дь Бог лихи́х кара́є,
Душа́ моя́ зна́є.
Встань же, Бо́же! Твою́ сла́ву
Го́рдий зневажа́є.

---

[1]) Додано се слово як конектуру, якої жадає рим. [2]) Вид. 1860: трепе́тна

Вознеси́ ся над земле́ю
Висо́ко-висо́ко,
Закри́й сла́вою свое́ю
Сліпе́, го́рде о́ко!
До́ки, Го́споди, лука́ві
Хва́лять ся, доко́лї
Непра́вдою? Твої лю́ди
Во тьму і в нево́лю
Закува́ли, добро́ Твоє́
Кро́вью потопи́ли,[1])
Зарі́зали прохо́жого,
Вдову́ задави́ли
І сказа́ли: „Не зрить Госпо́дь,
Ни́же те́є зна́є.“
Умудрі́те ся, нему́дрі![2])
Хто сві́т огляда́є,
Той і се́рце ва́ше зна́є
І ро́зум лука́вий.[3])
Диві́те ся дїла́м Його́,
Його́ ві́чній сла́ві!
Бла́го то́му, кого́ Госпо́дь
Кара́є мі́ж на́ми:
Не допуска́, поки зло́му
Ізри́єть ся я́ма.
Госпо́дь лю́бить свої лю́ди,
Лю́бить, не оста́вить;
Дожида́є, по́ки пра́вда
Пе́ред ни́ми ста́не.
Хто-б спас мене́ од лука́вих
І дїю́щих зла́я?
Як-би не Бог поміг мінї,
То душа́-б жива́я
Во тьмі а́да потону́ла,
Проклята́сь на свїтї.
Ти, Го́споди, помага́єш
По землї ходи́ти,
Ти ра́дуєш мою́ душу

[1]) Копія Кул. затопили. [2]) Р. Д. п. умудрітесь, немудрії.
[3]) Копія Кул. і думки лукаві, в р. Д. п. і думи.

І се́рце врачу́єш,
І пребу́де[1]) Твоя́ во́ля
І Твій труд[2]) не всу́є.
Вло́влять ду́шу пра́ведничу,
Кров до́бру осу́дять.
Мині́ Госпо́дь приста́нище,
Засту́пником бу́де,
І возда́сть їм за ді́ла їх
Крова́ві, лука́ві,
Погу́бить їх, і їх сла́ва
Стане їм в неспра́ву.

CXXXII.

Чи є що кра́ще, лу́чче в сві́тї,[3])
Як у-ку́пі жи́ти,
З бра́том[4]) до́брим добро́ пе́вне
Позна́ть,[5]) не ді́лити?
Яко ми́ро[6]) доброво́нне
З голови́ честно́ї
На бо́роду Ааро́ню
Спада́є росо́ю
На гапто́вані оме́ти
Ри́зи дорого́ї,[7]) —
Або ро́си Єрмо́нські
На свя́тії го́ри
Висо́кії Сіо́нські
Спада́ють, і тво́рять
Добро́ тва́рям земноро́дним,
І земля́ і лю́дям, —
Отак брати́в благи́х свої́х
Госпо́дь не забу́де.

[1]) Р. Д. п. пребудеть. [2]) Копія Кул. труд твій. [3]) Букв. лучче, краще, [4]) Р. Д. п. братам. [5]) Р. Д. п. і Букв. пожить. [6]) Р. Д. п. мира, Букв. міро. [7]) Так в Букв. і р. Д. п., в давн. вид. І за шитії омети, Ризи дорогії.

Воцари́ть ся в до́му ти́хім,[1])
В сімьї тій вели́кій,
І пошле́ їм до́бру до́лю
Од ві́ка до ві́ка.

CXXXVI.

На рі́ках круг Вавило́на
Під ве́рбами в по́лї
Сиді́ли ми і пла́кали
В дале́кій нево́лї,
І на ве́рбах пові́шали
Орга́ни глухі́ї,
І нам ста́ли сміяти ся
Едомля́ни злії:
„Розкажі́ть нам пі́сню ва́шу,
Мо́же й ми запла́чем,
Або на́шу заспіва́йте,
Нево́льники на́ші!“[2])
„Яко́ї-ж ми заспіва́єм
На чужо́му по́лї?
Не співа́ють весе́лої
В дале́кій нево́лї.
І коли́ тебе́ забу́ду,
Ієрусали́ме,
Забве́н бу́ду, поки́нутий
Рабо́м на чужи́нї!
І язи́к мій оні́мі́є,
Ви́сохне лука́вий,
Як забу́ду[3]) помяну́ти
Тебе́, на́ша сла́во!
І Госпо́дь наш нас помя́не,
Едо́мські ді́ти,

[1]) Так в р. Д. п. і коп. Кул., в давн. вид. тихих. [2]) Отсї два рядки були в давн. вид. заступлені точками. Обі копії і р. Д. пол. мають їх. [3]) Так в р. Д. п., в давн. вид. забуде.

Як крича́ли ви: „Руйну́йте!
Руйну́йте, пали́те
Єрусали́м!...“[1]) Вави́лоня
Дще́ре ока́янна,
Блаже́нний той, хто запла́тить
За твої кайда́ни!
Блаже́н, блаже́н тебе́, зла́я,
В ра́достї заста́не
І розі́бє дїти́й твоїх
О холо́дний ка́мінь!

CXLIX.

Псало́м но́вий Господе́ві
І но́вую сла́ву
Воспо́єм честни́м собо́ром,
Се́рцем нелука́вим!
Во псалти́рі і тимпа́нї
Воспо́єм блага́я,
Яко Бог кара́ непра́вих,
Пра́вим помага́є.
Преподо́бнії во сла́ві
І на ти́хих ло́жах
Ра́дують ся, славосло́влять,
Хва́лять імя́ бо́же.
І мечі́ в рука́х їх до́брі,
Го́стрі обою́ду
На отмще́нїє язи́кам[2])
І в нау́ку лю́дям.
Окую́ть царе́й несити́х
В залїзнії пу́та
І їх сла́вних око́вами
Ручни́ми окру́тять.

---

[1]) В обох копіях і р. Д. п. Сіон святий. [2]) Автогр. К. Муз. неправди. [3]) Так в „Неофітах“, у дав. вид. губителей.

І осу́дять непра́ведних[3])
Судо́м свої́м пра́вим,
І во ві́ки ста́не сла́ва,
Преподо́бним сла́ва![1])

Написано 19 Студня 1845 у Вьюницах. Друк. уперве: Кобзар 1860, стор. 223—244. Варіянти маємо з рукописної копії Жемчужникова, опублікованої в Записках Наук. Тов. ім. Шевченка т. 39 стор. 4—5, а деякі з Букваря Южно-Русскаго виданого Шевченком 1861, з копії Кулїша, з автографа псальма CXLIX в київськім Музеї Древностей и Искусствъ і нарешті з автографа знайденого 1906 р. в Департаменті поліції.

[1]) В дав. вид. преподобних.

Минáють днї, минáють нóчі.
Минáє лїто, шелестúть
Пожóвкле лúстя, гáснуть óчі,
Заснýли дýми, сéрце спить.
І все заснýло, і не знáю,
Чи я живý, чи доживáю,
Чи так по свíту волочýсь,
Бо вже й не плáчу й не смiюсь...

Дóле, де ти? Дóле, де ти?
Немá нїякóї!
Колú дóброї жаль, Бóже,
То дай злóї, злóї!

Не дай спáти ходячому,
Сéрцем замірáти,
І гнилóю колóдою
По свíту валятись ;[1])
А дай жúти, сéрцем жúти
І Тебé хвалúти,)
І твiй свiт нерукотвóрний
І людúй любúти.[3])

Стрáшно впáсти у кайдáни,
Умірáть в невóлї,
А ще гíрше — спáти, спáти,
І спáти на вóлї,

---

[1]) Праське вид. На свiтї лежати. [2]) Так в р. Д. п. і прась., в инших вид. І людий любити. [3]) В прась. вид.:
А коли нї, то проклинать
І свiт запалити.

І заснýти на вік-вíки,
І слíду не кúнуть
Нíякого! Однáково,
Чи жить, чи загúнуть...[1])

Дóле, де ти? Дóле, де ти?
Немá нíякóї!
Кóли дóброї жаль, Бóже,
То дай злóї, злóї!

Написано у Вьюнищах 21 Студня 1845. Друковано у-перве в „Основі“ 1861, кн. III, стор. 1—2. Варіянти дає праський „Кобзарь“ і рук. Деп. пол.

[1]) Так у прась. і жен. вид. Чи жив, чи загинув.

ТРИ ЛЇТА.

І день — не день, і йде — не йде,
А лїта́ стрілóю
Пролїта́ють, забіра́ють
Все дóбре з собóю,
Украда́ють дóбрі ду́ми,
О холóдний ка́мінь
Розбива́ють се́рце на́ше
І співа́ють а́мінь.
Амі́нь всьому́ весе́лому
Од ни́нї до ві́ка!
І кида́ють на розпу́ттї
Слїпóго калїку.
Невели́кії три лїта
Ма́рно пролетїли,
А бага́то в моїй ха́тї
Ли́ха наробили:
Опусто́шили убóге
Моє се́рце ти́хе,
Погаси́ли усе́ дóбре,
Запали́ли ли́хо.
Ви́сушили ча́дом-ди́мом
Тії дóбрі сльóзи,
Що лили́ ся з Катру́сею
В москóвській дорóзї,
Що моли́лись з козака́ми
В туре́цькій невóлї,
І Окса́ну, мою́ зóрю,
Мою́ дóбру дóлю
Що день бóжий умива́ли,
Пóки не підкра́лись

Злії лїта, та все тéє[1])
Зарáзом украли.
Жаль і бáтька, жаль і мáтїр
І вірну дружúну
Молоду́ю, весéлую
Клáсти в домовúну.
Жаль велúкий, братú мої!
Тя́жко годувáти
Малúх дїток неумúтих
В нетóпленій хатї!
Тяжкé лúхо, та не такé,
Як тóму дурнóму,
Ще полю́бить, побереть ся,
А вонá другóму
За три шагú продаєть ся
Та з його й смієть ся.
От де лúхо, от де сéрце
Рáзом розірвéть ся!

Отакé то злéє лúхо
Й зо мнóю спіткáлось:
Сéрце лю́ди полюбúло
І в людях кохáлось,
І вонú його вітáли,
Грáли ся, хвалúли...
А лїтá тихéнько крáлись
І сльо́зи сушúли —
Сльо́зи щирої любóви...
І я прозріватú
Став по трóху... Доглядáюсь —
Бодáй не казáти!
Кругóм мéне, де не гля́ну,
Не лю́ди, а змії...
І засóхли мої сльо́зи,
Сльо́зи молодії.
І тепéр я розбúтеє
Сéрце я́дом гóю —

[1]) Р. Д. п. хибно: на все тії, Нова Гром. то.

І не пла́чу й не співа́ю,
А ви́ю сово́ю.
Отаке́ то! Що хо́чете,
То те і робіте:
Чи го́лосно зневажа́йте,
Чи ни́шком хвали́те
Мої ду́ми, — одна́ково,
Не ве́рнуть ся зно́ву
Лїта́ мої молодії,
Весе́леє сло́во
Не ве́рнеть ся!... І я се́рцем
До вас не верну́ ся,
І не зна́ю, де дїну́ ся,
Де я пригорну́ ся,
І з ким бу́ду розмовля́ти,
Кого́ розважа́ти,
І пе́ред ким мої ду́ми
Бу́ду сповіда́ти?
Ду́ми мої, лїта мої,
Тя́жкії три лїта,
До кого́ ви прихи́литесь,
Мої злії дїти?
Не хили́тесь нї до ко́го,
Ля́жте до́ма спа́ти,
А я пи́ду четве́ртий год
Но́вий зустріча́ти.
Добри́день же, но́вий го́де,
В торі́шнїй свити́нї!
Що ти несе́ш в Украї́ну
В ла́таній торби́нї?
„Благоде́нствіє, ука́зом
Нове́ньким пови́те...“
Іди́ ж здоро́в, та не забу́дь
Зли́дням поклони́тись!

Написано у Вьюнищах 22 Студня 1845. Надруковано у-перве в „Былое 1906, кн. за липень, а потім у „Новій Громадї“ і „Лїт. Наук. Вістнику“.

ЗАПОВІТ.[1]

Як умру́, то похова́йте[2]
Мене́ на моги́лї
Се́ред степу́ широ́кого,
На Вкраїнї[3] ми́лій,
Щоб лани́ широкопо́лі
І Днїпро́ і кру́чі
Було́ ви́дно, було́ чу́ти,[4]
Як реве́ ревучий!

Як понесе́ з України
У си́нє мо́ре
Кров воро́жу,[5] отодї я
І ла́ни і го́ри,
Все поки́ну і поли́ну[6]
До са́мого Бо́га
Моли́ти ся. А до то́го[7] —
Нї Бо́га, нї чого![8]

Похова́йте та встава́йте,[9]
Кайда́ни порві́те,
І вра́жою зло́ю кро́вью[10]
Во́лю окропі́те!

---

[1]) Льв. вид. Завіщаннє. [2]) Копія Шевч. заховайте. [3]) Герг. На Країнї. [4]) Копія Макс. Були видкі, було чути, прась. були видні, було б чути. [5]) Прась. Як потече... кров ворожа. [6]) Герг., львів., прась. і копія Макс. полечу [7]) Автогр. К Муз. А поки що. [8]) Герг., львів., прась., жен. А до того я не знаю Бога, пізн. автогр. Шевч. має лекцію взяту нами в текст. [9]) Автогр. К. Муз. Прокиньте ся ж, брати мої. [10]) Прась. вар. чаркой (очевидно чорной) кровью.

І мене́ в сїмьї вели́кій,
В сїмьї во́льній, но́вій[1])
Не забу́дьте помяну́ти
Незли́м, ти́хим[2]) сло́вом!

Написано в Переяславі 25 Студня 1845. Надруковано в первім липськім вид. „Новыя стихотворенія Пушкина и Шавченка“ п. з. Думка, потім у Метї 1863 р. ч. 4. Варіянти взято з рукоп. Л. Жемчужникова, опубл. в Записках Наук. Тов. ім. Шевч. т. 39. ст. 4.

Вітер в га́ї нагина́є
Лозу́ і топо́лю,
Лама́ ду́ба, ко́тить по́лем
Перекотипо́ле.
Так і до́ля: того́ лама́,
Того́ нагина́є,
Мене́ ко́тить, — і де спи́нить,
І сама́ не зна́є!
У яко́му кра́ї мене́ захова́ють?
Де я прихилю́ ся, на ві́ки засну́?
Коли́ нема́ до́лї, нема́ талану́,
То ніко́го й ки́нуть. Ніхто́ не згада́є,
Не ска́же хоть на сміх: „Неха́й спочива́є!
Ті́лько його́ й до́лї, що ра́но засну́в!...“

Друковано у первім в Основі 1861 р. вип. III, стор. 4, але ніякої копії ні варіянтів ні дати написаня нема. Дата 1846 тільки здогадна.

[1]) Прась. вар. в самій вольній мові. [2]) Прась. вар. незлим, добрим, автогр. К. муз. тихим, добрим.

ЛІЛЕЯ.[1]

„За-що́ мене́, як росла́ я,
Лю́ди не люби́ли?
За-що́ мене́, як ви́росла,
Молоду́ю вби́ли?
За-що́ як[2] вони́ тепе́р мене́
В пала́тах вітаю́ть,
Царі́вною[3] називаю́ть,
Очи́й не спуска́ють
З мо́го цві́ту, диву́ють ся,[4]
Не зна́ють, де ді́ти?
Скажи́ як мі́ні, мій бра́тіку,
Королеви́й цві́те!“
„Я не зна́ю, моя́ се́стро!“
І цві́т королеви́й
Схили́в свою́ голо́воньку
Черво́но-рожеву
До бі́лого, поники́лого[5]
Ли́ченька лілеї.
Сам Госпо́дь вітав над ни́ми
І твори́в святе́е
Землі́ гріши́ий... і лілея[6]
Росо́ю-сльозо́ю
Запла́кала і сказа́ла:

---

[1]) Автогр. М. Лілія. [2]) Автогр. Б. За що вони. [3]) Копія Жемч., автогр. М. і Черн. І царь-квітом; льв. вид. сей рядок vac. [4]) Р. Д. п. автогр., Черн. та М. Дивують ся, любують ся. [5]) Р. Д. п. та Черн. На білес, поникле́е [6]) Отеї три рядки лише в Черн. автографі. В р Д. п. лише два рядки, а „росою сльозою“ нема.

„Бра́те мій! З тобо́ю
Ми давно́ вже коха́ємось,
А[1]) я й не сказа́ла,
Як була́ я люди́ною,
Як я мордува́лась...[2])
Моя́ ма́ти, чого́ вона́
Серде́шна жури́лась,[3])
І на ме́не, на дити́ну
Диви́лась, диви́лась[4])
І пла́кала... Я не зна́ю,
Мій бра́те еди́ний,
Хто їй ли́хо[5]) заподі́яв.
Я була́ дити́на...
Я гра́ла ся, забавля́лась,
А вона́[6]) все вья́ла,
Вья́ла, вья́ла, засиха́ла,
Умира́ти ста́ла,[7])
Та[8]) на́шого зло́го па́на
Кля́ла-проклина́ла.
Та й уме́рла. А ото́й пан
Взяв догоду́вати[9])
Мене́ малу́. Я ви́росла[10])
У бі́лих пала́тах,
І не зна́ла, що байстря́ я,[11])
Що його́ дити́на.
Він пої́хав десь дале́ко,[12])
А мене́ поки́нув.
І прокля́ли[13]) його́ лю́ди,
Буди́нок спали́ли

---

[1]) В черн. та М. не казала, льв. та я. [2]) Р. Д. п., копія Жемч. і автогр. М. Як я тяжко виростала І як умірала. [3]) Беремо текст із поправки Шевч. на екземплярі Мордовця; в давн. вид. Моя мати, чого вона — Вона все журилась; в р. Д. п. і Черн. Моя мати — я не знаю. [4]) В копії Жемч.: І молила ся на мене, На малу дивилась; р. Д. п. та Черн. авт. І молилась і на мене; М. І молилась і плакала, На малу дивилась. [5]) Жемч і М. горе. [6]) Р. Д. п. і М. мати. [7]) Отсі два рядки взяті з р. Д. п. та М. [8]) Р. Д. п. та М. І нашого. [9]) Р. Д. п., Черн. та М. узяв годувати. [10]) У дотепер. вид. А мене пан Взяв догодувати, Я виросла, виховалась. Поправка Шевч. в екземплярі Мордовцева. [11]) Льв. байстручка. [12]) Черн. автогр. на чужину. [13]) Льв. прокляті.

А мене́. — не зна́ю за́-що —
Уби́ли, не вби́ли,[1])
Тільки мої до́вгі[2]) ко́си
Остри́гли, накри́ли[3])
Остри́жену ганчі́ркою,[4])
Та ще й реготали́сь:
Жиди́ на́віть нечисти́ві[5])
На ме́не плюва́ли.
Отаке́-то, мій бра́тіку,
Було́ менї в світї!
Молодо́го, коро́ткого
Не дали́ дожи́ти
Лю́ди ві́ку... Я уме́рла
Зїмо́ю під ти́ном,[6])
А весно́ю процві́ла я
Цві́том при доли́нї,
Цві́том бі́лим, як снїг бі́лим,
Гай розвеселила.[7])
Лю́ди — Бо́же мій! — зїмо́ю
В ха́ту не пусти́ли,
А весно́ю мов на ди́во
На ме́не дивилисъ.[8])
Дівча́точка заквітча́лисъ[9])
І почали́ зва́ти[10])
Лїлеєю, снїго́цвітом;[11])

---

[1]) Львів. Вбити — не убили. [2]) М. чорні. [3]) Льв. покрили. [4]) Р. Д. п. Черн. та М. Ганчіркою на смітнику. [5]) Черн. нечистій, попр. на нечистиві, Б. нечистії. [6]) Р. Д. п., Черн. та М.:

Я умерла
На снїгу під тином.

[7]) Авт. М. Аж гай; р. Д. п., Жемч. та Черн. Весь гай освітила. [8]) Льв. вид. Зїмой люди — Боже мій; Ром. Зимою люде, Боже мій; р. Д. п., Жемч., Черн. та М. читаємо:

І тіж люди, і тіж пани,
Що зїмою вбили,
Поприхо́дили в сноюю,
Дивом дивувались.

У текст даємо ще одну перерібку сеї строфи, зроблену Шевченком у екзем. Мордовцева. [9]) Льв. вид. закрпвались. [10]) Р. Д. п. і Черн. І мене назвали, М. прозвали. [11]) Р. Д. п. снїговітом.

І я процвіта́ти[1])
Ста́ла в га́ї і в тепли́ці[2])
І в бі́лих пала́тах.
Скажи́ як мі́ні, мій бра́тїку,
Королéвий цвіте:
За-що́[3]) мене́ Бог поста́вив
Цві́том[4]) на сім світї?
Щоб люди́й я весели́ла,[5])
Тих са́мих, що вби́ли
Мене́ й ма́тїрь?! Милосе́рдий,[6])
Свяги́й Бо́же ми́лий!...“
І запла́кала лїлéя,
А[7]) цвіт королéвий
Схили́в свою́ голо́воньку
Черво́но-рожéву
На бі́леє, пони́клеє
Ли́ченько лїлéї.

Написано 25 липня 1846 у Київі.

---

[1]) Черн. і р. Д. п. розцвітати. [2]) Р. Д. п. та Черн. в гаю і на полї. Б. темницї, льв. в гаї і в темницї. [3]) Ром. На що, хоч у льв. За що. [4]) Черн. квітом, р. Д. п. ливом. [5]) Р Д. п. та М звеселяла. [6]) Ром. Милосердний. [7]) Р. Д. п. І.

РУСАЛКА.

„Поро́дила мене́ ма́ти
В висо́ких[1]) пала́тах,
Та й понесла́ се́ред но́чі
У Дніпро́ купа́ти.[2])
Купа́ючи розмовля́ла
Зо мно́ю мало́ю:
„Пливи́, пливи́, моя́ до́ню,
Дніпро́м за водо́ю,
Та ви́пливи русалкою
За́втра се́ред но́чі,
А я ви́йду гуля́ти з ним,[3])
А ти й залоско́чеш.
Залоскочи́, моє́ се́рце,[4])
Неха́й не сміє́ть ся
На́до мно́ю молодо́ю,[5])
Неха́й пье́, упье́ть ся
Не мої́ми кров-сльоза́ми,[6]) —
Си́ньою водо́ю
Дніпрово́ю, неха́й собі
Гуля́є з[7]) дочко́ю!
Пливи́ ж, моя́ руса́лонько![8])
Хви́лі мої́, хви́лі,

---

[1]) Жемч. і М. білих [2]) Р. Д. п., М. та кэп. Трег. До Дніпра купати, Ром. і прась. Вечер у Дніпрі скупати. [3]) Р. Д. п. Я виведу гулять пана. [4]) М. залоскочи-ж; коп Трег. залоскочи-ж, моя доню. [5]) М. сиротою; р. Д. п. та Трег над грішною сиротою. [6]) Р. Д. п. та М. слізми-кровью; Трег. слізоньками. [7]) В р. Д. п. Трег., Жемч. та М:

Нехай в Дніпрі погуляє
З своєю дочкою;

наш вар. узятий із екз. Мордовця. [8]) Так р. Д. п., Трег., Жемч. та М. русалонько! Давн. вид. Привітайте русалоньку.

Привітáйте моє лю́бе,
Дитя́ моє ми́ле!“

„Та й заголоси́ла
Та й побі́гла. А я собі
Плила́ за водою,
По́ки се́стри не зустрі́ли,[1])
Не взяли́ з собо́ю.
Уже́ з[2]) ти́ждень, як росту́ я,
З се́страми гуля́ю
О-півно́чі та з буди́нку)
Ба́тька виглядáю.
А мо́же вже повдна́лась
З па́ном у пала́тах,[4])
Мо́же зно́ву роскошу́є
Моя́ грішна ма́ти?“[5])
Та й замо́вкла руса́лочка,
В Днїпро́ порину́ла,
Мов пли́точка, а лози́на
Ти́хо похитну́лась.

Ви́йшла ма́ти погуля́ти,
Не спить ся в пала́тах;
Па́на Яна нема́ до́ма,[6])
Нї з ким розмовля́ти.
А як прийшла́ до бе́рега,[7])
То[8]) й дочку́ згада́ла,
І згада́ла, як купа́ла
І як примовля́ла.[9])
Та й байду́же! Пішла́ собі
У пала́ти спа́ти:

---

[1]) Ром зостріли. [2]) Трег. та Жемч. з vас. [3]) Трег. Жемч. та М. Та на Київ позираю; р. Д. п. та на берег. [4]) Р. Д. п. і Трег.
Може вже він повінчав ся
У білих палатах;
М. повінчались; Вечерн. съ паном моя мати. [5]) Вечерн. Грішниця в палатах; Ром. з паном у. [6]) В коп. Трег. первісно було: А Івана десь нема дома. [7]) Коп. Трег. з разу було: Приблудила аж до Днїпра, потім попр. до берега; так у р. Д. п. і в М. [8]) Давн. вид. То й; Вечерн. Та й, так і в коп. Трег. і в М. [9]) Коп Трег. промовляла.

Та не дійшла́, довело́ ся
В Дніпрі́ ночува́ти.
І не счу́лась, як зуспі́ли[1])
Дніпрові́ дівча́та,
Та до не́ї: ухо́пили,
Та й ну лоскота́ти.[2])
„Се́стри, се́стри, не лоскочі́ть,
Бо се моя́ ма́ти!“[3])
Се́стри ра́ді,[4]) що пійма́ли,
Гра́лись, лоскота́ли,
По́ки в верш не запха́ли,[5])
Та й зарегота́лись.
Одна́ ті́лько руса́лонька
Не зарегота́лась.

Написано д. 9 серпня 1846 у Київі. У перве надруковано в Вечерницях 1862 р ч. 22, стор. 185, у льв. вид. I, 142—143, у прась. I, 201—202. Надто використано для отсего вид. копію з автографа списану д. Є. Трегубовим, копію Жемчужникова, автографи М. і Б., рукоп. Деп. полїції і рукописні варіянти Шевченка на екземплярі Д. Мордовця.

---

[1]) К. Трег. Й не зуздріла; р. Д. ц. Вискочили регочучи.
[2]) Попр. у екземп. Мордовця, Веч. Та ну з нею гратись, так в Ром.
[3]) В старших вид.:
Та до неї, ухопили,
Тай ну з нею гратись.
[4]) Так в р. Д. ц., коп. Трег. та М., в давн. вид. Радісїнькі, Веч. Радѣсенькй. [5]) Коп. Трег. Пови аером не вкрили; потім попр. не сховали.

ВІДЬМА.

(Поема).

Да пріи́детъ-же смерть на на, и да сни́дѣтъ во адъ живи, яко лѣ́кавство къ жилищахъ ихъ посредѣ́ ихъ.

Псалом.

Молю́ ся, зно́ву упова́ю,
І зно́ву сльо́зи вилива́ю,[1])
І ду́му тя́жкую мою́
Нїми́м стїнам передаю.
Озови́те ся-ж, запла́чте
Нїмії зо мно́ю
Над непра́вдою людсько́ю,
Над до́лею зло́ю![2])
Озови́тесь! А за ва́ми
Мо́же озове́ть ся
Безтала́ння невсипу́ще,
І нам усміхне́ть ся,
Поєдна́є з недо́лею
І з людьми́ і ска́же
Спаси́бі нам, помо́лить ся,[3])
и ти́хо спа́ти ля́же.
І примире́нному присня́ть ся
І лю́ди до́брі і любо́в,
І все добро́. І вста́не ра́но
Весе́лий, і забу́де знов

---

[1]) Вечерн. проливаю. [2]) Р. Д. п. та М. Долею лихою. [3]) Авт. М: Спасибі нам скаже І заплаче; р. Д. п. І помолить ся й заплаче.

Свою́ недо́лю; і в нево́лї[1])
Пізна́є раї́, пізна́є во́лю[2])
І всетворя́щую любо́в.[3])
Така́ моя́ ра́да, незна́ємий бра́те:
Смири́сь перед Бо́гом, людии́ не займа́й,
Шука́й собі́, бра́те, в пала́тах і в ха́тї
І дба́й домови́ну, а сла́ви не дба́й!
Бо вона́ не спи́нить ві́ку молодо́го,
Не ве́рне за лі́та на́шої весни́.
Ота́к то, мій дру́же! Моли́сь, бра́те, Бо́гу
І мене́ в моли́твах твої́х[4]) спомяни́.

I.

Росте́ в по́лї на моги́лї
Оси́ка закля́та;
Ота́м ві́дьма похо́вана, —
Хрести́тесь, дівча́та!
Хрести́те ся і не кваптесь
На панів лука́вих,
Бо зги́нете осміяні,
Наро́бите сла́ви,
Зло́ї сла́ви на сім світі.
А на тім!... Кри́й Бо́же!
За гріхи́ такі́ вели́кі
Сам Бог не помо́же.
Неха́й пани́ знуща́ють ся,
Брата́ми торгу́ють
Та сльоза́ми крова́вими
Сатану́ часту́ють, —
Їх вже ду́ші запро́дані,
То їм і байду́же,
А вам тре́ба стерегти́ ся,
Стерегти́сь, та й ду́же!
Стережі́ть ся як! Коха́йте ся
Хоч із наймита́ми,

[1]) Льв. впд. недолї. [2]) Так у Веч. і попр. в екз. Мордовця зам. познає. [3]) Б. зразу: познає божкую любов, а. [4]) Р. Д. п. своїх.

З ким хóчете, мої лю́бі,
Тíлько не з панáми!

Кóло[1]) осíннього Микóли
Обíдрані, трохи́ не гóлі
Бендéрським шляхом у-ночі
Ішли́ Цигáни, а йдучи́ —
Звичáйне вóльнії — співáли.
Ішли́, ішли́,[2]) а пóтім стáли,
Шатрó край шляху розпьялí,
Огóнь чимáлий[3]) розвелí
І крýгом[4]) йóго посїдáли:
Хто з шашликóм,[5]) а хто і так —
За те він вóльний, як козáк
Колúсь-то був. — Сидя́ть, куня́ють,
А за шатрóм в степý співáє,
Ненáче пья́на з приданóк
До-дóму йдýчи молодúця:

(Голос за театром)

„Ой у нóвій хáтї
Полягáли спáти;
Молодíй присни́лось,
Що мáти сказúлась,
Свéкор оженúв ся,[6])
Бáтько утопúв ся.
І..... гу!.....“

Цигáни слýхають, смію́ть ся:
„І де ті лю́ди) тут возьмýть ся?
Отсé мабýть із-за Днїстрá,[8])
Бо тут все степ... Марá! марá!“ —
Цигáни крúкнули,[9]) схопúлись,
А пéред ни́ми опини́лось

[1]) Р. Д. п. Після. [2]) Р. Д. п Ішла собі. [3]) Р. Д. п., Жемч. та М. багаття вбоге. [4]) Р. Д. п і М. коло. [5]) Веч. За шашликом. [6]) В автогр. М. утопив ся. [7]) Р. Д. п. пьяні. [8]) Кож. і пізн. Дніпра. [9]) Р. Д. п. й схопились.

Те, що співáло.[1]) Жаль і страх!
В свитúнї лáтанiй дрiжáла
Якáсь людúна. На ногáх
І на рукáх повиступáла[2])
Од стýжі кров, аж[3]) струпом стáла,
І дóвгі кóси в репьяхáх
О[4]) пóли бúлись в ковтунáх.
Постóяла, а пóтім[5]) сíла
Кóло огню́ і рýки грíла
На сáмім пóлумьї. „Ну, так,
Оженúв ся небóрак!“
Самá собí вонá[6]) шептáла,
І тя́жко, стрáшно[7]) усміхáлась.
Що-ж се такé? Се не марá,
Моя́ се мáти і сестрá,
Моя́ се вíдьма, щоб ви знáли.

Цигани.

А вíдкiля́ ти, молодúце?

Вíдьма.

Хто? я? (Співає:)

„Як булá я молодúця,
Цiлувáли менé в лúця;[8])
А як стáла старá бáба,
Цiлувáли б, бýла б рáда.“

Циган.

Співýча, нiчого сказáть!
Як-би собí такýдостáть,
Та ще й з медвéдем...[9])

---

[1]) Авт. М. опинилась Та, що співала. [2]) Р. Д. п. і М. мають:

А на руках і ногах
Од стужі кров повиступала.

[3]) Веч. і льв. вид. увся. [4]) Веч. і льв. Об. [5]) Р. Д. п. і мовчки. [6]) Р. Д. п. і М. нiби. [7]) М. страшно, страшно; р. Д. п. якось страшно. [8]) М. лице. [9]) Р. Д. п. медведя; Веч. за медведем.

Відьма.

Я співáю,
Чи то сижý, чи гуляю,
Все співáю, все співáю[1]) —
Уже́ забýла говори́ть,
А пе́рше до́бре говори́ла.

Циган.

Де-ж ти була́, що заблуди́ла?

Відьма.

Хто? Я? Чи ти? (Шепче:) Цить лишéнь, цить!
Он бач, зо мно́ю пан лежи́ть.[2])
Огóнь погáс, а мíсяць схóдить,
В ярý пасéть ся вовкулáк... (Усміхнувшись)
Я в приданкáх[3]) була́, впила́ ся,
І молода́ не придала́ ся...[4])
А все то про́кляті пани́
З дівчáтами такéє дю́ють!
Ще трéба дру́гу одружи́ть,[5])
Піду́ ще си́на хорони́ть,
А то без мéне не зумію́ть
І в домови́ну положи́ть.[6])

Циган.

Не йди́, небóго! Будь тут з нáми!
У нас, їй Бóгу, до́бре жить!

Відьма.

А ді́ти єсть у вас?

Циган.

Немáє.[7])

---

[1]) Веч. і льв. сей рядок vac. [2]) В М. читаємо:
Хто? Я? Цить, цить!
З дочкою пан лежить;
Веч. і льв. за мною. [3]) Веч. і льв. в прибавках. [4]) Р. Д. п. предала ся. [5]) Так попр. в екс. Мордовця; в коп. Жемч. і М. сива оженить, Веч. і льв. другу одружить [6]) Так в р. Д. п., в давн. вид. Піду, без мене не зуміють. [7]) Веч. А ді́ти єсть у вас? — Бог має, повмирали! Льв. А ді́ти є у вас?

Відьма.

Кого́-ж году́єте-єсте́?
Кого́ ви спа́ти кладете́?[1])
Кого́ коли́шете в-ночі́?
Лага́ючи і встаючи́
За ко́го мо́литесь? Ох, дїти!
І все дїти! І все дїти![2])
Не зна́ю, де од їх подїтись![3])
Де не піду́, й вони́ за мно́ю![4])
Вони́ з'їдя́ть мене́ коли́сь.

Циган.

Не плач, небо́го, не жури́сь!
У нас дїти́й нема́ й заво́ду.[5])

Відьма.

Хоч із гори́ та в во́ду...

І ві́дьма тя́жко зарида́ла.
Цига́ни мо́вчки[6]) дивува́лись,
Поки́ поснули́, де хто впав.
Вона́ ж не спа́ла, не жури́лась,
Сидїла, но́ги устроми́ла
В гаря́чий по́піл. Виступа́в
Щерба́тий мі́сяць з-за моги́ли[7])
І на шатро́ мов позира́в,[8])
Аж по́ки хма́ри заступи́ли.

Чом не спить ся бага́тому,
Си́вому, гладко́му?
Чом не спить ся убо́гому,
Спротї старо́му?

---

[1]) Веч. годуєте-ісчете, льв. скаєте. [2]) Веч. і льв. І все дїти, увсе дїти. [3]) Р. Д. п. та М. і мені нема де дїтись. [4]) Веч. і льв. Де не пійду, і вони все за мною. [5]) Веч. і льв. В нас дїтей нема й заводу. [6]) Прась. довго. [7]) Веч. і льв. сї три слова vac. [8]) Р. Д. п. дивував ся.

Оди́н ду́ма, як би його́[1])
Достро́їть пала́ти;
Другий ду́ма,[2]) як би його[3])
На подзві́н придба́ти.
Оди́н стари́й одпочи́не
В пи́шній домови́нї,[4])
Другий стари́й — і так собі
Де-не́будь під ти́ном[5]).
І оби́два спочива́ють
І га́дки не ма́ють!
Убо́гого й не згада́ють,
А того́ ще й ла́ють.
Не спить ся старо́му нї в по́лї нї в ха́тї,
А тре́ба як не́будь віку́ достива́ти.[6])

II.

Ко́ло огню́ стари́й Ци́ган
З лю́лькою куня́є,
Позира́є[7]) на прибли́ду,
И на подзві́н не два́є.[8])

Циган.

Чому́ не ля́жеш, не спочи́неш?
Зірни́ця схо́дить, подиви́сь!

Відьма.

Диви́лась[9]) я, вже ти диви́сь!

---

[1]) Жемч. і М. Коли б швидче. [2]) Р. Д. п. а той дума. [3]) Веч. і льв. чого. [4]) Р. Д. п., Жемч. і М.:

Оттоді вже одпочину
Аж у домовині.

[5]) Р. Д. п., Жемч і М.:

А убогий і так собі
Денебудь під тином.

Веч. і льв. оттак собі денебуль під тином. [6]) Так у р. Д. п., в авт. М. і в праськім вид. [7]) Р. Д. п. і М. і дивить ся. [8]) Р. Д. п. і М. Може шо й гадає. [9]) Р. Д. п. Я вже; М. уже.

Циган.

Ми ра́но ру́шимо, поки́нем,
Як не проспи́ш ся.

Відьма.

Не просплю́сь,
Я вже[1]) ніко́ли не просплю́сь!
Ота́к де-не́будь і загу́ну
У бурья́нї. (Співає тихо:)
„Га́ю, га́ю, те́мний га́ю,
Тихе́нький Дуна́ю!
Ой у га́ї[2]) погуля́ю,
В Дуна́ю[3]) скупа́юсь,
В зеле́ному баговінні[4])
Тро́хи[5]) одпочи́ну,
Та мо́же ще хоч кали́ку[6])
Приведу́ дити́ну.“

Дарма́! Аби́ собі ходи́ло
Та вмі́ло ма́тїрь проклина́ть!
А он[7]) чи ба́чиш? На моги́лї
Очи́ма лу́па котиня́!
Іди́[8]) до ме́не, ки́цю, ки́цю!...
Не йде́ прокля́те[9]) бісеня́!
А то дала́ б тобі напи́ть ся
З моє́ї чи́стої крини́цї.[10]) (Приспівує:)

„Стоїть ку́тя на поку́тї,
А в запі́чку дїти;
Напло́дила, наво́дила,[11])
Та нема́ де дїти.[12])

---

[1]) Р. Д. п. Я вже: М. уже. [2]) Так в М. зам. у гаю. [3]) Так в М. зам. Дунаю. [4]) Ром. В баговинні зеленому. [5]) Р. Д. п. і М. тропки. [6]) Р. Д. п. і М. погану. [7]) М. Он-он; р. Л. п. Цить, цить! [8]) М. Ото до мене. [9]) М. погане. [10]) М. Й на той рік стало б; р. Л. п. Впило ся-б добре (Співає). [11]) Р. Д. п Народила, нап:одила. [12]) Р. Д. п. та нїгде подіти.

Чи то потопи́ти,
Чи то подуши́ти,
Чи жи́дові на кров прода́ть,
А гро́ші пропи́ти?“

Що, до́бре на́ші завдаю́ть?
Сїда́й лиш бли́зченько, оту́т!
Ото́-то й то! А ти не зна́єш,
Що я в Воло́щинї була́?
Я розкажу́, як нагада́ю...
Близня́т[1]) в Бендерах привела́,
У бі́лих Яссах колиха́ла,
У Дуна́єві купа́ла,
В Туре́ччинї сповива́ла,[2])
Та до до́му однесла́[3])
Аж у Ки́їв, та вже до́ма
Без кади́ла, без кропи́ла
За три ша́ги охрести́ла,
А три ша́ги пропила́.
Упила́ ся! упила́сь![4])
І до́сї пьяна!...
І вже нїко́ли не просплю́ ся,[5])
Бо я вже й Бо́га не бою́ ся
І не сором̀лю ся люди́й.
Коли́-б мінї оти́х дїти́й
Найти́ де-не́будь! Ти не зна́єш,
Чи є в Туре́ччинї война́?

Циган.

Була́ коли́сь, тепе́р нема́,
Уме́р найста́рший старшина́.

---

[1]) В М. зразу спнів, попр. близнят. [2]) Так у р. Д. п., в М. і в Б, у Туреччинї сповила. [3]) Р. Д. п. і М. понесла. [4]) Р. Д. п., льв. і Вечер. Впила ся. [5]) Р. Д. п. просплюсь. [6]) Р. Д. п. не має.

Відьма.

А я ду́мала, що й до́сї,
Аж уже́ нема́є.[1])
Слу́хай лише́нь![2]) Скажу́ тобі,
Кого́ я шука́ю.
Я шука́ю Ната́лочку[3])
Та[4]) си́на Іва́на;
Дочку́ свою́ Ната́лочку,
Та шука́ю[5]) па́на,
Того́ Ирода, що — зна́єш?...
Стрівáй, нагада́ла...
Як була́ я молодо́ю,
І га́дки не ма́ла,
По садо́чку похожа́ла,
Квітча́лась, пиша́лась,
А він мене́ і набáчив,[6])
Ирод! І не сни́лось,[7])
Що я була́ кріпа́чкою,
А то б утопи́лась,
Було́ б ле́гше. От побáчив
Та й бере́ в поко́ї,
І стриже́, нена́че хло́пця,
І в похо́д з собо́ю

---

[1]) Р. Д. п. в коп. Жемч. М.:
Я думала, в Туреччині,
Аж і там немає.
Льв. аж уже. [2]) М. Ось слухай же! [3]) Льв. Наталоньку, р. Д. п. Дочку мою. [4]) Р Д. п. І сина. [5]) М. А найгірше, р. Д. п.:
А ще гірше, я шукаю
Проклятого пана,
Щоб задушить. Бо як узяв
Мене молодою,
Та й остриг, неначе хлопця,
І скрізь за собою
Водив мене. У Бендерах
Тойді ми стояли
З Москалями, а Москалї
Турка воювали.
Отож як раз проти Спаса
Привела близнята
[6]) Вечерн. і льв. і не бачив. [7]) Б. Я не знала.

Бере́ мене́. У Бендéри
Прийшли́ ми, стоя́ли
З москаля́ми на кватúрах,
. . . . . .
А москалí за Дунáєм
Тýрка воювáли.
Тут дав Бог мінí близня́та
Як раз прóтив Спáса.
А він мене́ і поки́нув,
Не вступúв і в хáту,[1])
На дíтúй своїх не гля́нув,
Люцúпер проклятий!
Пішóв собí з москаля́ми,[2])
А я з байстрюкáми
Повертáла в Украíну
Степáми, терна́ми,[3])
Остри́жена, та й байдýже!
У сéлах питáла
Шлях у Кúїв.[4]) І що з мéне
Лю́ди насмія́лись![5])
Трохú булá не втопúлась,
Та жаль булó кúнуть
Близня́точок. То сяк, то так
На свою́ Вкраíну[6])
Придúбала.[7]) Одпочúла,
Вéчора діждáлась,[8])
Та й у селó. Хотíлось, бач,
Щоб лю́ди[9]) не зна́ли.
От я крадýсь по-пíд тúнню[10])

---

[1]) Льв. Не впустив й у хату, Вечер. час. [2]) Веч. і льв. Пійшов з Москалями. [3]) Р. Д. п. і М.:

В Украíну повернула
Босими ногами.

[4]) Р. Д. п. і М.:

Ішла та питала
До Киíва.

Льв. По селах. [5]) Р. Д. п. і М. посміялись. [6]) Так льв. [7]) Р. Д. п. Доплентала, М. Доплела ся. [8]) М. Вечора, Б. Вечера, Р. Д. п. діждала. [9]) М. і коп. Жемч. мене. [10]) Льв. тини, Вечер. по підтинью, М. і р. Д. п. підкрадаю ся до хати, коп. Жемч. підкрадала ся.

До своєї хáти.[1])
В хáтї тéмно. Немá дóма,
Або вже лїг спáти
Мій бáтечко одинóкий.
Я лéдве ступáю...
Вхожý в хáту, аж щось стóгне,
Нїби умирáє.
То мій бáтько.[2]) І нїкóму
Нї перехрести́ти,
Нї рук склáсти. О прокля́ті,
Лукáвії дїти,
Що ви дїєте на свíтї!...
Я перелякáлась...
Хáта пýсткою смердїла.
От я заховáла
Близня́т своїх у комóрі,
Вбігáю[3]) у хáту,
А він уже́ лéдве ди́ше.[4])
Я до йóго: „Тáту!
Мій тáточку![5]) Се я прийшлá!“
За рýки хватáю.[6])
„Се я,“ кажý. А він мінї[7])
Шéпче:[8]) „Я прощáю.“
„Я прощáю“[9]) Тíлько й чýла...
Здаéть ся, я впáла![10])
І заснýла...[11]) Як-би булá
До вíку проспáла!...

---

[1]) М. та коп. Жемч.:

Аж огню немає.
Я думала, що батько спить,
Аж батько вмірає,
І нїкому руки скласти.
Я перелякалась.

Р. Д. п.:

Що спить батько,
А він умірає.

[2]) Веч. і льв. Мій батечко. [3]) Р. Д. п. і М. Убігаю. [4]) Льв. А він вже, р. Д. п. ледве стогне. [5]) Р. Д. п. і М. Тату! Тату! [6]) Р. Д. п. і М. хапаю, льв. за руку хватаю. [7]) М. А він мене взяв за руку. [8]) М. І шептав. [9]) М. Прощаю... і... [10]) М. Я, здаєть ся; Веч. і впала, р. Д. п. бо здаєть ся. [11]) М. Тай заснула.

О-півночі прокинулась:
Як у ямі в хаті,[1])
А за руку[2]) батько давить...
„Тату,“ кричу,[3]) „тату!“
А він уже так як крига.[4])
На-силу я руку
Випручала. Що, Циган,
Як-би таку суку
Тобі дочку, що-б зробив ти?[5])

Циган.

Єй Богу, не знаю.

Відьма.

Та мовчи вже, бо забуду,
Потім не згадаю.[6])
Дитий, бач-ся,[7]) годувала
Та в засік ховала,
Та очіпок — се вже в-ранці[8]) —
Клоччям вимощала,
Щоб не знать було, що стрига.[9])
Прибралась, ходила,
Поки люди домовину
На-дворі робили.
Доробили, положили,
Понесли, сховали.
І одна я як билина[10])
На полі[11]) осталась
На сім світі. Були діти —
І тих не осталось.

---

[1]) Р. Д. п. і М. Щось ходить по хаті. [2]) Веч. руки. [3]) Р. Д. п. кличу. [4]) Р. Д. п. і М. Аж він. льв. А він вже так, Веч. А він вже як. [5]) Р. Д. п. і М. Чи проспив би? Б. Щоб зробив? Так і льв. [6]) Р. Д. п., М. та коп. Жемч. Простив би, ей Богу! [7]) Р. Д. п. і М. Я молила ся Богу. [8]) Р. Д. п. і М. Ба ні, дитий. [9]) М. Та, здаєть ся, ще очіпок, р. Д. п. що очіпок. [10]) Веч. і льв. стригли. [11]) М. Як той палець, р. Д. п. І одна я з близнятами. [12]) Р. Д. п. і М. На світі.

(Плаче і співає)[1])

„Че́рез яр ходи́ла,
Та во́ду носи́ла,
Корова́й сама́ бга́ла,[2])
Дочку́ оддава́ла,
Си́на ожени́ла...[3])
І..... гу!.....“

III.

Циган.

Не ски́гли, бо ти всїх побу́диш!

Відьма.

Хиба́ я ски́глю, навісни́й?

Циган.

Та до́бре, до́бре! Що дальш бу́де?[4])
Розка́зуй да́льше![5])

Відьма.

Що даси́?[6])
Нава́риш за́втра мамали́ги?
Я кукуру́зи[7]) принесу́.
Нагада́ла,[8]) нагада́ла!
З дочко́ю лїг спа́ти,
Завда́в си́на[9]) у лаке́ї...
Грома́дою з ха́ти
Виганя́ли. Нагада́ла![10])
Я соба́к дражни́ла
По-пі́д ві́кнами з старця́ми.

---

[1]) Так у р. Д. п. [2]) Веч. і льв. ихала. [3]) Р. Д. п. і М. А сина женила. [4]) Льв. дальше, М. Що-ж там буде? Р. Д. п. Що-ж дальш. [5]) Р. Д. п. лиш. [6]) Р. Д. п. А що даси? [7]) Льв. Я панушої. [8]) Р. Д. п. і М. Постривайте. [9]) Р. Д. п. і М. А сина взяв. [10]) М. Еге, еге! Нагадала! А зразу було: Еге, еге! Громадою; так і в Веч.

І байстря́т[1]) носи́ла
За плечи́ма,[2]) щоб привча́лись...
Аж і пан[3]) прийхав.[4])
Отоді було́ грома́дї
І всїм до́ста лиха,[5])
Щоб мене́ не виганя́ли
З батькі́вської ха́ти!
Та й взяв мене́ з близня́тами
До се́бе в пала́ти.
Росту́ть мої близня́точка,
А я утїша́юсь
І з лю́тою гадю́кою[6])
Я зно́ву коха́юсь.

---

[1]) Р. Д. п. і М. близнят, р. Д. п. водила. [2]) Р. Д. п За собою. [3]) Р. Д. п. сам. [4]) Далї в давн. вид.:

Я до його кинула ся
Забудучи лихо.
Привитав мене люцинер,
Благословив дїток
Тай забрав їх у покої.
Ростуть мої квіти,
Тай виросли. Сина Йвана
Оддав якійсь панї
У лакеї, а Наталю –
Чи твої Цигани
Всї поснули?

Циган.

Всї поснули.

Відьма.

Та щоб не почули
Мого слова. Страшно буде...
І ти, старий друже,
Злякаєш ся, як вимовлю.
Чи тобі байдуже?
Наталочку, дитя своє
Ирод нечестивий
Занапастив! А до того
Посилає в Київ
Мене, бачиш, молити ся.
Я дурна й хотила.

[5]) Коп. Жемч. достало ся. [6]) Р. Д. п. гадиною.

Докоха́ла ся до кра́ю:
Си́на у лаке́ї
Занапасти́в, а з дочко́ю...
Чи чу́єш? — з свое́ю...
Чи се не гріх по ва́шому?
Чи в вас так уміють?
А мінї дав карбо́ванця
Та послáв у Кúїв...
Послáв Бо́гу моли́ти ся.[1])
Ото ж я й ходи́ла
І моли́лась... Нї, Цúгане,
Я ма́рне[2]) моли́лась!...
Чи в-вас єсть Бог яки́й-не́будь?
В нас його́ нема́є![3])
Пани́ вкра́ли та в шкату́лї
У се́бе хова́ють.

Верта́ю ся із Кúїва:[4])
Замкнуті поко́ї.
Він узяв її з собо́ю
Та й поїхав з не́ю,[5])
З Ната́лею... Чи чу́єш ти?
І остри́г, проклятий,
Дитя́ своє́. Полети́ла
Я його́ шука́ти

---

[1]) Коп. Жемч. помолитись: р. Д. п. щоб я Богу помолилась.
[2]) Р. Д. п. і М. дарма. [3]) Р. Д. п. та в М. Отже в нас немає.
[4]) М. Я до дому. [5]) Р. Д. п. та М. і коп. Жемч.:

Пан поїхав десь з дочкою,
Як перше зо мною,
І сина взяв. Потім... потім...
Далебі не знаю,
Що робилось. Мені снилось,
Ніби то літаю
Над байраками совою
І дітий шукаю.
Нї, не слухай! Я не дітий,
Я шукала пана!
А тепер уже не треба,
іду у Цигани.
Я вже сина оженила,
А дочка й так буде.

В Волóщину, та й шукáю,
Совóю лїтáю
Над байрáками, та дїток,
Дїточóк шукáю.
Натáлоньку!... Чи тéє... нї,[1])
Я шукáю[2]) пáна!
Задушý! Возьмíть до сéбе[3])
І менé,[4]) Цигáни!
Я медвéдя водíтиму,
А як нáйду кáта,
То й спущý йогó на йóго!
Отодї,[5]) проклятий!...
Нї, не спущý, самá йогó
Загризý! Чи чýєш?
Одрýжимось, моє сéрце!
Я й дóсї дївýю,
А[6]) сúна вже оженúла,
А дочкá й так бýде.
Лáзитиме по-пíд тúнню,
Пóки нáйдуть[7]) людú
Неживóю... Чи ти бáчив?[8])
Там такúй хорóший
Мій син Івáн!.., Ух, хóлодно![9])
Позúч мінї грóшний!
Намúста дóброго куплю,[10])
Та й[11]) тебé повíшу,
А самá підý[12]) до-дóму...
Дивúсь, мúша, мúша
Несé у Кúїв мишенá:
Не донесéш, утóпиш десь,
Або пам одніме!...
Чи я нáйду мóїх дїток,[13])

---

[1]) Р. Д. п. Та то брехня. [2]) Р. Д. п. шукала. [3]) Р. Д. п. А тепер уже не треба, вар. Та [4]) Р. Д. п. Піду у. [5]) Веч. і льв. Одійди, автогр. М. Отойди. [6]) Ром. Я. [7]) М. стопчуть. [8]) Р. Д. п. і М. Ти не бачив мого сина? [9]) Р. Д. п. А знаєш, що? [10]) Р. Д. п. А я вамиста накуплю [11]) Р. Д. п. і М. Та й піду собі. [12]) Льв. в Київ. [13]) Р. Д. п дітей своїх.

Тай замóвкла, мов заснýла.
Циган́и встава́ли,[1])
Розбіра́ли[2]) шатрó своє́,
В дорóгу руша́ли.
Та й ру́шили. Пішли́ степóм.
І[3]) вона́ небóга
Безтала́нна вста́ла мóвчки,[4])
І нїби-то Бóгу
Ни́шком собі́ моли́ла ся,
Та й пошкандиба́ла
За Циган́ами, а йду́чи
Тихе́нько співа́ла:
„Ка́жуть лю́ди, що суд бу́де,
А су́ду не бу́де,
Бо вже мене́ осуди́ли
На сїм свíтї лю́ди“.

IV.

Із-за Днїстра́ пішли́ Циган́и
І на Воли́нь і на Украйну;
За село́м село́ мина́ли,
В городи́ ходи́ли,
І маро́ю[5]) за собо́ю
Приблу́ду води́ли.
І співа́ла й танцюва́ла,
Не пила́ й не їла,
Нена́че смерть з Циган́ами
По се́лах[6]) ходи́ла.
Пото́м ра́зом схамену́лась,[7])
Ста́ла їсти й пи́ти,

---

[1]) Льв. уставали. [2]) Льв. Розбірали. [3]) Ром. А. [4]) В М. та вар. Жемч. замість сього і дальших 6 рядків стоїть:

І відьма устала
Тай пішла сама за ними,
А йдучи співала:

[5]) Р. Д. п. і М. мов диво. [6]) Р. Д. п. і М. По світу. [7]) Р. Д. п. перестала.

І хова́тись за ці́атрами,
І Бо́гу моли́тись.
Щось[1]) таке́ їй поробúла
Стара́ Маріу́ла,
Яки́мсь зі́ллям напува́ла,[2])
Та й воно́ мину́ло.

По́тім її й ста́ла вчи́ти
І лїкарюва́ти:[3])
Які́ тра́ви, що од чо́го,
І де їх шука́ти,
Як суши́ти, як вари́ти[4]) —
Всьо́му, всьо́му вчи́ла
Маріу́ла, а та вчи́лась
Та Бо́гу моли́лась.
Мину́ло лїто, вже́ й дру́ге[5])
І тре́тє наста́ло:
Уже прийшли́ в Украïну...[6])
Їй жаль чого́сь ста́ло.
Поклони́лась Маріу́лї
За нау́ку в но́ги,.
Попроща́лась з Цига́нами,
Помоли́лась Бо́гу
Та й пішла́ собі́ небо́га[7])
На свою́ краïну,[8])
Ра́да, ра́да та весе́ла,
Мов мала́ дити́на.
„Верну́сь, ка́же, там погля́ну
На дочку́, на си́на.“
Не довело́сь. Пан верну́в ся,
Поки́нув Ната́лю
В Московщи́нї. А ти її
За Днїстро́м шука́ла

---

[1]) Давн. вид. То. [2]) Давн. вид напоїла. [3]) Ром. Потім її й сама стала, р. Д. п. без й [4]) Ром. Як варити, напувати. [5]) Ром.:
Та трави сушила.
Лїто й друге проблукала,
[6]) Ром. Тай пішла собі до дому. [7]) Кож. і Ром В свою Украïну.
[8]) Ром. А на третє в Украïну з нею приблудилась; р. Д. п. приблудила

Си́на Йва́на молодо́го
Оддали́ в салда́ти
За те, що ти не навчи́ла
Пані́в шанува́ти.
До кого́ж ти прихи́лиш ся?
Ні́кого не ма́є!
До люди́й хили́сь, небо́го,
Лю́ди привіта́ють.
Які́ се́ла прохожа́ла,
Боля́щих пита́ла
І тра́вами напува́ла,
І всїм помага́ла.
В-осени́ прийшла́ до-до́му,
Пу́стку затопи́ла,
Ви́мазала, упо́ралась
І ле́гко[1]) спочи́ла,
Мов у ра́ї. Все забу́ла:
Зле́є і незле́є,[2])
Всїх прости́ла, всїх люби́ла
І мов над земле́ю
Свяги́м а́нгелом вита́ла,
Так їй ле́гко ста́ло!
Мов в пала́тах,[3]) в сво́їй ха́тї
Жи́ти вона́ ста́ла.[4])
І сусїди не цура́лись,
Все село́ люби́ло,
Бо вона́ все по боля́щих
День і ніч ходи́ла
І всїм лю́дям[5]) помага́ла,
І пла́ти не бра́ла,
А як[6]) бра́ла, то калїкам
За́раз оддава́ла;
Або свічечку в неді́лю
Спа́сові поста́вить
За всїх гріши́их, а у се́бе
Й шага́ не оста́вить.

---

[1]) М. Легенько. [2]) Р. Д. п. І злеє й незлеє. [3]) М палатї. [4]) Р. Д. п і Ром ерезимувала. М зразу переночувала. [5]) Р. Д. п. всякому [6]) Р. Д. п. А що.

„На-що́ мінї? (було́ ка́же)
Чи то в ме́не ді́ти?“
Та й запла́че. Ота́к вона́
Сама́ со́бі[1]) в свї́тї
Вік недо́вгий доживала.

Дївча́та бува́ло
І днюва́ли й ночува́ли,
Й ха́ту прибіра́ли,
І маза́ли і квітча́ли,
І їсти вари́ли
І воро́жить не проси́ли —
Так собі́ люби́ли!...
В хати́ночцї[2]) чи́сто, ти́хо,
Ясно, мов[3]) у ра́ї,
І знай две́рі поскрипують,
Нїхто́ не мина́є:
Той добри́день, при́йде, ска́же,
Той зїлля попро́сить,
Той кола́чик, паляни́чку,
Всього́ понано́сять,
Аби́ було́ з ким пожи́ти,
Добро́м подїли́тись.
Ота́к вона́ в селї жила́[4])
І вкри́та і си́та.
І люби́ли й поважа́ли[5])
І всього́ дава́ли,
А все-таки́ по́криткою
І ві́дьмою зва́ли...

V.

З пода́грою і подушка́ми,[6])
З трьома́ чи й бі́льше лїкаря́ми
Із-за нїме́цької землї
Весно́ю па́на приве́зли́,

[1]) Р. Д. п. Між чужими. [2]) Р. Д. п. У хаточцї [3]) Р. Д. п. як [4]) Так п р. Д. п., прась. жили дома. [5]) Р. Д. п. і вітали. [6]) Р. Д. п. З недугами і болячками.

Само́го ті́лько... Де-ж ті дїти?[1])
Дочку́ на хо́рта проміня́в,
А си́на в ка́рти проігра́в.
(І так трапля́ть ся на сві́тї!
А що-ж ми ма́ємо роби́ть?)
Ото́-ж взяли́ його́ лїчи́ть.
Лїчи́ли, аж у-трьо́х лїчи́ли,
Уже́ чого́ з ним не роби́ли?
Та ба, не бу́де вже гріши́ть.
А ще б хоті́ло ся... Прости́ла!
Свято́го зі́лля навари́ла,
І милосе́рдая[2]) з села́
Лїчи́ти во́рога пішла́
В пала́ти су́мнії. Проси́ла,[3])
Щоб па́на зі́ллям[4]) напоїть;
Божи́ла ся,[5]) що бу́де жить,
Та[6]) лїкарі не допусти́ли,
Прогна́ли, тро́хи ще й не би́ли.
Взяла́ горще́чок та й пішла;
Іду́чи дїточо́к згада́ла,
Запла́кала, і[7]) жаль їй ста́ло,
Що па́нові не помогла́.

Весна́ зі́му проганя́є,
І зеле́ний по землї
Весна́ ки́лим розстила́є;
Із и́рію журавлї
Летя́ть ви́соко ключа́ми,
А степа́ми та шляха́ми
Чумаки́ на Дін пішли́.
І на землї і на не́бі
Раї. І я не зна́ю,
Яко́го ще лю́ди ра́ю
У Бо́га блага́ють!
А тим ча́сом непроще́ний
Грішний умира́є.

---

[1]) Р. Д. п. Тільки самого. А деж дїти? [2]) Ром. милосердна. [3]) Р. Д. п. і М. І лїкарів отих просила. [4]) Р. Д. п. Зіллєм пана. [5]) М. Хрестила ся, так і прась. [6]) Р. Д. п. І лїкарі. [7]) Прась. Та.

Уже́ його́ лука́вого[1])
Сакраментува́ли,
Кла́ли до́лї на соло́мі
І сте́лю зні́ма́ли, —
Не вмірає... І лїкарі
Нїчо́го не вдіють!...

Якось[2]) тро́хи поле́гшало.
„Покли́чте Лукію!“ —
Шепну́в, та аж затрусив ся.
Привели́ в пала́ти
Мою́ ві́дьму. І лїкарі
Вже ста́ли блага́ти,[3])
Щоб помогла́... Прийшла́ вона́
І у нога́х ста́ла,
І ни́щечком[4]) за гріш́ного
„Отче-на́ш“ чита́ла.[5])
Пан нена́че проки́нув ся,
Гля́нув круго́м се́бе
І на не́ї... та й закрича́в:
„Не тре́ба, не тре́ба!
Іди́ собі!... Або стрівай...
Чи ти не забу́ла?
Прости́ мене́! Прости́ мене́!“
І сльо́зи блиснули
В-пе́рше з-ро́ду. — „Я проща́ю,
Я давно́ прости́ла...“
І свічечку дала́ в ру́ки
І перехрести́ла.
Засну́в во́рог пе́ред не́ю,
Як та́я дити́на,
А її за сво́ю ду́шу[6])
Моли́тись поки́нув.

---

[1]) Р. Д. п. У будинках. Уже його. [2]) Р. Д. п. Потім [3]) Р. Д. п. прохати. [4]) Р. Д. п. тиленько. [5]) М. шептала, потім поправлено [6]) Ром. Та за пана, за ворога, р. Д. п за гріш́ного, М., Жемч. та прась. покійного.

VI.

Сорокоу́сти наїма́ла,
У Ки́їв ходи́ла
Та за па́на, за во́рога
Го́спода моли́ла.
І в осени́ верну́ла ся
В село́ зїмува́ти.
Ніби[1]) ма́тїрь привіта́ли
Ласка́ві дївча́та.
І знов ста́ли на до́світки
До не́ї ходи́ти,
І знов ста́ли як ма́тері
Лукії годи́ти;
А вона́ їх науча́ла,
Як на світі жи́ти.
Розка́зує, як і вона́
Колись дївува́ла,
І як па́на полюби́ла,
По́криткою ста́ла:
І як стри́гою ходи́ла,
Близня́т породи́ла,
Як блука́ла з Циганами
І як її вчи́ла
Лїкарюва́ть Маріу́ла.
І все, що роби́лось,[2])
Усе́ було́ розка́зує,
Аж пла́чуть дївча́та
Та хрестя́ть ся, жаха́ють ся,
Ніби пан у хатї...
А вона́ їх розважа́є,[3])
Про́сить, заклина́є,
Щоб з пана́ми не коха́лись,
Бо Бог покара́є.
Бо „Пі́дете й ви по[4]) світу
Так як я ходи́ла,

[1]) Р. Д. п. Так як. [2]) Р. Д. п і Ром. І де що робилось. [3]) Ром. їм розказує. [4]) Ром. підете ви.

Ба́тька, ма́тїрь погу́бите,
Як я погуби́ла;
Дїти́й своїх на сміх лю́дям
Пу́стите по свїту
Так, як я... як я... пусти́ла...
Дїти мої, дїти!“

Ота́к вона́ научала.
Дївча́та хрести́лись
Та пла́кали, а у но́чі
Пани́ все[1]) їм сни́лись:
Із рога́ми, із хвоста́ми,
Одрізують ко́си,[2])
Та куса́ють, та сміють ся,
І простоволо́сих[3])
На соба́к, то що, міня́ють,
У дьо́гтї купа́ють,
І вивóдять на ву́лицю
І люди́й скликáють
Диви́ти ся... Отаке́-то
Дївча́точкам сни́лось,
А все-таки́ на до́світки
До не́ї ходи́ли.

Прийшла́ весна́ зеле́ная,
Стара́ моя́ вста́ла,
Пішла́ в по́ле шука́ть зїлля,
Та там і оста́лась.
І обі́дать і вечеря́ть
Вари́ли дївча́та,
Та не зна́ли, де дїла ся
Їх нерідна ма́ти.
Пастухи́ в селї сказа́ли,
Що ко́ло моги́ли
У калю́жі стару́ відьму
Чорти́ утопи́ли.[4])

---

[1]) Ром. То все пани. [2]) Р. Д. п. косу, Ром. Обрізують. [3]) Р. Д. п. простоволосу. [4]) Прась. задавили.

Найшли́ її, грома́дою
Без попа́ схова́ли,
На моги́лї[1]) й оси́ковий
Кілóк забива́ли.[2])
А дївча́та уквітча́ли[3])
Моги́лу квітка́ми,[4])
І оси́ку полива́ли
Дрібни́ми[5]) сльоза́ми.
І ви́росла на моги́лї
Оси́ка закля́та, —
Отам ві́дьма похо́вана!
Хрестíтесь,[6]) дївча́та!
Хрестíте ся, не ква́пте ся[7])
На пані́в лука́вих,
Бо згúпете осмія́ні,
Нарóбите сла́ви.

Написано в Седневі д. 7 марта 1847. Друковано у-перве в Вечерницях 1862 р. ч. 16, 17, 18 (стор. 121—122, 129—130 і 137—138 без V і VI глави).

[1]) М. і прась. І в могилу. [2]) Р. Д. п. осиковим кілком пробивали. [3]) Р. Д. п. засїяли. [4]) Р. Д. п. цвітками. [5]) Р. Д. п. своїми. [6]) Р. Д. п. молíтесь [7]) Ром. Молíте ся і не кваптесь: М. хрестíте ся.

ТРИ ЛЇТА.

Передмова до другого видання Кобзаря.

Воскреснемъ ли когда отъ чужевластья модъ,
Чтобъ умный, добрый нашъ народъ
Хотя по языку насъ не считалъ за нѣмцевъ?

А. Грибоѣдовъ.

Випускаю отсе в люди другого Кобзаря свого, а щоб не з порожнїми торбами, то надїляю його предисловієм. До вас слово моє, о братія моя українськая возлюбленная.

Великая туга осїла мою душу. Чую, а іноді й читаю, Ляхи дрюкують, Чехи, Серби, Болгари, Чорногори, Москалї, всї дрюкують, а в нас анї телень, неначе всїм заціпило! Чого се ви так, братія моя? Може злякались нашествія иноплеменних журналїстів? Не бійтесь, собака лає, а вітер несе. Вони кричять, чом ми по московськи не пишемо? А чом Москалї самі нїчого не пишуть по своїому, а тілько переводять, та й то чорт зна по якому? Натовкмачять якихсь індівідуалїзмів то що, так що аж язик отерпне, поки вимовиш, кричять о братстві, і гризуть ся, мов скажені собаки. Кричять о єдиной славьянськой лїтературі, а не хотять і заглянуть, що робить ся у Славьян! Чи розібрали вони хоч одну книжку польську,

чешську, сербську, або хоч і нашу? Бо і ми таки слава Богу не Нїмцї! Не розібрали. Чом? Тим, що не тямлять. Наша книжка як попадеть ся у їх руки, то вони аж репетують, та хвалять же що найпоганше, а наші патріоти хуторяни й собі за ними: „Преочаровательно!“ В чарах тих ось що: жиди, шинки, свинї і пьяні баби. Може се по їх „утонченной“ натурі і справдї добре, а на наші мужицькі очі то дуже погано. Воно і то правда, що і ми самі тут трохи винні. Бо ми не бачимо нашого народу, так як його Бог сотворив; у шинку і наш і москаль і навіть Нїмець всї похожі на свиню, а на панщинї то ще поганше. У хату прийти до його, або до себе покликать по братерськи не можно, бо він злякаєть ся, та може ще й те, що він пізнає дурня у жупанї.

Прочитали собі по складах Енеіду та потинялись коло шинку, та й думають, що от коли вже ми розпізнали своїх муживів. Е, нї, братїки, прочитайте ви думи, пісні, послухайте, як вони співають, як вони говорять між собою, шапок не скидаючи, або на дружньому бенкетї як вони згадують старовину, і як вони плачуть, неначе справдї в турецькій неволї або у польського магнатства кайдани волочять, то тодї і скажіте, що Енеіда добра, а все таки сміховина на московський штальт.

Отак то, братія моя возлюбленная, щоб знать людий, то треба пожить з ними. А щоб їх списувать, то треба самому стать чоловіком, а не марнотратником[1]) чорнила і паперу. Отодї пишіть

[1]) В автографі: марнотрателем.

і дрюкуйте, і труд ваш буде трудом чесним, а на Москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по своїому, а ми по своїому; у їх народ і слово, і у нас народ і слово. А чиє краще, нехай судять люди. Вони здають ся на Гоголя, що він пише не по своїому, а по московському, або на Вальтер Скота, що й той не по своїому писав. Гоголь виріс в Нїжинї, а не в Малороссії, і свого язика не знає, а Вальтер Скот в Едембурзї, а не в Шотляндії, а може іще було що небудь, що вони себе одцурались, не знаю. А Борнс усе таки поет народнїй і великий. І наш Сковорода татаким би був, як би його не збила з пливу латинь, а потім московщина.

Покойний Основьяненко дуже добре приглядїв ся на народ, та не прислухав ся до язика, бо може його не чув у колисці од матери, а Г. Артемовський хоть і чув, так забув, бо в пани постриг ся. Горе нам! Безуміє нас обуяло отим мерзеним и богупротивним панством. Нехайби вже оті Карпи Гнучкошиєнки сутяги! Їх Бог за тяжкі гріхи наші ще до зачатія во утробі материй осудив киснуть і гнить в чорнилах! А то мужі мудрі, учені проміняли свою добру, рідну матїр на пьяницю непотребную, а в придаток ще й „овъ“ додали.

Чому В. С. Карадж(ич), Шафар(ик) і инші не постриглись у Нїмці (їм би зручнїше було), а остались Славьянами, щирими синами матїрок своїх, і славу добрую стяжали? Горе нам! Но, братія, не вдавайтесь в тугу, а молїтесь Богу і работайте розумно во імья матері нашої Украіни безталанної. Амінь.

Потім у нотці:

А щоб ви знали, що труд ваш не мимо іде і щоб не дуже чванилась московськая братія своєю Ростопчиною, то от вам свяченая вода — написано панночкою[1]), та ще й хорошою, тілько не скажу, якою, бо воно ще молоде, боязливе.

А перевернїть пудові журнали та пошукайте, чи нема там чого небудь такого, як С(кот) В(альтер)! І не турбуйтесь, бо єй Богу не найдете.

Седнів 1847 г. Марта 8. Друкована у-перве в серпневій книжці журн. Былое 1906 р., передрукована в первісній формі в Літ. Наук. Вістн. за жовтень тогож р. Тут поправлено правопись.

[1]) Олександрою Псьолівною.

ОЙ ОДНА Я, ОДНА.

Ой одна́ я, одна́,
Як били́ночка[1]) в по́лї,
Та не дав мінї Бог
Анї ща́стя, нї до́лї.
Тільки дав мінї Бог
Красу́, ка́рії о́чі,
Та й ті ви́плакала
В самоти́нї дїво́чій.
Анї бра́тїка я,
Нї сестри́чки не зна́ла,
Між чужи́ми зросла́,[2])
До́лї-ща́стя не ма́ла.[3])
Де-як дружи́на моя?
Де ви́, до́брії лю́ди?
Їх нема́... Я сама́,
А дружи́ни — й не бу́де!...

Написано в Петербурзї, у цїтаделї в маю 1847 р. В перве друк. в „Народномъ Чтеніи“ 1860, кн. III, стор. 151.

---

[1]) М. Як билинонька. [2]) Б. І зросла — не кохалась. [3]) М. Уже й старітись стала; Черн Уже й вьянути.

ЗА БАЙРАКОМ БАЙРАК.

За байра́ком байра́к,
А там степ та моги́ла.
Із моги́ли[1]) коза́к
Встає́ си́вий, похи́лий.
Встає́ сам у-ночі́,
Іде́ в степ, а йдучи́
Співа́, су́мно співа́є:
„Наноси́ли землі́,
Та й до до́му пішли́,
І нїхто́ не згада́є.
Нас тут три́ста, як скло,
Товари́ства лягло́,
І земля́ не прийма́є.
Як[2]) запро́дав гетьма́н
У ярмо́ християн,
Нас посла́в поганя́ти;
По своїй по землї
Свою́ кров розлили́
І зарізали бра́та.[3])
Кро́ви[4]) бра́та вшили́сь
І оту́т[5]) полягли́
У моги́лї заклятий“.

Та й замо́вк, зажури́всь[6])
І на спис похили́всь,
Став на са́мій моги́лї;
На Днїпро́ позира́в,

---

[1]) М. На могилї. [2]) Черн. Бо. [3]) М. і Черн. дорізали. [4]) Черн. Кровью. [5]) М. І в степу, Б. і оттут. [6]) Черн. загрусивсь.

Тя́жко пла́кав-рида́в,[1])
Си́нї хви́лї голоси́ли.[2])
З-за Днїпра́ із села́
Луна́ га́єм гула́,[3])
Тре́тї пі́внї співа́ли;
Провали́в ся коза́к,
Стрепену́в ся байра́к,
А моги́ла застогна́ла.

Написано в Петербурзї, у цїтаделї в маю 1847 р. Друковано у-перве в льв. вид. II., 205 і в Кож.

[1]) Авт. М. і коп. Жемч. Тяжко, тяжко ридав. [2]) Черн. гомонїли. [3]) В авт. М., Б. і Черн. Руна.

„Не ки́дай ма́тері!“ каза́ли,
А ти поки́нула, втекла́;[1])
Шука́ла ма́ти, не найшла́,
Та вже й шука́ти переста́ла,
Уме́рла пла́чучи. Давно́
Не чуть нїчо́го,[2]) де ти гра́лась;
Соба́ка десь помандрува́ла,
І в ха́тї ви́бите[3]) вікно́.
В садо́чку те́мному ягня́та
У-день пасу́ть ся,[4]) а в-ночі
Віщу́ють со́ви та сичі
І не даю́ть сусїдам[5]) спа́ти.
І твій барві́ночок хрещатий
Зарі́с боги́лою, ядучи́й
Тебе́ неквітчану,[6]) і в га́ї
Ставо́чок чи́стий[7]) висиха́є,
Де ти купа́ла ся колись;
І гай суму́є, похили́всь,[8])
У га́ї пта́шка не співа́є —
Й ї[9]) з собо́ю занесла́;
В яру́ крини́ця завали́лась,
Верба́ усо́хла, похили́лась,
І сте́жечка, де[10]) ти ходи́ла,
Колю́чим те́рном поросла́.
Куди́[11]) поли́нула, де ді́лась?
До ко́го ти перелетїла?

---

[1]) М. і Ж. пішлй; Черн. не слухала, пішла. [2]) М. та Черн. нїкого. [3]) М. вибито. [4]) Черн. пасуть ся в день. [5]) М. і Б. сусїдям. [6]) М. і Черн. тебе з калиною; Ж. в гаю. [7]) М., Черн., Ж. ставок широкий. [8]) Черн. зелений зажурився. [9]) Черн. Тай те. [10]) М. що. [11]) М., Черн. і Ж. Деж ти полинула.

В чужій землі, в чужій сімьї[1])
Кого́ ти ра́дуєш? До ко́го,[2])
До ко́го ру́ки приросли́?
Віщу́є се́рце, що[3]) в пала́тах
Ти роскошу́єш,[4]) і не жаль
Тобі поки́нутої ха́ти.
Блага́ю Бо́га,[5]) щоб печа́ль
Тебе́ до ві́ку не збуди́ла,
Щоб у пала́тах не найшла́,
Щоб Бо́га ти не осуди́ла
І ма́тері не прокляла́!

Написано в Петербурзі в цітаделі 1847. р. в маю. Друковано у-перве в льв. вид. II, 221—222.

[1]) М. і Черн. переставка: сім'ї... землі. [2]) М., Черн. і Ж. Кого ти радувать схотїла. [3]) Ж. і. [4]) Черн. Ти спиш як дома. [5]) Черн. Молю ся Богу.

Мінї однáково, чи бýду
Я жить в Украïнї, чи нї,
Чи хто згадáє, чи забýде
Менé в снїгý на чужинї —
Однаковíсенько мінї!

В невóлї вúріс між чужúми,
І неоплáканий своїми
В невóлї плáчучи умрý,
І все з собóю заберý,
Малóго слїду не покúну
На нáшій слáвній Украïнї,
На нáшій — не своїй землї.[1])
І не помьяне бáтько з сúном,
Не скáже сúнові: „Молúсь,
Молú ся, сúну, за Вкраïну
Його замýчили колúсь“.

Мінї однáково, чи бýде
Той син молúти ся, чи нї;
Та не однáково мінї,
Як Украïну злії лю́ди
Приспля́ть лукáві,[2]) і в огнї
Її окрáденую збýдять...
Ох, не однáково мінї!

Написано в Петербурзї в цітаделї в маю 1847 р. Друковано вперве в „Метї“ 1863, ч. 4. ст 272—273 пз. Сидючи в неволї, 1847 р.

---

[1]) Черн. авт. На обезчещеній землї. [2]) М. гадюки; Черн. неситі. [3]) М. Вдову, так і Черн.; Ром. в нотках:

Задушать ввісяї і в огнї
Вдову окрадену з'огудять.

КАЛИНА.

„Чого́ ти хо́диш на моги́лу?“
На-си́лу ма́ти говори́ла.
„Чого́ ти пла́чеш і́дучи?
Чому́ не спиш ти у ночі,[1])
Моя́ голу́бко сизокри́ла?“
„Так, ма́мо, так!“
І знов ходи́ла,
А ма́ти пла́кала ждучи́.

Не сон-трава́ на моги́лі
В-ночі́ процві́тає,
То ді́вчи́на зару́чена
Кали́ну сажа́є,
І сльоза́ми поли́ва́є
І Го́спода про́сить,
Щоб посла́в він дощі́ в-ночі[2])
І дрібні́ї ро́си,
Щоб кали́на прийняла́ ся,
Розпусти́ла ві́ти, —
Мо́же пта́шкою прили́не
Ми́лий з того́ світа.
„Зовью́ йому́ куб'е́лечко
І сама́ поли́ну,
І бу́демо щебета́ти
З ми́лим[3]) на кали́ні.
Бу́дем Бо́га вихваля́ти,[4])
Ти́хо розмовля́ти,

---

[1]) **М.** Чого воркуєш у ночі. [2]) М. Пошли, Боже, дочці в ночі. [3]) **М.** З милим. [4]) Так у **М.** і в Б., та в Б. попр. тихо розмовлять.

Бу́дем в-ку́почці у-ра́нці
На той світ лїта́ти".

І кали́на прийняла́ ся,
Віти розпусти́ла,
І три лїта) на моги́лу
Дївчи́на ходи́ла.[2])
На четве́рте не сон-трава́
В-ночі́ процвіта́є,
То дївчи́на з кали́ною
Пла́че-розмовля́є:

„Широ́кая, висо́кая
Кали́но моя́,
Не водо́ю до схід со́нця
Поли́ваная!
Широ́кії сльо́зи-ріки[3])
Тебе́ полили́,
Їх сла́вою[4]) лука́вою
Лю́ди понесли́.
Зневажа́ють[5]) подру́женьки
Подру́гу свою́,
Зневажа́ють черво́ную
Кали́ну мою́.
Кали́ночко черво́ная,
Світе мій ясни́й,
Пови́й мою́ голо́воньку,
Росо́ю уми́й,
І ві́тами широ́кими
Од со́нця закри́й!
В-ра́нці на́йдуть мене́ лю́ди,
Мене́ осмію́ть,
Широ́кії твої ві́ти
Дїти обірву́ть."

---

[1]) М. і Черн. дївчина. [2]) М. і Черн. Три лїта. [3]) М. ріки-сльози. [4]) М. Із славою. [5]) М. і Черн. Осміяли.

В-ра́нцї ра́но на кали́нї
Пта́шка щебета́ла,
Під кали́ною дївчи́на
Спа́ла, не встава́ла.
Утоми́лось молоде́є,
На ві́ки спочи́ло...
Не сон-трава́ пе́ред сві́том
Одцві́ла, завья́ла,
То дївчи́на на моги́лї
Пла́кать переста́ла.
Переста́ла сльо́зи ли́ти
І тя́жко люби́ти,
На вік-ві́ки на моги́лї
Сльоза́ми уми́та.

Втоми́ла ся таї задрима́ла.
Встава́ло со́нце з-за моги́ли,
Радїли́ лю́ди встаючи́;
А ма́ти й спа́ти не лега́ла,
Дочку́ вече́рять[1]) дожида́ла
І тя́жко пла́кала ждучи́.

Написано в Петербурзї в цїтаделї в маю 1847. Надруковано вперве в „Хатї“ Куліша 1860 р. ст. 73—76.

[1]) М. Вечерять доню.

ТРИ ШЛЯХИ.

Ой три шля́хи широ́кії
До-ку́пи зійшли́ ся;
На чужи́ну з Украї́ни
Брати́ розійшли́ ся;
Поки́нули стару́ ма́тїрь,
Той жі́нку поки́нув,
А той сестру́, а наймéнший
Молоду́ дївчи́ну.

Посади́ла стара́ ма́ти
Три я́сени в по́лї,
А невíстка посади́ла[1])
Висо́ку топо́лю;
Три я́вори посади́ла
Сестра́ при доли́нї,
А дївчи́на зару́чена
Черво́ну кали́ну.

Не прийня́лись три я́сени,
Топо́ля всиха́ла,
Повсиха́ли три я́вори,
Кали́на зовья́ла.
Не верта́ють ся три брати́,
Пла́че стара́ ма́ти,
Пла́че жі́нка з дїточка́ми
В нето́пленiй ха́тї;

---

[1]) М. Черн. над горою; Ж. під горою.

Сестра́ пла́че, йде шука́ти
Братів на чужи́ну,
А дівчи́ну зару́чену
Кладу́ть в домови́ну.

Не верта́ють ся три брати́,
По сві́ту блука́ють,
І три шля́хи широ́кії
Терно́м заросту́ють.
Було́ не йти, не кида́ти
Весе́лої ха́ти,
Чуже́ по́ле не топта́ти,
А своє́ ора́ти.[1])

Написано в Петербурзі в цітаделі в маю 1847 р. Друковано вперве в Основі 1861, кн. I, стор. 5—6.

[1]) Оті останні рядки доси невідомі в виданях Шевченка беремо з Черн.

Н. І. КОСТОМАРОВУ.

Весе́ле со́нечко хова́лось
В весе́лих хма́рах весняни́х;
Гости́й зачи́нених свої́х
Серде́шним ча́єм напува́ли
І часови́х переміня́ли,
Синємунди́рих часови́х.
І до двери́й на ключ замкну́тих
І до реші́тки на ві́кні
Прив'и́к я тро́хи, — і мині
Не жаль було́ давно́ одбу́тих,
Давно́ похо́ваних, забу́тих
Моїх крова́вих, тя́жких сльо́з, —
А їх чима́ло розлило́сь
На ма́рне по́ле. Хоч-би ру́та,
А то ні́чо́го не зійшло́!
І я згада́в своє́ село́,
Кого́ я там, коли́ поки́нув?
І ба́тько й ма́ти в домови́ні...
І жа́лем се́рце запекло́сь,
Що ні́кому мене́ згада́ти...
Дивлю́сь: твоя́, мій бра́те, ма́ти
Чорні́йша чо́рної землі́
Іде́ з хре́ста неначе зня́та...
Молю́ ся, Го́споди, молю́сь,
Хвали́ть Тебе́ не переста́ну,
Що я ні́ з ким не поді́лю́
Мою́ тюрму́, мої кайда́ни...

Написано в Петербурзі в цітаделі 19 мая 1847. Друк. у перве в Метї 1863, ч. 4 стор.

ВЕЧІР.[1])

Садо́к вишне́вий ко́ло ха́ти,
Хрущі́ над ви́шнями гуду́ть,
Плуга́тарі з плуга́ми йдуть,
Співа́ють ідучи́ дівча́та,
А матері вече́рять ждуть.

Семья́ вече́ря ко́ло ха́ти.
Вечі́рня зі́ронька встає́...
Дочка́ вече́рять подає́,
А ма́ти хо́че научи́ти,
Так солове́йко не дає́.

Покла́ла ма́ти ко́ло ха́ти
Мале́ньких дїточо́к своїх,
Сама́ засну́ла ко́ло їх.
Зати́хло все... Ті́лько дівча́та
Та солове́йко не зати́х.

Написано в Петербурзї в цітаделї, в маю 1847 р. Друковано у-перве в „Русской Бесѣдѣ“ 1859, кн. 3.

[1]) М. і Б. заголовка немає, в Черн. автогр. Весенній вечір. в р. Б. просто Вечір.

Не спа́ло ся, а ніч як мо́ре.
(Хоч дїялось не в-осени́,
Так у нево́лї). До стїни́
Не заговори́ш нї про го́ре,
Нї про „младенческіе сны“.
Верчу́ ся,[1]) свїту дожида́ю...
А за двери́ма про своє
Солда́тськеє нежитіе́
Два часовії розмовля́ють.

Перший.

Така́ уха́биста сабо́й,
И ме́ньше бѣлої не дари́ла...
А ба́ринъ бѣдненької[2]) тако́й!
Меня́-то, слышь, и подсмотри́ли,[2])
Свезли́ въ Калу́гу и забри́ли.
Теперь и стой да пѣсни пой![4])

Другий.

А я — аж стра́шно,[5]) як згада́ю! —
Я сам пішо́в у москалї.
Таки́-ж у на́шому селї
Назна́в я дївчину. Вчаща́ю
І ма́тїрь удову́ єдна́ю,
Так пан заклятий не дає:
„Мала́, ка́же, неха́й дождý ся.“
Я знай[6]) вчаща́ю до Ганну́сї.

---

[1]) Черн. Верчусь я. [2]) Черн. тощенькой. [3]) Черн. знаеш и схватили. [4]) У давн. вид. Такъ вотъ тѣ случай то какой, без сумнїву блїдїйше. Наш рядок із Черн. [5]) У прим. до праськ. чудно. [6]) Черн. І, далї рядок: Вертаюсь в осени до дому.

На той рік знóву за своє́.
Пішóв я з мáтїрью проси́ти.
„Шкода́, ка́же, і не проси́!
Пятьсóт, ка́же, коли́ даси́,
Бери́ хоч зáраз!“ Що роби́ти?
Голóвко бíдна![1]) Позича́ть?
Та хто таку́ пози́чить си́лу?[2])
Пішóв я, бráте, зароблять.
І де вже нóги не носи́ли!...
Поки́ ті гро́ші заробúв,
Я го́дів зо два проходúв
По Чорномо́рії, по Дóну.
Верта́юсь в-осени́ до дóму,
І подару́нків накупúв
Найдорогíших. От верта́юсь
В село́ до дївчини в-ночí, —
Аж тíлько мáти на печí,
Та й та серде́шна умира́є,
А ха́та пу́сткою гние́.
Я ви́кресав огню́, до нéї;
Од нéї пáхне вже землéю,
Уже́ й мене́ не пізна́є.
Я до попá та до сусíди.
Привíв попá, та не застáв,
Вона́ вже вме́рла. Нема́ й слíду
Моєї Гáнни. Я спитáв
Такúй сусíду про Ганну́сю,
Ка́жу: „Де дíлась, що нема́є?“[3])
„Хиба́ ти й дóсí ще не зна́єш?
Ганну́ся на Сібір пішла́.
До панича́, ба́чиш, ходúла,
По́ки дити́ну привела́,
Та у крини́цї й затопúла“.
Нена́че зга́га[4]) запекла́...
Я ле́две-ле́две[5]) вúйшов з ха́ти.

---

[1]) Черн. А я козак був. М. зразу: позичить таку, в Черн. позичить таку силу. [3]) Так у Черн., було зразу і в М., але Шевч. вичеркнув, хоча вірш зовсім до річи. [4]) М. перв. ззага, так і в Черн. [5]) Черн. і вар. праськ. Поки я слухав.

Ще не світа́ло. Я в пала́ти
Пішо́в з ножем, не чув землї.
Аж панича́ вже одвезли́[1])
У шко́лу в Ки́їв. От як, бра́те!
Оста́ли ся і ба́тько й ма́ти,
А я пішо́в у москалї.
І до́сї стра́шно, як згада́ю:
Хотїв пала́ти запали́ть,
Або́ себе́ занапасти́ть,
Та Бог поми́лував. А зна́єш,
Його́ до нас перевели́
Із а́рмії, чи що́?[2])

Перший.

Такъ что-же?
Ну, вотъ тепе́рь и приколи́!

Другий.

Неха́й собі! А Бог помо́же,
То й так[3]) забу́деть ся колись.

Воні́ ще до́вго говори́ли.
Я став пере́д-світом дрімать,
І паничі мінї присни́лись,
І не дали́ пога́ні спать.

Написано в Петербурзї в ціталелї 1847 р. Друк. у-перве у льв. вид. II, 184—186.

[1]) Черн. повезли. [2]) Черн. „чи що“ час. [3]) Давн. вид. І так.

ПУСТКА.[1])

Ра́но в-ра́нцї новобра́нцї
Виходи́ли за село́,[2])
А за ни́ми молоди́ми
І дївча́ одно́ пішло́.[3])
Поди́бала стара́ ма́ти[4])
До́ню в по́лї доганя́ти,
З ми́лим розлуча́ти.[4])
І догна́ла, привела́,
Розлучи́ла та вмовля́ла,[5])
Наріка́ла, говори́ла,
По́ки в зе́млю положи́ла,[6])
А сама́ в старцї пішла́.

Мину́ли лїта,[7]) а село́
Не перемiни́лось,
Тiлько пу́стка на край села́
На бік похили́лась.
Ко́ло пу́стки на мили́цї
Моска́ль шкандиба́є,
На садо́чок позира́є,
В пу́стку[8]) заглядáє.
Ма́рне, бра́те,[9]) не ви́гляне
Чорнобри́ва з ха́ти,

---

[1]) Нї в М. нї в Б. титулу нема. Дав його мб. Кулїш. [2]) Давн. вид. із села. [3]) М. і давн. вид. Одна дївчина пішла. [4]) Сей рядок беремо з льв. вид. [5]) І сей рядок із льв., де до нього додано ще один: Поки в землю закопала. [6]) М., Жемч. і Черн. опустила. [7]) В давн. вид. Стоїть село, не виросло. [8]) Давн. вид. В вікно, Б. в пустку. [9]) Давн. вид. Заглядає, в Б. поправка Шевч.

Не покли́че стара́ ма́ти
Вече́ряти в ха́ту.[1])
А коли́сь, давно́ коли́сь-то[2])
Рушники́ вже тка́лись
І хусти́на мере́жалась,
Шо́вком вишива́лась...
Ду́мав жи́ти, люби́ти ся[3])
Та Бо́га хвали́ти,[4])
А довело́сь — нї до ко́го
В свї́тї прихили́тись![5]

Сиди́ть собі́ ко́ло пу́стки.[6])
На дво́рі смерка́є,
А в вікно́, нена́че ба́ба,
Сова́ виглида́є.

Написано в Петербурзї в маю в цїтаделї, 1847 р. Вперве друковано в „Хатї“ Кулїша ст. 76—77.

[1]) М. зразу: В хату вечеряти. [2]) Давн. вид. А він колись був кликаний, вар. беремо з Б. [3]) Б. веселитись. [4]) Давн. вид. Весь вік веселитись. [5]) Давн. вид. мій голубе, сльозами умитись; М. і Ж. Христа ради у людий прохати. [6]) Давн. вид. сидить москаль під хатою.

В невóлї тя́жко, хоча́ й вóлї,
Сказа́ть по-пра́вдї, не було́;
Та все-таки́ якóсь жилóсь
Хоть на чужóму, та на пóлї...[1])
Тепе́р же злóї тії дóлї
Як Бóга ждáти довелóсь.
І жду її і виглядáю,
Дурни́й свій рóзум проклинáю,
Що дав ся дурням одури́ть,
В калю́жі вóлю утопи́ть.
Холóне се́рце, як згадáю,
Що не в Украйні похова́ють,
Що не в Украйні бу́ду жить,[2])
Людúй і Гóспода любúть.[3])

Написано в Петербурзі в цітаделї в маю 1847 р., вперве друк. в Основі 1861, кн. 5, стор. 14.

[1]) Черн. Коло людий та коло поля. [2]) В М. було зразу: поховають, потім перечеркнено і дописано: буду жить. [3]) Кож. і пізн. вид. хвалить.

Чи ми ще зíйдемо ся[1]) знóву,
Чи вже на вíки розíйшлúсь,
І слóво прáвди[2]) і любóви
В степи́-вертéпи[3]) понеслú?
Нехáй і так! Не нáша мáти,
А довелó ся поважáти.
То — вóля Гóспода!... Годíть,
Смирíте ся, молíтесь Бóгу
І згáдуйте одúн другóго!
Свою Украíну любíть,
Любíть її, бо врéмя лю́те![4])
В остáнню, тя́жкую мінýту
За нéї Гóспода молíть!

Написано в Петербурзі в цітаделі в маю 1847 р. Друк. у-перве в „Основі« 1861, ьн. 9, стор. 2.

[1]) Осн. Чи ви ще зійдете ся знову. [2]) М. і Ж. братства. [3]) М. і Б. в степи і дебри, М. рознесли. [4]) В автогр. М і Б. і коп. Жемч. Любіть її! Во время люте.

По-над по́лем іде́,
Не поко́си кладе́,
Не поко́си кладе́ — го́ри;
Сто́гне земля́, сто́гне мо́ре,
Сто́гне та гуде́.

Косаря́ у ночі
Зустріча́ють сичі́.
Тне коса́рь, не спочива́є,
Ні[1]) на ко́го не вважа́є,
Хоч і не́ проси́.

Не блага́й,[2]) не проси́!
Не клепа́є коси́,
Чи то при́город, чи го́род,[3])
Як бри́твою стари́й го́лить
Усе́, що даси́.

Мужика́ й шинкаря́,
Сироту́[4]) кобзаря́...
Приспі́вує стари́й, ко́сить,
Кладе́ го́рами поко́си,
Не мина́[5]) й царя́.

---

[1]) Б. І ні. [2]) В Осн. Не кричи [3]) Осн. Чи то город, чи то поле, наш вар. з Б. [4]) М. Й сироту. [5]) Осн. Не мине.

І мене́ не мине́,
На чужи́нї зотне́,
За решíткою зада́вить,
Й хреста́[1]) нїхто́ не поста́вить
І не помьяне́!

Написано в Петербурзї в цїтаделї 30 мая 1847. Друк. у-перве в „Основі“ 1862, кн. X. стор 5—6.

[1]) Прась. І хреста, инші вид. Й хреста, автоґр. М. і Б. й vac.

Зміст першого тому.

	СТОРОНА
Передмова	V—X
I. Причина	1—7
II. Катерина	8—29
III. Перебендя	30—32
IV. Іван Підкова	33—35
V. На незабудь В. І. Штернбергу	35
VI. Вітре буйний	36—37
VII. На вічну память Котляревському	38—41
VIII. Тополя	42—49
IX. Тарасова ніч	50—56
X Думи мої, думи мої	57—60
XI. Думка (На що мині чорні брови)	61—62
XII. До Основьяненка	63—66
XIII. Тече вода в синє море	67
XIV. Гайдамаки	68—147
XV. Приписи Шевченка	148—150
XVI. Передмова	151—153
XVII. Черниця Марьяна	154—166
XVIII. Утоплена (Баллада)	167—172
XIX. Слѣпая (Поема)	173—202
XX. Гамаліїя	203—208
XXI. Тризна	209—223
XXII. Тяжко важко в світі жити	224
XXIII. Розрита могила	225—226
XIV. К. Маркевичу	227
XXV. Чигирин	228—230
XXVI. Сова	231—238
XXVII. Дівочії ночі	239—240
XXVIII. Сон (У всякого своя доля)	241—258
XXIX. Хустина	259—261
XXX. Чого мині тяжко	262
XXXI. Пустка	263

СТОРОНА

XXXII. Маленькій Марьянї 264
XXXIII. Н. В. Гоголю . . . . . 265—266
XXXIV. Не завидуй багатому 267
XXXV. Не жени ся на багатій 268
XXXVI. Посланіє славному П. І. Шафарикові . . . 269—271
XXXVII. „Єретик“ або „Іван Гус“ . . . . . 272—281
XXXVIII. Невольник (поема) . . . . . 282—305
XXXIX. Великий Льох (Містерія) . . . . . 306—323
XL. Суботів . . . . . 324—325
XLI. Наймичка (поема) . . . . . 326—344
XLII. Кавказ . . . . . 345—353
XLIII. І мертвим і живим і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє. . 352—360
XLIV. Холодний Яр . . . . . 361—363
XLV. Псальми Давидові I—CXIX . . . . . 364—373
XLVI. Минають днї, минають ночі . . . . . 374—375
XLVII. Три лїта . . . . . 376—378
XLVIII. Заповіт . . . . . 379—380
XLIX. Вітер в гаї нагинає 380
L. Лїлея (баллада) . . . . . 381—384
LI. Русалка . . . . . 385—387
LII. Відьма (поема) . . . . . 388—413
LIII. Три лїта. Передмова до другого виданя Кобзаря . 414—417
LIV. Ой одна я, одна 418
LV. За байраком байрак . . . . . 419—420
LVI. Не кидай матері . . . . . 421—422
LVII. Мінї однаково 423
LVIII. Калина . . . . . 424—426
LIX. Три шляхи . . . . . 427—428
LX. Н. І. Костомарову 429
LXI. Вечір 430
LXII. Не спало ся, а ніч як море . . . . . 431—433
LXIII. Пустка (Рано в ранцї новобранцї) . . . . . 434—435
LXIV. В неволї тяжко, хоча й волї 436
LXV. Чи ми ще зійдемо ся знову 437
LXVI. По над полем іде . . . . . 438—439

340229

B-3451/1
1942-19103

УКР.-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА

VI.

ТВОРИ Т. ШЕВЧЕНКА

КОБЗАРЬ

I.